

Inhoud

Woord vooraf	9
1 Inleiding	11
1.1 De wereldeconomie	11
1.2 De Nederlandse economie	16
1.3 Collectieve sector	28
1.4 Slot	34
2 De internationale conjunctuur	37
2.1 Productie, bestedingen, arbeidsmarkt en overheidsfinanciën	37
2.1.1 Verenigde Staten	37
2.1.2 Japan	40
2.1.3 Opkomende economieën	41
2.1.4 Europa	43
2.2 Inflatie	48
2.3 Financiële markten	50
2.3.1 Rentes	51
2.3.2 Wisselkoersen	53
2.4 Wereldhandel	55
2.4.1 Wereldhandelsvolume	55
2.4.2 Prijzen van grondstoffen exclusief energie	58
2.4.3 Olieprijs	59
2.4.4 Prijs van industrieproducten, concurrentieposities en uitvoerprestaties	62
2.5 Externe data voor Nederland	63
2.6 Onzekerheden	64
3 De Nederlandse conjunctuur	67
3.1 Volumeconjunctuur	67
3.1.1 Particuliere consumptie	67
3.1.2 Woningbouw	75
3.1.3 Investerings	77
3.1.4 Buitenlandse handel	82
3.1.5 Productie	87

3.2	Prijzen en winsten	94
3.2.1	Inflatie	94
3.2.2	Uitvoerprijs en ruilvoet	97
3.2.3	Winstgevendheid	99
4	Arbeid en inkomen	103
4.1	Arbeidsmarkt	103
4.1.1	Loonvoet	103
4.1.2	Werkgelegenheid	106
4.1.3	Arbeidsaanbod, werkloosheid en vacatures	110
4.2	Koopkracht	117
5	De collectieve sector	125
5.1	De collectieve uitgaven	125
5.1.1	Beleidsuitgangspunten	125
5.1.2	De ontwikkeling van de collectieve uitgaven	127
5.1.3	Uitkeringsvolume en i/a-ratio	133
5.1.4	Uitgavenkaders	137
5.2	De collectieve lasten	138
5.2.1	Beleidsuitgangspunten	138
5.2.2	Ontwikkeling belasting- en premieontvangsten	142
5.3	EMU-saldo en schuld	145
6	Europa: financiële perspectieven in perspectief	151
6.1	Opbrengsten en kosten van Europa	151
6.2	Landbouw	154
6.3	Cohesiebeleid	155
6.4	Budget	157
6.5	Netto posities	159
	Bijlagen	165
	Verklaring van afkortingen	201

Kaders in hoofdstukken

1	Inleiding	
	• Onzekerheidsvarianten: hogere olieprijs en hogere huizenprijs	20
	• Nieuwe kijk op arbeidsinkomensquote en individuele spaarquote	22
	• Aanpassing van de Europese begrotingsregels	30
2	De internationale conjunctuur	
	• De povere economische situatie in Italië	46
	• Hoge winstgevendheid in het eurogebied	49
	• Rentever verschillen tussen eurolanden	52
	• De revaluatie van de Chinese renminbi	54
	• De besteding van de extra olieopbrengsten door de OPEC-landen	57
	• De Nederlandse invoerprijs van ruwe olie en de Brent-olieprijs	61
3	De Nederlandse conjunctuur	
	• Internetaankopen en consumptieve bestedingen	73
	• Revisie Nationale rekeningen in een notendop	90
	• Puntchattingen of onzekerheidsmarges?	93
	• Effect olieprijs op inflatie	96
4	Arbeid en inkomen	
	• De invoering van Wfsv: gevolgen voor deeltijdwerk	105
	• Hoge ontslagbescherming en veel tijdelijke banen: dreigende tweedeling op de arbeidsmarkt?	107
	• Participatie ouderen en deeltijdpensioen	111
	• Wie betaalt de kinderopvang?	113
	• Hoe efficiënt is de Nederlandse arbeidsmarkt?	115
	• Nieuwe kijk op niveau en verdeling van de nationale koek	123
5	De collectieve sector	
	• Wachttijden en wachttijden in de zorg	131
	• Gevolgen revisie Nationale rekeningen voor begroting	133
	• Trend en conjunctuur in het ziekteverzuim	136
	• De raming van de nominale premie in de ZVW	141
	• Snelle stijging hypotheekrenteaftrek	144
	• Structureel EMU-saldo	146

6	Europa: financiële perspectieven in perspectief	
	• Invoerrechten en de netto positie van Nederland	161

Woord vooraf

Het kabinet zit nu op de helft van de regeerperiode. Met name als gevolg van een tegenvallende internationale conjunctuur in samenhang met de hogere olieprijs is de ontwikkeling in 2004 en 2005 minder gunstig dan ingeschat bij de start van dit kabinet. Voor 2006 is nu evenwel in de raming een duidelijk herstel van de economie zichtbaar. Voor het eerst in vijf jaar zal de groei in Nederland naar verwachting hoger liggen dan die in het eurogebied.

Nederland zal in 2006 aanhaken bij het herstel van de wereldeconomie. In Europa is het herstel later en minder krachtig dan in de Verenigde Staten en de opkomende economieën. Een van de sleutels voor herstel is de ontwikkeling van de olieprijs. In de projectie is voor 2005 een jaargemiddelde van 52 dollar ingezet, voor 2006 50 dollar. In augustus werd soms een olieprijs van maar liefst meer dan 70 dollar genoteerd. De verwachting is dat deze pieken tijdelijk zijn en de prijs in 2006 weer door structurele ontwikkelingen in vraag en aanbod zal worden bepaald. De onzekerheidsvariant illustreert de effecten als de olieprijs hoog zou blijven: een lagere economische groei en een hogere inflatie.

In de afgelopen jaren is door het kabinet gewerkt aan versterking van het groeivermogen van de Nederlandse economie, door een combinatie van arbeidskostenmatiging, maatregelen gericht op bevordering van arbeidsparticipatie en -productiviteit alsmede het weer gezond maken van de overheidsfinanciën. Dit begint nu vruchten af te werpen. De aantrekkende groei wordt in 2006 weer door alle bestedingscategorieën gedragen. Dit is mede het resultaat van de uitgavenintensivering en lastenverlichting waartoe het kabinet in augustus heeft besloten. Hierdoor is het mogelijk om de inkomensgevolgen van de invoering van de nieuwe zorgverzekeringswet te mitigeren. Daarnaast is ruimte vrijgemaakt voor verlaging van het VpB-tarief naar 29,6% en afschaffing van de kapitaalbelasting. Via de meevallers in het FES is er ruimte voor extra structuurversterkende investeringen.

Aandachtspunt blijft met name de arbeidskostenontwikkeling per eenheid product. Sinds 1997 is sprake van een verslechtering van bijna 10% ten opzichte van het eurogebied. Voor 2005 en 2006 wordt er ten opzichte van deze landen nog geen verbetering voorzien. Een meerjarige gematigde arbeidskostenontwikkeling is de basis van een verbetering van de concurrentiepositie.

2006 is een belangrijk jaar. In de eerste plaats vindt een viertal grote structurele hervormingen plaats (zorgverzekeringswet, VUT/prepensioen, WAO en WW). Het belang hiervan zit niet zozeer in de effecten op de korte termijn, maar in de verwachte bijdrage aan het structurele groeivermogen van de Nederlandse economie. In de tweede plaats zal naar verwachting de conjunctuur zich in 2006 veel beter ontwikkelen dan in de eerste twee jaar van deze

kabinetsperiode, alhoewel er altijd risico's zullen blijven bestaan met name op het front van de internationale conjunctuur (olieprijzen). Omdat in de afgelopen jaren tijdig is ingegrepen toen de overheidsfinanciën dreigden te ontsporen, is het nu mogelijk om een evenwichtig begrotingsbeleid te voeren dat niet alleen gericht is op versterking van de overheidsfinanciën, maar waarbij de implementatie van de hervormingsagenda kan worden ondersteund met lastenverlichting voor de burger (boter bij de vis).

De Minister van Economische Zaken,

Mr. L.J. Brinkhorst

1 Inleiding

1.1 De wereldeconomie

Mede door de forse olieprijsstijging is de mondiale productiegroei in het eerste halfjaar wat afgezwakt, na het uitzonderlijk hoge tempo in 2004. In het eurogebied was de groei teleurstellend laag, wat leidde tot een verdere toename van het gemiddelde begrotingstekort. Voor 2006 wordt mondiaal groeierstel geraamd omdat het macro-economisch beleid per saldo nog steeds een stimulans zal geven, bedrijven financieel in een goede positie verkeren en de olieprijs in de projectie niet verder toeneemt. Ook voor het eurogebied wordt een hogere groei verwacht, die kan leiden tot een lichte daling van zowel de werkloosheid als het gemiddelde begrotingstekort. De belangrijkste onzekerheden voor de wereldeconomie liggen bij de olieprijs, de dollarkoers en de kapitaalmarktrentes, al dan niet in samenhang met politieke spanningen of terroristische aanslagen.

De groei van de wereldeconomie zwakt dit jaar af door de forse verdere oploep van de olieprijzen en het minder expansieve Amerikaanse macro-economische beleid. De groeiterugval is echter opvallend beperkt in vergelijking met eerdere periodes van explosief stijgende olieprijzen. Na een groei van de wereldeconomie met 5% in 2004, de hoogste in twintig jaar, wordt voor dit jaar een groei geraamd van 4%. Dit is historisch gezien nog steeds een prima prestatie. Oorzaken zijn het per saldo nog steeds expansieve macro-economische beleid, de positieve impuls van de opvallend lage kapitaalkosten en bovenal de gunstige onderliggende structurele ontwikkelingen, met name de integratie van China in de wereldeconomie en de hoge arbeidsproductiviteitsstijging in de Verenigde Staten.

Minder positief is dat de betalingsbalansposities verder polariseren: zowel het Amerikaanse tekort als de overschotten in Azië nemen dit jaar verder toe. Deze onevenwichtigheid is nu groter dan ooit in de naoorlogse periode, en zal vroeg of laat moeten leiden tot een lagere dollarkoers. Op basis van de ontwikkeling in de loop van 2005 wordt desondanks in de projectie gerekend met een koers van 1,20 dollar per euro voor de tweede helft van 2005 en voor 2006. Dit is een lagere eurokoers dan het recordniveau van 1,34 dollar per euro van afgelopen december en de gemiddelde koers in het afgelopen jaar van 1,24 dollar per euro.

Nog verrassender in de eerste helft van dit jaar was de ontwikkeling van de olieprijs, die nieuwe records bereikte. Eind juli heeft het CPB de projectie voor 2006 gezet op gemiddeld 50 dollar per vat (Brent). De ontwikkeling sindsdien benadrukt de onzekerheden van iedere raming; een kader in paragraaf 1.2 belicht de gevolgen van een aanzienlijk hoger prijspeil.

Verenigde Staten

De Amerikaanse economische groei bleef in de eerste helft van dit jaar hoog (3,5% op jaarbasis ten opzichte van de voorgaande periode). Dit kwam vooral doordat de particuliere consumptie sterk bleef toenemen als gevolg van meer werkgelegenheid en de krachtige stijging van de

huizenprijzen. Hierdoor is de spaarquote van gezinnen extreem laag: slechts een half procent van het beschikbaar inkomen. De daling van de dollarkoers in de afgelopen jaren dempte de invoergroei, maar kon niet voorkomen dat de Amerikaanse betalingsbalans verder verslechterde. Het tekort op de lopende rekening nam toe tot meer dan 6% van het BBP.

De vooruitzichten voor de Amerikaanse economie op korte termijn zijn gunstig. In de tweede helft van 2005 en in 2006 houdt het huidige groeitempo naar verwachting aan. Daardoor zal de werkgelegenheid blijven toenemen en zal het overheidstekort verder dalen. De arbeidsproductiviteitsstijging zwakt vermoedelijk af, maar blijft historisch en internationaal gezien hoog. De particuliere consumptie profiteert van de stijging van de werkgelegenheid. Daar staat tegenover dat de positieve impuls van de daling van de spaarquote wegvalt. De hoge bezettingsgraad, de goede winstgevendheid en de lage kapitaalmarktrentes zullen naar verwachting leiden tot een markante toename van de bedrijfsinvesteringen. Het tekort op de lopende rekening zal niet verminderen omdat de invoergroei fors zal blijven als gevolg van de toename van de binnenlandse bestedingen.

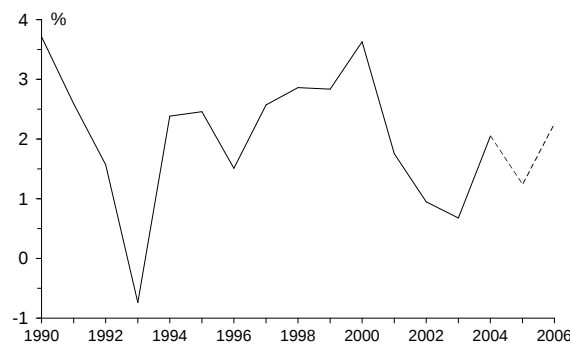
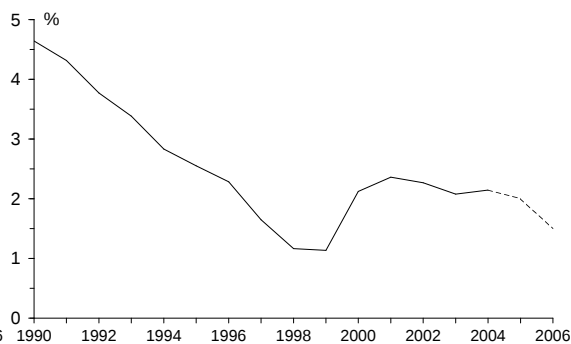
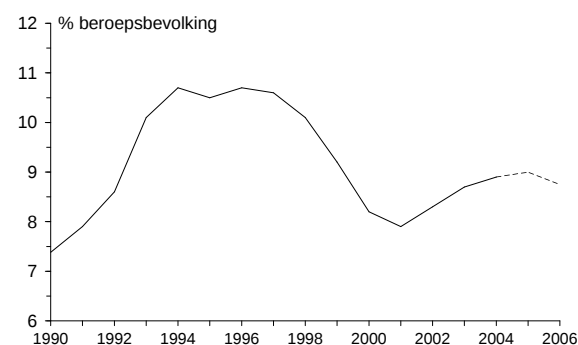
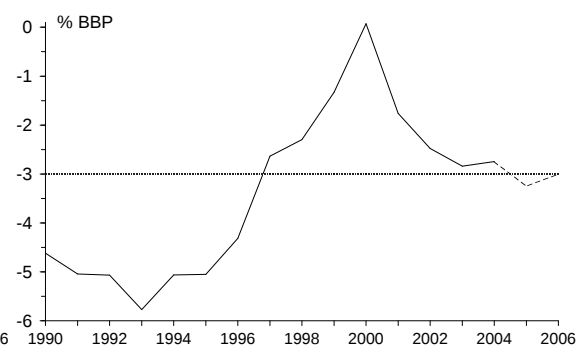
Tabel 1.1 BBP-volume naar regio's, 2002-2006

	2002	2003	2004	2005	2006
	mutaties per jaar in %				
Verenigde Staten	1,6	2,7	4,2	3½	3¼
Japan	– 0,3	1,4	2,7	1¾	2
Eurogebied	0,9	0,7	2,0	1¾	2¼
EU-15	1,2	1,1	2,3	1½	2¼
Hoogontwikkelde economieën	1,3	1,9	3,2	2¼	2¾
Opkomende economieën	4,6	6,2	7,0	6	6
Wereld	2,8	4,0	5,0	4	4¼

Azië

De Aziatische economische groei bleef in de eerste helft van 2005 hoog. Dit kwam vooral door China, waar het BBP-volume opnieuw met 9,5% toenam ten opzichte van een jaar eerder. Ook in India was de groei fors, mede door de sterke uitvoer naar het Midden-Oosten als gevolg van de sterk gestegen olie-inkomsten. Elders in opkomend Azië liep de groei wat terug doordat de Chinese invoer minder sterk toenam en doordat de overproductie in de IT-sector gecorrigeerd werd. Daarentegen nam in Japan het BBP-volume weer toe, na stabilisatie in de voorgaande periode.

De economische vooruitzichten voor Azië zijn uiterst positief. De economische groei blijft naar verwachting duidelijk sterker dan elders door de integratie van opkomend Azië in de wereldeconomie. De recente revaluatie van de renminbi is gering van omvang en zal slechts een beperkt drukkend effect hebben op de Chinese groei. Ook zal deze opwaardering een verdere toename van het Chinese overschot op de lopende rekening niet voorkomen. In Japan houdt de opgaande conjunctuur naar verwachting aan en kan aan de milde deflatie een einde komen.

Figuur 1.1 Kerngegevens eurogebied, 1990-2006**BBP-volume****Inflatie (geharmoniseerde consumentenprijsindex)****Werkloosheid****Vorderingensaldo totale overheid****Eurogebied**

Het eurogebied stelde in de eerste helft van dit jaar opnieuw teleur. De BBP-volumegroei was volgens voorlopige cijfers slechts 1,2% op jaarbasis ten opzichte van de voorgaande periode; in de eerste helft van vorig jaar, toen het herstel op gang leek te komen, bedroeg de groei 2,2%. De zwakke economische groei is het resultaat van de stijging van de eurokoers in de afgelopen jaren en de forse stijging van de olieprijs. Een andere oorzaak is het gebrek aan vertrouwen bij bedrijven en consumenten, mede door de extra onzekerheid die op korte termijn voortvloeit uit structurele hervormingen en globalisering. De poeve groei betekende dat de werkloosheid hoog bleef en het gemiddelde overheidstekort toenam.

Naar verwachting trekt de groei wat aan in de tweede helft van dit jaar, gevolgd door verder groeiherstel in 2006. De geprojecteerde BBP-groei loopt op van 1¼% in 2005 tot 2¼% in 2006. Dit zou de sterkste groei zijn sinds 2000, toen deze 3,7% bedroeg. Het verwachte herstel is deels te danken aan een kleiner negatief effect van de appreciatie van de euro van de afgelopen jaren, de gunstige economische ontwikkeling elders, het ruime monetaire beleid en aan het feit dat in de projectie de koopkracht niet langer wordt aangetast door een stijgende olieprijs. Bovendien gaat van de goede winstgevendheid, die mede het gevolg is van de gematigde loonontwikkeling, een stimulans uit op de bedrijfsinvesteringen. Het geraamde groeitempo is

vermoedelijk net voldoende voor een lichte daling van de werkloosheid en van het gemiddelde overheidstekort.

Financiële markten

De Amerikaanse centrale bank is dit jaar doorgegaan met de geleidelijke renteverhoging om te voorkomen dat de gunstige volumeconjunctuur leidt tot te hoge inflatie. Dit beleid zal worden voortgezet, waardoor de Amerikaanse geldmarktrente naar verwachting zal oplopen tot 4¼% in 2006. Dit jaar is de politieke druk op de Europese centrale bank sterk toegenomen om het monetaire beleid verder te versoepelen. De herfinancieringsrente is echter ongewijzigd gebleven op 2%. Naar verwachting zal de ECB gedurende de projectieperiode haar rentetarief beginnen te verhogen. De Amerikaanse en Europese kapitaalmarktrentes zijn momenteel lager dan in juni 2004 toen de Federal Reserve begon met het verhogen van de korte rente. Voor de projectieperiode wordt enige stijging geraamd, waardoor de Duitse lange rente oploopt tot 4% in 2006. Historisch gezien is dat nog altijd een laag tarief, zodat rekening gehouden moet worden met het risico van een sterkere stijging.

Tabel 1.2 Internationale kerngegevens, 2002-2006					
	2002	2003	2004	2005	2006
	mutaties per jaar in %				
BBP-volume hoog ontwikkelde economieën	1,3	1,9	3,2	2¼	2¾
Consumentenprijs G3 (CPI)	1,4	1,8	2,1	2¼	1¾
Wereldhandelsvolume goederen	3,5	6,4	10,5	6¾	8¾
Wereldhandelsprijs (dollar)	0,4	9,5	9,5	4¾	– 1¾
Industrieproducten (dollar)	0,6	9,1	6,5	1¾	– 2¾
Grondstoffen excl. energie (dollar, HWWA)	2,8	14,2	20,6	5¼	0
Ruwe olie (fob, dollar)	2,4	15,5	32,5	36	– 3¾
	niveaus				
Eurokoers (dollar per euro, niveau)	0,94	1,13	1,24	1,24	1,20
Ruwe-olieprijs (Brent, dollar per vat)	25,0	28,8	38,2	52	50

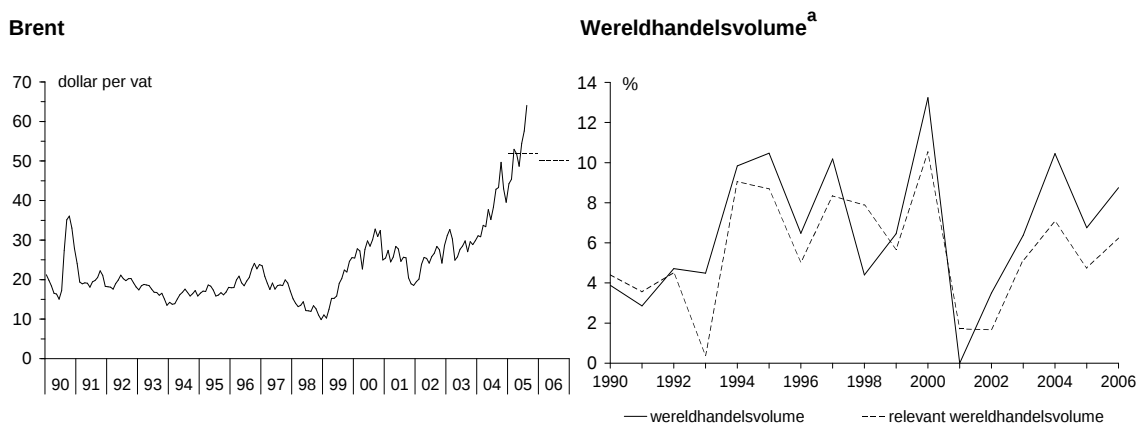
Olieprijs

De olieprijs is dit jaar verder opgelopen en bereikte gemiddeld in augustus het nominale recordniveau van 64 dollar per vat (Brent). In de eerste acht maanden was de olieprijs een derde hoger dan in 2004. De huidige hoge prijs wordt veroorzaakt door de forse vraagtoename van de afgelopen jaren bij een relatief beperkte aanbodstijging. Daarnaast spelen tijdelijke verstoringen, zoals de productie-uitval als gevolg van de schade die de orkaan Katrina heeft aangericht, en mogelijk ook speculatieve elementen een rol. De reservecapaciteit voor oliewinning in de OPEC-landen is sterk verminderd en de oliemarkt is krap. De relatief beperkte aanbodstijging tot nu toe komt gedeeltelijk door de lange investeringsperiode bij oliewinning. Naarmate de olieprijsen hoog blijven worden investeringen in andere

winningslokaties en in andere energiebronnen aantrekkelijker. Op langere termijn beperkt dit de macht van de OPEC en legt het een bovengrens op de olieprijs.

Op basis van de toename in het aantal boorinstallaties dat momenteel in bedrijf is en de toename in het aantal nieuwbouwopdrachten voor boortorens mag worden verwacht dat de olieproductie in de toekomst verder zal toenemen. De thans voorziene uitbreiding van de productiecapaciteit tijdens de ramingsperiode zal echter nodig zijn om in de geprojecteerde vraagtoename te voorzien en zal naar verwachting slechts leiden tot een lichte daling van de olieprijs, van gemiddeld 52 dollar per vat (Brent) in 2005 tot 50 dollar per vat in 2006.

Figuur 1.2 Ruwe-olieprijs Brent en wereldhandelsvolume, 1990-2006

^a Wereldhandelsvolume goederen en relevant wereldhandelsvolume goederen exclusief energie.

Wereldhandel

Na de spectaculaire stijging vorig jaar is de wereldhandelsgroei dit jaar afgezwakt. Dit gaat gepaard met een veel gematigder prijsstijging voor de grondstoffen (exclusief energie). Door de tegenvallende conjunctuur loopt de invoergroei van de EU-15 naar verwachting terug tot slechts 2½% in 2005. Ook elders is sprake van een minder sterke invoergroei. Uitzondering vormt het OPEC-gebied, waar deze door de hoge olie-opbrengsten vermoedelijk oploopt tot circa 20%. De geprojecteerde opleving van de mondiale conjunctuur zal volgend jaar resulteren in een hogere wereldhandelsgroei. De grote winnaars op de wereldmarkten blijven de opkomende economieën. Daarbij worden de ‘oude’ Aziatische tijgers (Korea, Hongkong, Singapore en Taiwan) voorbijgestreefd door de nieuwkomers, in het bijzonder China en de transitielanden in Midden- en Oost-Europa.

Onzekerheden

De oliemarkt blijft voor de korte-termijnprojectie van de wereldeconomie een belangrijke bron van onzekerheid. Een kleiner aanbod, bijvoorbeeld door terroristische aanslagen, zal leiden tot een hogere olieprijs met negatieve gevolgen voor de wereldeconomie. De vertraagde doorwerking van de sterke olieprijsstijging van de afgelopen jaren op vraag en aanbod is met

grote onzekerheden omgeven; een sterkere doorwerking dan is aangenomen zou de oliemarkt minder krap maken en de olieprijs tijdens de projectieperiode kunnen dempen.

De recente stijging van de dollarkoers betekent niet dat het risico van een forse dollardepreciatie verdwenen is. Het Amerikaanse tekort op de lopende rekening is in de huidige omvang op langere termijn onhoudbaar en het is waarschijnlijk dat wisselkoersaanpassingen een rol zullen spelen in de correctie van dit tekort. Daarvan zou een negatief effect uitgaan op de economische groei van het eurogebied. De omvang van dit effect zal afhangen van de grootte en snelheid van de dollardepreciatie en de reactie van de monetaire autoriteiten.

Een andere onzekerheid betreft de kapitaalmarktrente. Voor de huidige lage renteniveaus is een aantal plausibele partiële verklaringen. Toch zouden de kapitaalmarktrentes mondiaal sterker kunnen stijgen dan in de raming besloten ligt; dit zou vermoedelijk negatieve effecten op de mondiale economische groei hebben.

In Europa leven vragen over de richting waarin de Europese Unie zich zal ontwikkelen. Voor de korte termijn is politieke onzekerheid in het algemeen negatief voor economische groei, maar het effect is zeer moeilijk te kwantificeren. Tegelijkertijd valt hogere groei in het eurogebied dan hier geprojecteerd is niet uit te sluiten. De bedrijfsinvesteringen zouden het vliegwielt kunnen zijn van een sterkere conjuncturele opgang gezien de gunstige fundamentele factoren: de winstgevendheid is hoog, de kapitaalkosten zijn laag en de balansposities zijn in de afgelopen jaren sterk verbeterd.

1.2 De Nederlandse economie

Onder invloed van de wereldwijde groeivertraging en een ongunstige ontwikkeling van het reële beschikbaar gezinsinkomen wordt voor dit jaar een tijdelijke terugval van de economische groei voorzien, tot een magere ½%. Volgend jaar trekt de groei naar verwachting aan tot 2½%. De binnenlandse bestedingen ontwikkelen zich dan waarschijnlijk aanmerkelijk positiever, mede door een gunstiger ontwikkeling van de koopkracht. Op de wereldmarkt verliezen Nederlandse bedrijven ook in 2006 nog terrein, maar minder dan in de afgelopen jaren. Ook de situatie op de arbeidsmarkt ziet er komend jaar rooskleuriger uit, met meer werkgelegenheid en dalende werkloosheid. De loon- en prijsinflatie blijft in de raming voor dit en volgend jaar gematigd. Bij een hogere olieprijs kan de BBP-groei volgend jaar aanzienlijk lager uitkomen en verdampt ook de koopkrachtwinst.

Nadat de Nederlandse economie, afgemeten aan het BBP-volume, in 2002 en 2003 pas op de plaats maakte, trad vorig jaar het lang verwachte economische herstel dan eindelijk op en groeide het BBP met 1,7%. Voor dit jaar wordt een BBP-groei geraamd van slechts ½%. Anders dan in de twee voorgaande perioden van economisch herstel, te weten 1983-1985 en 1994-1996, laat het huidige conjunctuurverloop daarmee in het tweede hersteljaar geen versnelling maar juist een vertraging van de economische groei zien. Deze groeivertraging vloeit voort uit drie factoren. Allereerst is naar verwachting sprake van een soortgelijke terugval

van de internationale economische groei, waardoor de voor Nederland relevante wereldhandel dit jaar minder hard groeit dan vorig jaar. Daarnaast wordt als gevolg van de ongunstige koopkrachtontwikkeling voor dit jaar een krimp van de particuliere consumptie verwacht, waarvoor 2004 een stabilisatie is geschat en voor 2006 een geringe consumptiegroei wordt voorzien. Ten slotte is de economische groei in 2004 opwaarts beïnvloed door relatief veel werkdagen en een uitzonderlijk hoge uitvoer van aardgas, wat een drukkend effect heeft op de BBP-groei in 2005.

Naar verwachting is de groeivertraging dit jaar een tijdelijke onderbreking van de opgaande lijn. In de projectie voor volgend jaar zet het economische herstel door en groeit het BBP met 2½%, het hoogste cijfer sinds 2000. Een economische groei in die orde van grootte komt goed overeen met die in het derde hersteljaar gedurende de perioden van opgaande conjunctuur in de jaren tachtig en negentig. Dit geldt ook voor de productie in de marktsector, die met een geraamde groei van 3¼% waarschijnlijk nog wat sterker toeneemt dan het BBP. Dit is het spiegelbeeld van de relatief matige productieontwikkeling in een aantal niet-marktsectoren, zoals de overheid.

Het in historisch perspectief plaatsen van de actuele en de geraamde economische ontwikkeling, hoe nuttig ook, is op dit moment een lastige zaak. Onlangs heeft het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) namelijk de Nationale rekeningen voor het jaar 2001 gereviseerd. Door deze revisie en ook door de reguliere bijstellingen van de voorlopige cijfers is de recente economische geschiedenis (2001-2004) op onderdelen drastisch herschreven. Voorts valt niet uit te sluiten dat door de revisie van de Nationale rekeningen ook het beeld van de economische ontwikkeling in eerdere jaren nog wat zal wijzigen. Eind 2006 komen herziene tijdreeksen vanaf 1969 beschikbaar en tot die tijd moet een voorbehoud gemaakt worden bij een vergelijking van actuele cijfers met ontwikkelingen in de vorige eeuw.

Voor de periode 2001-2004 zijn vooral de aanpassingen van de BBP-groei, de arbeidsinkomensquote van de marktsector en de individuele spaarquote opmerkelijk. Volgens de nieuwe CBS-cijfers is er in 2003 'technisch' geen recessie geweest, vertoont de arbeidsinkomensquote tussen 2001 en 2003 niet langer een scherp stijgend maar juist een tamelijk vlak verloop en hebben consumenten in 2003 en 2004 meer uitgegeven dan hun beschikbaar inkomen, met als gevolg een negatieve individuele spaarquote. Een kader gaat nader in op de achtergronden van deze aanpassingen.¹ In de raming voor 2005 en 2006 zijn de aangepaste cijfers uit de Nationale rekeningen verwerkt en is rekening gehouden met de nieuwe statistische concepten, zoals deze voortaan in de Nationale rekeningen worden gehanteerd.

¹ Zie voorts CBS, *Nationale rekeningen 2004 – Revisie 2001, Beschrijving en uitkomsten revisiejaar 2001*, augustus 2005 en CBS, *Revisie Nationale rekeningen: Bijstellingen 2001-2004*, www.cbs.nl, september 2005.

Hoewel het niveau en het verloop van sommige economische grootheden zijn gewijzigd, zijn de belangrijkste drijvende krachten achter de ontwikkeling van de Nederlandse economie in de eerste helft van dit decennium niet veranderd. Nog steeds is de prijsconcurrentiepositie van Nederlandse producenten in de periode 2001-2004 substantieel verslechterd (gecumuleerd met ruim 11%-punt) door de appreciatie van de euro en de forse stijging van de arbeidskosten per eenheid product. Ook de directe en indirecte gevolgen van de scherpe daling van de aandelenkoersen, resulterend in vermogensverlies en stijging van pensioenpremies, van het overheidsbeleid gericht op reductie van het EMU-tekort en van de geringe toename van het arbeidsaanbod zijn 'na revisie' nog altijd bepalend voor de economische ontwikkeling in de afgelopen jaren. Al deze factoren tezamen hebben eraan bijgedragen dat de volumegroei van het BBP in de periode 2001-2005 gemiddeld slechts ¾% per jaar bedroeg en dat vergeleken met 2001 dit jaar ruim 3% minder arbeidsjaren wordt gewerkt, ruim 8% minder door bedrijven wordt geïnvesteerd en dat ook het niveau van het consumptievolume naar verwachting lager ligt dan vier jaar geleden. Dit beeld van een stagnerende economie in de eerste helft van dit decennium vormt op alle genoemde aspecten een schril contrast met het beeld in de tweede helft van het vorige decennium. Dat was zo vóór de revisie en de reguliere bijstellingen van de Nationale rekeningen en dat blijft ook zo erna.

In de projectie voor volgend jaar ligt op veel van de zojuist genoemde fronten een kentering ten goede besloten. De voorziene opleving van de Nederlandse economie is echter met aanzienlijke onzekerheden omgeven. Een belangrijke bron van onzekerheid in de huidige raming vormen de ontwikkelingen op de oliemarkt, mede omdat deze markt zo gevoelig is voor onvoorspelbare gebeurtenissen in de internationale politieke arena. Daarnaast blijven ook de euro/dollarkoers en de kapitaalmarktrente onzekere factoren. Een andere wisselkoers dan nu in de raming besloten ligt, een duurdere of juist een goedkopere euro, heeft met name via de concurrentiepositie gevolgen voor de raming van de uitvoer en daarmee de economische groei. De kapitaalmarktrentes zijn nog steeds historisch laag. Een sterkere stijging dan nu geprojecteerd leidt tot minder economische groei en een forse tegenvaller voor de overheidsbegroting (zie Centraal Economisch Plan 2005, blz. 23).

Maar ook nationaal zijn er onzekerheden. Zo stijgt de gemiddelde huizenprijs al geruime tijd sterker dan op grond van economische overwegingen verwacht zou mogen worden. In de centrale projectie is gerekend met een huizenprijsstijging die iets hoger is dan de inflatie, maar het is heel wel denkbaar dat de huizenprijsstijging de komende periode duidelijk hoger blijft. Anderzijds valt ook een neerwaartse prijscorrectie niet uit te sluiten. Een kader schetst de gevolgen voor de Nederlandse economie van een blijvend hogere olieprijs en van een sterkere stijging van de gemiddelde huizenprijs.

Voor komend jaar staat een aantal omvangrijke institutionele wijzigingen op stapel: de invoering van de Zorgverzekeringswet (ZVW), de wet VUT, Prepensioen en Levensloop (VPL)

Tabel 1.3 Enkele kerngegevens voor Nederland, 2002-2006

	2002	2003	2004	2005 ^a	2006 ^a
Internationaal	mutaties per jaar in %				
Relevante wereldhandel	1,7	5,1	7,1	4¾	6¼
Prijspeil goederenimport	- 4,6	- 3,2	0,6	3¾	1¼
Concurrentenprijs	- 3,7	- 4,9	- 1,0	1¼	1¼
Olieprijs (Brent, niveau in dollars per vat)	25,0	28,8	38,2	52	50
Eurokoers (dollar per euro)	0,94	1,13	1,24	1,24	1,20
Arbeidskosten p.e.p. industrie concurrenten	- 1,8	- 5,7	- 4,0	¾	1
Volume bestedingen en productie					
Bruto binnenlands product (BBP)	0,1	- 0,1	1,7	½	2½
Particuliere consumptie	0,9	- 0,7	0,0	- ¾	- 2¼ (1)
Bruto investeringen bedrijven (exclusief woningen)	- 7,2	- 4,6	3,3	¼	8¼
Investeringen in woningen	- 6,6	- 3,2	6,4	3	3½
Goederenimport (exclusief energie)	2,0	3,2	9,4	4	7
w.v. binnenslands geproduceerd	3,8	1,8	1,2	1½	3½
wederimport	- 0,1	5,0	20,1	7	11
Goederenimport	0,4	3,6	9,0	3½	7¼
Productie marktsector ^b	- 0,8	- 0,5	1,9	1	3¼
Prijzen en lonen					
Consumentenprijsindex (CPI)	3,4	2,1	1,2	1½	1
Prijs nationale bestedingen	3,5	2,2	1,4	1¼	1½
Prijspeil goederenimport (exclusief energie)	- 2,6	- 2,4	- 0,7	0	½
Contractloon marktsector	3,5	2,7	1,5	1	1½
Loonsom per werknemer marktsector	5,5	4,3	3,5	1¼ (1¾)	1 (1¼)
Arbeidskosten p.e.p. verwerkende industrie	2,6	2,3	- 1,6	- ¼	- 1¾
Arbeidsmarkt					
Werkloze beroepsbevolking (niveau in %)	4,0	5,3	6,4	6¾	6¼
Werkloze beroepsbevolking (niveau x 1000)	302	396	479	505	475
Werkgelegenheid in arbeidsjaren	- 0,3	- 0,9	- 1,6	- ½ (- ¾)	1 (¾)
Werkgelegenheid in personen (≥ 12 uur per week)	0,4	- 0,7	- 1,5	- ¼ (- ½)	1¼ (1)
Arbeidsaanbod in personen	1,1	0,6	- 0,3	0 (- ¼)	¾ (½)
Collectieve sector					
EMU-saldo collectieve sector (niveau in % BBP)	- 2,0	- 3,1	- 2,1	- 1,8	- 1,7
Bruto schuld coll. sector (niveau ultimo jaar, % BBP)	50,5	51,9	52,5	54,6	54,5
Collectieve lastendruk (niveau in % BBP)	37,7	37,5	37,8	38,9 (38,1)	39,7 (38,1)
Diversen					
Koopkracht, mediaan alle huishoudens	0,4	- 1,1	- 0,4	- 1½	1
Individuele spaarquote (niveau in % besch. inkomen)	1,0	- 1,0	- 2,1	- 3½	- 2¼
Arbeidsproductiviteit marktsector ^b	1,0	1,7	4,3	2 (2¼)	2¾ (3)
Prijs toegevoegde waarde marktsector ^b	4,7	2,8	- 0,3	- 1¾ (- 1¼)	¾ (¼)
Reële arbeidskosten marktsector ^b	0,7	1,5	3,8	3 (2¾)	¼ (1¼)
Arbeidsinkomensquote marktsector ^b (niveau in %)	80,4	80,4	80,0	81 (80½)	79
Uitvoersaldo (niveau in % BBP)	6,5	7,0	7,3	7¼	6¾
Lange rente (niveau in %)	4,9	4,1	4,1	3½	4

^a Cijfers tussen haakjes zijn gecorrigeerd voor de financieringsverschuivingen als gevolg van de invoering van de wet VLZ in 2005 en 2006, de ZVW in 2006 en voor de aankoop door de Staat van het transportbedrijf van de Gasunie in 2005.

^b Exclusief delfstoffenwinning en verhuur van en handel in onroerend goed.

Onzekerheidsvarianten: hogere olieprijs en hogere huizenprijs

In de raming is gerekend met een olieprijs die dit jaar gemiddeld 52 dollar bedraagt en volgend jaar licht afneemt tot 50 dollar per vat. De olieprijs is gedurende de zomermaanden echter ruim boven de 50 dollar uitgestegen. Eind augustus noteerde de olieprijs zelfs even 70 dollar per vat doordat de orkaan Katrina de olieproductie in de Golf van Mexico verstoortte. In de onzekerheidsvariant blijft de olieprijs op 65 dollar per vat vanaf medio 2005.

De economische groei komt in deze variant lager uit en zou volgend jaar nog maar circa 2% bedragen. De duurdere olie heeft allereerst een drukkend effect op de wereldeconomie, waardoor Nederlandse bedrijven minder kunnen exporteren. Ook de binnenlandse bestedingen nemen af vergeleken met de centrale projectie. De investeringen krimpen flink. De hogere olieprijs holt de winsten van bedrijven uit en de bezettingsgraad daalt door de lagere productie. Gezinnen consumeren minder doordat hun koopkracht lager uitkomt. De inflatie stijgt door hogere energierekeningen en benzineprijzen, maar de werknemers moeten genoegen nemen met een lager loon vanwege de afgenomen winstgevendheid en de hogere werkloosheid. De gevolgen voor de overheidsfinanciën zijn beperkt: lagere belastinginkomsten en hogere werkloosheidsuitgaven worden gecompenseerd door een toename van de aardgasbaten.

Een andere bron van onzekerheid is de huizenprijs. In de raming lopen de huizenprijzen ongeveer in de pas met de inflatie. Dit kan aan de ene kant te optimistisch blijken als bijvoorbeeld de rente sterker zou toenemen dan waarmee nu is gerekend (zie de rentevariant op blz. 23 van het CEP 2005). Aan de andere kant zitten de verkoopprijzen van woningen sinds begin dit jaar weer duidelijk in de lift. In de tweede variant houden de sterke prijsstijgingen aan, zodat de huizenprijs volgend jaar gecumuleerd 10% hoger uitkomt dan in de centrale projectie.

De economische groei zou in deze variant juist hoger uitkomen. Gezinnen zien door de hogere huizenprijs hun vermogen toenemen, waardoor zij hun bestedingen opvoeren.^a Door de hogere productie gaan bedrijven meer investeren en breiden ze hun personeelsbestand uit. De toegenomen spanning op de product- en arbeidsmarkt leidt tot meer inflatie en een hogere loonstijging. Het EMU-saldo verbetert, vooral omdat de BTW-ontvangsten toenemen door de sterkere stijging van de consumentenbestedingen.

Effecten van**A: een olieprijs van 65 dollar per vat in 2006****B: een 10% hogere huizenprijs in 2006**

	Hogere olieprijs		Hogere huizenprijs	
	2005	2006	2005	2006
	cumulatieve afwijkingen in %			
Relevante wereldhandel	- 0,3	- 0,7	0,0	0,0
Concurrentenprijs (exclusief energie)	0,2	0,8	0,0	0,0
Invoerprijs goederen	1,3	4,6	0,0	0,0
Lange rente (niveau in %)	0,1	0,5	0,0	0,0
Olieprijs (Brent, niveau in dollars per vat)	4,7	15,0	0,0	0,0
Contractloon marktsector	0,0	- 0,3	0,0	0,2
Consumentenprijsindex (CPI)	0,1	0,8	0,0	0,2
Bruto binnenlands product (BBP)	- 0,1	- 0,6	0,0	0,5
Particuliere consumptie	- 0,1	- 0,7	0,1	1,7
Investeringsbedrijven (exclusief woningen)	- 0,4	- 3,0	0,0	0,8
Uitvoer goederen (exclusief energie)	- 0,2	- 0,7	0,0	- 0,1
Werkgelegenheid	0,0	- 0,3	0,0	0,1
Arbeidsinkomensquote marktsector (niveau)	0,6	1,3	0,0	- 0,3
EMU-saldo (niveau, % BBP)	0,0	0,0	0,0	0,3

^a De mate waarin dit gebeurt, is overigens onzeker. Door de introductie van de zogenoemde bijleenregeling per 1 januari 2004 is het consumptief aanwenden van de overwaarde op het eigen huis fiscaal minder aantrekkelijk geworden.

en de wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA).² Deze stelselwijzigingen leiden tot verschuivingen tussen de particuliere en de collectieve sector en hebben rechtstreeks gevolg voor de omvang van de particuliere consumptie, de overheidsconsumptie, de werkgelegenheid bij bedrijven en de overheid, de arbeidsproductiviteit in de marktsector en de collectieve lastendruk. Het nieuwe zorgstelsel leidt bijvoorbeeld ex ante tot een verschuiving van circa 8,2 mld euro aan zorguitgaven van de particuliere consumptie naar de overheidsconsumptie. Alleen al hierdoor neemt het volume van de particuliere consumptie volgend jaar met 3½% af, terwijl de overheidsconsumptie met 6% toeneemt. Zulke verschuivingen bemoeilijken de interpretatie van de economische ontwikkeling in de ramingsjaren. Om die reden zijn in tabel 1.3, daar waar dat zinvol is, tussen haakjes de voor stelselwijzigingen gecorrigeerde cijfers vermeld.

Particuliere consumptie en individuele besparingen

De particuliere consumptie is een van de grootheden waarvan de ontwikkeling door de diverse institutionele wijzigingen sterk wordt beïnvloed. Dat geldt niet alleen voor 2006 als gevolg van de invoering van het nieuwe zorgstelsel (–3½%), maar in mindere mate ook voor 2004 en 2005.³ Indien wordt gecorrigeerd voor de gevolgen van deze institutionele wijzigingen, dan is naar verwachting 2005 het derde jaar op rij dat de particuliere consumptie daalt, een uitzonderlijke ontwikkeling die zich in de naoorlogse periode alleen begin jaren tachtig ook heeft voorgedaan.

De gemiddelde Nederlandse consument beleeft economisch gezien dan ook moeilijke tijden. Dit jaar krimpt het consumptievolumen naar verwachting met ¾%, vrijwel net zo hard als in 2003. Deze ontwikkeling wordt vooral veroorzaakt doordat het reële beschikbaar loon- en uitkeringsinkomen dit jaar vermoedelijk met 1¼% daalt. De koopkracht verslechtert bij nagenoeg alle huishoudtypen, de werkgelegenheid ontwikkelt zich weinig florissant en er is sprake van diverse bezuinigingsmaatregelen in de sociale zekerheid. Daarnaast wordt de particuliere consumptie-ontwikkeling dit jaar per saldo nauwelijks ondersteund door positieve vermogens-effecten.

In het licht van bovengenoemde ontwikkelingen valt de voor dit jaar geraamde krimp van de particuliere consumptie (¾%) nog alleszins mee. In de regel passen gezinshuishoudingen hun bestedingspatroon geleidelijk aan hun gewijzigde inkomenssituatie aan, door in te teren op hun vermogen dan wel meer schulden aan te gaan. De consumptie daalt daardoor minder hard dan het reële beschikbaar gezinsinkomen, en de individuele spaarquote, die in 2003 en 2004 al negatief was, daalt dit jaar naar verwachting met 1¼%-punt verder tot –3½%. Naast deze ‘vrijwillige’ keuze van gezinshuishoudingen om te sparen dan wel te ontsparen betalen zij ‘verplicht’ collectieve pensioenpremies, waarmee zij ook sparen voor de toekomst. Het sparen

² In het *Centraal Economisch Plan 2005* (blz. 24 en hoofdstuk 6) wordt dieper ingegaan op de inhoud en de gevolgen van deze institutionele wijzigingen.

³ Vorig jaar was sprake van een opwaarts effect (0,4%-punt) als gevolg van de verkleining van het ziekenfondspakket, waardoor consumenten voortaan een aantal medische diensten zelf moesten betalen. Voor dit jaar is in de raming rekening gehouden met een neerwaarts effect op de consumptiegroei (0,2%-punt) als gevolg van financieringsverschuivingen door de invoering van de Wet Kinderopvang (WK).

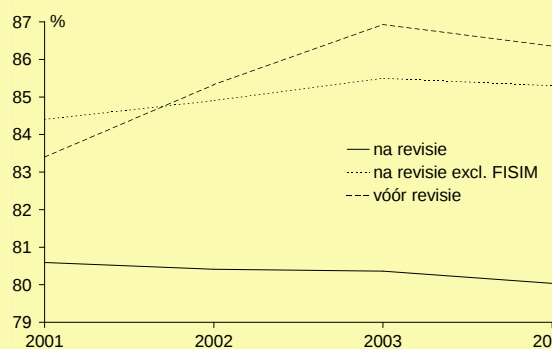
Nieuwe kijk op arbeidsinkomensquote en individuele spaarquote

Na de revisie van de Nationale rekeningen en de reguliere bijstellingen van voorlopige cijfers door het CBS vertonen de arbeidsinkomensquote en de individuele spaarquote in de periode 2001-2004 een geheel ander verloop dan tot nu toe in de boeken stond.^a De arbeidsinkomensquote in de marktsector ligt bovendien op een ander niveau. Dit kader gaat wat dieper in op de achtergronden en interpretatie van deze aanpassingen.

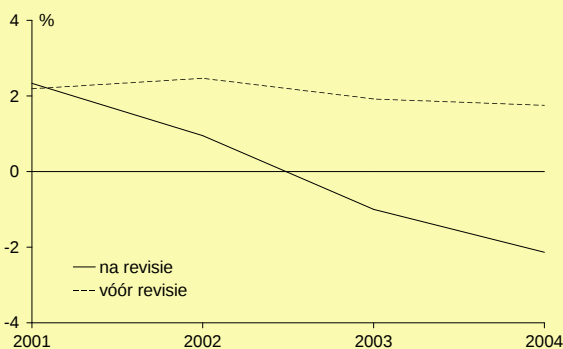
De niveauverlaging van de arbeidsinkomensquote van de marktsector in 2001 komt vooral door de wijziging in de meting van de productie van banken. Voortaan wordt bij lenen en sparen expliciet een vergoeding aan banken voor financiële dienstverlening (FISIM) als afzet van het bankwezen berekend en geboekt. Hierdoor komt het niveau van de arbeidsinkomensquote in 2001 3,8%-punt lager uit. Los van FISIM zou dit kengetal na revisie juist 1%-punt hoger zijn uitgekomen. Door de revisie en de reguliere bijstellingen is echter niet alleen het niveau van de arbeidsinkomensquote veranderd, maar ook het verloop. Lag vóór revisie de arbeidsinkomensquote in 2004 nog 3%-punt hoger dan in 2001, na revisie is sprake van een daling van 0,6%-punt. Dit verschil in ontwikkeling kan voor ongeveer 40% (1,5%-punt) worden toegeschreven aan de ontwikkeling van FISIM. De overige 60% komt vrijwel volledig op het conto van de arbeidsproductiviteit in de marktsector, die na revisie in de periode 2001-2004 gecumuleerd met circa 2%-punt meer blijkt te zijn gestegen dan eerder door het CBS was geschat. Aan deze hogere productiviteitsgroei ligt vooral een hogere schatting van de productieontwikkeling ten grondslag (1,3%-punt), maar ook een lagere schatting van de werkgelegenheidsgroei (0,6%-punt) speelt een rol.

Door de revisie is zowel de particuliere consumptie als het beschikbaar inkomen van gezinnen in 2001 met circa 12 mld euro opwaarts aangepast, waardoor het niveau van de individuele spaarquote nauwelijks is veranderd. In de jaren daarna ontwikkelt deze spaarquote volgens de gereviseerde en bijgestelde cijfers zich echter heel anders dan voorheen. Zij is in het nieuwe beeld zelfs negatief in 2003 en 2004. De oorzaak hiervan kan vrijwel volledig worden toegeschreven aan de (gecumuleerd 10,4 mld euro) geringere stijging van het beschikbaar inkomen. Op grond van nieuwe informatie en verbeterde inzichten heeft het CBS in de periode 2002-2004 onder andere de pensioenuitkeringen (1,8 mld) en het rendement op levensverzekeringen (circa 1,4 mld) verlaagd, terwijl de premies voor pensioenen en sociale verzekeringen (3 mld) zijn verhoogd. Daarnaast zijn ook nog diverse andere inkomensbestanddelen aangepast. Het gevolg is dat de consumptieve bestedingen in 2003 en 2004 groter waren dan het beschikbaar inkomen.

Arbeidsinkomensquote marktsector

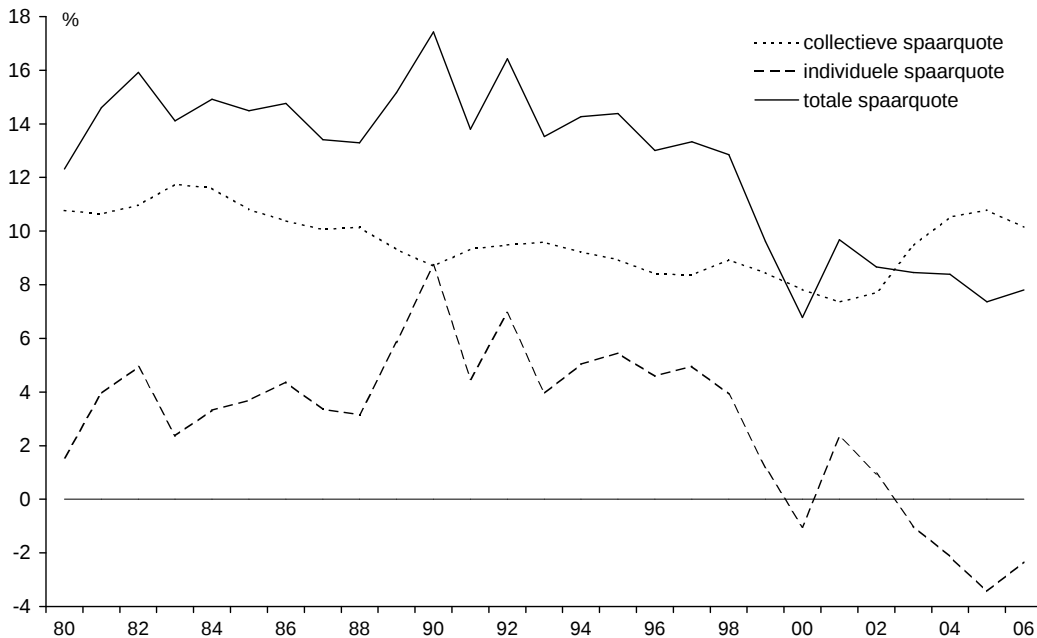
Individuele spaarquote

^a Voor het jaar 2004 heeft het CBS geen Nationale rekeningen vóór revisie gepubliceerd. Voor dat jaar worden de cijfers na revisie vergeleken met de cijfers uit de juni-raming van het CPB, waarin de Kwartaalrekeningen voor 2004 waren verwerkt.

langs deze weg is sinds 2002 met maar liefst 43% toegenomen door de forse oploep van de pensioenpremies en bereikt dit jaar een voorlopig hoogtepunt (zie figuur 1.3).⁴ De totale besparingen bedragen dit jaar naar verwachting 7¼% van het beschikbaar inkomen.

Figuur 1.3 Collectieve en individuele spaarquote, 1980-2006^a

^a Reeksbreak in 2001 door revisie Nationale rekeningen.

Doordat velen er volgend jaar in koopkracht wat op vooruit zullen gaan en ook de arbeidsmarkt zich in positieve zin ontwikkelt, ziet de situatie voor consumenten er volgend jaar rooskleuriger uit dan dit jaar. Gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen neemt het consumptievolume dan naar verwachting met 1% toe. Het reële beschikbaar gezinsinkomen (eveneens gecorrigeerd) neemt in de raming toe met 2¼%, wat overigens voor eenderde deel moet worden toegeschreven aan de forse stijging van het uitgekeerde winstinkomen. Aangezien uit dit deel van het inkomen naar verhouding weinig wordt geconsumeerd, heeft dit een opwaarts effect op de individuele spaarquote, die hierdoor wat minder negatief wordt.

Bedrijfsinvesteringen en arbeidsinkomensquote

Nadat het investeringsvolume van bedrijven in de periode 2001-2003 ieder jaar daalde, was vorig jaar met een groei van 3,3% sprake van enig herstel. Dit jaar nemen de totale investeringen echter maar mondjesmaat toe, naar verwachting met ¼%. Gelet op de geringe productiegroei in de afgelopen jaren, de verslechterde rendementspositie en de nog altijd lage

⁴ Collectieve besparingen zijn gedefinieerd als collectieve pensioenpremies (bij pensioenfondsen en levensverzekeringsmaatschappijen) plus beleggingsinkomsten op het collectieve pensioenvermogen minus pensioenuitkeringen.

bezettingsgraad in de industrie is deze matige investeringsgroei geen verrassing. Desalniettemin trekken de investeringen in computers in de raming wel aan, vooral omdat ondernemers in de relatief computerintensieve bedrijfstakken zakelijke dienstverlening en transport gemiddeld genomen positiever gestemd zijn dan die in de industrie. De investeringen in bedrijfsgebouwen nemen naar verwachting echter voor het vijfde jaar op rij af, zij het dat de krimp in 2005 nog maar een fractie bedraagt van die in de voorafgaande jaren.

Volgend jaar lijkt ook voor de investeringen de situatie een stuk rooskleuriger te zullen zijn. Allereerst wordt voor de marktsector een productiegroei geraamd van 3¼%, zodat de productiecapaciteit beter bezet zal zijn en uitbreiding van de capaciteit noodzakelijk wordt. Bovendien zal de winstgevendheid van productie in Nederland naar verwachting behoorlijk toenemen. Deze verwachte verbetering van het investeringsklimaat resulteert in een geraamde groei van de bedrijfsinvesteringen met 8¼% en een stijging van de investeringsquote met ½%-punt, tot 15% van de toegevoegde waarde van bedrijven (exclusief onroerend-goedsector).

Tabel 1.4 Determinanten van de arbeidsinkomensquote marktsector, 2002-2006							
	2002	2003	2004	2005	2005 ^c	2006	2006 ^c
	mutaties per jaar in %-punt						
Arbeidsinkomensquote	80,4	80,4	80,0	81	(80½)	79	
Idem, mutatie	– 0,2	0,0	– 0,3	1	(½)	– 2	(– 1½)
Bijdrage arbeidskosten per eenheid product	4,1	2,3	– 0,8	– ½		– 1½	
w.v. bijdrage loonvoet	4,4	3,4	2,8	1		¾	
bijdrage arbeidsproductiviteit ^a	– 0,3	– 1,2	– 3,6	– 1½		– 2½	
Bijdrage binnenlandse afzetprijs ^b	– 3,1	– 1,6	– 0,2	¼	(– ¼)	– 1½	(– 1)
Bijdrage externe ruilvoet	– 1,2	– 0,6	0,7	1¼		1	

^a Netto toegevoegde waarde per arbeidsjaar.

^b Ongerekend indirecte belastingen en subsidies.

^c Cijfers tussen haakjes zijn gecorrigeerd voor de aankoop door de Staat van het transportbedrijf van de Gasunie in 2005.

Dit jaar loopt de arbeidsinkomensquote waarschijnlijk flink op, wat echter grotendeels wordt veroorzaakt door de Staatsaankoop van het transportbedrijf van de Gasunie.⁵ Hiervoor gecorrigeerd neemt de arbeidsinkomensquote met ½%-punt toe, als gevolg van de forse prijsstijging van energie en andere industriële grondstoffen. Vanwege lopende contracten en uit concurrentieoverwegingen zijn producenten niet in staat deze kostenstijging onmiddellijk en volledig in hun (uitvoer)prijzen door te berekenen. Dit resulteert in het lopende jaar in een aanzienlijke verslechtering van de externe ruilvoet. Volgend jaar neemt in de raming de winstgevendheid toe, wat ook tot uitdrukking komt in een verwachte daling van de arbeidsinkomensquote in de marktsector, tot 79%. De voornaamste reden hiervoor is dat de arbeidsproductiviteit sterker stijgt dan de loonvoet, waardoor de arbeidskosten per eenheid

⁵ De BTW die bij deze transactie wordt afgedragen (1,6 mld euro) drukt de noemer van de AIQ. De wijze waarop deze transactie uiteindelijk in de Nationale rekeningen terecht komt, wordt nog nader onderzocht.

product waarschijnlijk substantieel lager uitkomen. Ook in 2004 en 2005 was hiervan al sprake, maar daar stond in die jaren tegenover dat – mede als gevolg van de relatief sterk gestegen invoerprijzen – de prijs van de toegevoegde waarde in de marktsector afnam. Met enige vertraging zullen de hogere energieprijzen komend jaar waarschijnlijk gedeeltelijk in de afzetprijzen worden doorberekend, wat dan juist bijdraagt aan de daling van de arbeidsinkomensquote.

Anders dan in de vorige periode van laagconjunctuur vertoont de arbeidsinkomensquote in de periode 2001-2005 een tamelijk stabiel verloop. Begin jaren negentig liep de arbeidsinkomensquote in drie jaar tijd met 5,8%-punt op, althans in de cijfers vóór revisie. Uit het kader in hoofdstuk 2 over de winstgevendheid in het eurogebied komt voor het recente verleden eveneens een stabiele ontwikkeling naar voren. De belangrijkste reden voor het stabiele verloop is voor Nederland gelegen in de gunstige ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit in de marktsector, die – na verwerking van de nieuwe CBS-cijfers – in de periode 2002-2005 met gemiddeld 2¼% per jaar toeneemt, terwijl deze groei in de periode 1991-1993 slechts 0,5% per jaar bedroeg. Dit suggereert dat bedrijven momenteel beter in staat zijn de werkgelegenheid af te stemmen op de ontwikkelingen in de productie. Nader onderzoek naar deze relatief hoge productiviteitsontwikkeling, die gemiddeld per jaar zelfs ½%-punt hoger ligt dan gedurende de hausse in de tweede helft van de jaren negentig, is evenwel geboden.

Uitvoer en prijsconcurrentiepositie

Ondanks de sterke groei van de relevante wereldhandel is de binnenslands geproduceerde uitvoer vorig jaar maar mondjasmaat toegenomen. Dit resulteerde in een verlies aan marktaandeel van bijna 6%-punt, het grootste verlies sinds 1978. Het teruglopen van het aandeel van de binnenslands geproduceerde uitvoer op de wereldmarkt had vooral te maken met de ontwikkeling van de prijsconcurrentiepositie, die vorig jaar voor het vierde jaar op rij verslechterde. Nederlandse producten zijn de afgelopen jaren naar verhouding flink duurder geworden, doordat de arbeidskosten per eenheid product sterker stegen dan bij onze concurrenten. Vanaf 2001 kwam daar de waardeestijging van de euro nog eens bovenop, die ten opzichte van de dollar in de periode 2001-2004 circa 38% bedroeg. Het relatief forse verlies aan marktaandeel in 2004 had deels een incidenteel karakter, doordat uitzonderlijk veel chemische installaties stil lagen voor onderhoudswerkzaamheden.

Ondanks de trage groei van de binnenslands geproduceerde uitvoer nam de totale uitvoer van fabrikaten vorig jaar met maar liefst 9,4% toe. Dit moet vooral worden toegeschreven aan een spectaculaire stijging van de wederuitvoer van fabrikaten, van maar liefst ruim 20%. Nederland maakte zijn naam van distributieland dan ook helemaal waar. Distributie en transport waren de activiteiten die vorig jaar bepalend waren voor het herstel van de economie. Vooral door de opkomst van China zagen Schiphol en de Rotterdamse haven de aan- en afvoer van goederen flink toenemen, wat resulteerde in een topjaar voor beide mainports.

Ook voor dit jaar wordt voorzien dat de groei van de 'made in Holland'-uitvoer achterblijft bij die van de relevante wereldhandel, maar het verlies aan marktaandeel is waarschijnlijk veel geringer dan vorig jaar. In de raming ligt besloten dat de groeiversnelling van de binnenslands geproduceerde uitvoer volgend jaar zelfs wat sterker is dan die van de relevante wereldhandel. Deze gunstige verwachting is in belangrijke mate gebaseerd op een kentering in de prijsconcurrentiepositie. Vorig jaar ging, voor het eerst sinds 1997, de stijging van de arbeidskosten per eenheid product in de Nederlandse verwerkende industrie niet meer uit boven die bij de concurrenten in het eurogebied, maar liep daarmee in de pas. Ondanks de ingezette loonmatiging zullen de arbeidskosten ook dit en volgend jaar ongeveer gelijk oplopen met die bij de euroconcurrenten. In de rest van het eurogebied zorgt de hoge werkloosheid immers ook voor een terughoudende loonstijging. Vooralsnog zal Nederland de achterstand, die het de afgelopen jaren heeft opgelopen op het eurogebied, dus nog niet inlopen. In vergelijking met niet-euroconcurrenten zullen de arbeidskosten zich dit en volgend jaar naar het zich laat aanzien wel duidelijk gunstiger ontwikkelen. De economische prestaties zijn buiten het eurogebied in het algemeen beter, wat gepaard gaat met een lagere werkloosheid en hogere loonstijgingen. Bovendien daalt in de raming de euro in waarde tot gemiddeld 1,20 dollar in 2006, wat een opwaarts effect heeft op de arbeidskosten in euro's van niet-euroconcurrenten.

De lagere stijging van de arbeidskosten vis-à-vis alle concurrenten leidt vermoedelijk pas volgend jaar tot een verbetering van de prijsconcurrentiepositie. Bedrijven berekenen de kosten veelal met enige vertraging door in de prijzen. Daarom stijgt de uitvoerprijs van de in Nederland gemaakte uitvoer in de raming dit jaar nog een ¼%-punt sterker dan die van de concurrenten, maar volgend jaar een ½%-punt minder. Doordat veranderingen in relatieve prijzen sterk vertraagd doorwerken op het exportvolume, blijft vooralsnog sprake van enig marktverlies.

Arbeidsmarkt

Afgemeten aan de ontwikkeling van de werkgelegenheid en de werkloosheid was 2004 een teleurstellend jaar. De werkgelegenheid in arbeidsjaren daalde met 1,6%, het slechtste resultaat in twintig jaar, terwijl de werkloze beroepsbevolking met 83 000 opliep, tot 479 000 personen. Deze werkloosheidsstijging viel gelet op de forse daling van het aantal banen nog mee, omdat ook het arbeidsaanbod voor het eerst in twintig jaar afnam als gevolg van kleinere kansen op het vinden van een baan door de ongunstige conjuncturele situatie. Wel waren in de loop van vorig jaar de eerste tekenen van een keer ten goede al zichtbaar. Zo liepen de vacatures en uitzenduren weer wat op, terwijl de ontslagaanvragen en faillissementen in de loop van het jaar juist afnamen.

Deze positieve ontwikkelingen, die zich in het begin van 2005 voortzetten, kunnen echter niet voorkomen dat ook dit jaar de werkgelegenheid naar verwachting nog zal krimpen. De voornaamste oorzaak hiervan is dat de productiegroei in de marktsector in 2004 en 2005 ontoereikend is om het verlies aan werkgelegenheid door de stijging van de

arbeidsproductiviteit te compenseren. Daarnaast speelt mee dat dit jaar, net als vorig jaar, de werkgelegenheid bij de overheid afneemt als gevolg van efficiëncytaakstellingen. Wel is de geraamde daling van de totale werkgelegenheid ($\frac{1}{2}\%$) veel geringer dan vorig jaar. Het arbeidsaanbod blijft dit jaar naar verwachting ongeveer stabiel, doordat de toename van het structurele arbeidsaanbod – als gevolg van de toenemende participatie van vrouwen en diverse beleidsmaatregelen die het arbeidsaanbod stimuleren – vrijwel volledig wordt gecompenseerd door het ‘discouraged worker’-effect. Per saldo loopt daardoor in de raming het werkloosheidspercentage in 2005 met ruim $\frac{1}{4}\%$ -punt op, tot $6\frac{3}{4}\%$.

Na een krimp in de vier voorafgaande jaren neemt de werkgelegenheid in de raming voor 2006 toe met 65 000 arbeidsjaren, oftewel 1%. Iets meer dan de helft van deze toename vindt plaats bij de collectieve sector, vooral dankzij extra uitgaven voor onderwijs en zorg. De werkgelegenheid in de marktsector groeit volgend jaar waarschijnlijk met krap $\frac{3}{4}\%$, voornamelijk als gevolg van de hogere productieontwikkeling. De verbeterde conjuncturele situatie op de arbeidsmarkt werkt dan beduidend minder ontmoedigend op potentiële aanbieders dan in voorafgaande jaren, waardoor de structurele ontwikkeling van het arbeidsaanbod overheerst en zich naar verwachting per saldo 60 000 personen extra op de arbeidsmarkt aanbieden. Na vier jaren van stijging kan de werkloosheid dan afnemen, zij het dat de geraamde daling met 30 000 personen bescheiden van omvang is.

De contractloonstijging in de marktsector, die in 2004 nog 2,7% bedroeg, zwakt naar verwachting af tot gemiddeld 1% dit jaar. De matiging van de contractloonstijging hangt vooral samen met de afname van de inflatie en de stijging van de werkloosheid. De contractloonstijging in de marktsector trekt volgend jaar naar verwachting wat aan tot $1\frac{1}{2}\%$, vanwege de hogere arbeidsproductiviteitsgroei en de daling van de werkloosheid.

De incidentele loonontwikkeling en de sociale lasten voor werkgevers worden dit jaar en vooral volgend jaar sterk beïnvloed door stelselwijzigingen op het terrein van zorg, arbeidsongeschiktheid, prepensioen en levensloop, en loondoorbetaling bij ziekte. Per saldo nemen de sociale lasten dit en volgend jaar naar verwachting licht toe en is de incidentele loonontwikkeling dit jaar nihil en volgend jaar negatief.

Inflatie en koopkracht

De inflatie wordt voor 2005 geraamd op $1\frac{1}{2}\%$ en voor 2006 op 1%. De lage inflatie is vooral te danken aan de gunstige ontwikkeling van de arbeidskosten per eenheid product. De stijging van de energieprijzen en de recente depreciatie van de euro hebben in beide jaren een opwaarts effect op de inflatie. De afschaffing van de onroerende-zaakbelasting voor gebruikers heeft volgend jaar een neerwaarts effect van 0,5%-punt.

Voor de meeste huishoudens daalt de koopkracht in 2005 naar verwachting voor het derde opeenvolgende jaar. De helft van de huishoudens gaat er dit jaar meer dan $1\frac{1}{2}\%$ op achteruit,

voor de andere helft is het inkomensverlies minder groot. De lastenverzwaringen voor gezinnen in de jaren 2003-2005 zijn de voornaamste oorzaak van dit koopkrachtverlies. Bovendien ligt dit jaar de loonstijging onder de inflatie en zijn de uitkeringen bevroren.

Voor volgend jaar wordt voor veel huishoudens een stijging van het beschikbaar inkomen voorzien. De lastendruk voor gezinnen stijgt weliswaar, maar door de nieuwe zorgtoeslag resulteert per saldo een inkomensverbetering. Bij een hoger dan geraamde olieprijs kan deze koopkrachtwinst weer (deels) verdampen, zoals blijkt uit de onzekerheidsvariant in het kader.

Achter de mediane koopkrachtstijging van circa 1% in 2006 gaat een grote spreiding schuil. De overgang van de bestaande zorgverzekeringen, met uiteenlopende wijzen van financiering, naar de nieuwe zorgverzekering leidt onvermijdelijk eenmalig tot uiteenlopende effecten voor ziekenfonds- en particulier verzekerden en voor huishoudens met en zonder kinderen. Vooral 65-plussers en huishoudens met kinderen gaan er volgend jaar in koopkracht op vooruit.

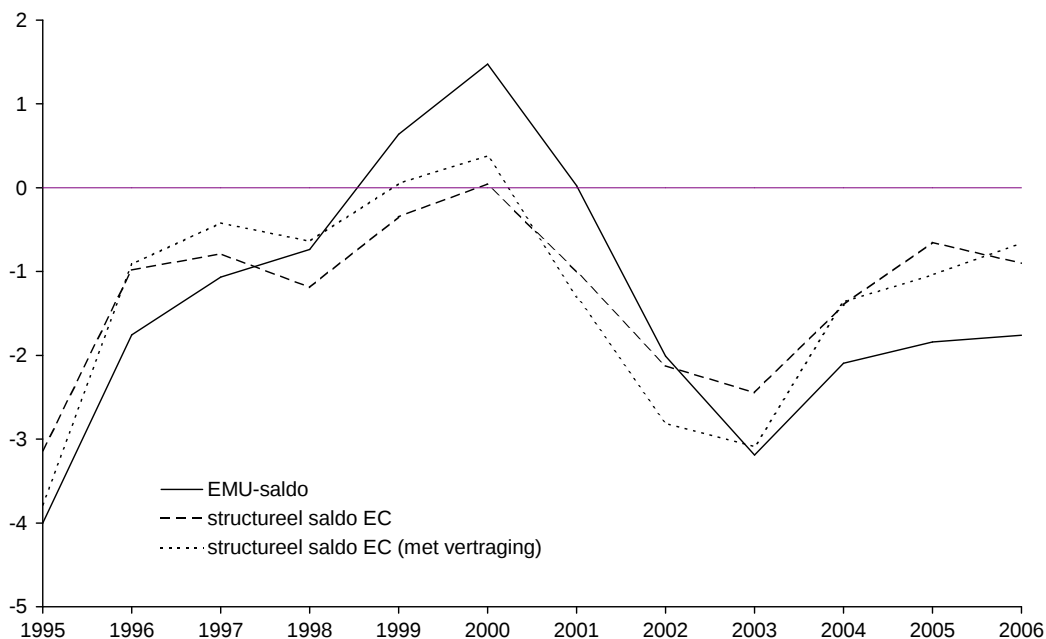
1.3 Collectieve sector

Naar verwachting loopt het EMU-tekort gestaag terug van 3,1% BBP in 2003 tot 1,7% BBP in 2006. In 2004 en 2005 is dit, bij de bescheiden economische groei, vooral het gevolg van substantiële ombuigingen en lastenverzwaringen. Volgend jaar is het budgettaire beleid daarentegen licht expansief en vloeit de tekortverbetering voort uit het verwachte conjuncturele herstel. Bij een eveneens snelle daling in 2004 en 2005 van het geschatte structurele tekort komt een begrotingspositie nabij evenwicht binnen bereik. Door de gunstige ontwikkeling van het EMU-saldo en het aantrekken van de economische groei loopt de schuldquote volgend jaar niet verder op. De verhouding tussen het aantal inactieven en actieven daalt in de raming voor 2006 voor het eerst sinds 2001, vooral door de toename van het aantal werkenden maar ook door de verwachte daling van het aantal personen dat een uitkering ontvangt.

Na een top van 3,1% BBP in 2003 is het EMU-tekort over 2004 met 2,1% BBP duidelijk uitgekomen onder de in het Verdrag van Maastricht vastgelegde plafondwaarde van 3%. Naar aanleiding hiervan heeft de Europese Raad van ministers van Financiën ingestemd met het voorstel van de Europese Commissie om de tekortprocedure tegen Nederland te stoppen. Het EMU-tekort daalt in 2005 naar verwachting verder tot 1,8% BBP. De ontwikkeling van het Nederlandse EMU-saldo is in Europees perspectief opmerkelijk. Het geprojecteerde tekort voor het eurogebied loopt juist op van 2¼% BBP in 2003 tot 3¼% BBP in 2005. De relatieve verbetering van het Nederlandse begrotingssaldo sinds 2003 is, bij een in 2004 en 2005 achterblijvende groei van de Nederlandse economie, het gevolg van de substantiële ombuigingen en lastenverzwaringen van het kabinet, die zijn geconcentreerd in de eerste helft van de kabinetsperiode. Volgend jaar is het budgettaire beleid licht expansief, vooral door de compensatie voor de inkomensgevolgen van het nieuwe zorgstelsel en het aanvullende beleidspakket zoals gepresenteerd in de Miljoenennota 2006. Dankzij het verwachte conjuncturele herstel kan een oploep van het tekort worden voorkomen. De onderliggende

ontwikkeling wordt weerspiegeld in de verwachte ontwikkeling van het structurele tekort, berekend volgens de methode die de Europese Commissie (EC) hanteert bij de toetsing van de Europese begrotingsafspraken. In 2004 en 2005 verbetert dit structurele tekort met in totaal 1¾% BBP, waarna voor volgend jaar een kleine verslechtering wordt verwacht. Indien wordt gerekend met een vertraagde doorwerking van de economische groei op de belastingopbrengsten is volgend jaar overigens sprake van een kleine verbetering van het structurele EMU-tekort.⁶ Door de snelle verbetering van het structurele tekort komt een begrotingspositie nabij evenwicht binnen bereik.

Figuur 1.4 Feitelijk en structureel EMU-saldo (EC-methode), 1995-2006

In de begrotingsregels voor deze kabinetsperiode is vastgelegd dat indien het structurele EMU-saldo niet in overeenstemming is met de vereisten van het Stabiliteits- en Groeipact (SGP) en/of de grens voor het feitelijke EMU-tekort van 2½% wordt bedreigd, nadere maatregelen worden getroffen.⁷ Recentelijk zijn de Europese begrotingsregels aanzienlijk aangepast (zie kader). De grotere nadruk hierin op economische ontwikkelingen en houdbaarheid is ook voor het Nederlandse begrotingsbeleid relevant. Achteraf gezien is eind vorige eeuw verzuimd in de economisch 'goede tijden', waarin de productie haar potentiële niveau oversteeg (dat wil zeggen met een positieve output gap), het structurele saldo verder te verbeteren. Vervolgens verslechterde het structurele saldo door de lastenverlichting in het kader van de belastingherziening 2001, structurele uitgavenintensiveringen en achterblijvende inkomsten

⁶ Dit illustreert dat de schatting van het structurele EMU-tekort is omgeven met een aanzienlijke onzekerheidsmarge (zie ook kader in hoofdstuk 5).

⁷ Miljoenennota 2004, De begrotingsregels, Bijlage 9, blz. 241-251.

Aanpassing van de Europese begrotingsregels

In maart van dit jaar bekrachtigde de Europese Raad (de regeringsleiders van de EU-lidstaten) het door de Ecofin (de ministers van Financiën van de EU-lidstaten) bereikte akkoord over de "verbetering van de uitvoering van het Stabi-leiteits- en Groeipact" en dit is vervolgens in nieuwe regelgeving uitgewerkt. De twee 'ankers' van het Stabi-leiteits- en Groeipact (SGP), de bovengrenzen van 3% BBP voor het tekort en 60% BBP voor de overheidsschuld, zijn hierin gehandhaafd.

Het preventieve deel van het SGP verplicht de lidstaten te voldoen aan de middellangetermijndoelstelling (MTD) van een begroting die "vrijwel in evenwicht is of een overschot vertoont". Deze doelstelling voor het structurele saldo is niet langer uniform en kan liggen tussen een tekort van maximaal 1% BBP voor landen met een lage schuld en een hoge potentiële groei, en evenwicht of een overschot voor landen met een hoge schuld en een lage potentiële groei. Lidstaten die hun MTD nog niet hebben bereikt, moeten hun structurele tekort in principe minimaal met een 0,5% BBP per jaar verminderen. Nieuw is de afspraak dat de inspanningen groter moeten zijn in economisch goede tijden (bij een positieve output gap) en beperkter mogen zijn in slechte tijden. Bovendien zal voortaan bij het aanpassingstraject rekening worden gehouden met structurele hervormingen, die de houdbaarheid van de openbare financiën op lange termijn duidelijk verbeteren maar op korte termijn juist kunnen leiden tot een verslechtering van het EMU-saldo. Overigens hebben de verplichtingen van het preventieve deel van het SGP weinig tanden. Er zijn voor de bestaande eurolanden geen sancties op het niet opvolgen van de aanbevelingen van de Ecofin of de Commissie.

Het correctieve deel van het SGP betreft de procedure bij buitensporige tekorten en is eveneens aangepast. Volgens het SGP is een tekort van meer dan 3% BBP buitensporig, tenzij de overschrijding klein, tijdelijk en aan "uitzonderlijke omstandigheden" te wijten is. Van uitzonderlijke omstandigheden is nu sprake bij een daling van het BBP of een langdurige periode van groei beneden het potentiële groeitempo. Voorheen was dit slechts bij een daling van het BBP met 2% (met een grijs gebied bij een BBP-daling tussen ¾% en 2%). Het akkoord geeft bovendien een lange lijst van mogelijke andere relevante factoren bij de beoordeling of sprake is van een buitensporig tekort. Voorts kunnen landen met een buitensporig tekort een jaar extra krijgen om dit te corrigeren, dat wil zeggen in principe uiterlijk in het derde in plaats van het tweede jaar na het ontstaan ervan.

Positief in de nieuwe regelgeving is de grotere nadruk op het vermijden van procyclisch beleid en op de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op langere termijn. Het risico van verwatering van de begrotingsdiscipline is echter toegenomen door het oprekken van de andere relevante factoren en de resulterende verschuiving van regels naar een meer discretionaire beoordeling door de Commissie en de Raad. Daarnaast kunnen vraagtekens worden gezet bij de nog grotere rol in het Europese begrotingsbeleid voor niet-waargenomen grootheden zoals de output gap en het structurele saldo. De berekening van deze variabelen is omgeven met een aanzienlijke onzekerheidsmarge, zodat de uitkomsten met grote voorzichtigheid moeten worden gehanteerd (zie ook kader in hoofdstuk 5).

Relevant is dat het Italiaanse tekort op basis van deze nieuwe begrotingsregels toch als buitensporig is gekenmerkt. De Italiaanse autoriteiten waren er in eerste instantie van uitgegaan dat dit niet zou gebeuren, omdat het tekort in 2004 slechts in beperkte mate de 3%-bovengrens overschreed en omdat de aanhoudend zwakke groei als uitzonderlijke omstandigheid zou kunnen worden gezien. De werkelijke betekenis van de aangepaste regels zal echter pas blijken wanneer deze echt gaan bijten.

door de snelle groei van aftrekposten (pensioenpremies en hypotheekrente). Bovendien zette de omslag in de conjunctuur het feitelijke saldo verder onder druk. Dit maakte aanzienlijke procyclische ombuigingen in de jaren 2004 en 2005 noodzakelijk (zie figuur 1.4). Om de automatische stabilisatoren beter te kunnen laten werken is het noodzakelijk om een voldoende grote veiligheidsmarge op te bouwen ten opzichte van de bovengrens van het tekort van 3% BBP. Als middellange-termijndoelstelling voor het begrotingsbeleid gaat dit waarschijnlijk niet

ver genoeg. In dat kader moeten de overheidsfinanciën op een houdbaar tijdpad worden gebracht. De implicaties van deze norm zullen later dit jaar opnieuw in kaart worden gebracht.

Uitgaven

De grote institutionele wijzigingen die in 2006 worden ingevoerd, hebben op zowel korte als lange termijn grote gevolgen voor de collectieve sector. Op langere termijn beogen de stelselwijzigingen tot gedragseffecten te leiden, die bijdragen aan de houdbaarheid van de overheidsfinanciën. Op korte termijn zijn met name de financieringsverschuivingen merkbaar, zoals de schuif van de particuliere consumptie naar de overheidsconsumptie als gevolg van de stelselwijziging in de zorg.

Tabel 1.5 Collectieve financiën, 2002-2006					
	2002	2003	2004	2005 ^a	2006 ^a
	% BBP				
Bruto collectieve uitgaven	45,9	46,7	46,2	46,3	47,9 (46,4)
Collectieve lasten	37,7	37,5	37,8	38,9 (38,1)	39,7 (38,1)
EMU-saldo collectieve sector	- 2,0	- 3,1	- 2,1	- 1,8	- 1,7
Idem, structureel (EC-methode)	- 2,1	- 2,4	- 1,4	- 0,7	- 0,9
EMU-schuld	50,5	51,9	52,5	54,6	54,5
	mld euro				
Reële groei netto collectieve uitgaven	5½	4¾	- ½	5½	8¼ (½)
Idem, conform afbakening uitgavenkader ^b	2	4¾	- ¾	3¾	6½ (- ½)
Mutatie microlastendruk	- 1¼	4¾	3¾	3	0

^a Cijfers tussen haakjes zijn in 2005 gecorrigeerd voor de aankoop door de Staat van het gastransportnetwerk en in 2006 voor de statistische vertekening als gevolg van de invoering van de Zorgverzekeringswet (ZVW).

^b Reeksbreuk in 2003 door nieuwe afbakening uitgavenkader.

De bruto collectieve uitgaven als percentage van het BBP blijven dit jaar en volgend jaar - gecorrigeerd voor de financieringsverschuiving in het kader van het nieuwe zorgstelsel - vrijwel stabiel. De reële groei van de collectieve uitgaven (gedefleerd met de prijsstijging van het BBP) is in 2005 afgezwakt tot ¾%. Dit reflecteert de netto-ombuigingen van het kabinet. De nadruk ligt hierbij op bezuinigingen op zowel het volume als de beloning van het ambtenarenapparaat, het versoberen van diverse regelingen in de sociale zekerheid, het beperken van de toename van de uitkeringshoogte in de sociale zekerheid en bezuinigingen op diverse subsidieregelingen. In 2006 trekt de reële groei van de collectieve uitgaven aan tot 2¾%, vrijwel in de pas met de geraamde volumegroei van het BBP. Volgend jaar is de ombuigingsinspanning aanmerkelijk kleiner dan in de jaren 2003-2005, terwijl sprake is van substantiële intensiveringen, vooral gericht op compensatie van de inkomensgevolgen van het nieuwe zorgstelsel (zorgtoeslag) en op het onderwijs.

Het aantal inactieven in verhouding tot het aantal actieven (de i/a-ratio) neemt in 2005 net als in de afgelopen jaren aanzienlijk toe. In de raming stijgt het aantal inactieven met bijna 60 000, terwijl het aantal actieven daalt met 65 000. In 2006 leidt vooral de geraamde stijging van de werkgelegenheid tot een daling van de i/a-ratio. Voor het eerst sinds 2000 daalt in de projectie voor 2006 echter ook het aantal personen dat een uitkering ontvangt, met 25 000.

De ontwikkeling van het aantal werkloosheidsuitkeringen (WW- en bijstandsuitkeringen) loopt nagenoeg in de pas met de ontwikkeling van de werkloze beroepsbevolking: een toename met 25 000 personen in 2005 en een daling met 35 000 personen in 2006. Het afschaffen van de vervolguitkering heeft zowel in 2005 als 2006 een neerwaarts effect op het aantal WW-uitkeringen. Een deel van de werknemers die geen recht meer hebben op WW komt in aanmerking voor de bijstand. Dat geldt evenzeer voor herkeurde WAO-ers die geen arbeidsongeschiktheidsuitkering meer krijgen. Desondanks duiden realisatiecijfers over de eerste vier maanden van 2005 op een nagenoeg gelijkblijvend aantal bijstandsuitkeringen. Ook in 2003 en 2004 is het bijstandsvolume, ondanks de sterke stijging van de werkloze beroepsbevolking, niet sterk toegenomen. Waarschijnlijk heeft gemeentelijk beleid als gevolg van, en eventueel anticiperend op, de introductie van de Wet Werk en Bijstand geleid tot een grotere discrepantie tussen het verloop van het bijstandsvolume en de werkloze beroepsbevolking.

Het arbeidsongeschiktheidsvolume daalt naar verwachting in 2005 en 2006 met in totaal 80 000 personen. Door de verlenging van de loondoorbetalingsverplichting bij ziekte per 1 januari 2004 stromen in 2005 geen nieuw ontstane gevallen in de WAO; dit gebeurt pas weer in 2006. Voorts neemt het arbeidsongeschiktheidsvolume in 2005 en 2006 aanzienlijk af door herkeuringen van personen die jonger zijn dan 50 jaar op basis van het aangescherpte schattingsbesluit. In 2006 wordt bovendien de wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA) ingevoerd. Hierin wordt de huidige arbeidsongeschiktheidsregeling (WAO) vervangen door twee afzonderlijke regelingen: één voor volledig en duurzaam arbeidsongeschikten (IVA) en één voor gedeeltelijk arbeidsongeschikten (WGA). Doordat volgens de WIA personen die minder dan 35% arbeidsongeschikt zijn geen uitkering meer krijgen, is de instroom in 2006 lager dan in voorgaande jaren. In het nieuwe arbeidsongeschiktheidsstelsel zullen gedeeltelijk arbeidsongeschikten alleen extra geprikkeld worden om aan het werk te gaan of te blijven voor zover sociale partners of individuele werknemers hun inkomensachteruitgang niet repareren via een aanvullende private verzekering, zoals bij het oude WAO-hiaat.

Per 1 januari 2006 wordt de nieuwe Zorgverzekeringswet (ZVW) ingevoerd. De ziekenfondsverzekering en de particuliere ziektekostenverzekeringen gaan dan op in de nieuwe, privaat uitgevoerde, basisverzekering curatieve zorg. Het verzekerde pakket is gelijk aan het huidige ziekenfondspakket. De voor 2006 geplande overheveling van een aantal onderdelen van de geestelijke gezondheidszorg van de AWBZ naar de ZVW is met een jaar uitgesteld. Het nieuwe zorgstelsel moet onder meer leiden tot een efficiëntere zorgproductie, doordat de rol van

de verzekeraars bij de inkoop van zorg wordt vergroot en concurrentie een belangrijkere rol gaat spelen.

De stelselwijziging leidt in 2006 tot een omvangrijke financieringsverschuiving. Waarschijnlijk zullen gedragseffecten zich pas geleidelijk manifesteren. Daarom is hier bij de raming van de zorguitgaven in 2006 geen rekening mee gehouden. Aan de ene kant kan de nieuwe ZVW ertoe leiden dat het potentieel aan doelmatigheidswinst bij het zorgaanbod beter wordt benut, omdat de verzekeraars de aanbieders beter prikkelen. Dit zou tot lagere groei van de uitgaven kunnen leiden. Aan de andere kant kan meer concurrentie de zorg op onderdelen ook duurder maken: de prijzen van schaarse aanbieders kunnen stijgen als zorgverzekeraars er niet in slagen om voldoende tegengas te geven in de onderhandelingen.

Het vervallen van het gemengde stelsel van ziekenfonds- en particuliere verzekeringen betekent dat enkele merkwaardigheden in de marginale druk, met name rond de ziekenfondsgrens, tot het verleden behoren. Met het oog op de koopkrachteffecten bij de overgang naar het nieuwe stelsel worden echter nieuwe merkwaardigheden geïntroduceerd, zoals het verlaagde tarief bij de inkomensafhankelijke premie voor personen zonder werkgever.

Dit jaar is naar verwachting sprake van een onderschrijding van het uitgavenkader uit het Hoofdpijnenakkoord met circa 1¼ mld euro en voor volgend jaar komen de geraamde uitgaven overeen met het kader. In de begroting voor 2006 is een uitgavenreserve van ¼ mld euro opgenomen om eventuele tegenvallers op te kunnen vangen. Omdat aan deze post nog geen concrete invulling is gegeven, heeft het CPB hem alleen bij de toetsing aan het uitgavenkader meegenomen.

Inkomsten, EMU-saldo en schuld

De lasten zijn dit jaar met 3 mld euro verzwaaard, maar volgend jaar is de ontwikkeling van de microlasten per saldo neutraal. In de zienswijze van het kabinet is volgend jaar echter sprake van een lastenverlichting met 2 mld euro, vooral omdat het kabinet de zorgtoeslag ad 2½ mld euro beschouwt als lastenverlichting en niet als uitgavenverhoging. Het vervallen van de fiscale faciliteit voor VUT en prepensioen wordt in cao's voor een groot deel gerepareerd door de bestaande mogelijkheden voor prepensioen te verslepen naar een verhoogd ouderdomspensioen, dat ook aangewend kan worden voor vervroegde pensionering. De maatregel leidt wel tot enige versobering van de bestaande arrangementen en tot sterkere financiële prikkels om langer door te werken. De endogene ontwikkeling van de totale belasting- en premieontvangsten blijft zowel in 2005 als 2006 naar verwachting iets achter bij de ontwikkeling van het (nominale) BBP. Per saldo resulteert in 2005 een kleine stijging van de collectieve lastendruk en in 2006 een stabilisatie (gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen en incidentele ontvangsten).

In 2004 is het EMU-tekort met 2,1% BBP aanzienlijk beter uitgekomen dan de 2,5% BBP die nog werd geraamd in het Centraal Economisch Plan 2005 en in de Voorlopige Rekening. Het tekort van de lokale overheid is door het CBS met ruim 0,3% BBP neerwaarts bijgesteld. Daarnaast speelt de revisie van de Nationale rekeningen een rol: door het hogere BBP komt het EMU-tekort een kleine 0,1% BBP lager uit. Voor 2005 komt het EMU-tekort in de huidige raming 0,2% BBP lager uit dan in het CEP, terwijl het voor 2006 ongewijzigd blijft. Er treden meevallers op bij de belastinginkomsten en vooral bij de aardgasbaten. Bovendien valt het EMU-saldo van de lokale overheid naar verwachting lager uit. Daar staan in beide jaren hogere collectieve uitgaven tegenover. Dit betreft onder meer de intensiveringen van het kabinet (vooral onderwijs en FES-uitgaven) en de doorwerking van de revisie van de Nationale rekeningen op de EU-afdrachten en de uitgaven voor ontwikkelingssamenwerking. In 2006 is voorts sprake van een aanzienlijke lastenverlichting ten opzichte van het CEP. Zoals eerder is beklemtoond, betekent de onzekerheid rond de kapitaalmarktrente een aanzienlijk budgettair risico.

De EMU-schuldquote neemt sinds 2002 gestaag toe van 50½% BBP tot 54¾% BBP in 2005. Volgend jaar is naar verwachting sprake van een kleine daling. Dit is zowel het gevolg van de gunstige ontwikkeling van het EMU-saldo als van het aantrekken van de economische groei. Mede dankzij de revisie van de Nationale rekeningen blijft de schuldquote daarmee ruim onder de EMU-schuldnorm van 60% BBP.

1.4 Slot

Het beeld voor de wereldeconomie is op korte termijn gunstig, zij het zeker niet vrij van risico's. De Nederlandse economie kon vorig jaar beginnen te herstellen van een langdurige stagnatie, maar dit jaar valt de groei weer terug. De omstandigheden lijken nu gunstig voor een robuust groeiherstel in de komende jaren. Ondanks het licht expansieve begrotingsbeleid kan het feitelijke overheidstekort volgend jaar nog iets afnemen.

Na een uitzonderlijk sterke groei in 2004 lijkt de wereldeconomie ook dit en volgend jaar relatief hoge groeicijfers te kunnen boeken. Belangrijke motoren achter deze groei zijn China en de Verenigde Staten, terwijl ook voor India en voor de transitielanden in Midden- en Oost-Europa een hoge groei wordt verwacht. Tegelijk wordt het mondiale beeld bedreigd door een aantal aanzienlijke risico's. Aanhoudend hoge olieprijsen en/of het einde van de lage kapitaalmarktrente kunnen het gunstige beeld voor de korte termijn ruw verstoren. Ook liggen in dat beeld groeiende onevenwichtigheden besloten, zoals het grote tekort op de betalingsbalans van de Verenigde Staten, die vroeg of laat tot aanpassing zullen dwingen.

Door de stijging van de eurokoers in de jaren 2001-2004 en een gebrekkige interne dynamiek blijft de groei in het eurogebied achter bij het geschatte potentieel. Hoewel de spelregels van het Stabiteits- en GroeiPact niet steeds zijn nageleefd, zijn de

overheidsfinanciën in het eurogebied wel gezonder dan in de Verenigde Staten en Japan, waar het expansieve beleid van de afgelopen jaren een flinke onbetaalde rekening heeft achtergelaten. Toch voldoen ook de Europese lidstaten in het licht van de vergrijzing nog niet aan de norm voor houdbare overheidsfinanciën op langere termijn.

Mede dankzij de krachtige groei van de wereldhandel kon de Nederlandse economie vorig jaar beginnen te herstellen van een langdurige stagnatie. Door een combinatie van tragere wereldhandelsgroei, bezuinigingen bij de overheid en enkele incidentele factoren valt de groei dit jaar weer wat terug. Voor volgend jaar mag echter een hoger groeicijfer verwacht worden, bij een aantrekkende wereldhandelsgroei en een licht expansief begrotingsbeleid. Ook kan dan een einde komen aan het gestage verlies aan prijsconcurrentiepositie dat de Nederlandse bedrijven al jaren parten speelt.

De omvangrijke revisie en bijstelling door het CBS van de cijfers voor het recente verleden dwingen tot bescheidenheid bij het maken van analyses en ramingen. Achteraf lijkt de marktsector zich vrij snel te hebben aangepast aan de verslechtering van de conjunctuur na het jaar 2000. De arbeidsinkomensquote bleef vrij stabiel, de trage productiegroei uitte zich vooral in een stijging van de werkloosheid. Volgens de nieuwe cijfers nam de arbeidsproductiviteit jaarlijks sneller toe dan tot voor kort was geschat. Niettemin is nog altijd sprake van een omvangrijk verlies aan prijsconcurrentiepositie ten opzichte van buitenlandse bedrijven. En meer nog dan in eerdere analyses wijzen de nieuwe cijfers op een ongunstige inkomensontwikkeling bij gezinnen.

Per saldo lijken de omstandigheden nu gunstig voor een robuust groeierherstel, zeker als het bedrijfsleven erin slaagt door een hoge productiviteitsgroei en een gematigde arbeidskostenstijging de eerdere verliezen aan prijsconcurrentiepositie in te lopen. Dat laatste is in de raming voor 2006 nog nauwelijks het geval, maar op middellange termijn valt daar meer te bereiken.

Na decennia van discussie worden in 2006 een nieuw zorgstelsel en een nieuwe arbeidsongeschiktheidsverzekering van kracht, en ook gaan nieuwe regels gelden voor de fiscale behandeling van VUT, prepensioen en levensloopregelingen. Deze hervormingen zijn gericht op een doelmatiger besteding van middelen in de zorg, een grotere arbeidsparticipatie van personen die gedeeltelijk of tijdelijk arbeidsongeschikt zijn, en een grotere arbeidsparticipatie van ouderen. De effecten zullen geleidelijk over een reeks van jaren zichtbaar worden, voor zover de nieuwe prikkels niet worden ontweken door oligopolie-gedrag, hiaat-verzekeringen, respectievelijk het verslepen van gefacilieerde besparingen.

Waar de voorgaande begrotingen in het teken stonden van ombuigingen en lastenverzwaringen, is de begroting voor 2006 licht expansief. Desondanks kan het feitelijke overheidstekort dankzij de aantrekkende groei in 2006 iets dalen. Naast de invoering van de zorgtoeslag is sprake van extra uitgaven voor onderwijs, kennis, veiligheid en mobiliteit. De

revisie van de BBP-cijfers leidt volgens de geldende regels tot hogere uitgaven aan ontwikkelingssamenwerking en EU-aftochten. Een deel van de intensivering vloeit voort uit meevallers bij de gasbaten, die conform de geldende afspraken in belangrijke mate in de komende jaren worden aangewend voor versterking van de economische structuur. Deze meevallers contrasteren met de pijn die gezinnen en bedrijven lijden als gevolg van de hoge olieprijs. Daar zet het kabinet een pakket koopkrachtondersteunende maatregelen tegenover. In doorsnee resulteert een positieve koopkrachtontwikkeling, althans wanneer de actuele projecties voor olieprijs en wisselkoersen ongeveer uitkomen.

2 De internationale conjunctuur

2.1 Productie, bestedingen, arbeidsmarkt en overheidsfinanciën

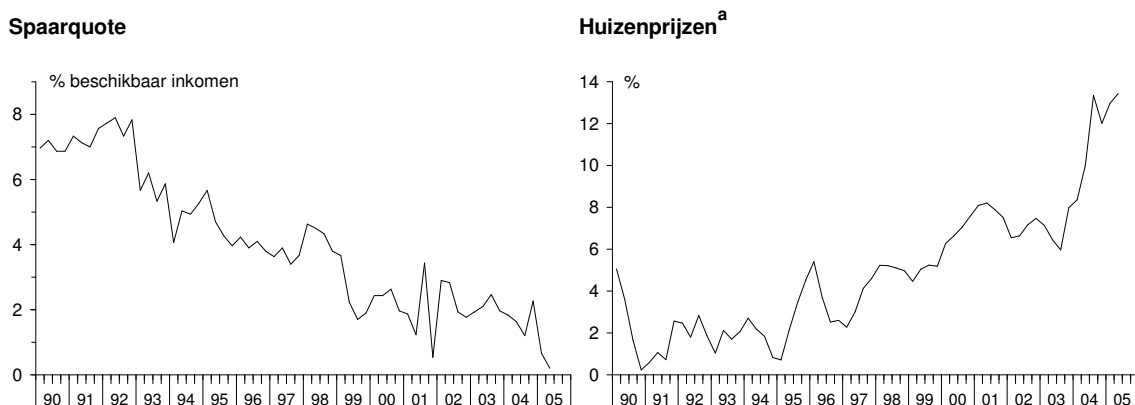
Mede door de hoge olieprijs is de mondiale productiegroei in het eerste halfjaar wat afgezwakt, na het uitzonderlijk hoge tempo in 2004. In het eurogebied was de groei teleurstellend laag, wat leidde tot een verdere toename van het gemiddelde begrotingstekort. Voor 2006 wordt mondiaal groeiherstel geraamd omdat het macro-economische beleid per saldo nog steeds een stimulans zal geven, bedrijven financieel in een goede positie verkeren en de olieprijs in de projectie niet verder toeneemt. Ook voor het eurogebied wordt een hogere groei verwacht, die kan leiden tot een lichte daling van de werkloosheid en van het gemiddelde begrotingstekort.

2.1.1 Verenigde Staten

De Amerikaanse economische groei bleef in de eerste helft van dit jaar hoog (3,5% op jaarbasis ten opzichte van de voorgaande periode en gecorrigeerd voor het seizoen). Wel was de groei wat minder sterk dan in de eerste fase van de opgaande conjunctuur, maar dit is een normaal conjunctureel verschijnsel. De groei is ook afgevlakt doordat van het begrotingsbeleid niet langer een stimulans uitging en doordat het ruime monetaire beleid langzamerhand wordt afgebouwd. Bovendien was er tegenwind door de pittige stijging van de olieprijs, al was het effect hiervan in de Verenigde Staten zwakker dan in het eurogebied ondanks het hogere energieverbruik. Dit kleinere effect komt mogelijk door het grotere aanpassingsvermogen van de Amerikaanse economie en doordat economieën in latere fases van de opgaande conjunctuur minder gevoelig zijn voor negatieve schokken.

De economische groei werd opnieuw vooral gedragen door de forse stijging van de particuliere consumptie en van de investeringen in woningen. Dit werd behalve door de toename van de werkgelegenheid veroorzaakt door vermogenswinsten als gevolg van de

Figuur 2.1 Spaarquote van gezinnen en huizenprijzen in de Verenigde Staten, 1990-2005

^a Mutaties ten opzichte van dezelfde periode in voorgaand jaar, in procenten.

Bronnen: Bureau of Economic Analysis en Office of Federal Housing Enterprise Oversight.

Tabel 2.1 Kerngegevens Verenigde Staten, 2002-2006

	2002	2003	2004	2005	2006
	mutaties per jaar in %				
Bruto binnenlands product (volume)	1,6	2,7	4,2	3½	3¼
Particuliere consumptie	2,7	2,9	3,9	3½	3¼
Overheidsconsumptie	4,3	3,0	2,1	1½	1¾
Bruto investeringen	- 3,5	3,4	8,4	7	5
Voorraadvorming (% BBP)	0,4	0,0	0,2	- ½	¼
Binnenlandse bestedingen	2,2	3,0	4,6	3½	3¾
Uitvoer goederen en diensten	- 2,3	1,8	8,4	8¼	8½
Invoer goederen en diensten	3,4	4,6	10,7	6¼	8¾
Consumentenprijs	1,6	2,3	2,7	3	2½
	niveaus in %				
Werkloosheid (% totale beroepsbevolking)	5,8	6,0	5,5	5	5
Vorderingensaldo totale overheid (% BBP)	- 3,8	- 4,6	- 4,3	- 3¾	- 3½
Saldo lopende rekening (% BBP)	- 4,5	- 4,7	- 5,7	- 6½	- 6½

krachtige verdere stijging van de huizenprijzen. Als gevolg van de sterke consumptiegroei is de spaarquote van gezinnen momenteel extreem laag: slechts een half procent van het beschikbaar inkomen in het eerste halfjaar. Huishoudens nemen grotere financiële risico's bij de aankoop van woningen dan in het verleden. Zo had eind vorig jaar bijna de helft van de nieuwe hypotheek een variabele rente, tegen een kwart in 2000-2002; verder was in 2004 circa 60% van de grotere hypotheek aflossingsvrij, tegen 5% in 2001. De schuld van gezinnen bereikte in het eerste kwartaal het recordniveau van 86% BBP, 10%-punt meer dan in 2001. De huidige schuldpositie van gezinnen is dit en volgend jaar geen groot probleem tenzij de huizenprijzen instorten of de hypotheekrentes plotseling sterk stijgen. Zulke ontwikkelingen worden voor de projectieperiode niet voorzien, maar kunnen niet volledig worden uitgesloten.

Als gevolg van de hogere binnenlandse bestedingen nam de invoer in het eerste halfjaar verder toe, al werd de stijging wel wat gedempt door de dollardepreciatie van de afgelopen jaren. Dit effect is echter beperkt doordat de depreciatie slechts in geringe mate in de invoerprijzen is doorberekend. De depreciatie had ook enig gunstig effect op de uitvoer. Desondanks bleef de netto uitvoer een negatieve bijdrage leveren aan de groei en verslechterde, mede door de hogere invoerprijs van olie, de lopende rekening van de betalingsbalans verder, tot een tekort van meer dan 6% BBP.

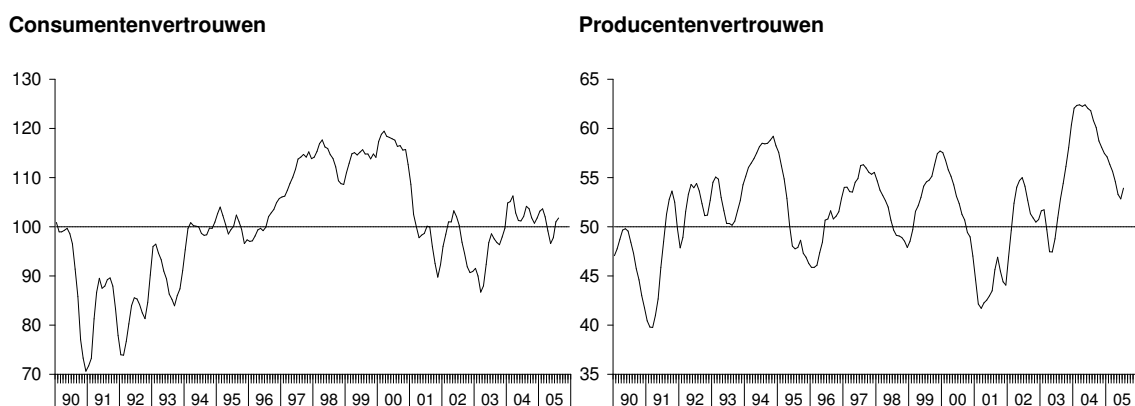
Doordat de groei hoog bleef is dit jaar de situatie op de Amerikaanse arbeidsmarkt verder verbeterd. De werkloosheid is afgenomen van 5,4% van de beroepsbevolking eind 2004 tot 4,9% in augustus. De werkgelegenheidsgraad is echter nog steeds lager dan vlak voor het begin van de recessie in 2001 en de participatiegraad is historisch gezien laag. Dit laatste is gedeeltelijk het gevolg van de sterke stijging van het aantal arbeidsongeschikten doordat arbeidsongeschiktheidsuitkeringen geleidelijk aantrekkelijker zijn geworden ten opzichte van

werkloosheidsuitkeringen. Sinds 2000 is het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen aan ex-werknemers met circa 5% per jaar gestegen.

De vooruitzichten voor de Amerikaanse economie op korte termijn zijn gunstig. In de tweede helft van 2005 en in 2006 houdt het huidige groeitempo naar verwachting aan. De orkaan Katrina heeft geleid tot een aanzienlijk verlies aan kapitaal en welvaart maar zal vermoedelijk in het derde en vierde kwartaal slechts een beperkt negatief effect op het BBP hebben. Dit komt voornamelijk doordat de getroffen regio slechts een gering aandeel heeft in het totale Amerikaanse BBP (3% in 2004). Bovendien zal de vermindering van de normale productie van goederen en diensten gedeeltelijk worden gecompenseerd door een hogere productie van de bouwnijverheid door herstelwerkzaamheden aan de infrastructuur. Verder zullen de oliemaatschappijen grote inspanningen doen om de olieproductie weer snel te normaliseren.

Bij een BBP-groei van 3¼% in 2006 zal de werkgelegenheid waarschijnlijk verder toenemen. De arbeidsproductiviteitsstijging zwakt vermoedelijk af, maar blijft historisch en internationaal gezien hoog. Van de stijging van de werkgelegenheid profiteert de particuliere consumptie. Daar staat tegenover dat de positieve impuls van de daling van hypotheekrentes wegvalt. De hoge bezettingsgraad, de goede winstgevendheid (vooral in de dienstensector) en de lage kapitaalmarktrentes zullen naar verwachting leiden tot een verdere toename van de bedrijfsinvesteringen. De uitvoergroei trekt aan door de vraagversnelling in Europa en Azië. Doordat als gevolg van de toename van de binnenlandse bestedingen de invoergroei ook hoog blijft, zal het tekort op de lopende rekening echter niet verminderen. Bij realisatie van de dollarprojectie zal de netto buitenlandse schuld zelfs sterker dan in voorgaande jaren verslechteren doordat het tekort op de lopende rekening niet langer voor een groot deel gecompenseerd zal worden door waardeinstijging van buitenlandse bezittingen. In 2004 stond tegenover de toename van de buitenlandse schuld met circa 500 mld dollar als gevolg van het tekort op de lopende rekening een vermindering van deze schuld met bijna 300 mld dollar als gevolg van de waardeinstijging van buitenlandse bezittingen door de depreciatie van de dollar.

Figuur 2.2 Consumenten- en producentenvertrouwen in de Verenigde Staten^a, 1990-2005

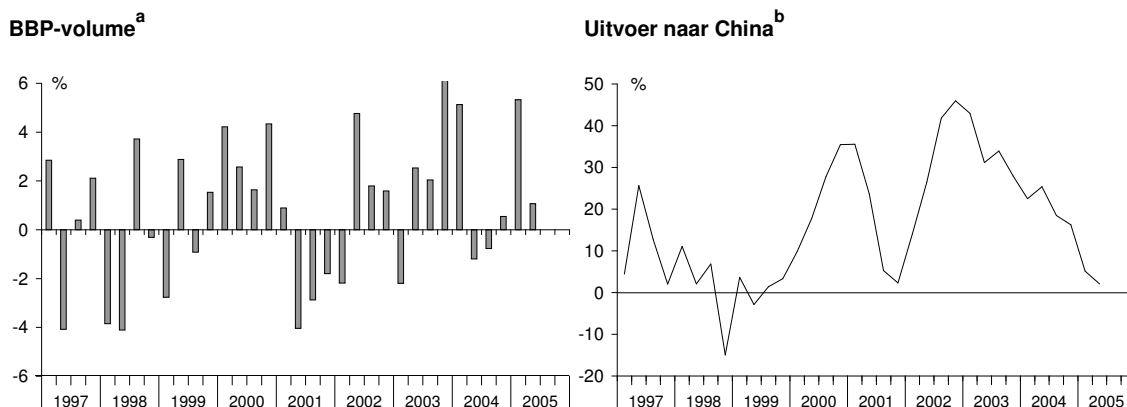
^a Driemaands voortschrijdend gemiddelde.

Doordat de gunstige conjunctuur aanhoudt en het begrotingsbeleid niet langer expansief is, neemt in 2005 het vorderingstekort van de overheid naar verwachting af tot 3¼% BBP, 1%-punt onder de piek in 2003 maar nog altijd hoger dan in het eurogebied. Voor komend jaar wordt enige verdere daling van het overheidstekort geraamd, ondanks de hoog blijvende uitgaven voor defensie en nationale veiligheid en ondanks de invoering van een gedeeltelijke overheidsvergoeding voor medicijngebruik door ouderen. Het tekort zal dalen doordat de regering de overige uitgaven slechts in zeer beperkte mate wil laten toenemen en door hogere belastinginkomsten als gevolg van de gunstige conjunctuur. Net als in het eurogebied blijven echter in de toekomst bezuinigingen nodig om de toename van de uitgaven door vergrijzing op te vangen zonder een forse stijging van de belastingdruk, die nadelige effecten zou hebben op het groeipotentieel.

2.1.2 Japan

De Japanse economische groei gaat met horten en stoten. Op de forse groei eind 2003 en begin 2004 volgden twee kwartalen met een lichte daling van het BBP ten opzichte van het voorgaande kwartaal. Daarna was in het eerste kwartaal van het lopende jaar weer sprake van een krachtige economische groei, gevolgd door gematigder groei in het tweede kwartaal. Deze schommelingen komen op de eerste plaats doordat de vraag vanuit China na een explosieve stijging weer snel afzwakte. Een tweede reden is de scherpe productcyclus in de consumentenelektronica. De sterke stijging van de vraag leidde tot een overtrokken productiereactie en daarmee tot ongewenste voorraadvorming; de te hoge voorraden werden vervolgens weggewerkt door een tijdelijke productiedaling. Tenslotte is de Japanse economie nog steeds kwetsbaar doordat de economische problemen van de jaren negentig niet volledig opgelost zijn. De ineffectieve publieke werken zijn weliswaar gehalveerd, de werkgelegenheid neemt sinds vorig jaar toe, banken maken weer winst en de problemleningen zijn meer dan gehalveerd, maar daar staat tegenover dat de kredietverlening nog steeds krimpt en de milde

Figuur 2.3 Economische groei Japan, 1997-2005

^a Volumemutaties ten opzichte van de voorgaande periode, op jaarbasis in procenten.

^b Uitvoerwaarde in yens, mutaties ten opzichte van dezelfde periode in voorgaand jaar in procenten.

Tabel 2.2 Kerngegevens Japan, 2002-2006

	2002	2003	2004	2005	2006
	mutaties per jaar in %				
Bruto binnenlands product (volume)	- 0,3	1,4	2,7	1¾	2
Particuliere consumptie	0,5	0,2	1,5	1½	1½
Overheidsconsumptie	2,6	1,2	2,7	2¼	1¾
Bruto investeringen	- 5,7	0,9	1,7	1½	1¾
Voorraadvorming (% BBP)	0,2	- 0,2	0,1	0	0
Binnenlandse bestedingen	- 0,5	0,4	1,8	1¾	1¾
Uitvoer goederen en diensten	7,3	9,1	14,4	3¾	7
Invoer goederen en diensten	1,3	3,8	8,9	4¼	6½
Consumentenprijs	- 0,9	- 0,3	0,0	- ¼	0
	niveaus in %				
Werkloosheid (% totale beroepsbevolking)	5,4	5,3	4,7	4½	4¼
Vorderingensaldo totale overheid (% BBP)	- 7,9	- 7,7	- 6,1	- 6	- 5¼
Saldo lopende rekening (% BBP)	2,8	3,1	3,6	3	3

deflatie voortduurt.

De economische groei loopt dit jaar naar verwachting terug tot 1¾%, tegenover 2,7% vorig jaar. Dit komt vooral door een lagere uitvoergroei, met name door de afzwakkende Chinese invoervraag. Voor volgend jaar wordt enig herstel van de BBP-groei geprojecteerd op basis van de licht afvlakkende olieprijs en de verdere structurele verbeteringen in het Japanse bedrijfsleven. De economische groei in 2006 wordt geraamd op 2%. Omdat vergrijzing en het ontbreken van immigratie leiden tot een krimp van de beroepsbevolking, is deze groei toch voldoende voor enige verdere daling van de werkloosheid. Het Japanse begrotingstekort zal naar verwachting afnemen, tot een geprojecteerde 5¼% BBP, maar de overheidsschuld zal verder oplopen. De bruto overheidsschuld is nu al torenhoog (circa 160% BBP in 2005); dit is ook het geval als voor het omvangrijke bezit van overheidsobligaties door de Japanse centrale bank (circa 30% BBP), het gevolg van de scherpe monetaire verruiming in de afgelopen jaren, wordt gecorrigeerd.

2.1.3 Opkomende economieën

De Chinese economische groei blijft spectaculair. In de eerste helft van het lopende jaar was het BBP-volume 9,5% hoger dan een jaar eerder. Ondanks restrictieve maatregelen van de centrale overheid is de BBP-groei niet afgezwakt ten opzichte van de twee voorgaande jaren. Daarbij moet worden aangetekend dat de Chinese BBP-informatie niet erg betrouwbaar is. De meer betrouwbare informatie over de buitenlandse handel wijst wel op enige afzwakking van de economische groei. Besparingen en investeringen bleven enorm (bijna 50% BBP). In de projectie loopt de economische groei wat terug, tot 8¼% in 2006, gedeeltelijk doordat de centrale overheid naar verwachting doorgaat met maatregelen om oververhitting te voorkomen. De recente revaluatie van de Chinese munt is gering van omvang en zal dus slechts in zeer

Tabel 2.3 BBP-volume opkomende economieën, 2002-2006

	Aandelen in wereld BBP ^a	2002	2003	2004	2005	2006
	%	mutaties per jaar in %				
Opkomende economieën	48,5	4,6	6,2	7,0	6	6
Azië	27,5	6,3	7,4	7,8	7	6¾
China	12,7	8,3	9,3	9,5	9	8¼
Nieuwe industrielanden	3,5	5,3	3,1	5,5	3¾	4¼
Overige landen	11,3	4,5	7,1	6,9	5¾	6¼
Latijns Amerika	7,5	- 0,3	3,1	5,6	3¾	4
Transitielanden	7,2	4,7	6,2	7,3	5¼	5½
Nieuwe EU lidstaten	1,9	2,5	4,0	5,0	4¼	4¼
Overige landen	5,3	5,6	6,9	8,1	5¾	5¾
Afrika en Midden Oosten	6,3	3,4	4,9	5,1	4¾	5

^a Op basis van koopkrachtpariteiten 2003.

beperkte mate de economische groei drukken.

Het overschot op de Chinese lopende rekening is de afgelopen jaren sluipenderwijs opgelopen, van 1,5% BBP in 2001 tot 4,2% BBP in 2004. Gemeten in percentage van het BBP is het Chinese overschot nu groter dan het Japanse. In dollars is dat echter geenszins het geval: de Chinese en Japanse overschotten waren respectievelijk 70 mld en 172 mld dollar in 2004. Politiek problematisch is dat het Chinese overschot vooral ontstaat bij de handel met de Verenigde Staten; met Azië kent China een fors tekort. Het bilaterale handelsoverschot met de Verenigde Staten is toegenomen tot de recordomvang van 180 mld dollar op jaarbasis in de eerste helft van 2005.

In de overige economieën van opkomend Azië was in de eerste helft van het lopende jaar wel sprake van een afzwakking van de BBP-groei. In Thailand nam het BBP-volume in het eerste kwartaal zelfs af als gevolg van de tsunami en de nadelige gevolgen van droogte op de landbouwproductie. Vrijwel alle landen hadden te maken met een groeiterugval in de Chinese vraag. De groei afzwakking ging gepaard met hogere begrotingstekorten, mede doordat de hogere olieprijs nog niet volledig is doorberekend aan consumenten zodat subsidies op benzine en stookolie sterk zijn gestegen.

Beschikbare cijfers voor de Zuidoost-Aziatische landen wijzen op herstel in het tweede kwartaal. Dit herstel zet naar verwachting door in de tweede helft van het jaar en in 2006, mede door de opleving in de IT-productie. De economische groei van de Aziatische nieuwe industrielanden wordt geraamd op 4¼% in 2006, ½%-punt meer dan dit jaar. De Indiase groei blijft naar verwachting hoger en wordt geprojecteerd op circa 6½% in 2006. Deze ontwakende Aziatische reus profiteert van de aanzienlijk hogere vraag vanuit het Midden-Oosten, veroorzaakt door de stijging van de olieprijs. Ook de deregulering en modernisering van de afgelopen jaren werpen hun vruchten af.

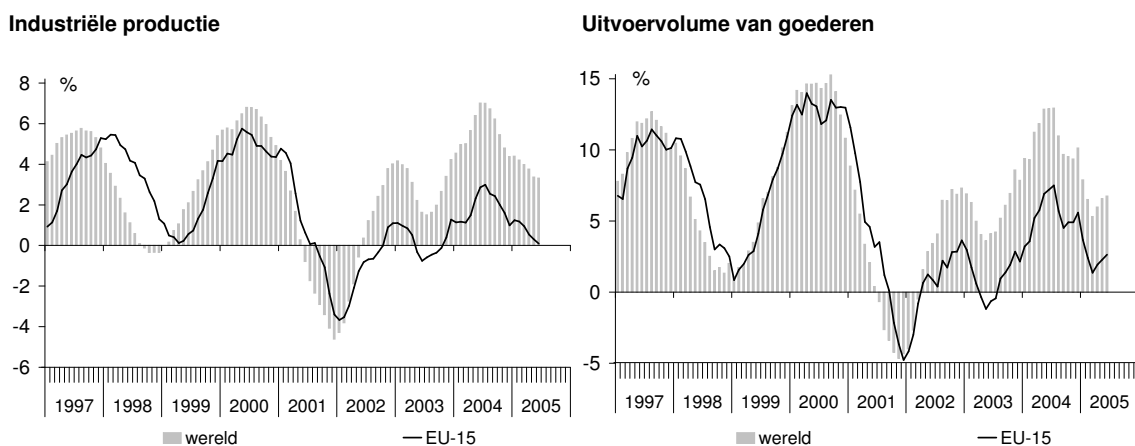
In Latijns-Amerika valt de economische groei terug van 5,6% in 2004 naar circa 4% per jaar in 2005 en 2006. De geprojecteerde groei is historisch gezien hoog; de nog hogere groei vorig jaar kwam deels door bijzondere factoren zoals het weer op gang komen van de olieproductie in Venezuela na de stakingen en onrust in 2003 en het einde aan de economische crisis in Argentinië. De verbetering in de overheidsbegrotingen wordt dit jaar vermoedelijk bestendigd, maar renteverhogingen zijn noodzakelijk om de inflatie beperkt te houden.

In Rusland is in de eerste helft van dit jaar de economische groei duidelijk teruggelopen. Dit kwam vooral door de minder sterke toename van de olieproductie, mede door de Yukos-perikelen. Ook in Oekraïne vertraagde de groei; door de minder gunstige weersomstandigheden viel de graanproductie scherp terug. De economische groei in de niet-EU transitielanden wordt geraamd op bijna 6% in 2005 en 2006, tegen 8,1% in 2004.

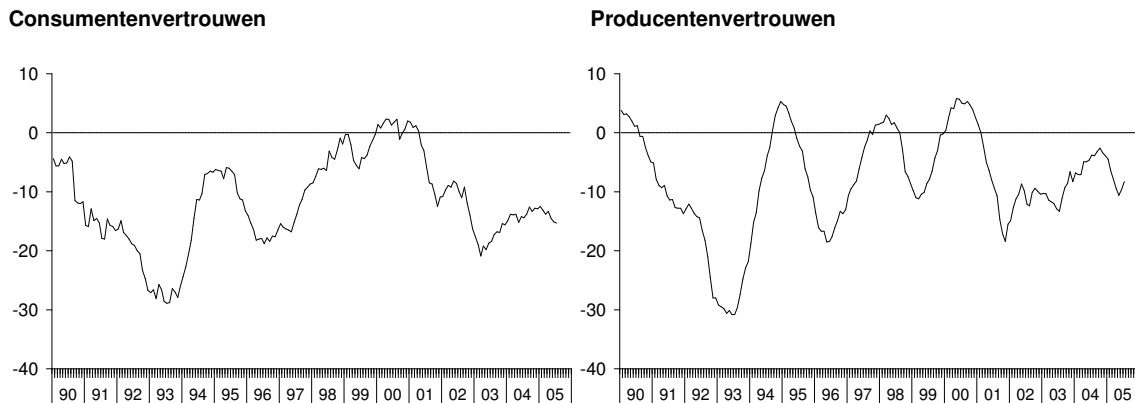
2.1.4 Europa

Het eurogebied bleef in de eerste helft van dit jaar teleurstellen. De BBP-volume-groei was volgens voorlopige cijfers slechts 1,2% op jaarbasis ten opzichte van de voorgaande periode en gecorrigeerd voor het seizoen; in de eerste helft van vorig jaar, toen het herstel op gang leek te komen, bedroeg de groei 2,2%. De terugval kwam zowel door de particuliere consumptie als door de bedrijfsinvesteringen en de uitvoer. De zwakke economische groei is het resultaat van de appreciatie van de euro in de afgelopen jaren, de indrukwekkende stijging van de olieprijs en het gebrek aan vertrouwen bij bedrijven en consumenten, mede door de hoge werkloosheid en de extra onzekerheid die op korte termijn voortvloeit uit structurele hervormingen en globalisering. Vermogenswinsten in een aantal zuidelijke eurolanden als gevolg van hogere huizenprijzen konden niet voorkomen dat de consumptie maar weinig toenam. Bovenop de conjuncturele tegenwind komt dat het eurogebied, in tegenstelling tot de Verenigde Staten, er vooralsnog niet in geslaagd is om de arbeidsproductiviteitsstijging duidelijk te versnellen door meer effectief gebruik van informatie- en communicatietechnologie. De povere groei betekende

Figuur 2.4 Industriële productie en uitvoer, 1997- juni 2005^a

^a Twaalfmaands mutaties.

Figuur 2.5 Consumenten- en producentenvertrouwen in het eurogebied, 1990-2005

dat de werkloosheid hoog bleef, circa 9% van de beroepsbevolking en bijna het dubbele van het percentage in de Verenigde Staten.

Op basis van de raming van de olieprijs en de dollar-eurokoers, en gezien voorlopende indicatoren over het producentenvertrouwen die zeer recent enigszins zijn verbeterd, wordt voor de tweede helft van dit jaar enig groeiherstel voorzien. Maar dit herstel is onvoldoende krachtig om te voorkomen dat voor het jaar als geheel de groei afzwakt. De BBP-volume-groei in 2005 wordt geprojecteerd op 1¼%, tegen 2,0% in 2004.

In 2006 wint het herstel naar verwachting aan kracht; de BBP-groei loopt in de raming op tot 2¼%. Dit zou de sterkste groei zijn sinds 2000, toen deze 3,7% bedroeg. Het verwachte groeiherstel in 2006 is deels te danken aan het sterk verminderen van het negatieve effect van de appreciatie van de euro van de afgelopen jaren, de gunstige economische ontwikkeling elders en aan het feit dat de koopkracht niet langer wordt aangetast door een stijgende olieprijs. Bovendien gaat op de bedrijfsinvesteringen een stimulans uit van de verbeterde balansposities, de lage kapitaalkosten en de goede winstgevendheid, mede het gevolg van de gematigde loonontwikkeling. Het groeitempo is vermoedelijk voldoende voor een lichte omslag op de arbeidsmarkt. De output gap is in de projectie beduidend negatief in 2006, zodat de groei in de daaropvolgende jaren boven de geschatte potentiële groei van circa 2% kan liggen zonder dat dit tot oververhitting zal leiden.⁸

Mede door de terugval in groei zal het gemiddelde begrotingstekort dit jaar naar verwachting met ½%-punt oplopen tot 3¼% BBP. Omdat hun tekort boven het Maastricht-plafond van 3% BBP kwam, werd dit jaar de buitensporig-tekortprocedure gestart tegen Italië en Portugal; voor Duitsland, Frankrijk en Griekenland liep deze procedure al, terwijl deze voor Nederland dit jaar werd beëindigd omdat het tekort onder de 3% BBP is gezakt. Onder de dit jaar overeengekomen

⁸ Zowel de Europese Commissie als de OESO en het IMF schat de potentiële groei momenteel op 1,9% per jaar. Zie ECB, Trends in euro area potential output growth, *Monthly Bulletin*, Box 5, juli 2005, www.ecb.int.

Tabel 2.4 Kerngegevens eurogebied, 2002-2006

	2002	2003	2004	2005	2006
	mutaties per jaar in %				
Bruto binnenlands product (volume)	0,9	0,7	2,0	1¼	2¼
Particuliere consumptie	0,9	1,2	1,5	1½	2
Overheidsconsumptie	2,7	1,4	1,5	1	1¾
Bruto investeringen	– 2,0	0,6	2,1	1½	3½
Voorraadvorming (% BBP)	0,1	0,1	0,4	0	0
Binnenlandse bestedingen	0,7	1,2	2,0	1¼	2¼
Uitvoer goederen en diensten	2,1	0,6	6,0	2¾	5
Invoer goederen en diensten	0,6	2,6	6,2	3	5¼
Consumentenprijs (HICP)	2,3	2,1	2,1	2	1½
	niveaus in %				
Werkloosheid (% totale beroepsbevolking)	8,3	8,7	8,9	9	8¾
Vorderingensaldo totale overheid (% BBP)	– 2,5	– 2,8	– 2,7	– 3¼	– 3
Saldo lopende rekening (% BBP)	0,8	0,4	0,6	¼	0

‘verbeterde’ begrotingsafspraken kan een land langer de tijd krijgen om het begrotingstekort onder de 3% BBP te brengen. Zo heeft Italië tot 2007 en Portugal tot 2008 de tijd gekregen om aan de Europese begrotingsafspraken te voldoen.

Op basis van de geprojecteerde conjuncturele opgang en de noodzakelijke ombuigingen in onder andere Italië wordt een lichte daling van het gemiddelde begrotingstekort voor 2006 voorzien.

De Duitse economie bleef in het eerste halfjaar zwak en de economische groei zal dit jaar naar verwachting met ¾% voor het twaalfde achtereenvolgende jaar lager zijn dan in het eurogebied als geheel. De economische malaise komt niet door de uitvoer – Duitsland was in de afgelopen vijf jaar het enige G7-land met een stijgend marktaandeel op de wereldmarkten – maar door de zwakke groei van de binnenlandse bestedingen. Gebrek aan vertrouwen bij consumenten en producenten speelde daarbij een belangrijke rol. Consumenten zijn niet alleen in mineur door de hoge werkloosheid, maar ook door onzekerheid over de hervorming van de welvaartsstaat. Hierdoor is, anders dan in de rest van het eurogebied, de spaarquote van gezinnen de afgelopen jaren gestegen.

Naar verwachting trekt in 2006 de economische groei aan tot 1½%. Economisch herstel elders in het eurogebied zal gunstig uitwerken op de Duitse uitvoer. Een gunstiger ontwikkeling van de koopkracht als gevolg van de geraamde olieprijsontwikkeling zal positief uitwerken op de consumptie. Bovendien kan deze worden gestimuleerd door de noodzaak om duurzame consumptiegoederen te vervangen (*pent-up demand*). De bedrijfsinvesteringen zullen naar verwachting versnellen door vraagherstel en de in de afgelopen jaren verbeterde winstgevendheid. De economische groei zal leiden tot een lichte daling van de werkloosheid in 2006, maar zal onvoldoende krachtig zijn om het tekort onder de 3% BBP te doen dalen.

De povere economische situatie in Italië

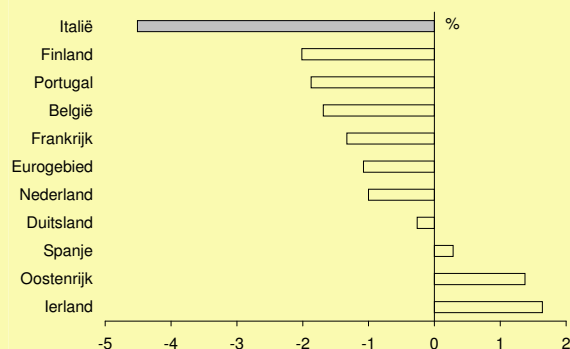
Italië presteert dit jaar naar verwachting met een nulgroei het zwakste van alle eurolanden. Al jaren is Italië met Duitsland hekkensluiter. Sinds de invoering van de euro begin 1999 bedraagt de Italiaanse BBP-volume-groei slechts 1,2% per jaar, tegen 1,9% in het eurogebied en 1,3% in Duitsland.^a De Italiaanse groei is vooral lager doordat de uitvoer achterbleef als gevolg van een fors internationaal marktverlies. Daarvoor waren twee hoofdoorzaken.^b De eerste was de stijging van de arbeidskosten die veel sterker was dan bij concurrenten. In het verleden zou deze verslechtering van de prijsconcurrentiepositie op een gegeven moment teniet zijn gedaan door devaluatie van de lire (en een relatieve daling van de lonen als gevolg hiervan). Door de invoering van de euro is dit echter niet meer mogelijk en hiermee wordt bij de loonvorming kennelijk vooralsnog onvoldoende rekening gehouden. De verslechtering van de concurrentiepositie kwam niet zozeer door een sterkere nominale loonstijging als wel door een zwakkere productiviteitsstijging. Vermoedelijk kwam de zwakke productiviteitsstijging gedeeltelijk door de zeer lage buitenlandse directe investeringen in Italië; hierdoor was de kennisoverdracht vanuit het buitenland gering.

De tweede oorzaak van het marktverlies is een nadelig exportpakket. Italië is gespecialiseerd in technisch laagwaardige producten, vooral textiel. Zo is de textieluitvoer 15% van de totale goederenuitvoer, bijna drie keer zo veel als gemiddeld in het eurogebied. Laagwaardige industriegoederen vormen 30% van de totale Italiaanse uitvoer, tegen circa 20% voor het eurogebied als geheel. Door deze samenstelling van de uitvoer ondervindt Italië een meer dan gemiddelde concurrentie van opkomende lagelonenlanden zoals China. Een dieper liggende oorzaak is mogelijk het relatief beperkte aantal grote bedrijven en de grote betekenis van kleine en middelgrote bedrijven. In het verdere verleden vergrootte deze samenstelling de flexibiliteit van de Italiaanse economie. Momenteel is deze samenstelling mogelijk nadelig: kleinere bedrijven hebben meer moeite om in te spelen op de globalisering en doen minder aan onderzoek en ontwikkeling, waardoor versterking van het uitvoerpakket langzamer verloopt. Een tweede dieperliggende oorzaak is vermoedelijk het relatief lage opleidingsniveau van de Italiaanse beroepsbevolking. Zo had in 2002 slechts 44% van de beroepsgeschikte bevolking tenminste secundair onderwijs genoten; voor de EU-15 in zijn geheel was dat 62%.

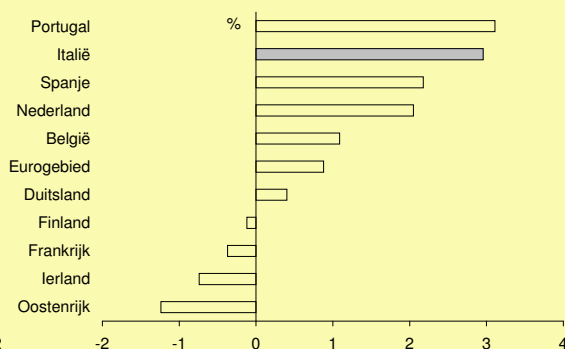
Italië heeft ook een ernstig begrotingsprobleem. De overheidsschuld is meer dan 100% BBP. Het overheidstekort gaat de 3% BBP dit jaar duidelijk te boven en zonder maatregelen is een verdere stijging aannemelijk.

Internationale marktprestaties en loonkostenontwikkeling van de eurolanden, 1999-2004

Marktprestatie^{c,d}

Relatieve loonkosten per eenheid product^d

^a Opvallend is dat in deze periode de werkgelegenheid wel sterker toenam dan gemiddeld in het eurogebied en de werkloosheidssituatie aan het eind van de periode wat minder slecht is dan gemiddeld. Dit komt mogelijk door de arbeidsmarkthervormingen van begin jaren negentig, waaronder de afschaffing van de automatische prijscompensatie (*scala mobile*) in 1993. Bij de huidige werkloosheid onder het gemiddelde van het eurogebied moet wel worden aangetekend dat het aandeel van langdurige werklozen bovengemiddeld is en de werkloosheid sterk regionaal geconcentreerd is.

^b De relatief hoge kosten van financiële diensten zijn ook niet behulpzaam voor het exporterende bedrijfsleven.

^c Uitvoervolume goederen (inclusief wederuitvoer) ten opzichte van marktgroei;

^d Gemiddelde mutatie in procenten per jaar.

Tabel 2.5 Kerngegevens Duitsland, 2002-2006

	2002	2003	2004	2005	2006
	mutaties per jaar in %				
Bruto binnenlands product (volume)	0,2	0,0	1,6	¾	1½
Particuliere consumptie	- 0,5	0,3	- 0,1	¼	1
Overheidsconsumptie	1,7	- 0,4	- 0,7	¼	0
Bruto investeringen	- 6,1	- 1,7	- 0,5	- ½	2¼
Voorraadvorming (% BBP)	0,0	0,0	0,0	¼	0
Binnenlandse bestedingen	- 1,2	- 0,2	- 0,3	¼	1
Uitvoer goederen en diensten	4,6	1,8	9,0	5¾	6¾
Invoer goederen en diensten	- 1,0	4,2	6,7	3½	6¼
Consumentenprijs (HICP)	1,3	1,0	1,8	1½	1¼
	niveaus in %				
Werkloosheid (% totale beroepsbevolking)	8,2	9,1	9,6	9¾	9½
Vorderingensaldo totale overheid (% BBP)	- 3,6	- 3,8	- 3,6	- 3¾	- 3½
Saldo lopende rekening (% BBP)	2,3	2,1	3,9	4	4½

In het Verenigd Koninkrijk zwakt de groei dit jaar duidelijk af. Naar verwachting valt de BBP-volume-groei terug van 3,2% in 2004 tot 2% in 2005, nog altijd meer dan in het eurogebied maar wel duidelijk onder de geschatte potentiële groei. Deze afzwakking komt vooral doordat de particuliere consumptie minder sterk toeneemt nu aan de vermogenswinsten als gevolg van sterk stijgende huizenprijzen een einde is gekomen. Halverwege vorig jaar bedroeg de huizenprijsstijging nog meer dan 20%; een jaar later is deze teruggelopen tot 2%.

Ook in de nieuwe lidstaten van de Europese Unie is de economische groei begin dit jaar afgenomen. De BBP-groei in 2005 wordt geraamd op 4¼%, tegen 5% in 2004. De zwakkere groei komt niet alleen door de kleinere vraagimpuls vanuit de rest van de Europese Unie maar ook door appreciatie ten opzichte van de euro, restrictief begrotingsbeleid en enige terugval in de buitenlandse directe investeringen. Tegelijkertijd is de inflatie gedaald. De toetreding tot de Europese Unie betekende vorig jaar een stijging van de landbouwprijzen, maar dit effect valt nu uit de twaalfmaandsmutatie. In Hongarije heeft strak monetair beleid bijgedragen aan een scherpe daling in de inflatie.

In april werden het Cypriotische pond, de Maltese lire en de Letse lat opgenomen in het Europese wisselkoersmechanisme. Daarmee zitten de valuta's van de zes kleinere nieuwe lidstaten in dit 'voorportaal' voor de invoering van de euro. Om op de euro over te kunnen gaan, moeten hun valuta minimaal twee jaar fluctueren binnen 15% rond de afgesproken spilkoers, en moeten zij voldoen aan de convergentiecriteria van het Verdrag van Maastricht ten aanzien van inflatie, rente en overheidsbegroting. Gezien hun hoge inflatie en overheidstekorten is het onwaarschijnlijk dat de vier grote nieuwe lidstaten (Polen, Tsjechië, Slowakije en Hongarije) dit of volgend jaar al kunnen toetreden tot het wisselkoersmechanisme. Ook in deze landen speelt, net als in de rest van Midden- en Oost-Europa, de euro echter een steeds

belangrijkere rol als tweede valuta in het binnenlandse economische verkeer. Zo luiden in Polen de meeste hypotheeken op woningen in euro's.

2.2 Inflatie

Ondanks de scherpe stijging van de olieprijs is de inflatie momenteel laag in de Verenigde Staten en het eurogebied. Bij de voorziene aanhoudend beperkte loonreactie op de hogere energielasten en de geprojecteerde kleine daling van de olieprijs wordt voor 2006 nog een lichte daling van de prijsinflatie geraamd voor beide zijden van de Atlantische Oceaan. In Japan zal volgend jaar naar verwachting een einde komen aan de prijsdaling.

De gemiddelde inflatie in de G3 (Verenigde Staten, eurogebied en Japan) blijft dit jaar laag ondanks de sterke prijsstijging van grondstoffen in de afgelopen jaren, vooral van olie, en de teruglopende overcapaciteit in de Verenigde Staten. Zo bedraagt de Amerikaanse inflatie dit jaar naar verwachting 3%, een toename van slechts ¼%-punt ten opzichte van het voorafgaande jaar. Ondanks de olieprijsstijging van meer dan 30% daalt in het eurogebied de geprojecteerde inflatie zelfs tot 2%.

De huidige ontwikkeling is daarmee markant anders dan in eerdere perioden met een sterke olieprijsstijging. Zo nam door de eerste oliecrisis de Amerikaanse prijsinflatie toe van 3,3% in 1972 tot 11,0% in 1974; tijdens de tweede oliecrisis liep deze op van 7,6% in 1978 tot 13,5% in 1980. In het eurogebied nam eind jaren tachtig de inflatie toe van 8,5% tot 12,1%. De jongste inflatieversnelling valt hierbij in het niet: de geraamde Amerikaanse inflatie is in 2005 1½%-punt hoger dan in 2002 en die van het eurogebied is zelfs vrijwel ongewijzigd, in samenhang met de appreciatie van de euro.

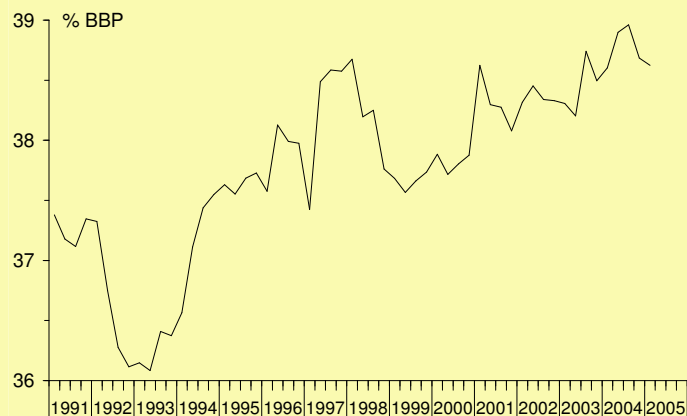
Tabel 2.6 Lonen en prijzen in periodes van forse olieprijsstijging	1973-1976	1979-1981	2003-2005
	gemiddelde mutatie in %		
Olieprijs (dollars)	37,3	35,2	22,7
Grondstoffenprijs exclusief energie (dollars)	17,8	4,5	13,2
Loonvoet Verenigde Staten	7,3	9,0	3,6
Loonvoet eurogebied	8,8	11,8	1,8
Inflatie Verenigde Staten	8,0	11,7	2,6
Versnelling inflatie ^a	4,8	4,1	1,1
Inflatie eurogebied	10,9	11,1	2,1
Versnelling inflatie ^a	4,7	2,6	-0,2

^a Versnelling is gelijk aan gemiddelde inflatie in de betreffende periode ten opzichte van de inflatie in het jaar voorafgaand aan deze periode.

Hoge winstgevendheid in het eurogebied

De winstgevendheid is momenteel in het eurogebied historisch gezien hoog.^a Opvallend is bovendien dat de winstgevendheid in de jongste conjunctuurrondte relatief stabiel is. De afzwakking in 2001-2003 had geen negatieve invloed; van het timide herstel daarna ging echter ook geen duidelijk opwaarts effect uit. De stabiliteit in 2001-2003 kwam vermoedelijk vooral doordat de conjuncturele neergang mild was en gepaard ging met een zeer gematigde arbeidskostenontwikkeling, vooral in Duitsland. De stabiliteit na 2003 kwam vermoedelijk doordat het opwaartse effect van het conjunctureel herstel geneutraliseerd werd door het drukkende effect op de winstmarge van de appreciatie van de dollar en de forse olieprijsstijging. Wellicht speelde ook een rol dat de internationale concurrentie verder toenam, vooral door de toenemende rol van China.

Winstgevendheid in het eurogebied, 1991-2005^b

^b Binnenlands bedrijfsresultaat voor afschrijvingen, rentebetalingen en belastingen in procenten van het BBP.

Bron: Eurostat.

De stabiele winstgevendheid tijdens de jongste conjunctuurgolf is atypisch. Zo was bijvoorbeeld in 1991-1993 wel sprake van een duidelijk effect van de conjunctuur op de winsten. Maar ook toen en in eerdere fases van neergaande conjunctuur was het dempende effect van de lagere economische groei op winsten en prijzen veel minder sterk dan in de Verenigde Staten.^c Dit beperkte negatieve effect betekent dat de ECB gezien haar inflatiedoelstelling in een neergaande conjunctuur minder mogelijkheden heeft om de rente te verlagen, waardoor in het eurogebied negatieve schokken wellicht minder gedempt worden dan in de Verenigde Staten.

^a In dit kader wordt de winstgevendheid afgemeten aan het bruto binnenlands bedrijfsresultaat in procenten van het BBP. Andere indicatoren wijzen ook op relatief hoge winstgevendheid. Zie bijvoorbeeld European Commission, Assessing developments in profitability, Quarterly Report on the euro area, Directorate-general for economic and financial affairs, vol. 3, no. 3, 2004, http://europa.eu.int/comm/economy_finance/index_en.htm.

^c Zie bijvoorbeeld B. Cournède e.a., Sources of inflation persistence in the euro area, OECD Economics Department working paper 435, juli 2005, www.oecd.org/eco.

Eén oorzaak van het geringere effect op de inflatie is de verminderde olie-intensiteit van de productie. Per eenheid BBP is het olieverbruik in de Verenigde Staten en het eurogebied sinds midden jaren zeventig met ruim de helft afgenomen.⁹ Ook belangrijk is de beperkte doorwerking van de gestegen energiekosten op prijzen en lonen (de zogeheten tweede-ronde-

⁹ D. Kingma en W. Suyker, Veel gestelde vragen over olie en de wereldeconomie, CPB Memorandum.95, 2005, www.cpb.nl.

effecten). Dit komt wellicht doordat de toegenomen binnenlandse en buitenlandse concurrentie het voor bedrijven lastiger maakt om de gestegen energiekosten door te berekenen in de afzetprijzen. Bovendien leiden de hogere energiekosten nu niet tot (veel) hogere lonen. Dit komt wellicht door het verdwijnen van de automatische prijscompensatie en door de verzwakte onderhandelingspositie van de productiefactor arbeid. Tenslotte is mogelijk het vertrouwen toegenomen dat de centrale banken de inflatie kunnen en zullen beteugelen; dit heeft geleid tot meer stabiele inflatieverwachtingen en daarmee tot een verminderd inflatie-effect van hogere olieprijsen.

Na de forse stijging van de olieprijs wordt voor volgend jaar een lichte daling geprojecteerd. Hierdoor neemt de inflatie in 2006 af, ondanks het verbeteren van de arbeidsmarktsituatie en het oplopen van de bezettingsgraad. De consumentenprijsstijging in het eurogebied en de Verenigde Staten wordt geprojecteerd op respectievelijk 1½% en 2½%.

Tabel 2.7 Consumentenprijs, 2002-2006		2002	2003	2004	2005	2006
		mutaties per jaar in %				
Verenigde Staten						
Consumentenprijs		1,6	2,3	2,7	3	2½
Onderliggende inflatie		2,3	1,5	1,8	2¼	2½
Eurogebied^a						
Consumentenprijs		2,3	2,1	2,1	2	1½
Onderliggende inflatie		2,5	2,0	2,1	1½	1¾
Japan						
Consumentenprijs		- 0,9	- 0,3	0,0	- ¼	0

^a In 2006 inclusief het effect van -0,2% van het nieuw in te voeren Nederlandse ziektekostenstelsel.

2.3 Financiële markten

Het monetaire beleid van de Europese Centrale Bank blijft waarschijnlijk vooralsnog ruim. De Amerikaanse centrale bank daarentegen zal vermoedelijk dit jaar doorgaan met haar geleidelijke renteverhoging. De kapitaalmarktrentes zijn momenteel verrassend laag, maar zullen volgend jaar naar verwachting stijgen als gevolg van hogere geldmarktrentes en de opgaande conjunctuur. Op de verzwakking van de dollar in de afgelopen drie jaar is dit jaar enige correctie gevolgd. In de projectie is gerekend met een koers van 1,20 dollar per euro in 2006, tegen 1,24 in 2004 en 2005. Het risico van een verzwakking van de dollar blijft echter aanzienlijk gezien het zeer omvangrijke tekort op de Amerikaanse lopende rekening.

2.3.1 Rentes

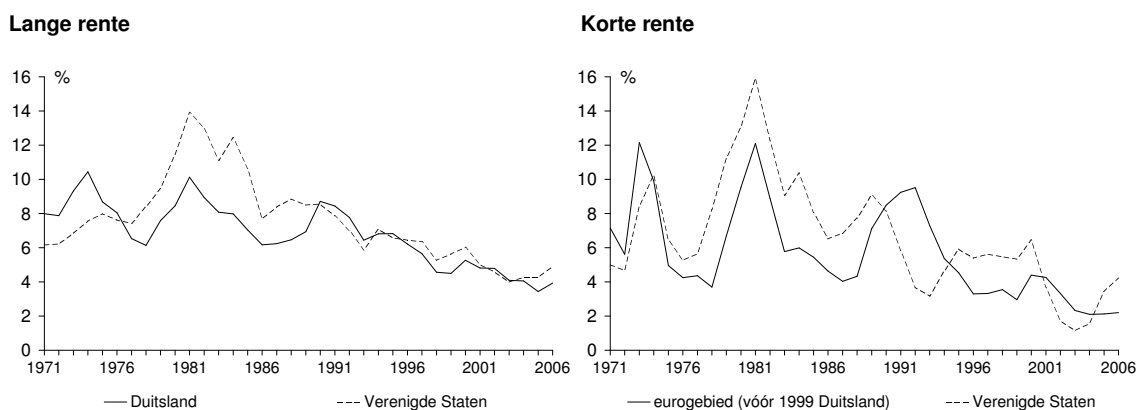
Om te voorkomen dat de aanhoudende gunstige volumeconjunctuur leidt tot te hoge inflatie, is de Amerikaanse centrale bank dit jaar doorgegaan met het geleidelijk afbouwen van het expansieve monetaire beleid. Tijdens iedere bestuursvergadering werd de beleidsrente met $\frac{1}{4}\%$ -punt verhoogd. In augustus kwam de rente op $3\frac{1}{2}\%$, $\frac{1}{2}\%$ -punt hoger dan in juni 2004. Naar verwachting zal de Amerikaanse centrale bank de rente verder verhogen, waardoor de Amerikaanse driemaands-geldmarktrente zal stijgen tot $4\frac{1}{4}\%$ in 2006.

In tegenstelling tot de Verenigde Staten is in het eurogebied de beleidsrente al meer dan twee jaar ongewijzigd. Historisch gezien is deze herfinancieringsrente van nominaal 2% en reëel circa 0% zeer laag. Desondanks is door de lage economische groei de politieke druk op de Europese Centrale Bank dit jaar sterk toegenomen om het monetaire beleid verder te versoepelen. Naar verwachting zal de eerstkomende renteaanpassing echter opwaarts zijn. Deze zal plaatsvinden wanneer de opgaande volumeconjunctuur aan kracht heeft gewonnen en de ECB het noodzakelijk acht om haar beleid minder accommoderend te maken gezien haar doelstelling van prijsstabiliteit op middellange termijn, gedefinieerd als inflatie van dicht onder de 2%.

De Japanse monetaire autoriteiten zullen waarschijnlijk in de gehele projectieperiode het officiële rentetarief op nul laten staan, omdat van duidelijke inflatie nog geen sprake zal zijn.

Sinds de Amerikaanse centrale bank juni vorig jaar begon met de verhoging van haar beleidsrente is tegen de verwachting in de Amerikaanse kapitaalmarktrente per saldo gedaald. In augustus 2005 bedroeg deze rente slechts $4\frac{1}{4}\%$, $\frac{1}{2}\%$ -punt lager dan in juni 2004. In Europa zijn de kapitaalmarktrentes in deze periode zelfs wat scherper gedaald. De Duitse rente op 10-jarige overheidsobligaties bedroeg in augustus 2005 slechts $3\frac{1}{4}\%$, 1%-punt lager dan een jaar eerder.

Figuur 2.6 Rentestanden Verenigde Staten en eurogebied, 1971-2006

Renteverschillen tussen eurolanden

Door de invoering van de euro, en daarmee het wegvallen van wisselkoersrisico's, zijn de verschillen in kapitaalmarktrentes tussen eurolanden sterk afgenomen (zie onderstaande tabel). In de jaren voor de invoering van de euro namen deze renteverschillen ook af doordat de verschillen in begrotingstekorten en inflatie afnamen omdat landen zich wilden kwalificeren voor deelname aan de euro. Markttechnische factoren, zoals verbetering van de verhandelbaarheid op de repo-markt, leverbaarheid in futures-contracten en liquiditeit, hebben mogelijk ook een rol gespeeld bij de verkleining van de renteverschillen. Markttechnisch zijn Duitse overheidsobligaties echter nog steeds superieur, wat een belangrijke verklaring is voor de positieve renteverschillen voor de overige eurolanden ten opzichte van Duitsland.

Na de verwerping van het Europese grondwettelijke verdrag in de Nederlandse en Franse referenda zijn de Italiaanse, Portugese en Griekse renteverschillen ten opzichte van Duitsland slechts marginaal gestegen, terwijl deze landen toch een zeer problematische overheidsbegroting hebben en een historie van regelmatige devaluaties vóór de invoering van de euro.

Renteverschillen tienjarige overheidsleningen eurolanden t.o.v. Duitsland, in basispunten^a

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Juli 2005
België	11	18	26	33	33	20	11	12	10
Finland	32	22	23	22	25	20	6	7	- 2
Frankrijk	- 6	7	12	13	14	8	6	6	7
Griekenland	428	391	181	84	51	34	20	22	26
Ierland	65	23	22	25	21	23	6	4	- 2
Italië	122	31	24	31	39	25	18	22	24
Luxemburg	- 4	16	17	26	6	- 8	- 4	15	3
Nederland	- 6	6	14	14	16	11	5	6	7
Oostenrijk	4	14	19	29	28	18	8	12	6
Portugal	72	31	29	34	36	22	11	11	15
Spanje	76	26	24	26	32	18	5	7	2

^a 100 Basispunten is 1%-punt.

Bron: Eurostat.

De huidige lage lange rente is door de Amerikaanse bankpresident getypeerd als 'raadselachtig'. Een aannemelijke partiële verklaring is de substantieel hogere aankoop van Amerikaanse staatsobligaties door met name Aziatische centrale banken. Voor de daling van de Europese lange rentes is de tegenvallende economische groei een aannemelijke verklaring; deze tegenvallende groei heeft de verwachtingen ten aanzien van de stijging van de geldmarktrente getemperd. Een mogelijke additionele verklaring van de mondiaal lage lange-rentestanden zijn veranderingen in het toezicht op pensioenfondsen en levensverzekeraars. Die veranderingen zouden deze institutionele beleggers ertoe kunnen hebben gebracht om het aandeel van obligaties in hun portefeuille te vergroten, onder andere om het dekkingsrisico door 'mismatch' in de looptijden van verplichtingen en bezittingen te verkleinen. Deze additionele vraag naar obligaties drukt wellicht de lange rente. Tenslotte is het mogelijk dat beleggers de centrale

Tabel 2.8 Korte en lange rentes, 2002-2006					
	2002	2003	2004	2005	2006
	%				
Korte rente					
Verenigde Staten	1,7	1,2	1,6	3½	4¼
Japan	0,1	0,0	0,0	0	0
Eurogebied	3,3	2,3	2,1	2	2¼
Lange rente					
Verenigde Staten	4,6	4,0	4,3	4¼	5
Japan	1,3	1,0	1,5	1½	1¾
Eurogebied	4,8	4,1	4,1	3½	4

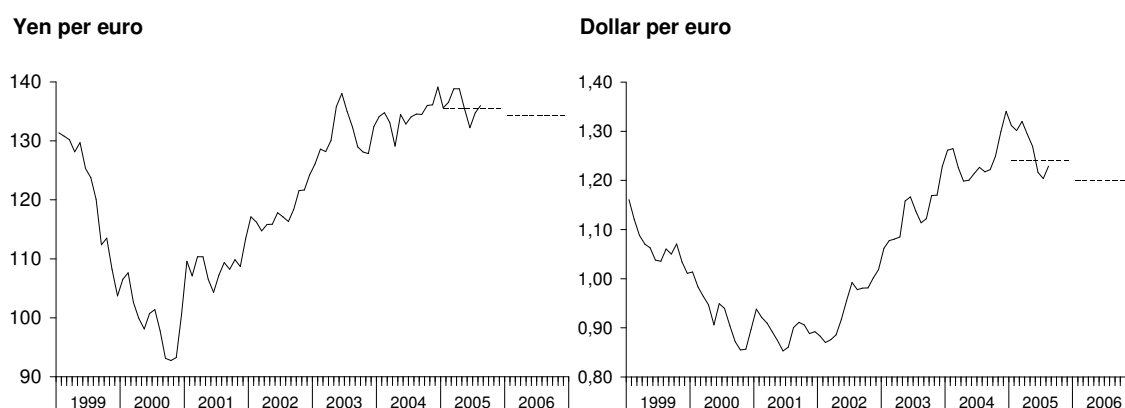
banken momenteel effectiever achten in het handhaven van prijsstabiliteit, met als gevolg een lagere inflatierisicopremie in de lange rente.

De kapitaalmarktrentes blijven naar verwachting historisch gezien laag tijdens de projectieperiode. Op basis van de aanhoudende gunstige economische ontwikkeling in de Verenigde Staten, het aantrekken van de economische groei in het eurogebied en de stijging van de geldmarktrentes wordt wel enige stijging van de kapitaalmarktrentes geraamd. De Amerikaanse lange rente stijgt naar verwachting tot 5% in 2006. Voor de Duitse lange rente wordt een stijging tot 4% geprojecteerd.

2.3.2 Wisselkoersen

Na in de drie voorgaande jaren vrijwel ononderbroken te zijn gedeficiëerd, is de dollar dit jaar geapprecieerd ten opzichte van de euro. In juli bedroeg de koers 1,20 dollar per euro, 10% onder de piekkoers van 1,34 van afgelopen december. Op basis van de recente ontwikkeling wordt in de projectie gerekend met een koers van 1,20 dollar per euro voor de tweede helft van 2005 en voor 2006.

Figuur 2.7 Yen- en dollarkoers van de euro, 1999-2006

De revaluatie van de Chinese renminbi

Sinds 1994 hielden de Chinese autoriteiten de wisselkoers van de renminbi (RMB)^a op 8,28 RMB per dollar, maar politieke druk uit verschillende richtingen heeft afgelopen juli de overgang op een nieuw regime versneld. De RMB werd 2,1% opgewaardeerd en de vaste dollarkoppeling werd vervangen door een flexibele koppeling aan een valutamandje (*managed floating*). De RMB-dollar koers is na de eerste opwaardering vooralsnog vrij stabiel gebleven.

Politieke druk om de RMB te appreciëren komt onder meer van Japan, dat beweert dat China deflatie exporteert. Echt overtuigend is dit niet. De Japanse deflatie heeft binnenlandse oorzaken en het aandeel van Chinese producten in de binnenlandse afzet van Japan is zeer gering. Bovendien zou een appreciatie van de RMB de yen kunnen meezuigen, waardoor de Japanse invoerprijs juist zal dalen. Europa vraagt om een appreciatie van de RMB om niet alleen op te draaien voor een neerwaartse dollaraanpassing met zijn negatieve gevolgen voor de groei op korte termijn. Hoewel de appreciatie van de euro niet alleen nadelen heeft, snijdt dit argument wel enig hout.

De sterkste druk kwam van de Amerikaanse autoriteiten die menen dat de lage koers van de RMB leidt tot oneerlijke concurrentie en bijdraagt aan het grote tekort op de Amerikaanse lopende rekening. Het argument van een bijdrage aan het tekort is correct, maar het Amerikaanse betalingsbalansprobleem vloeit toch vooral voort uit zeer lage binnenlandse besparingen in de Verenigde Staten. Daarnaast mag niet worden vergeten dat de groeiende Chinese export ook voordelen voor de Verenigde Staten heeft: het draagt bij aan een lage inflatie en via de kapitaalinstroom uit China aan een lage lange rente. Een groot deel van de Chinese export naar de Verenigde Staten wordt bovendien geproduceerd door winstgevende *joint-ventures* van Amerikaanse bedrijven.

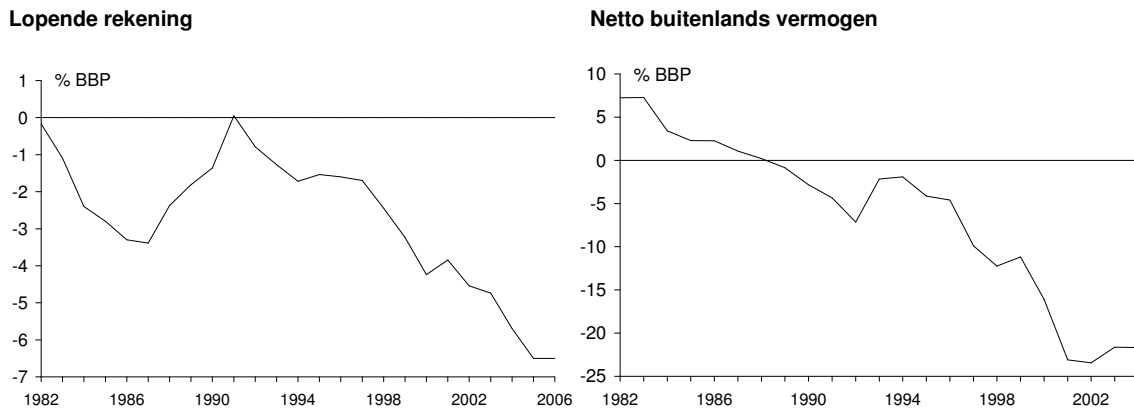
Wat zijn de gevolgen van de opwaardering van de RMB voor China? De concurrentiepositie zal enigszins verslechteren, hetgeen leidt tot een minder sterke uitvoer- en productiegroei. De dalende invoerprijzen zorgen echter voor een lagere binnenlandse inflatie en lagere inkoopkosten voor halffabrikaten gebruikt voor de Chinese uitvoer, waardoor de verslechtering van de prijsconcurrentiepositie gedeeltelijk kan worden gecompenseerd. De wijziging in het wisselkoersregime verkleint het risico van oververhitting en maakt een lagere binnenlandse rente mogelijk, wat kan leiden tot een verschuiving van uitvoer naar binnenlandse bestedingen en zo het fundament onder de economische groei kan verstevigen.^b Bovendien zal de toevloed van speculatief buitenlands kapitaal afnemen zodra beleggers geen verdere appreciatie voorzien, hetgeen China's financiële stabiliteit zal bevorderen. Ten slotte kan de wisselkoersaanpassing protectionistische dreigingen helpen verminderen.

De positieve effecten op de rest van de wereldeconomie verschillen per land en hangen af van de productiestructuur, het aanpassingsvermogen en de specifieke handelsrelatie met China. De effecten op de rest van de wereld moeten niet worden overschat: het aandeel van China in de wereldhandel is de afgelopen 20 jaar weliswaar sterk gestegen, maar bedraagt op dit moment toch niet meer dan circa 7% en zelfs een RMB-appreciatie van 10% zou slechts leiden tot een effectieve depreciatie voor de rest van de wereld van iets minder dan 1%. Als andere landen in Azië ten dele mee appreciëren (Maleisië liet al direct in reactie de vaste koppeling van haar munt aan de dollar los) zullen de effecten voor Europa en vooral de Verenigde Staten substantiëler zijn. Maar ook dan komt een substantiële vermindering van het tekort op Amerikaanse lopende rekening niet veel dichterbij.

^a De Chinese munt wordt ook wel yuan genoemd. Yuan betekent letterlijk in het Chinees ronde munt en renminbi volksmunt. De wat verwarrende dubbele benaming is nog een uitvloeisel van het duale wisselkoersstelsel dat begin jaren negentig is afgeschaft.

^b Zie ook OESO, *Economic Survey of China*, september 2005.

De recente dollarappreciatie kwam gedeeltelijk door een belastingverlaging waardoor het voor Amerikaanse bedrijven veel aantrekkelijker is geworden om ingehouden winsten van buitenlandse dochtermaatschappijen naar de Verenigde Staten te repatriëren. Mogelijk speelt ook een rol dat beleggers duidelijk positiever zijn geworden over de Amerikaanse economische

Figuur 2.8 Externe positie van de Verenigde Staten, 1982-2006

groei op korte en middellange termijn dan over de Europese groei en rekening houden met een verder oplopend renteverschil tussen de Verenigde Staten en het eurogebied. Negatief voor de euro was ook de toegenomen politieke onzekerheid in Europa als gevolg van de afwijzing van het Europese grondwettelijke verdrag in de Nederlandse en Franse referenda. Marktpartijen begonnen al ruim voor de referenda met deze toegenomen onzekerheid rekening te houden. De politieke spanningen binnen de Europese Unie liepen na de referenda verder op doordat geen overeenstemming kon worden bereikt over de Europese meerjarenbegroting.

De recente wisselkoersontwikkeling betekent niet dat het risico van een forse dollardepreciatie verdwenen is. Het Amerikaanse tekort op de lopende rekening (meer dan 6% BBP) is in de huidige omvang op langere termijn onhoudbaar en het is waarschijnlijk dat wisselkoersaanpassingen een rol zullen spelen in de correctie van de huidige mondiale onevenwichtigheden in betalingsbalansposities. Deze zijn momenteel groter dan ooit in de naoorlogse periode. De recente wijziging in het Chinese wisselkoersbeleid (zie kader) zal slechts in zeer beperkte mate leiden tot een vermindering van deze onevenwichtigheden.

2.4 Wereldhandel

Na de spectaculaire stijging vorig jaar is de wereldhandelsgroei dit jaar afgezwakt. Voor volgend jaar wordt echter weer een versnelling van de wereldhandelsgroei voorzien. Krapte op de oliemarkt resulteert dit jaar in een recordniveau voor de olieprijs. De vertraagde doorwerking van de hoge olieprijs op vraag en aanbod zal volgend jaar naar verwachting leiden tot een lichte daling van de olieprijs. Voor de overige grondstoffen wordt voor het lopende jaar een gematigde prijsstijging geraamd, na de forse stijging in 2004. Volgend jaar zullen de overige grondstoffenprijzen naar verwachting zelfs stabiliseren.

2.4.1 Wereldhandelsvolume

De wereldhandelsgroei, die in de tweede helft van vorig jaar al afzwakte in samenhang met de vertraging in de mondiale productiegroei, is in de eerste helft van het lopende jaar verder

Tabel 2.9 Wereldhandelsvolume goederen, 2004-2006						
	Uitvoer			Invoer		
	2004	2005	2006	2004	2005	2006
	mutaties per jaar in %					
Wereld	10,3	6¾	8½	10,6	6¾	8¾
Hoogontwikkelde economieën	6,7	4	5½	7,8	4¾	6½
Verenigde Staten	8,6	9	8¼	10,8	8¼	9
Japan	12,9	4½	6½	5,7	3½	5½
EU-15	5,5	2½	5	6,4	2½	5¼
Eurogebied	6,0	2½	5	6,4	2¼	5½
Opkomende economieën	15,6	10¾	12¼	15,7	10¼	12¼
Azië	16,3	11½	13½	17,4	9	12¼
China	27,8	22	21½	26,5	11	15
Latijns Amerika	11,5	7¾	9	11,0	9	7½
Transitielanden	19,4	14½	14¼	17,3	11¼	13½
Afrika+Midden Oosten	10,5	5½	6	11,5	15½	15

afgenomen. In het eerste kwartaal nam het wereldhandelsvolume zelfs af ten opzichte van het voorgaande kwartaal, maar hierop volgde een correctie in het tweede kwartaal.

De geprojecteerde opleving van de mondiale conjunctuur vanaf de tweede helft van het lopende jaar zal resulteren in herstel van de wereldhandelsgroei. Maar dit herstel is onvoldoende krachtig om voor 2005 als geheel groeivermindering te voorkomen. De wereldhandelsgroei neemt naar verwachting af van 10,5% in 2004 tot 6¾% in 2005, om vervolgens weer op te lopen tot 8¾% in 2006.

Door de tegenvallende conjunctuur loopt de invoergroei van de EU-15 naar verwachting terug van 6,4% in 2004 tot 2½% in 2005, om vervolgens te herstellen tot 5¼% in 2006. Ook elders is in 2005 sprake van een vertraging van de invoergroei, met uitzondering van het OPEC-gebied waar deze door de hoge olieopbrengsten vermoedelijk oploopt van 15% in 2004 tot circa 20% in 2005 en 2006 (zie ook kader). Door de verbetering van de prijsconcurrentiepositie van de afgelopen jaren zijn de Verenigde Staten in 2005 één van de weinige hoogontwikkelde landen die exportmarktaandeel winnen. Bij de geprojecteerde zwakkere euro vanaf medio 2005 zal de uitvoerprestatie van het eurogebied volgend jaar minder negatief zijn dan in de voorgaande jaren.¹⁰

De grote winnaars op de wereldmarkten blijven de opkomende economieën. Daarbij worden de 'oude' Aziatische tijgers (Korea, Hongkong, Singapore en Taiwan) voorbijgestreefd door de nieuwkomers, in het bijzonder China en de transitielanden in Midden- en Oost-Europa. Het aflopen van het Multivezelakkoord in januari heeft vooral de Chinese textielexport dit jaar enorm opgestuwd. Dit ging gedeeltelijk ten koste van andere opkomende economieën. De

¹⁰ Op de uitvoerprestatie van het eurogebied in de afgelopen jaren is uitgebreider ingegaan in het *Centraal Economisch Plan 2005*.

De besteding van de extra olie-opbrengsten door de OPEC-landen

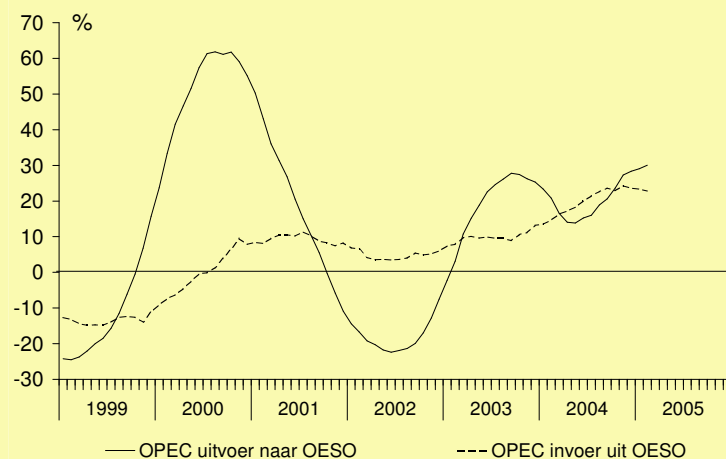
Bijna driekwart van de internationaal verhandelde ruwe olie is afkomstig uit het OPEC-gebied en uit de staten die voorheen de Sovjet-Unie vormden. De explosieve stijging van de olieprijs en de toename van de olieproductie zorgen in deze landen voor veel extra inkomsten en een verbetering van de overheidsfinanciën. In de staten rond de Arabische Golf zijn de olie-inkomsten per hoofd van de (autochtone) bevolking in korte tijd gestegen van circa 5 000 naar 16 000 dollar per jaar.

De extra olieopbrengsten worden aangewend voor verhoging van de buitenlandse beleggingen (met name deposito's bij internationale banken) en voor vergroting van de invoer van goederen en diensten. Vooral dit laatste is relevant voor de mondiale korte-termijneffecten van olieprijsverhogingen. De sterke verhoging van de olieprijs leidt tot een mondiale verschuiving van inkomens. Olie-importerende landen krijgen te maken met een ruilvoetverslechtering en verlies aan koopkracht die hun invoervraag negatief beïnvloedt. Om mondiale vraaguitval te voorkomen, is het noodzakelijk dat olieproducerende landen hun invoer verhogen in reactie op hun hogere uitvoeropbrengsten.

De statistieken van de Bank voor Internationale Betalingen geven aan dat de stijging van de olieprijs tussen 1998 en 2000 met een kleine vertraging heeft geleid tot een verdubbeling van de vorderingen van de OPEC-landen op de internationale banken. De hernieuwde stijging van de olieprijs na 2002 heeft echter nauwelijks geleid tot een verdere toename van OPEC-deposito's. Wat verder opvalt, is dat het aandeel van de dollardeposito's is afgenomen ten gunste van andere valuta, in het bijzonder de euro.

De besteding van de extra olieopbrengsten via een hogere invoer verloopt nu sneller dan enkele jaren geleden. In het verleden werd een stijging van de exportopbrengsten van het OPEC-gebied binnen drie jaar gevolgd door een even sterke toename van de goederen- en diensteninvoer. De toename van de invoer in deze drie jaren was daarbij ongeveer gelijk. In de periode 1999-2002 bleef de invoergroei van het OPEC-gebied gecumuleerd 13% achter bij dit ervaringspatroon, maar in de jaren 2003 en 2004 is deze 'achterstand' volledig ingelopen. Bij de huidige olieprijsraming wordt voor 2005 en 2006 een invoerstijging in volume van circa 20% per jaar voorzien. De statistieken van de OPEC-landen geven nauwelijks recente informatie over de invoerontwikkeling, maar de uitvoer van de OESO-landen naar het OPEC-gebied is begin 2005 in volume inderdaad met circa 20% op jaarbasis gestegen.

Goederenhandel van OPEC met OESO-landen, 1999- februari 2005^a

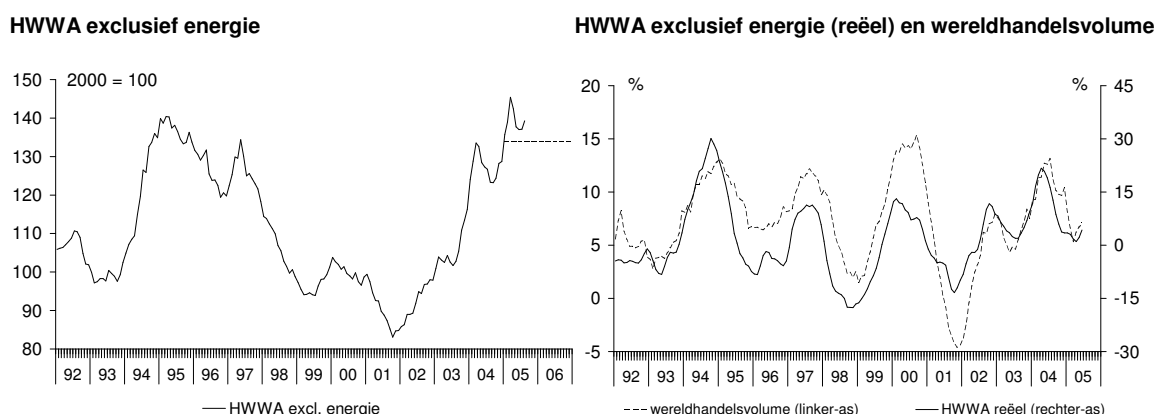
^a Procentuele mutatie in twaalfmaands voortschrijdend gemiddelde in dollars ten opzichte van voorgaande periode.

Chinese textielexport naar Europa steeg in de eerste zes maanden van dit jaar met 57% en naar de Verenigde Staten was zelfs sprake van een toename met 76%. Europa en de Verenigde Staten hebben ondertussen maatregelen genomen om een verdere toevloed af te remmen. Op klachten van Amerikaanse en Europese textielproducenten over de versturende invloed van China valt overigens veel af te dingen. Al meer dan een decennium was bekend dat begin 2005 de textielhandel geliberaliseerd zou worden.

2.4.2 Prijzen van grondstoffen exclusief energie

De grondstoffenprijzen exclusief energie nemen in het lopende jaar naar verwachting veel minder sterk toe dan in 2004. In het eerste kwartaal namen de prijzen nog duidelijk toe, met name die van ijzererts, maar in het tweede kwartaal vond een correctie plaats; voor de rest van het jaar wordt een lichte prijsstijging voorzien. Na een prijsstijging vorig jaar van ruim 20% gemeten in dollars, wordt voor 2005 een stijging geraamd van circa 5%. De gematigder grondstoffenprijsstijging in 2005 is het gevolg van de zwakkere mondiale economische groei. Daarnaast wordt de prijsstijging gedempt door goede oogsten en is in tegenstelling tot voorgaande jaren niet meer sprake van een opwaarts effect door depreciatie van de dollar.

Figuur 2.9 Grondstoffenprijs HWWA-index (totaal exclusief energie, in dollars) en wereldhandelsvolume, 1992-2006

Tabel 2.10 Grondstoffenprijzen (HWWA-index, OESO-landen), 2003-2006

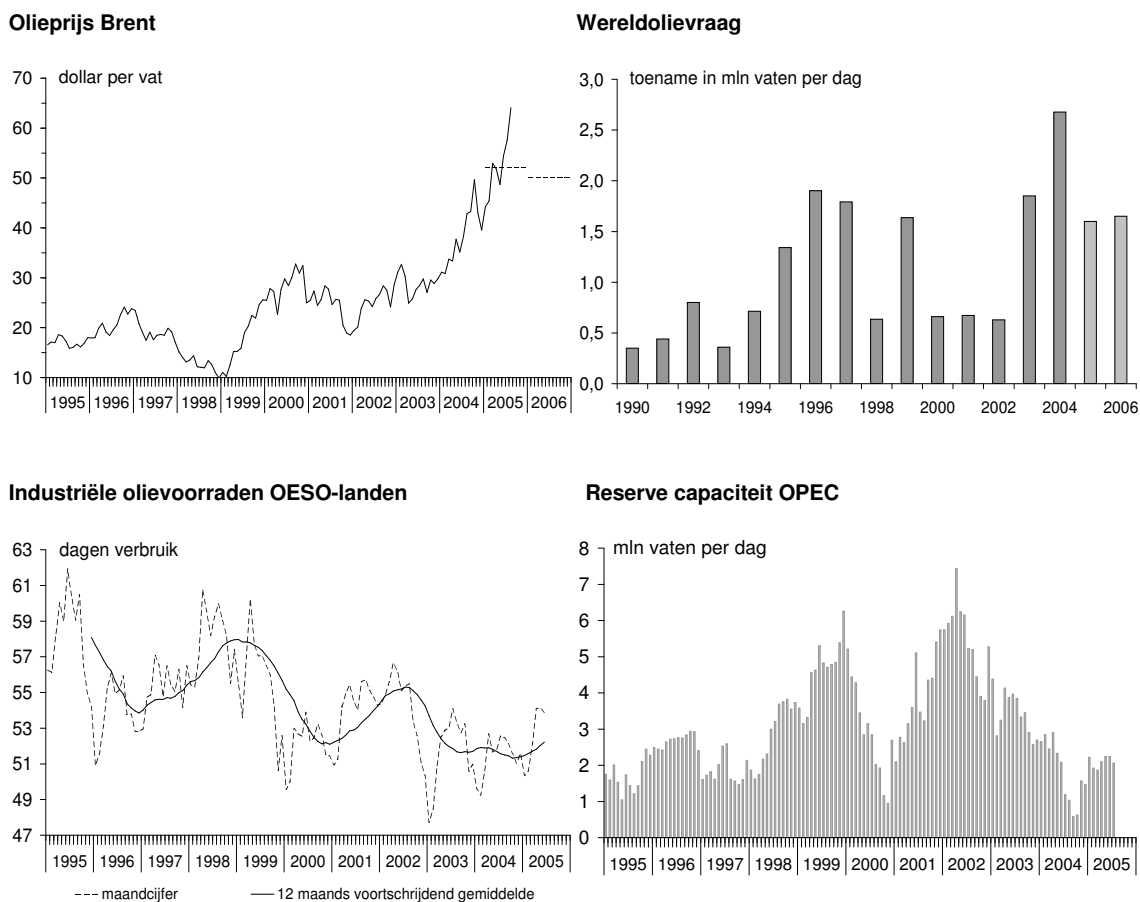
	Gewichten	2003	2004	2005	2006
mutaties per jaar in %, dollars					
Totaal exclusief energie	1,00	14,2	20,6	5¼	0
Voedings- en genotmiddelen	0,30	8,3	11,7	-1¾	4¼
Industriële grondstoffen	0,69	17,3	24,8	8¼	-2
Agrarische grondstoffen	0,31	21,8	9,7	0	1½
Metalen	0,38	13,8	37,3	14½	-4¾
mutaties per jaar in %, euro's					
Totaal exclusief energie		-4,6	9,8	5¼	3½

Naar verwachting stabiliseren de grondstoffenprijzen volgend jaar gemeten in dollars en nemen zij licht toe gemeten in euro's. Voor metalen wordt, ondanks de verdere stijging van de vraag, een prijsdaling geraamd vanwege de vergroting van het aanbod die werd uitgelokt door de hoge prijzen van de afgelopen jaren. Zo neemt bijvoorbeeld de tinproductie met 7% toe door de opening van een grote mijn in Australië. Daarentegen wordt voor voedingsmiddelen een prijsstijging geraamd vanwege de veronderstelde terugval tot normale oogsten.

2.4.3 Olieprijs

De olieprijs is dit jaar verder opgelopen en bereikte gemiddeld in augustus het recordniveau van 64 dollar per vat (Brent). Gemiddeld bedroeg de olieprijs in de eerste acht maanden 52½ dollar per vat, 14 dollar oftewel een derde boven de gemiddelde olieprijs in 2004. Voor olieproducten, met name benzine, komt daar nog eens bovenop dat de winstmarges van raffinaderijen momenteel hoog zijn doordat de beschikbare mondiale capaciteit beperkt is. Deze beperkte raffinagecapaciteit zet een extra premie op typen ruwe olie die, door lage viscositeit en een laag zwavelgehalte, weinig bewerkingen hoeven te ondergaan om tot olieproducten te komen. De prijs van ruwe olie uit de Noordzee (Brent) en uit de Verenigde Staten ligt hierdoor momenteel duidelijk hoger dan die van olie uit het Midden-Oosten en Rusland.

Figuur 2.10 Oliemarktindicatoren, 1995-2006

De huidige hoge prijs voor ruwe olie is veroorzaakt door de forse vraagtoename gedurende de afgelopen jaren bij een relatief beperkte aanbodstijging. In de sterk groeiende vraag kon alleen worden voorzien door de beschikbare reservecapaciteit voor oliewinning in de OPEC-landen aan te spreken. Buiten de OPEC werd de productiecapaciteit al volledig benut en was geen reservecapaciteit beschikbaar. Bedroeg de OPEC-reservecapaciteit in 2002 nog zo'n 5,5 mln vaten per dag, op dit moment is deze gedaald tot rond de 2 mln vaten per dag. Bovendien liggen de industriële olievoorraden in de OESO, gemeten aan het aantal dagen waarin ze in de vraag kunnen voorzien, op een historisch laag niveau. Over de voorraden buiten de OESO zijn weinig gegevens bekend, maar ook deze liggen vermoedelijk, in dagen verbruik gemeten, onder het historische niveau. Deze buffers zijn momenteel onvoldoende om onverwachte schokken op te vangen. Dit vergroot de onzekerheid op de oliemarkt, wat bijdraagt aan de hoge olieprijs.

De relatief beperkte aanbodstijging tot nu toe komt gedeeltelijk door de lange investeringsperiode bij olieproductie. Daarnaast voorkomt de huidige sterke discipline binnen het OPEC-kartel een sterke investeringsreactie.

Eind augustus veroorzaakte de orkaan Katrina forse beschadigingen aan de raffinaderijen in het zuiden van de Verenigde Staten. Hierdoor werd het mondiale tekort aan raffinagecapaciteit nog knellender. Bovendien leidde Katrina tot een aanzienlijke vermindering van de Amerikaanse olieproductie (de regio is goed voor een derde van de totale Amerikaanse olieproductie). In reactie hierop besloten de lidstaten van het Internationaal Energie Agentschap om noodvoorraden olie en olieproducten aan te spreken. Hierdoor kwam, in ieder geval tijdelijk, de

Tabel 2.11 Kerngegevens wereldoliemarkt, 2002-2006

	2002	2003	2004	2005	2006
	mutaties per jaar in %				
BBP-volume wereld	2,8	4,0	5,0	4	4¼
Volume primair energieverbruik (wereld)	1,6	1,9	2,5	2	2
Hoogontwikkelde economieën	1,1	1,3	1,3	1	1
Overig landen	2,8	3,3	3,9	3	3¼
	mln vaten per dag				
Vraag naar olie	78,2	79,9	82,4	84	85¾
Hoogontwikkelde economieën	44,6	45,1	45,4	45½	46
Overig landen	33,6	34,8	37,0	38½	39¾
Aanbod van olie	77,8	79,8	82,9	84¼	85¾
Niet-OPEC	48,3	49,5	50,3	51¼	52¼
OPEC	29,5	30,3	32,6	33	33½
Voorraadmutatie	- 0,4	- 0,1	0,5	¼	0
Marktaandeel OPEC	37,7	37,9	39,6	39¼	39
Ruwe-olieprijs (niveau, Brent, dollar per vat)	25,0	28,8	38,2	52	50
Ruwe-olieprijs (niveau, Brent, euro per vat)	26,5	25,5	30,7	42	41½

De Nederlandse invoerprijs van ruwe olie en de Brent-olieprijs

In 2004 importeerde Nederland ruim 52 miljoen ton ruwe aardolie. Daarvoor moest bijna 11 miljard euro worden betaald. Per vat van 159 liter (een 'barrel') komt dit neer op een gemiddelde prijs van bijna 29 euro.

De belangrijkste olieleveranciers waren de landen in het Midden-Oosten, Rusland en een aantal OESO-landen, met name Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk. Met een aandeel van 38% nam het Midden-Oosten het leeuwendeel van de Nederlandse invoer voor zijn rekening, waarbinnen Saoedi-Arabië alleen goed was voor een kwart van de totale invoer. Van de ingevoerde olie kwam bijna 30% uit Rusland. De aanbieders in de OESO-landen namen nagenoeg eenzelfde aandeel voor hun rekening. De rest van de wereld leverde minder dan 2% van het totale volume.

De importaandelen van de verschillende leveranciers hebben de afgelopen twee decennia grote verschuivingen laten zien. Opvallend is de forse toename van het Russische aandeel sinds 1998, van 3% naar bijna 30%. In deze periode is het aandeel van de landen in het Midden-Oosten verder gedaald, na een piek in 1994. Ook het aandeel van OESO-landen (Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk) is de laatste twee jaar duidelijk afgenomen, na een piek in 2000.

Als indicator voor de mondiale olieprijs wordt door het CPB de prijs van Brent gebruikt. Dit is de prijs die betaald wordt voor olie die afkomstig is uit een aantal specifieke velden op de Noordzee. Deze Noordzee-olie is een relatief dure olie omdat zij eigenschappen bezit waardoor ze gemakkelijk te verwerken is tot bruikbare eindproducten. Het is een goed vloeibare olie (een zogenaamde 'lichte' olie) die slechts weinig zwavel bevat (een 'zoete' olie). De oliesoorten die Nederland uit Rusland en het Midden-Oosten invoert, zijn zwaarder, bevatten meer zwavel, en zijn daarom in het algemeen goedkoper.

In 2004 is de ontwikkeling van de Nederlandse invoerprijs van ruwe olie duidelijk achtergebleven bij die van Brent. Waar de prijs van Brent met 20% steeg, steeg de invoerprijs van ruwe olie met 15%. Het verschil wordt verklaard door de afname van het aandeel Noordzee-olie in de Nederlandse invoer en de vervanging door de goedkopere olie uit Rusland, in combinatie met het opgelopen prijsverschil tussen Brent en de andere oliesoorten. Maandcijfers, beschikbaar tot en met mei, wijzen op een vermindering van het prijsverschil tussen de Nederlandse invoerprijs van ruwe olie en de Brent olieprijs in 2005.

Prijzontwikkeling Brent en ingevoerde ruwe olie

	2001	2002	2003	2004
	euro's per vat			
Invoerprijs ruwe olie (cif)	26,9	25,8	25,2	28,9
Brent (spot, fob)	27,2	26,5	25,5	30,7
	euro's, procentuele mutatie			
Invoerprijs ruwe olie (cif)	- 12,3	- 3,8	- 2,8	15,0
Brent (spot, fob)	- 11,2	- 3,0	- 3,5	20,5
Invoerprijs energie (cif)	- 9,5	0,6	- 0,6	18,4

oliemarkt in wat rustiger vaarwater. Dit kwam ook doordat een deel van de raffinage en productie weer snel op gang kwam. Wanneer de raffinage en olieproductie in het zuiden van de Verenigde Staten volledig zullen zijn hersteld is echter momenteel onzeker. Duidelijk is wel dat de oliemaatschappijen zich grote inspanningen getroosten om de situatie zo snel mogelijk te normaliseren.

Binnen de ramingsperiode wordt slechts een beperkte verruiming van de oliemarkt verwacht. De olieprijs daalt dan ook naar verwachting slechts licht en blijft daarmee hoog. De vraag naar olie blijft, ondanks de hoge prijs, verder toenemen, al zal dit en volgend jaar de forse toename van 2004 niet worden geëvenaard. De groei van de Chinese vraag is in de eerste helft van het lopende jaar al duidelijk teruggevallen en elders kan de vertraagde doorwerking van de hoge olieprijs de vraag enigszins dempen.

Op basis van het toegenomen aantal boorinstallaties dat momenteel in bedrijf is en de toename van het aantal nieuwbouwopdrachten voor boortorens mag worden verwacht dat de productiecapaciteit in de toekomst verder zal toenemen. De thans voorziene uitbreiding van de productiecapaciteit tijdens de ramingsperiode zal echter nodig zijn om in de geprojecteerde vraagtoename te voorzien en zal naar verwachting slechts leiden tot een lichte daling van de olieprijs, van gemiddeld 52 dollar per vat (Brent) in 2005 tot 50 dollar per vat in 2006.

Pas op langere termijn zal de uitbreiding van de exploratie-activiteiten als gevolg van de hoge olieprijs mogelijk leiden tot een uitbreiding van de reservecapaciteit en daarmee tot significante druk op de olieprijsen. Tot eind 2006 blijft de reservecapaciteit waarschijnlijk zeer beperkt. Tijdelijke extra vraag of productie-uitval, bijvoorbeeld door politieke en sociale onrust in belangrijke producentenlanden, door internationale politieke spanningen of door een aanhoudend krachtig orkanseizoen in de Golf van Mexico, zouden snel kunnen leiden tot een aanzienlijk hogere olieprijs.

2.4.4 Prijs van industrieproducten, concurrentieposities en uitvoerprestaties

De sterke stijging van de grondstoffenkosten, in het bijzonder van energie, leidt ertoe dat op de wereldmarkt de lichte exportprijsstijging van industrieproducten in nationale valuta ook dit jaar nog aanhoudt, ondanks de vertraging van de wereldconjunctuur en de scherpe concurrentie. De geprojecteerde daling van de ruwe-olieprijzen maakt het waarschijnlijk dat de fabriekenprijzen het komende jaar weer iets kunnen dalen. Gemeten in dollars stijgen de fabriekenprijzen in 2005 naar schatting met 1¾%, maar de aantrekkende koers van de dollar zorgt er voor dat dollarprijzen volgend jaar met circa 2¾% zullen dalen.

In de jaren 2002-2004 is de uitvoerprijs van fabrieken van het eurogebied gedaald met 1%, maar de uitvoerprijzen van de Verenigde Staten, Japan en de opkomende markten in Azië daalden in euro's gecumuleerd met circa 25%. Vooral wisselkoersverschuivingen verklaren deze verslechtering van de Europese concurrentiepositie. De effectieve depreciatie van de euro in 2005 en 2006 leidt tot een lichte verbetering van de concurrentiepositie van het eurogebied, maar deze is uiterst beperkt in vergelijking met het verlies in de afgelopen jaren.

Verschuivingen in concurrentieposities zijn naast relatieve groeiverschillen de belangrijkste oorzaak van veranderingen in handelsbalansen. Voor het eurogebied valt het effect van de relatief lage groei van de bestedingen ongeveer weg tegen dat van de verslechtering van de concurrentiepositie, zodat het overschot op de handelsbalans van het eurogebied tussen 2002 en

2006 nauwelijks van zijn plaats komt. Voor Japan geldt min of meer hetzelfde. De handelsbalans van de Verenigde Staten verslechtert echter voortdurend, ondanks de verbetering van de concurrentiepositie. Ten dele komt dit door de relatief sterke binnenlandse vraagontwikkeling, maar de omvang van het Amerikaanse tekort zelf speelt ook een rol. De Amerikaanse goederenimport is bijna het dubbele van de goederenexport, hetgeen betekent dat de uitvoer ongeveer tweemaal zo snel moet toenemen als de invoer om te voorkomen dat het tekort op de handelsbalans verder oploopt. Bovendien verslechtert de kapitaalopbrengstenbalans voortdurend omdat de schuld aan het buitenland ieder jaar fors toeneemt. Bij oplopende rentes in de Verenigde Staten, zoals voor 2006 wordt verwacht, wordt dit mechanisme nog versterkt. Tegenover de alsmaar oplopende tekorten van de Verenigde Staten staan stijgende overschotten van de opkomende markten, vooral in Azië en het Midden-Oosten. Het is met name kapitaal uit deze gebieden waarmee de Amerikaanse tekorten worden gefinancierd.

2.5 Externe data voor Nederland

De voor Nederland relevante wereldhandelsgroei zwakt naar verwachting af van 7,1% in 2004 tot 4¾% in 2005, om vervolgens weer op te lopen tot 6¼% in 2006. Deze relevante groei is lager dan de mondiale invoergroei doordat West-Europese landen, goed voor driekwart van de Nederlandse uitvoermarkt, een achterblijvende invoergroei hebben.

Door de explosieve prijsstijging van ruwe olie op de wereldmarkt neemt de Nederlandse invoerprijs van energie dit jaar naar verwachting met een derde toe. Door de vertraagde doorwerking van de prijs van ruwe olie op die van olieproducten en andere primaire energiedragers wordt voor komend jaar ook nog een lichte invoerprijsstijging van energie

Tabel 2.12 Externe data voor Nederland, 2002-2006

	2002	2003	2004	2005	2006
	mutaties per jaar in %				
Relevant wereldhandelsvolume ^a	1,7	5,1	7,1	4¾	6¼
Concurrentenprijs ^a	- 3,7	- 4,9	- 1,0	1¼	1¼
Invoerprijs Nederland, (euro)	- 4,6	- 3,2	0,6	3¾	1¼
Idem, exclusief energie	- 5,1	- 3,4	- 1,4	- ¼	1
Energie	0,6	- 0,6	18,4	33¾	2½
Arbeidskosten pep industrie (euro)					
Concurrenten totaal	- 1,8	- 5,7	- 4,0	¾	1
Concurrenten eurogebied	1,7	1,1	- 1,4	- ½	- 1½
Effectieve koers euro, industrieproducten, t.o.v.					
Concurrenten	2,2	7,5	3,0	- ½	- 1
Leveranciers	2,7	9,2	3,6	- ¼	- 1¼
Eurokoers (dollar per euro, niveau)	0,94	1,13	1,24	1,24	1,20

^a Goederen exclusief energie.

geraamd. In de projectie is gerekend met een koers van 1,20 dollar per euro voor de tweede helft van 2005 en voor 2006. Voor de jaargemiddeldes impliceert dit een ongewijzigde wisselkoers in 2005 en een lichte dollarappreciatie in 2006. Door deze dollarappreciatie neemt de invoerprijs van goederen exclusief energie volgend jaar licht toe, na in de vier voorgaande jaren te zijn gedaald. De concurrentenprijs, relevant voor de Nederlandse uitvoerprestatie, neemt het lopende jaar naar verwachting al toe.

2.6 Onzekerheden

In de hier gepresenteerde projectie zwakt in 2005, mede door de scherpe verdere olieprijsstijging, de mondiale economische groei en de wereldhandelsgroei af; in 2006 trekt vervolgens de groei weer aan. De prognoses van internationale instellingen die dit voorjaar zijn gepubliceerd, en de consensusvoorspelling van augustus geven een vergelijkbaar beeld.

Tabel 2.13 Overzicht Internationale ramingen, 2005 en 2006

	CPB	Consensus Forecasts	OESO	Europese Commissie
Publicatiedatum	September 2005	Augustus 2005	Mei 2005	April 2005
	%			
2005				
BBP-volume				
Verenigde Staten	3½	3,6	3,6	3,6
Japan	1¾	1,6	1,5	1,1
Eurogebied	1¼	1,3	1,2	1,6
Hoogontwikkelde economieën	2¼	2,5	2,6	2,5
Wereld	4	.	.	4,2
Wereldhandel	6¾	.	7,4	8,2
Inflatie eurogebied	2	2,0	1,8	1,9
Eurokoers (dollar per euro)	1,24	1,25	1,29	1,31
Ruwe-olieprijs (Brent, dollar per vat)	52	52,9	49,6	50,9
2006				
BBP-volume				
Verenigde Staten	3¼	3,3	3,3	3,0
Japan	2	1,5	1,7	1,7
Eurogebied	2¼	1,7	2,0	2,1
Hoogontwikkelde economieën	2¾	2,6	2,8	2,5
Wereld	4¼	.	.	4,2
Wereldhandel	8¾	.	9,4	7,7
Inflatie eurogebied	1½	1,7	1,3	1,5
Eurokoers (dollar per euro)	1,20	1,25	1,28	1,32
Ruwe-olieprijs (Brent, dollar per vat)	50	50,2	48,8	48,0

De voorjaarsprognoses van de internationale instellingen zijn gedeeltelijk achterhaald omdat daarin de jongste ontwikkelingen op de valutamarkten en op de oliemarkt nog niet zijn meegenomen. Hetzelfde geldt voor de gunstiger dan verwachte ontwikkeling van de Japanse economie in het eerste kwartaal.

De oliemarkt blijft voor de korte-termijnprojectie van de wereldeconomie een belangrijke bron van onzekerheid. Een kleiner aanbod, bijvoorbeeld door terroristische aanslagen¹¹, zal leiden tot een hogere olieprijs met negatieve gevolgen voor de wereldeconomie. De vertraagde doorwerking van de sterke olieprijsstijging van de afgelopen jaren op vraag en aanbod is met grote onzekerheden omgeven; een sterkere doorwerking dan is aangenomen zou de oliemarkt minder krap maken en de olieprijs tijdens de projectieperiode kunnen dempen.

De recente appreciatie van de dollar betekent niet dat het risico van een forse dollardepreciatie verdwenen is. Het Amerikaanse tekort op de lopende rekening (meer dan 6% BBP) is in de huidige omvang op langere termijn onhoudbaar en het is waarschijnlijk dat wisselkoersaanpassingen een rol zullen spelen in de correctie van de huidige mondiale onevenwichtigheden in betalingsbalansposities. Bij een geleidelijke dollardepreciatie kunnen de negatieve gevolgen voor het eurogebied beperkt zijn. Dit ligt anders in het geval van een plotselinge forse val van de dollar die negatieve repercussies heeft op andere financiële markten. In dat geval zal mondiaal, met name in het eurogebied, de productie duidelijk negatief worden beïnvloed.

Voor de huidige lage kapitaalmarktrentes is een aantal plausibele partiële verklaringen. Toch kunnen de kapitaalmarktrentes mondiaal sterker stijgen dan in de raming. Dit zou vermoedelijk negatieve effecten op de mondiale economische groei hebben.

De afwijzing van het grondwettelijk verdrag in Frankrijk en Nederland doet vragen rijzen over de richting waarin de Europese Unie zich zal ontwikkelen en over de houding van beleidsmakers ten opzichte van globalisering. Voor de korte termijn is politieke onzekerheid in het algemeen negatief voor economische groei, maar het effect is zeer moeilijk te kwantificeren. Tegelijkertijd valt hogere groei in het eurogebied dan hier geprojecteerd niet uit te sluiten. De bedrijfsinvesteringen zouden het vliegwiel kunnen zijn van een sterkere conjuncturele opgang gezien de gunstige fundamentele factoren: de winstgevendheid is hoog, de kapitaalkosten zijn laag en de balansposities zijn in de afgelopen jaren sterk verbeterd.

¹¹ Zoals de recente aanslagen in Londen hebben onderstreept, beperkt het terreurreisico zich niet tot de oliemarkt.

3 De Nederlandse conjunctuur

3.1 Volumeconjunctuur

In de eerste helft van 2005 viel de economische groei scherp terug. Voor het gehele jaar krimpt onder invloed van de daling van het reële beschikbaar gezinsinkomen de particuliere consumptie naar verwachting met ¾%. Aangezien ook de bedrijfsinvesteringen zich waarschijnlijk zeer gematigd ontwikkelen komt de voor dit jaar geraamde BBP-groei (½%) vrijwel volledig door extra buitenlandse afzet. Volgend jaar ziet de volumeconjunctuur er naar verwachting rooskleuriger uit, nemen alle binnenlandse bestedingscategorieën toe en trekt de economische groei aan tot 2½%. Vooral de bedrijfsinvesteringen vertonen dan veel dynamiek. De binnenslands geproduceerde uitvoer blijft dit en komend jaar marktaandeel verliezen, maar wel in steeds mindere mate, doordat een einde lijkt te komen aan de jarenlange verslechtering van de prijsconcurrentiepositie.

3.1.1 Particuliere consumptie

De Nederlandse consument beleeft economisch gezien moeilijke tijden. Aan het eind van de negentiger jaren was de consument de motor achter de economische groei, maar in dit decennium groeiden de consumptieve bestedingen tot dusverre amper. Dit jaar zal het volume van de particuliere consumptie naar verwachting ¾% kleiner zijn dan vorig jaar. Volgend jaar is sprake van enig herstel van de consumptieve bestedingen van gezinnen.

Tabel 3.1 Aspecten van de particuliere consumptie, 2002-2006							
	2004	2002	2003	2004	2005	2006	2006 gecorr. ^a
	Waarde mld euro	mutaties in %					
Loon- en uitkeringsinkomen ^b	222,3	0,7	– 0,5	– 0,5	– 1¼	– 2¾	1
Uitgekeerd winstinkomen ^b	11,3	– 13,9	– 30,1	– 13,6	– 17¼	33½	33½
Totaal gezinsinkomen ^b	233,6	– 0,6	– 2,8	– 1,2	– 2	– 1¼	2¼
Particuliere consumptie, volume	239,2	0,9	– 0,7	0,0	– ¾	– 2¼	1
w.v. voedings- en genotmiddelen	33,5	0,7	0,2	0,6	– 1	½	½
duurzame consumptiegoederen	45,5	0,9	– 3,1	– 1,3	– 4½	½	½
vaste lasten ^c	53,5	1,5	2,1	2,2	2	– 11	2½
overige goederen en diensten	106,7	0,7	– 1,2	– 0,6	– ½	¼	1
Individuele besparingen ^d	– 5,6	1,0	– 1,0	– 2,1	– 3½	– 2¼	– 2¼

^a Gecorrigeerd voor de statistische vertekening als gevolg van de invoering van het nieuwe zorgstelsel.

^b Reëel beschikbaar.

^c Aardgas, woningdiensten en zorg.

^d Vanaf tweede kolom: niveaus als percentage van het beschikbaar gezinsinkomen, vermeerderd met de correctie pensioenvoorziening.

De ontwikkeling van de consumptie wordt dit jaar neerwaarts beïnvloed door de nieuwe Wet Kinderopvang (WK), omdat een gedeelte van de uitgaven voor kinderopvang niet meer tot de particuliere consumptie maar tot de overheidsconsumptie wordt gerekend. Ook na correctie voor dit effect is er echter geen sprake van groei. Het vrijgeven van het spaarloon per september 2005 zal de consumptie wat stimuleren; het opwaartse effect op de consumptie wordt voor dit jaar geschat op 0,1%-punt.¹

De belangrijkste oorzaak van de geringe consumptiegroei dit jaar is de ongunstige ontwikkeling van het reële beschikbaar looninkomen. Door een daling van de werkgelegenheid, loonmatiging en lastenverzwaringen neemt het reële beschikbaar looninkomen van gezinnen dit jaar naar verwachting met 2% af. Ook de afgelopen twee jaar waren de reële loonontwikkeling en de werkgelegenheidsgroei al negatief, zodat het reële beschikbaar looninkomen dit jaar ongeveer 4% lager ligt dan in 2002.

Meestal wordt een terugval van het looninkomen gedeeltelijk gecompenseerd door een toename van het uitkeringsinkomen, omdat bij een terugval van de werkgelegenheid meer mensen in aanmerking komen voor een uitkering. Dit jaar neemt weliswaar het aantal werkloosheidsuitkeringen toe, maar door diverse beleidsmaatregelen blijft de stijging van het reële beschikbaar uitkeringsinkomen beperkt tot 1%. Het gaat om maatregelen zoals bevrozing van de uitkeringshoogte, herkeuring van WAO'ers, afschaffing van de WW-vervolguitkering en effectiever gemeentelijk preventie- en reïntegratiebeleid van bijstandsontvangers.

De negatieve inkomensontwikkeling wordt dit jaar naar verwachting maar in beperkte mate gecompenseerd door positieve vermogenseffecten. Het eerste halfjaar liet een verdere stijging van de huizenprijzen zien, en ook de beurskoersen trekken, na de sterke terugval in 2001 en 2002, dit jaar weer aan, maar de fundamenteën van deze vermogenswinsten zijn onzeker. Aandelenkoersen kunnen naar hun aard sterk fluctueren en de stijging van de huizenprijs is minder robuust dan in voorgaande jaren. Het is dan ook begrijpelijk dat de Nederlandse consument de vermogenswinsten niet meteen verzilverd en vertaalt in meer consumptie, temeer daar het inmiddels vanwege fiscale wijzigingen minder aantrekkelijk is de overwaarde op het eigenwoningbezit consumptief aan te wenden. Bovendien zijn de schulden gestegen, wat een drukkend effect heeft op het netto gezinsvermogen.

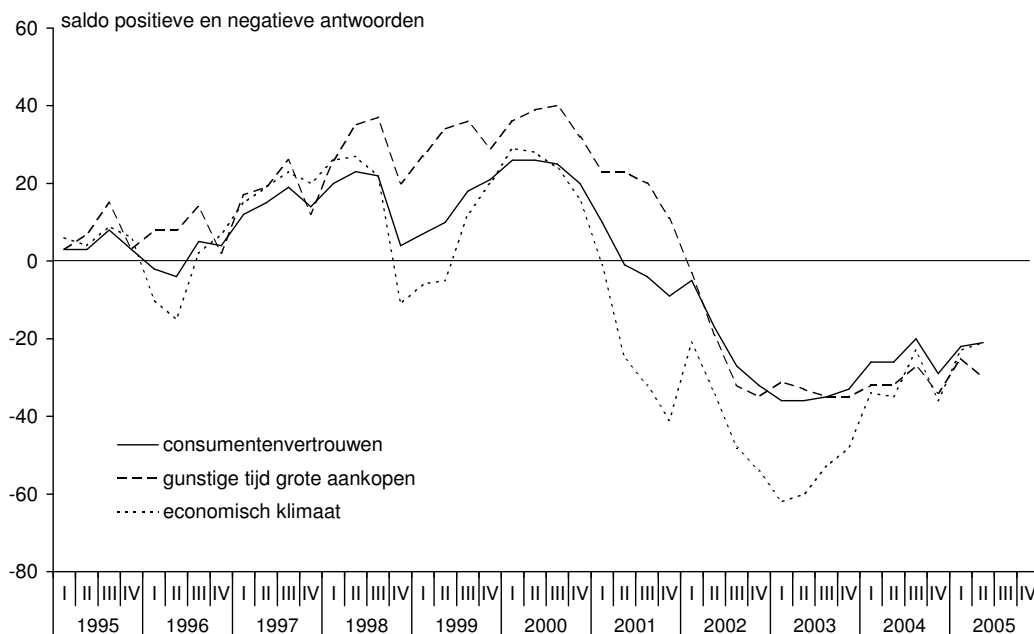
Volgend jaar bedraagt de consumptiegroei, na correctie voor de stelselherziening in de gezondheidszorg, naar verwachting 1%. Een gedeelte van deze toename is toe te schrijven aan de veronderstelde gedeeltelijke restitutie van teveel betaalde premies uit hoofde van het WAO-hiaat. Naar verwachting draagt dit ongeveer 0,1%-punt bij aan de consumptieontwikkeling, terwijl het vrijgeven van het spaarloon volgend jaar eveneens een positief effect heeft van ongeveer 0,1%-punt.

¹ Bij het berekenen van de gevolgen voor de particuliere consumptie van het vrijvallen van het spaarloon zijn vergelijkbare aannames gemaakt als drie jaar geleden. Zie *Macro Economische Verkenning 2003*, blz. 70.

Het uitkeringsinkomen neemt af door het aantrekken van de werkgelegenheid en diverse beleidsmaatregelen (zie hoofdstuk 5). Dit wordt echter ruimschoots gecompenseerd door de toename van het reële beschikbaar looninkomen. Gecorrigeerd voor de gevolgen van de invoering van het nieuwe zorgstelsel neemt het reële beschikbaar loon- en uitkeringsinkomen per saldo met 1% toe. Deze gunstiger inkomensontwikkeling is de motor achter het aantrekken van de consumptiegroei. Vermogenseffecten dragen in de projectie voor volgend jaar per saldo niet bij aan de groei van de consumptie.

Door de magere inkomensontwikkeling had de Nederlandse consument de afgelopen jaren geen ruimte om de bestedingen op te voeren. Sterker nog, de afgelopen twee jaar was volgens de gereviseerde en bijgestelde cijfers van de Nationale rekeningen (zie kader hoofdstuk 1) de individuele spaarquote al negatief. Voor dit jaar wordt een verdere daling geraamd naar $-3\frac{1}{2}\%$ en ook voor volgend jaar wordt gerekend met een negatieve individuele spaarquote. Dit houdt in dat Nederlandse consumenten in 2006 voor het vierde jaar op rij gezamenlijk meer uitgeven dan zij aan beschikbaar inkomen ontvangen. De spaarquote loopt naar verwachting volgend jaar wel wat op, onder andere door een sterke toename van het uitgekeerde winstinkomen, waaruit relatief weinig wordt geconsumeerd.

Figuur 3.1 Consumentenvertrouwen, 1995-I -2005-II

De spaarquote kan negatief zijn als gezinnen een deel van hun netto vermogen of behaalde vermogenswinsten aanwenden voor consumptie. Geldillusie heeft er wellicht toe geleid dat consumenten met name aan voedings- en genotmiddelen en diensten te veel geld uitgeven in verhouding tot hun inkomen. Consumenten hebben nog altijd moeite de prijzen in euro's goed in te schatten en geven in euro's meer uit dan zij zouden doen als er nog in guldens zou worden

gerekend.² Verder ligt de spaarquote structureel lager dan vroeger door de veranderende samenstelling van de bevolking. In het verleden afgesloten koopsom- en lijfrentepolissen worden meestal uitgekeerd als de pensioengerechtigde leeftijd is bereikt. Door de vergrijzing worden nu meer van deze polissen uitgekeerd. Verder komen er relatief meer erfenissen vrij. Erfenissen en uitkeringen van lijfrentepolissen behoren in de Nationale rekeningen niet tot het beschikbaar inkomen, maar kunnen wel tot extra consumptie leiden en zodoende de spaarquote neerwaarts beïnvloeden.

Gezien de ontwikkeling van het reële beschikbaar inkomen is het niet verrassend dat de Nederlandse consument het geen gunstige tijd vindt voor het doen van grote aankopen. In het algemeen overheerst in de stemming onder consumenten over de Nederlandse economie nog altijd het pessimisme. Consumenten geven steeds vaker aan dat zij moeite hebben financieel rond te komen.

Consumptie naar onderdelen

Bijna alle onderdelen leveren dit jaar naar verwachting een negatieve bijdrage aan de ontwikkeling van de particuliere consumptie. Alleen vaste lasten van consumenten stijgen in de raming. De consumptie van aardgas, zorgdiensten en woningdiensten zijn vaste lasten. Naar verwachting is de opwaartse invloed op het consumptiecijfer voor alle drie de componenten ongeveer hetzelfde. Zorg- en woningdiensten worden over het algemeen van steeds betere kwaliteit, wat zorgt voor een hogere volumegroei. Ook volgend jaar nemen de vaste lasten toe, als althans gecorrigeerd wordt voor de effecten van de stelselherziening van de gezondheidszorg.

Aan voedings- en genotmiddelen wordt dit jaar naar verwachting 1% minder uitgegeven. Deze afname is deels het gevolg van het in 2005 wegvallen van de schrikkel dag. Verder worden relatief dure goederen vermoedelijk vaker vervangen door goedkopere. De Keuzemotivatiemeter van het Centraal Bureau voor Levensmiddelenhandel geeft aan dat mensen de afgelopen vier jaar lage prijzen en aanbiedingen belangrijker zijn gaan vinden.³ Meer servicegerichte aspecten, zoals een breed assortiment en een schone winkel, vindt men nu minder belangrijk dan een aantal jaren geleden. Door de moeilijke economische situatie let de consument meer op de prijs. Deze houding wordt mogelijk versterkt door de prijzenoorlog in de supermarkten. De prijsacties verlagen de referentieprijs, die de consument gebruikt bij het beoordelen van de prijs van een product, waardoor de A-merken eerder te duur worden gevonden.

Ook aan duurzame goederen geeft de consument dit jaar naar verwachting minder uit dan vorig jaar. De uitgaven aan deze categorie zijn van nature het meest conjunctuurgevoelig. Al drie jaar

² T. Berretty, S. Dijkshoorn, P.H. Franses en L. Kruithof, Waarom geven we zoveel uit?, *Economisch Statistische Berichten*, 17 juni 2005, blz. 277-278.

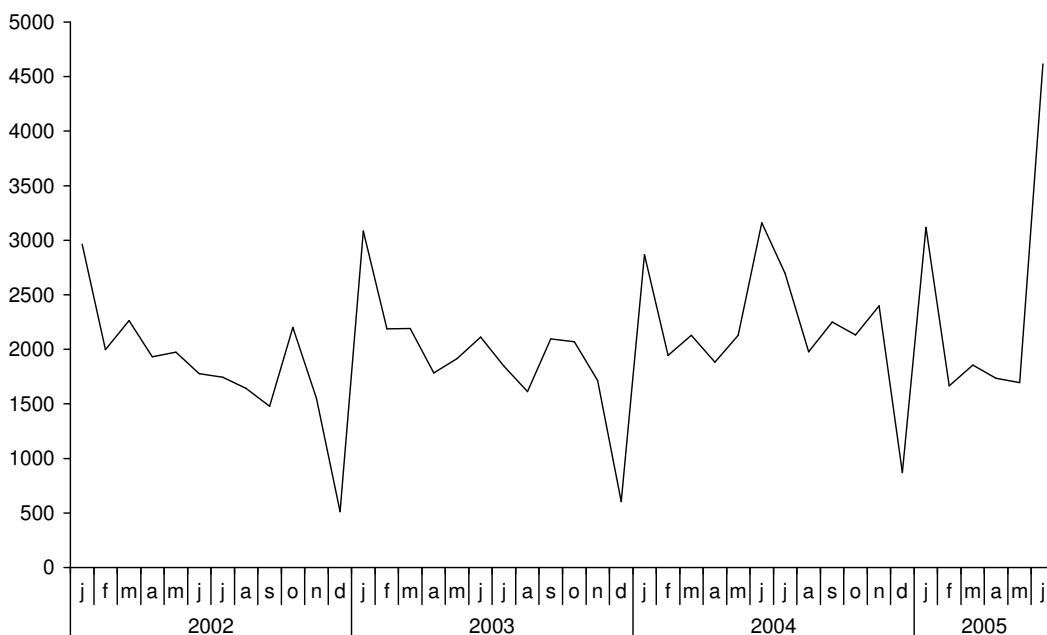
³ CBL Keuzemotivatiemeter, 5 augustus 2005, www.cbl.nl.

op rij dalen de uitgaven aan deze goederen. Vooral aan artikelen voor woninginrichting en personenauto's wordt minder besteed.

Nederlandse huishoudens kopen niet alleen personenauto's, maar ook bestelauto's. In het verleden werden deze uitgaven altijd gerekend tot de investeringen van bedrijven, maar na de revisie van de Nationale rekeningen door het CBS behoren deze aankopen door gezinnen nu tot de consumptie. In het verleden was het voordelig voor de consument om een bestelauto aan te schaffen, omdat er geen Belasting van Personenauto's en Motorrijwielen (BPM) hoefde te worden betaald. Per 1 juli jongstleden is deze regeling verscherpt, waardoor de consument deze belasting wel moet betalen en geconfronteerd wordt met een prijsstijging van gemiddeld ongeveer 40%. Sommige consumenten hebben op deze wijziging geanticipeerd; in juni werden veel meer bestelwagens verkocht dan een jaar eerder (zie figuur 3.2).

Niet alle duurzame producten delen in de malaise. De verkopen aan IT-producten, zoals digitale camera's, MP3-spelers en de nieuwste generatie televisies, groeiden fors. Gezien de verwachte inkomensontwikkeling van gezinnen zullen de bestedingen aan deze producten vaak ten koste moeten gaan van de uitgaven aan andere (duurzame) goederen.

Figuur 3.2 Verkoop van bestelwagens die te gebruiken zijn als personenauto, januari 2002 - juni 2005

Bron: Rai Vereniging.

Aan diensten en overige goederen (waaronder brandstoffen) wordt dit en volgend jaar naar verwachting iets minder uitgegeven dan een jaar eerder. De matige inkomensontwikkeling is hier debet aan, omdat diensten voor een groot deel een luxe karakter hebben. Nederlanders geven bijvoorbeeld vaker dan een aantal jaren geleden aan dat zij hun vakantiegeld gebruiken

om schulden af te lossen in plaats van aan de vakantie te besteden.⁴ Toch zijn vliegvakanties dit jaar populair, vooral naar goedkope zonnige landen. Wel worden er tot nu toe beduidend minder bus- en autovakanties geboekt. Door de prijzenslag in de luchtvaart zijn vlieggreizen relatief goedkoop geworden, terwijl autovakanties juist duurder zijn geworden door de hogere benzineprijzen.⁵ Weliswaar zijn ook de kerosineprijzen gestegen, maar door de sterke concurrentie tussen vliegtuigmaatschappijen zijn deze nog niet volledig doorberekend aan de consument. In de raming wordt ervan uitgegaan dat de neerwaartse invloeden groter zijn dan de opwaartse en dat de consument dit jaar per saldo minder (in volume) aan reizen besteedt.

Brandstoffen behoren in de Nationale rekeningen tot de overige goederen. De stijgende brandstofprijzen houden de gemoederen dit jaar flink bezig. Vorig jaar gaf de consument in totaal 8,2 miljard euro uit aan autobrandstoffen, oftewel 1164 euro per huishouden. In de eerste helft van dit jaar lag de prijs van superbenzine gemiddeld ongeveer 6,5% hoger dan in dezelfde periode een jaar eerder. In juli lag de prijs 10,7% hoger. Globaal is een huishouden dus 75 à 125 euro extra kwijt aan benzine. Hoewel het aandeel van motorbrandstoffen in het totale budget met ongeveer 3,5% niet erg groot is, werken deze prijsverhogingen psychologisch toch sterk door vanwege het grote aantal malen dat de automobilist met de prijsverhoging wordt geconfronteerd.

De prijsverhogingen hebben in de eerste helft van dit jaar evenwel nog niet geleid tot een volumedaling van het verbruik van benzine. In België laat de automobilist daarentegen de auto wel vaker staan.⁶ In het eerste half jaar hebben Belgische tankstations 125 miljoen liter minder brandstof verkocht dan een jaar eerder. Dit hoeft niet te betekenen dat de Belgische automobilist prijsgevoeliger is dan de Nederlandse. Door accijnsverhoging is benzine in België relatief duurder geworden, waardoor het voordeliger is geworden in andere landen te tanken. In Vlaanderen speelt waarschijnlijk mede een rol dat daar een automobilist bij het inleveren van het kentekenbewijs van de overheid gratis voor een jaar een gezinsabonnement voor de bus krijgt.⁷

Vermogens van gezinnen

Ondanks een gunstige vermogensontwikkeling in de eerste helft van dit jaar is de financiële positie van gezinnen nog relatief kwetsbaar als gekeken wordt naar de schulden als percentage van het liquide financieel bezit. Dit getal is een macro-economische maatstaf voor de mate waarin de Nederlandse gezinnen als geheel op korte termijn aan hun totale schulden kunnen voldoen. In juni waren de schulden naar verwachting zo'n 9% groter dan het liquide financieel bezit.

⁴ NIBUD, Steeds meer Nederlanders niet op vakantie, persbericht, 7 juni 2005.

⁵ ANVR, Vliegvakanties blijven in trek, persbericht, 25 juli 2005.

⁶ De Volkskrant, Benzineverkoop in België daalt door hoge prijzen, 24 augustus 2005,

⁷ De Financiële Telegraaf, Dure benzine jaagt Vlamingen uit de auto, 17 augustus 2005, www.dft.nl.

Internetaankopen en consumptieve bestedingen

Internet wordt steeds meer door de consument ontdekt als aankoopkanaal. Vorig jaar hebben naar schatting ongeveer 4 miljoen mensen iets gekocht via internet. Hoewel nog maar circa 2% van de huidige detailhandelsomzet via internet wordt gekocht, is het belang voor sommige diensten veel groter. Ongeveer de helft van de reizen wordt via het internet geboekt en er zijn schattingen dat dit zal oplopen naar 80%.^a Daarnaast wordt internet steeds vaker gebruikt voor de handel in tweedehands goederen. Inmiddels wordt er meer dan één miljard euro op deze manier omgezet. Vorig jaar werden minstens 750 duizend gebruikte auto's via het internet aangeboden.^b Hoe werkt dit nieuwe aan- en verkoopgedrag door in de officiële consumptiestatistiek van het CBS?

Particuliere consumptie is in de Nationale rekeningen van het CBS gedefinieerd als het gebruik van een goed of dienst door een huishouden. Als sprake is van een aankoop via internet bij een Nederlands bedrijf is er eigenlijk geen verschil met een reguliere aankoop. Dit komt tot uiting in de omzet van het desbetreffende bedrijf en wordt gemeten via onder meer de statistiek van de detailhandelsomzet. De consument gebruikt internet ook om zonder tussenkomst van reisbureaus reizen te boeken en hotels te reserveren. Als dit buitenlandse bedrijven zijn dan is sprake van de invoer van een dienst. Reisdiensten worden bij de statistiek van de internationale handel gemeten bij de consumenten. Ook als een reisdienst wordt geboekt via het internet wordt deze waargenomen en komt terecht in de consumptie. De handel met het buitenland in andere diensten wordt alleen bij bedrijven gemeten. Aankopen van bijvoorbeeld boeken en CD's door een consument bij een buitenlandse aanbieder zijn echter lastiger te meten. De aanlevering geschiedt via de post zonder tussenkomst van de douane, waardoor er geen waarneming is bij de invoer. Met budgetonderzoeken bij gezinnen wordt dit in principe wel gemeten. Wel is het zo dat er meer waarnemingen nodig zijn naarmate een besteding minder voorkomt en dat deze enquête tot op heden niet jaarlijks door het CBS wordt gehouden. Waarschijnlijk wordt door het gebruik van internet een wat groter deel van deze consumptie gemist. Het is echter niet zo dat met de komst van internet een groot gedeelte van de economie uit het zicht is verdwenen en dat hierdoor de consumptie door het CBS stelselmatig wordt onderschat.

Een andere kwestie is de handel in gebruikte goederen tussen consumenten via internet. Vanuit het perspectief van de Nationale rekeningen verandert er hier niets. Er is sprake van een onderlinge levering tussen huishoudens en de consumptie voor de Nederlandse huishoudens als geheel verandert niet. Omdat de aankoop van nieuwe goederen wel tot de particuliere consumptie behoort en de handel tussen gezinnen van gebruikte goederen niet, zou het gebruik van internet een negatief effect kunnen hebben op de consumptiegroei. Het is door de komst van specifieke sites voor de handel in gebruikte goederen immers veel gemakkelijker geworden een goed beeld van de markt te krijgen. In die zin zijn de zoekkosten voor gebruikte goederen drastisch afgenomen, waardoor gebruikte goederen eerder een alternatief zijn voor nieuwe goederen. Door deze substitutie bespaart de koper geld, terwijl de verkoper geld krijgt voor iets dat anders misschien zou zijn weggegooid. Als deze 'opbrengsten' niet worden gebruikt om (nieuwe) goederen aan te schaffen bij bedrijven, heeft de substitutie een negatief effect op de particuliere consumptie.

Het is echter niet waarschijnlijk dat de komst van het internet leidt tot een grotere spaarzin bij de consument. Bovendien speelt het gebruik van via internet aangeschafte goederen als substituuut voor nieuwe producten vooral bij duurzame consumptiegoederen, zoals kleding, meubels en wasmachines. Duurzame goederen vormen slechts 19% van de totale uitgaven van consumenten. Bij de andere onderdelen van de consumptie speelt de substitutie door gebruikte goederen veel minder een rol. De negatieve invloed van internet door dit substitutie-effect is dus beperkt. Bovendien zou het lagere consumptieniveau door het gebruik van internet per saldo welvaartsverhogend werken voor consumenten. Tegen een lagere prijs worden immers producten aangeschaft die eenzelfde hoeveelheid nut verschaffen.

^a De Telegraaf, Reiziger boekt niet meer maar klikt zijn vakantie, 24 juli 2005.

^b Metro, Tweedehands is hot, 23 augustus 2005.

Bijna alle activaposten lagen in juni van dit jaar hoger dan ultimo 2004. Dit komt vooral door een gunstige ontwikkeling van de prijzen. Omdat het beschikbaar gezinsinkomen (inclusief pensioenbesparingen) dit jaar iets daalt, is het vermogen als percentage van dit beschikbaar inkomen zelfs flink toegenomen, maar deze ratio ligt nog altijd onder het hoogste punt uit het jaar 2000.

De AEX-koersindex, die als proxy dient voor de prijsontwikkeling van het aandelenvermogen van gezinnen, is tussen december vorig jaar en juni dit jaar met ongeveer 10% gestegen.

Tegenover deze stijging staat een lichte daling van het aantal beleggers. Vorig jaar leek de particuliere belegger terug te keren naar de beurs, maar die ontwikkeling zet vooralsnog niet door.⁸

Tabel 3.2 Vermogens van gezinnen, 2001-2005^a						
	2004	2001	2002	2003	2004	2005 ^b
	waarde mld euro	% beschikbaar gezinsinkomen				
Liquide financieel bezit	485	192	170	181	186	198
w.v. aandelen (beursgenoteerd)	147	81	51	56	56	61
spaargeld	198	60	64	71	76	79
overige ^c	140	50	55	54	54	58
Eigenwoningbezit	1052	360	377	386	403	429
Andere bezittingen ^d	164	64	62	63	63	64
Schulden	536	162	174	191	206	214
w.v. hypotheekschulden	428	128	137	151	164	172
Netto vermogen	1164	454	436	439	447	476
		% liquide financieel bezit				
Schulden		84	102	105	111	109
Aandelen		42	30	31	30	31
		% waarde eigenwoningbezit				
Hypotheekschulden		36	36	39	41	40

^a Niveau aan het einde van het jaar, als percentage van het beschikbaar gezinsinkomen inclusief collectieve pensioenbesparingen. De vermogens zijn ongerekend het pensioenvermogen dat gezinnen hebben opgebouwd bij verzekeringsmaatschappijen en pensioenfondsen.

^b Stand juni 2005 als percentage van het gemiddelde beschikbaar inkomen in 2004 en 2005.

^c Chartaal geld, girale deposito's en obligaties.

^d Aandelen aanmerkelijk belang, ondernemingsvermogen van zelfstandigen, grond en ander onroerend goed.

Bij het sparen maakt de consument steeds meer gebruik van het internet.

Internetspaarrekeningen zijn rekeningen waarbij stortingen en betalingen uitsluitend via het internet plaatsvinden. Op 31 december 2004 waren er 3,7 miljoen internetspaarrekeningen, waar in totaal voor ruim 58 miljard euro op stond. Dit is een toename van 37% ten opzichte van een

⁸ Milward Brown/Centrum voor Marketing analyses, Meer dan een half miljoen mensen belegt via internet, 16 mei 2005.

jaar eerder. Bijna 30% van het spaargeld wordt nu overgeboekt via het internet. Deze besparingen zijn relatief gemakkelijk om te zetten naar andere spaarvormen. Vermoedelijk heeft de populariteit van het sparen via internet er mede voor gezorgd dat het spaargeld tussen december 2002 en juni 2005 meer is toegenomen dan andere vormen van financieel vermogen.

Het huizenvermogen van gezinnen is in de eerste helft van dit jaar eveneens toegenomen door de verdere toename van het eigen woningbezit en doordat de gemiddelde huizenprijs met ongeveer 5,5% steeg. In het laatste kwartaal van vorig jaar leek de huizenprijs iets te dalen, maar dit kwam deels door een samenstellingseffect. Naar verwachting stijgt de gemiddelde verkoopprijs van bestaande woningen dit jaar met iets meer dan het inflatiepercentage. Het neerwaartse effect van het koopkrachtverlies wordt meer dan gecompenseerd door het opwaartse effect dat uitgaat van de daling van de hypotheekrente. Volgend jaar blijft de reële huizenprijs naar verwachting ongeveer op het niveau van 2005, omdat van de voorziene rentestijging een dempende invloed uitgaat.

Gezinnen hebben in juni meer schulden dan in december 2004, maar omdat de stijging minder groot is dan de toename van de bezittingen neemt het netto vermogen van gezinnen toe. Het grootste deel van de schulden van gezinnen bestaat uit hypotheekschulden. Tegenover deze schuld staat de waarde van de eigen woning. Op dit moment bedraagt de totale hypotheekschuld ongeveer 40% van het huizenvermogen van gezinnen. Het percentage eigenwoningbezit neemt nog steeds toe, wat een opwaarts effect heeft op de verhouding tussen de hypotheekschuld en het huizenvermogen. De sterke prijsstijgingen aan het einde van de jaren negentig hebben een drukkend effect gehad. Nu de prijzen naar verwachting minder gaan toenemen, zal de verhouding tussen hypotheekschuld en het huizenvermogen in de komende jaren wat oplopen.

3.1.2 Woningbouw

De investeringen in woningen nemen in 2005 naar verwachting met 3% toe. Deze stijging is minder groot dan vorig jaar. Voor een belangrijk deel hangt de afzwakking samen met een minder hoog aantal productieve uren in 2005. De gebruikelijke bouwstop van twee weken rond de jaarwisseling was de afgelopen winter in gelijke mate gespreid over december en januari, in de winter van 2003/2004 viel deze grotendeels in december. Daarnaast is het vorstverlet in 2005 omvangrijker. Geschat wordt dat het aantal productieve uren in 2005 2½% lager ligt dan in 2004. Het is nog onduidelijk in welke mate de Europese richtlijn inzake de luchtkwaliteit (fijn stof) de investeringen in woningen negatief beïnvloedt. Het Besluit Luchtkwaliteit 2005 dat begin augustus van kracht werd, geeft meer armslag om ruimtelijke plannen die gevolgen hebben voor de luchtkwaliteit tot uitvoer te brengen. Het ministerie van VROM inventariseert op dit moment nog de resterende knelpunten. In afwachting van de uitkomsten is deze problematiek buiten de ramingen van de investeringen in woningen gehouden.

De stijging van de investeringen in woningen in 2005 is vooral het gevolg van hogere investeringen in nieuwbouw. De toename weerspiegelt de opgaande lijn in het aantal afgegeven vergunningen van de laatste jaren. Ook voor de investeringen in herstel- en verbouw wordt enige groei voorzien. Hun volume wordt onder meer bepaald door de omvang van de woningvoorraad en deze neemt gestaag toe. De inhaalslag die zich in 2004 voordeed, wordt naar verwachting enigermate versterkt voortgezet. Weliswaar gaat van het verlies aan koopkracht bij eigenaar-bewoners een negatieve invloed uit op de herstel- en verbouw, maar daar staat een opwaartse impuls van de lagere rente tegenover. Een belangrijk deel van de investeringen in herstel- en verbouw bestaat uit grote renovatieprojecten van woningcorporaties. Verondersteld is dat deze licht worden uitgebreid. De volumemutatie van de overdrachtskosten, de derde component bij de investeringen in woningen, is gekoppeld aan de ontwikkeling van het aantal transacties van bestaande woningen. Gelet op de aanzienlijke stijging in de eerste helft van 2005, het gevolg van de zeer lage hypotheekrente, wordt voor heel 2005 van een opwaartse impuls op de investeringen uitgegaan.

Tabel 3.3 Aspecten van de investeringen in woningen, 2002-2006

	2002	2003	2004	2005	2006
	niveaus in dzd				
Verleende vergunningen nieuwbouwwoningen	67,2	72,5	76,2	80	83
w.v. huur	13,2	15,9	17,3	18	19
koop	54,0	56,6	58,9	62	64
Gereedgekomen nieuwbouwwoningen	66,7	59,6	65,3	69½	74
w.v. huur	12,7	13,0	14,1	15¼	16½
koop	54,0	46,6	51,2	54	57½
	volumemutaties in %				
Investerings in woningen	- 6,6	- 3,2	6,4	3	3½
w.v. bijdrage nieuwbouw	- 3,6	- 1,2	4,3	2½	2½
bijdrage herstel- en verbouw	- 2,2	- 0,8	1,0	¼	1
bijdrage overdrachtskosten	- 0,9	- 1,2	1,0	¼	0
	niveau in %				
Hypotheekrente	5,3	4,5	4,2	3¾	4¼

Volgend jaar zet de gematigde groei van de investeringen in woningen zich naar verwachting voort. Ook nu weer komt de grootste bijdrage van de nieuwbouw. Het geraamde aantal gereedgekomen woningen loopt op naar 74 000 in 2006. Bij de investeringen in herstel- en verbouw wordt voor 2006 van een groeiversnelling uitgegaan. Naar verwachting intensiveren de woningcorporaties de renovatie van hun woningbestand. De geraamde volumemutatie van de overdrachtskosten daarentegen is in 2006 kleiner dan in het jaar daarvoor, omdat de verwachte stijging van de hypotheekrente een remmende invloed heeft op het aantal transacties van bestaande woningen.

3.1.3 Investerings

De investeringen van bedrijven gaven vorig jaar voor het eerst weer een groei te zien, na in de periode 2001-2003 gecumuleerd met ruim 13% te zijn gekrompen. De investeringsgroei was met 3,3% echter nog zeer gematigd. Weliswaar liet de productiegroei in de marktsector een behoorlijk herstel zien, maar daar waren twee jaar van krimp aan voorafgegaan. Bovendien bereikte de bezettingsgraad niet een dusdanig niveau dat capaciteitsuitbreiding noodzakelijk werd. Vorig jaar was er sprake van enig winstherstel, maar dit werd meer gebruikt voor een versterking van de financiële balans dan voor uitbreiding van de productiecapaciteit. De investeringen van de dienstensector in computers, lease-auto's en vrachtwagens namen echter sterk toe. De investeringen in machines krompen niet langer maar bleven gelijk op een laag niveau. Door de grote leegstand van kantoren resulteerde voor het derde jaar op rij een forse afname van de investeringen in gebouwen.

Tabel 3.4 Aspecten van de investeringen van bedrijven, 2002-2006						
	2004	2002	2003	2004	2005	2006
	waarde mld euro	mutaties per jaar in %				
Bedrijfsgebouwen	10,4	- 8,4	- 11,4	- 6,0	- 1	3
Machines en computers	19,7	- 6,8	- 2,1	2,4	3¼	16½
w.v. machines	16,2	- 8,6	- 5,4	0,1	¾	17
computers	3,5	2,5	16,2	14,0	15	15
Wegvervoermiddelen	6,6	- 14,1	- 5,3	8,1	6	- 8¼
w.v. personenauto's	5,2	- 13,0	- 5,2	9,1	6	- 10
overige bedrijfswagens	1,4	- 18,0	- 5,4	4,4	6½	- 3
Overige vervoermiddelen	2,0	0,1	107,5	- 0,9	- 43½	57
w.v. railvoertuigen	0,4	0,5	81,9	34,2	- 30	60
vliegtuigen	1,0	- 14,6	215,4	- 4,0	- 69	134½
Immateriële activa	6,9	5,0	- 13,5	15,7	2	4½
Overige investeringen	5,6	- 11,4	- 7,8	8,2	- 1¼	1½
Totaal	51,3	- 7,2	- 4,6	3,3	¼	8¼
w.v. conjunctuurgevoelig ^a	46,1	- 8,1	- 7,9	4,7	¼	5¾
Cash-flowquote ^b		172	175	171	169	164
Investeringsquote ^c		15,4	14,3	14,6	14½	15

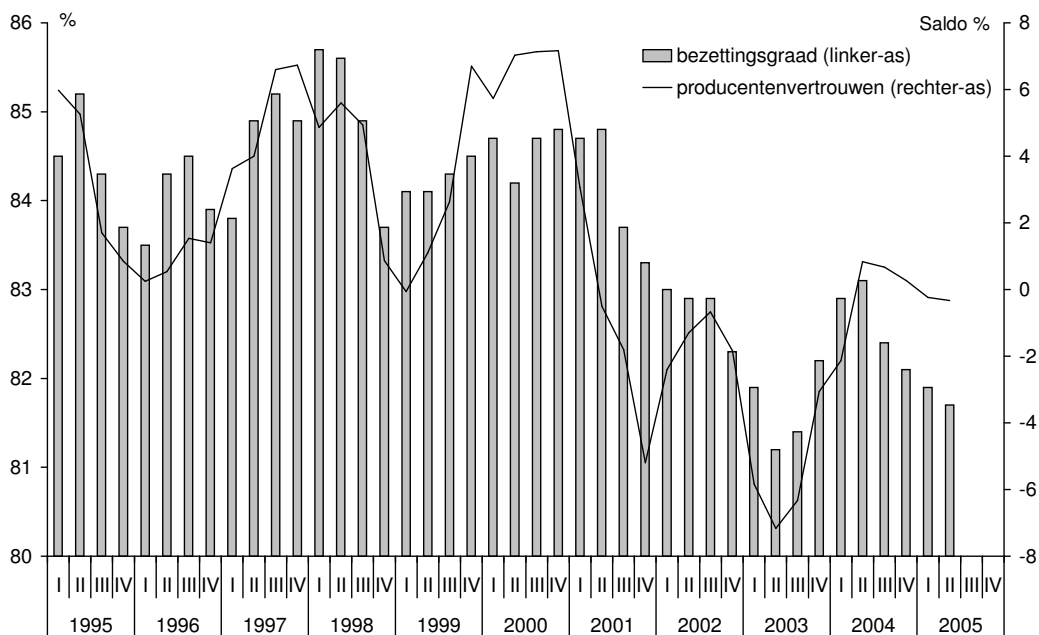
^a Investerings van bedrijven ongerekend woningen, schepen, vliegtuigen, railvervoermiddelen en investeringen door de energiesector.
^b Afschrijvingen en winst van productie in de Nederlandse marktsector als percentage van de bruto investeringen in vaste activa in Nederland.
^c Investerings in vaste activa (exclusief woningen) als percentage van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen (exclusief verhuur van en handel in onroerend goed).

De bedrijfsinvesteringen zullen dit jaar opnieuw toenemen, maar nog minder sterk dan vorig jaar. De productiegroei vertraagt dit jaar aanzienlijk en bovendien staan de marges verder onder druk door de sterk gestegen olieprijs. Vooral in de industrie is het vertrouwen van producenten sinds medio vorig jaar tanende (zie figuur 3.3). Ook de productiecapaciteit lijkt gezien de dalende en lage bezettingsgraad nog altijd ruim voldoende om aan de vraag te voldoen, zodat de

investerings in machines nauwelijks zullen toenemen. Bij de zakelijke dienstverlening en het wegtransport zijn ondernemers in het algemeen positiever gestemd, waardoor de investeringen in computers, lease-auto's en vrachtauto's dit jaar nog wel flink kunnen groeien. Dat de investeringsgroei als geheel terugvalt, is vooral te wijten aan forse dalingen van de investeringen in vliegtuigen en railvervoer en aan scherpe groeivertragingen bij overige investeringen (met name GWW) en immateriële investeringen.

Volgend jaar lijkt de situatie een stuk rooskleuriger te worden. Allereerst wordt voor de marktsector een productiegroei geraamd van 3¼%, zodat de productiecapaciteit beter benut zal worden en door de stijgende bezettingsgraad uitbreiding van de capaciteit noodzakelijker wordt. Daarnaast neemt de winstgevendheid naar verwachting behoorlijk toe onder invloed van een aanhoudend gematigde loonkostenontwikkeling en een versnelling van de arbeidsproductiviteitsstijging. Bovendien leveren een aantal grote niet-conjunctuurgevoelige energie- en havenprojecten die vermoedelijk volgend jaar gereed komen, een aanzienlijke bijdrage aan de investeringsgroei. Al met al lijkt het investeringsklimaat het komend jaar duidelijk te verbeteren, waardoor in de raming de totale bedrijfsinvesteringen met 8¼% toenemen.

Figuur 3.3 Bezettingsgraad en producentenvertrouwen in de industrie, 1995-2005 ^a

^a Het cijfer van het producentenvertrouwen per kwartaal is het gemiddelde maandcijfer van dat kwartaal. De bezettingsgraadjcijfers hebben betrekking op de laatste maand van het kwartaal.

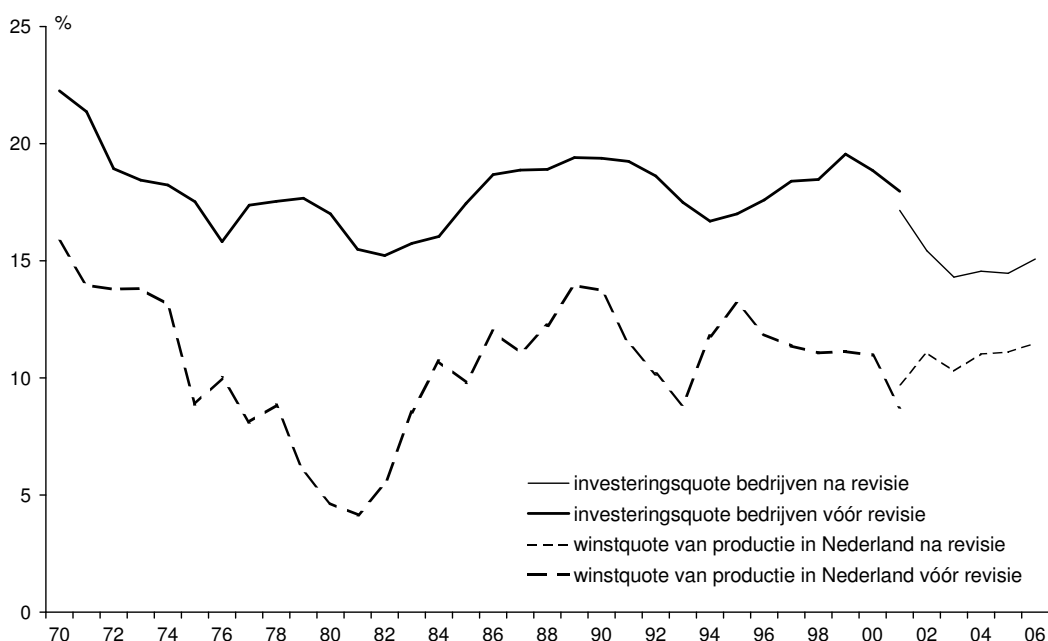
De verwachte investeringsontwikkeling komt ook naar voren in het verloop van de investeringsquote. Na de opleving vorig jaar blijven de investeringen van bedrijven in vaste activa in procenten van de bruto toegevoegde waarde dit jaar steken op 14½%. Dit niveau valt als laag te kwalificeren. Voor volgend jaar wordt een lichte stijging voorzien naar 15%, wat in

historisch perspectief nog steeds een laag cijfer is, ook als rekening wordt gehouden met de reeksbreuk ten gevolge van de revisie van de Nationale rekeningen.

Bedrijfsgebouwen

In de afgelopen drie jaar namen de investeringen in bedrijfsgebouwen met gemiddeld 8,6% per jaar af. Mede door een grote leegstand van kantoorgebouwen wordt ook voor 2005 nog een daling voorzien, maar deze is met 1% aanzienlijk geringer dan in de afgelopen jaren. Daarmee wordt dit jaar een dieptepunt bereikt bij dit type investeringen, want de verwachting is dat de investeringen in bedrijfsgebouwen volgend jaar met 3% toenemen. Het lijkt erop dat de vraag naar nieuwe panden weer wat aantrekt. De nog aanwezige overcapaciteit in de kantorenmarkt, die grotendeels bestaat uit leegstand van oude en inefficiënte bedrijfsgebouwen, valt feitelijk uit het effectieve aanbod van bedrijfsruimte weg, omdat er vrijwel geen vraag meer naar bestaat.

Figuur 3.4 Investeringsquote bedrijven en winstquote van productie in Nederland, 1970-2006

Machines

Vorig jaar was bij de investeringen in machines sprake van een stabilisatie op een laag niveau, na dalingen in de vier voorafgaande jaren. De oplevering van een omvangrijke warmtekrachtcentrale in de Rijnmond ondersteunde de kentering. Het wegvallen van dit project leidt dit jaar tot een neerwaartse druk op de groei van de investeringen in machines. De aanleg van gaspijpleidingen tussen Groningen en Engeland en de forse investering in uitbreiding en renovatie van een groot Rotterdams waterbedrijf, die niet alleen leiden tot investeringen in GWW maar ook in machines, bieden hiervoor slechts gedeeltelijk tegenwicht. Naar verwachting nemen de investeringen in machines in 2005 nog wel toe, zij het in bescheiden mate. De geringe productiegroei en de nog steeds lage bezettingsgraad in de industrie resulteren

in een laag producentenvertrouwen en een geringe investeringsgeneigdheid. Vooral de realisatie van eerder uitgestelde investeringen ondersteunen dit jaar de investeringsgroei voor machines en installaties. Volgend jaar wordt de groei naar verwachting meer gedragen door uitbreidingsinvesteringen onder invloed van verbeterde afzetmogelijkheden en de daaruit resulterende druk op de productiecapaciteit. Ondersteund door de geplande oplevering van enkele grote projecten⁹ resulteert in de raming voor volgend jaar een stevig investeringsherstel, met een verwachte groei van 17%. De laatste keer dat de investeringen in machines zo sterk groeiden was in 1985, toen de Nederlandse economie zich in een vergelijkbare conjuncturele situatie bevond als nu voor 2006 wordt voorzien (zie ook paragraaf 3.1.5).

Computers

De bedrijfsinvesteringen in computers groeiden de afgelopen twee jaren sterk, met gemiddeld 15% per jaar. Sinds de laatste revisie van de Nationale rekeningen is in deze volumegroei meer dan voorheen de kwaliteitsstijging van computers verdisconteerd.¹⁰ In de eerste helft van dit jaar is, volgens voorlopige cijfers van het CBS, sprake van een volumestijging van bijna 20%. Ruwweg de helft hiervan kan aan de kwaliteitsstijging van computers worden toegeschreven, de overige 10% aan grotere aantallen. Deze volumegroei weerspiegelt het minder terughoudende investeringsgedrag in de zakelijke dienstverlening, waar het merendeel van computers wordt gebruikt, vergeleken met dat in de industrie. Ook de recente forse prijsdalingen van meer dan 10% bij computers maken het investeren in computers aantrekkelijk. Voor het hele jaar zal de groei waarschijnlijk wat lager komen te liggen dan in de eerste helft van dit jaar, maar met circa 15% nog altijd aanzienlijk zijn. Voor volgend jaar wordt bij de verwachte toenemende bedrijvigheid een even hoge stijging van bedrijfsaankopen van computers verwacht.

Wegvervoer

De investeringen in wegvervoer vertoonden, na vier achtereenvolgende jaren van krimp, vorig jaar een krachtig groeiherstel van 8%, dat zich dit jaar met 6% doorzet. Voor volgend jaar wordt echter weer een krimp verwacht met 8%.

De investeringen in wegvervoer bestaan voor ruim 75% uit personenauto's, die vooral bij leasebedrijven terecht komen, en voor circa 25% uit andere wegvervoermiddelen, voornamelijk bestelauto's en vrachtwagens. Na de vrij forse stijging van de investeringen in personenauto's van ruim 9% in 2004 volgt dit jaar naar verwachting een stijging van 6%. Deze stijging wordt

⁹ Het gaat hierbij onder meer om een Amsterdams afval-energiebedrijf, een forse vergroting van overslagcapaciteit op de Maasvlakte en het windmolenpark in zee voor de kust van Egmond aan Zee.

¹⁰ Sinds de laatste revisie van de Nationale rekeningen wordt door het CBS bij de afzet- en investeringsontwikkeling van computers veel meer rekening gehouden met de verandering in prijs/kwaliteitsverhouding bij deze apparaten. Met ingang van 2001 worden zogenoemde hedonische prijzen gehanteerd voor de deflering van investeringen in computers. Stel dat een computer nu evenveel kost als een jaar geleden maar wel veel sneller is, dan resulteert deze kwaliteitstoename in een volumestijging en een (hedonische) prijsdaling. Omdat het merendeel van computers direct of indirect geïmporteerd wordt uit de Verenigde Staten, wordt voor de vaststelling van het volume van de investeringen in computers vanaf 2001 de Amerikaanse (hedonische) producentenprijs gehanteerd. Over de periode 2002-2004 heeft dit geleid tot een bijstelling van de volumegroei bij de investeringen in computers met gemiddeld 7% per jaar bij een vrijwel ongewijzigde waarde-ontwikkeling.

vooral gedragen door een lichte uitbreiding van het lease-autopark na twee jaar van inkrimping. Deze groeiversnelling wordt gedrukt doordat dit jaar de vervangingsvraag geringer is dan vorig jaar. Volgend jaar neemt de vraag naar lease-auto's en daarmee het lease-autopark waarschijnlijk verder toe onder invloed van de betere vooruitzichten bij met name de zakelijke dienstverlening. Desondanks wordt er voor de verkopen van bedrijfspersonenauto's een daling verwacht van meer dan 10%. Dit wordt veroorzaakt door een relatief sterke terugval van de vervangingsaankopen, doordat komend jaar de relatief kleine jaargang auto's die in 2002 zijn aangeschaft, aan vervanging toe is.

Van de investeringen in overige wegvervoermiddelen maken bestelauto's in waarde ongeveer de helft uit. De nieuwe wetgeving met betrekking tot BPM-vrijstelling voor ondernemers heeft een opwaartse invloed op de directe aanschafkosten van dit type auto's, ook al kunnen ondernemers de BPM achteraf van de fiscus terugkrijgen. Hoewel de nieuwe wetgeving geen kostenverhoging met zich brengt voor ondernemers, heeft de totstandkoming ervan bij hen waarschijnlijk wel tot enige terughoudendheid geleid bij de aanschaf van bestelauto's. Het vorig jaar ingezette herstel zette zich in de eerste helft van dit jaar niet door. Al met al wordt voor het hele jaar verwacht dat de investeringen in bestelauto's iets zullen afnemen, om volgend jaar onder invloed van de betere economische vooruitzichten weer enige stijging te laten zien. De daling bij bestelauto's in dit jaar wordt echter meer dan gecompenseerd door de groei van de investeringen in vrachtauto's en bussen. Vooral voor internationale transportondernemers zijn de gestegen vraag naar vervoerscapaciteit en de stijgende vrachttarieven aanleiding voor uitbreiding van het vrachtwagenpark. De investeringen in vrachtauto's lijken het dieptepunt dan ook te zijn gepasseerd. Tezamen met geplande forse afleveringen van nieuwe bussen voor regionaal vervoer in de tweede helft van dit jaar zullen de totale investeringen in overige wegvervoermiddelen met 6½% kunnen toenemen. Volgend jaar valt deze laatste impuls weg, hetgeen een remmend effect oplevert voor de groei van investeringen in het overig wegvervoer, resulterend in een verwachte daling met 3%.

Overige vervoermiddelen

De investeringen in overige vervoermiddelen (schepen, vliegtuigen, treinen en trams) bestaan uit een beperkt aantal grote transacties en vertonen daardoor vaak grote schommelingen. Zo namen de investeringen in vliegtuigen, railvervoermiddelen en schepen in 2003 met maar liefst 108% toe, voornamelijk als gevolg van omvangrijke vernieuwingsprogramma's bij de Nederlandse luchtvaartmaatschappijen en de Nederlandse Spoorwegen. Het afgelopen jaar handhaafden deze investeringen zich op het hoge niveau. Daarmee is echter wel het grootste deel van de vernieuwingsprogramma's gerealiseerd. Naar verwachting worden dit jaar weinig vliegtuigen afgeleverd, terwijl volgend jaar de vlootvernieuwing met de aanschaf van nog eens zes vliegtuigen geheel wordt afgerond. Ook de beoogde capaciteitsuitbreiding bij de Nederlandse Spoorwegen is vorig jaar al grotendeels afgerond en loopt dit jaar af. Daardoor zal het investeringsbedrag voor nieuwe treinen dit jaar sterk terugvallen.

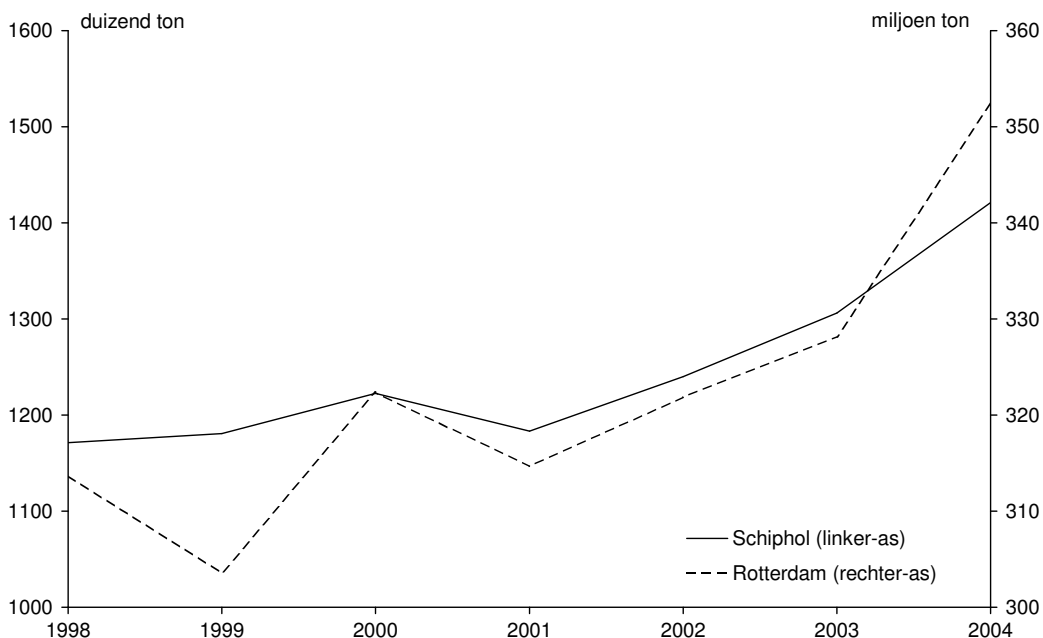
Volgend jaar zal de ingebruikname van nieuwe Randstadrailvoertuigen, van enkele HSL-treinen, van treinen door een nieuwe railvervoerder in het Noorden des lands en waarschijnlijk ook van de eerste locomotieven voor de Betuwelijn bijdragen aan een forse impuls voor de groei van investeringen in treinen en daarmee aan de groei van overige vervoermiddelen in het algemeen.

3.1.4 Buitenlandse handel

Nederland maakte vorig jaar zijn naam van distributieland helemaal waar. Distributie en transport waren de activiteiten die bepalend waren voor het herstel van de economie. Een mooie illustratie daarvan is dat de twee mainports een topjaar beleefden. Vooral door de opkomst van China zagen Schiphol en de Rotterdamse haven de aan- en afvoer van goederen flink toenemen (zie grafiek 3.5).

De groei van de uitvoer van goederen werd vorig jaar bijna volledig gedragen door de wederuitvoer, dat wil zeggen ingevoerde producten die na een kleine bewerking het land weer verlaten, die met maar liefst 20% toenam. De ontwikkeling van de 'Made in Holland'-uitvoer stond daarbij in schril contrast. Ondanks het herstel van de wereldeconomie nam de groei van de in Nederland gemaakte uitvoer zelfs wat af. Dit kwam enerzijds door de waardeestijging van de euro, anderzijds doordat uitzonderlijk veel chemische installaties stil lagen voor onderhoud. De uitvoer van transportdiensten vertoonde een sterk herstel. Het wegtransport, de zeevaart en de luchtvaart kregen allemaal meer opdrachten van buitenlandse bedrijven.

Figuur 3.5 Goederenvervoer van en naar Schiphol en Rotterdamse haven, 1998-2004

Bron: CBS en Havenbedrijf Rotterdam.

De uitvoer van goederen neemt dit jaar beduidend minder toe dan vorig jaar, maar kan volgend jaar weer aantrekken met het herstel van de relevante wereldhandel. In beide jaren blijft de wederuitvoer het gros van de groei voor zijn rekening nemen. Binnenslands geproduceerde goederen blijven marktaandeel verliezen, maar wel in steeds mindere mate. Vooral door de geprojecteerde waardedaling van de euro van 1,24 dollar tot gemiddeld 1,20 dollar kan de concurrentiepositie volgend jaar weer wat verbeteren.

Binnenslands geproduceerde uitvoer

Ondanks de sterke groei van de wereldeconomie is de binnenslands geproduceerde uitvoer vorig jaar nauwelijks toegenomen. De lage groei was deels incidenteel van aard. Ongeveer een kwart van het Nederlandse exportpakket bestaat uit chemische producten. De wereldvraag naar (grondstoffen voor) producten als plastics en nylon was vorig jaar bijzonder hoog. Maar juist vorig jaar hadden uitzonderlijk veel chemische installaties in Nederland te maken met onderhoudstops.¹¹ De uitvoer van producten uit de metaal- en elektrotechnische industrie liet wel een herstel zien. De basismetaleen had wederom een topjaar door de sterke vraag naar staal, met name vanuit China. Opvallend was ook de sterke groei van de uitvoer van vrachtwagens. Buitenlandse transportondernemingen hebben vorig jaar hun investeringen blijkbaar flink opgevoerd. De uitvoer van machines en apparaten vertoonde een veel gematigder herstel. Een laatste belangrijk onderdeel van het exportpakket zijn de producten uit het zogenoemde agrocomplex: de landbouw en de daarmee samenhangende voedingsmiddelenindustrie. Voedingsmiddelen zijn minder conjunctuurgevoelig, maar de uitvoergroei trok toch wat aan.

De ondermaatse prestatie van de 'Made in Holland'-uitvoer was niet alleen te wijten aan incidentele factoren, maar had ook te maken met de verslechterde concurrentiepositie. De prijzen van Nederlandse producten zijn de afgelopen jaren te sterk gestegen, doordat de arbeidskosten jaren achtereen sterker stegen dan bij onze concurrenten. Vanaf 2001 kwam daar de waardevermindering van de euro nog eens bij.

Tabel 3.5 Aspecten van de goederenuitvoer (exclusief energie), 2002-2006					
	2002	2003	2004	2005	2006
	mutaties per jaar in %				
Uitvoervolume	2,0	3,2	9,4	4	7
w.v. binnenslands geproduceerde uitvoer	3,8	1,8	1,2	1½	3½
wederuitvoer	- 0,1	5,0	20,1	7	11
Relevant wereldhandelsvolume	1,7	5,1	7,1	4¾	6¼
Marktprestatie binnenslands geproduceerde uitvoer	2,1	- 3,3	- 5,9	- 3¼	- 2¾
Prijsconcurrentiepositie binnenslands geproduceerde uitvoer	- 3,2	- 4,5	- 2,2	- ¼	½
Effectieve koers van de euro t.o.v. concurrenten	2,2	7,5	3,0	- ½	- 1

¹¹ Zie H. Draper, Olieprijs stuwt omzet chemie omhoog, CBS Webmagazine, 14 februari 2005.

Hoewel de groei van de wereldeconomie dit jaar wat vertraagt, neemt de binnenslands geproduceerde uitvoer naar verwachting wat sterker toe dan vorig jaar. De chemische industrie zal dit jaar weer een normale bezetting kennen van de capaciteit. Het Europese conjunctuurherstel resulteert volgend jaar in een beduidend positiever groeicijfer voor de 'echte' uitvoer. Nederlandse exporteurs blijven ook dit en volgend jaar nog marktaandeel verliezen, doordat de verslechtering van de concurrentiepositie in de afgelopen jaren nog (vertraagd) doorwerkt op de uitvoer. Het marktverlies wordt echter wel steeds kleiner. De loonontwikkeling ligt momenteel in lijn met die van de concurrenten in het eurogebied. Als gevolg van de waardedaling van de euro kan de prijsconcurrentiepositie volgend jaar zelfs licht verbeteren.

Wederuitvoer

De wederuitvoer is vorig jaar met meer dan 20% toegenomen en leverde daarmee een belangrijke bijdrage aan het herstel van de economische groei. De marge op de wederuitvoer, het deel van de uitvoerwaarde dat Nederlandse werknemers en kapitaalverschaffers verdienen, bedraagt gemiddeld genomen om en nabij 10%. Toch beliep de bijdrage aan de productiegroei ongeveer 0,4%-punt, maar liefst een kwart van de economische groei, doordat de wederuitvoer zo uitbundig toenam.

De wederuitvoer geeft overigens geen volledig beeld van de internationale distributieactiviteiten. Het Centraal Bureau voor de Statistiek rekent goederen die het land verlaten alleen tot de wederuitvoer als een Nederlands bedrijf ze in eigendom heeft verkregen. Veel goederen, die bijvoorbeeld via Rotterdam het land binnenkomen en daarna verspreid worden over het Europese achterland, zullen nooit in Nederlandse handen komen. Het geld dat transportondernemingen en logistieke dienstverleners met deze zogenoemde doorvoer verdienen komt tot uitdrukking in de uitvoer van diensten. Ze leveren als het ware een dienst aan de buitenlandse eigenaren van de goederen.

De wederuitvoer profiteerde van het economische herstel in Europa. Het grootste deel van de wederuitvoer bestaat uit computers en consumentenelektronica, die voor een aanzienlijk deel in Azië en in toenemende mate in China worden geproduceerd. Consumenten gaven meer uit aan steeds goedkoper wordende elektronica, zoals MP3-spelers en platte televisies. Ook Europese bedrijven voerden de IT-investeringen fors op. Niet alleen de wederuitvoer van computers en elektronica nam sterk toe. De wederuitvoer van tuinbouwproducten groeide met 17% eveneens fors. Dit was waarschijnlijk vooral te danken aan de wederuitvoer van bloemen: ongeveer 60% van de wereldhandel in snijbloemen loopt via de vier Nederlandse veilingen.¹² Dit wordt tot de wederuitvoer gerekend indien de bloemen door Nederlandse handelaren worden aangekocht. Ook de wederuitvoer van chemische producten beleefde een goed jaar. Dat zal mede verband hebben gehouden met het feit dat veel chemische installaties in Nederland stil

¹² Zie P. Berkhout en C. van Bruchem (red.), Landbouw-economisch bericht 2005, LEI, 2005, Den Haag.

lagen voor groot onderhoud. De voornamelijk Europese klanten zijn toch bediend vanuit Nederland vanwege de centrale ligging en de beschikbare infrastructuur.

Uitvoer diensten

Na twee jaar achtereenvolgend te zijn afgenomen, nam de uitvoer van diensten vorig jaar met meer dan 5% toe. De uitvoer van transportdiensten groeide ter land, ter zee en in de lucht. Nederlandse wegtransportbedrijven kregen meer buitenlandse opdrachten, de zeevaart profiteerde van de explosieve groei van de handel met China en de KLM vervoerde vorig jaar meer passagiers en meer vracht. De uitvoergroei van zakelijke diensten vlakke juist wat af. Zakelijke diensten zijn wat minder conjunctuurgevoelig. Ook in mindere economische tijden blijven bedrijven een beroep doen op juridische en boekhoudkundige dienstverlening. Binnen de zakelijke diensten realiseerden de computerservicebedrijven in 2004 wederom een uitvoergroei van meer dan 5%. Vorig jaar kwamen meer buitenlandse toeristen naar Nederland, na een zeer slecht 2003 als gevolg van de oorlog in Irak en Sars.¹³ Toeristen gaven echter wel minder uit, zodat de uitvoer van reisverkeersdiensten, de uitgaven van buitenlanders in Nederland, licht kromp.

De uitvoergroei van diensten zal dit jaar naar verwachting wat vertragen, maar kan volgend jaar met het herstel van de relevante wereldhandel weer aantrekken. De dienstverlening is zeer arbeidsintensief en heeft er dus baat bij dat de lonen meer in de pas lopen met de rest van Europa. Bovendien profiteert het deel van de dienstensector met klanten buiten het eurogebied van de voorziene depreciatie van de euro. Ook de toerismebranche vaart wel bij de waardedaling van de euro, doordat Nederland voor toeristen een goedkopere bestemming wordt.

Concurrentiepositie

De concurrentiepositie van de verwerkende industrie staat al geruime tijd onder druk. Al sinds 1997 nemen de arbeidskosten per eenheid product sterker toe dan bij onze concurrenten in het eurogebied; eerst onder invloed van de krappe arbeidsmarkt, later vooral door de forse toename van de pensioenpremies. Vanaf 2001 kwam daar nog eens de waardeinstijging van de euro bij. In de periode 2001-2004 apprecieerde de euro van 0,90 dollar tot maar liefst 1,24 dollar. Vorig jaar is het tij gekeerd in de zin dat de arbeidskosten per eenheid product niet langer sterker stegen dan bij de concurrenten in het eurogebied. De loonstijging was weliswaar nog een stuk hoger, maar dit werd gecompenseerd door een hogere groei van de arbeidsproductiviteit, vooral door een verdere inkrimping van het personeelsbestand. Ondanks de ingezette loonmatiging zullen de arbeidskosten ook dit en volgend jaar waarschijnlijk in de pas blijven lopen met die bij de euroconcurrenten. In de rest van het eurogebied zorgt de hoge werkloosheid ook voor een terughoudende loonstijging en bovendien ontwikkelt de arbeidsproductiviteit zich daar wat gunstiger. Vooralsnog zal Nederland de achterstand, die het de afgelopen jaren op het eurogebied heeft opgelopen, dus vermoedelijk nog niet kunnen inlopen.

¹³ Zie CBS, Toerisme in Nederland; Het gebruik van logiesaccommodaties 2004, 2005.

In vergelijking met de niet-euroconcurrenten zullen de arbeidskosten zich dit en volgend jaar naar het zich laat aanzien wel duidelijk gunstiger ontwikkelen. De economische prestaties zijn buiten het eurogebied in het algemeen een stuk beter, wat gepaard gaat met een lagere werkloosheid en hogere loonstijgingen. Daarbij komt dat in de raming is gerekend met een waardedaling van de euro tot gemiddeld 1,20 dollar in 2006. Dit heeft een opwaarts effect op de arbeidskosten in euro's van niet-euroconcurrenten.

De lagere stijging van de arbeidskosten vis-à-vis alle concurrenten leidt pas volgend jaar tot een verbetering van de prijsconcurrentiepositie. Bedrijven berekenen de kosten veelal met enige vertraging door in de prijzen. Dit jaar zal de uitvoerprijs van de in Nederland gemaakte uitvoer waarschijnlijk nog ¼%-punt sterker stijgen dan gemiddeld bij de concurrentie, maar volgend jaar ½%-punt minder.

Tabel 3.6 Arbeidskosten per eenheid product in de verwerkende industrie, in euro's, 2001-2006						
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
	mutaties per jaar in %					
Nederland						
Loonvoet ^a	4,6	5,3	3,9	3,9	2	1¾
Arbeidsproductiviteit	- 0,3	2,6	1,7	5,6	2¼	3¾
Arbeidskosten per eenheid product	4,9	2,6	2,3	- 1,6	- ¼	- 1¾
Euroconcurrenten						
Loonvoet ^a	3,3	3,9	3,2	2,9	2	2¼
Arbeidsproductiviteit	0,6	2,2	2,1	4,4	2½	3¾
Arbeidskosten per eenheid product	2,7	1,7	1,1	- 1,4	- ½	- 1½
Niet-euroconcurrenten						
Loonvoet ^a	6,4	4,0	7,6	5,0	4¼	5
Arbeidsproductiviteit	2,4	5,0	6,8	6,1	3¼	4
Effectieve wisselkoers gulden resp. euro	1,6	4,2	14,2	5,6	- ¾	- 2
Arbeidskosten per eenheid product	2,3	- 4,9	- 11,8	- 6,3	1¾	3¼
Alle concurrenten						
Loonvoet ^a	4,9	4,0	5,8	4,1	3¼	3¾
Arbeidsproductiviteit	1,5	3,6	4,4	5,3	3	3¾
Effectieve wisselkoers gulden resp. euro	0,8	2,2	7,5	3,0	- ½	- 1
Arbeidskosten per eenheid product	2,5	- 1,8	- 5,7	- 4,0	¾	1
^a In nationale valuta.						

Invoer goederen

De invoer van goederen vertoont altijd grote samenhang met de uitvoer. De uitvoer bestaat immers bijna voor de helft uit wederuitvoer. Bovendien zijn voor het maken van de 'Made-in-Holland'-uitvoer grondstoffen en halffabrikaten uit het buitenland nodig. Het afgelopen jaar was daarop geen uitzondering: terwijl de uitvoer met 9,4% toenam, noteerde de invoer een groei van 9,0%. Dit jaar zal de groei van de invoer sterk afnemen, tot 3½%, vooral doordat de groei van de wederuitvoer flink terugvalt. Ook de invoer van grondstoffen en halffabrikaten groeit minder vanwege de vertraging van de afzet. De invoergroei van investeringsgoederen neemt af

doordat de investeringen dit jaar minder groeien. De invoer van consumptiegoederen geeft zelfs een daling te zien als gevolg van de lagere consumentenbestedingen. Nederland is vooral voor duurzame consumptiegoederen, zoals auto's, sterk afhankelijk van het buitenland. Volgend jaar zien we juist het omgekeerde beeld. De invoergroei trekt dan naar verwachting weer aan tot 7¼% als gevolg van een hogere groei van de uitvoer en de binnenlandse bestedingen.

Handelsbalans

Het overschot op de handelsbalans is de afgelopen jaren voortdurend toegenomen: van 5,8% van het BBP in 2001 tot 7,3% in 2004. Een oorzaak zijn de achterblijvende binnenlandse bestedingen in deze periode, waardoor relatief weinig goederen werden ingevoerd. Maar de voortdurende appreciatie van de euro in die periode speelde ook een voorname rol. In eerste instantie resulteert de waardeinstijging van een munt in een verbetering van het uitvoersaldo, doordat de prijzen van ingevoerde goederen afnemen.

Dit jaar zal het overschot op de handelsbalans waarschijnlijk niet verder toenemen.

Verantwoordelijke is de hoge olieprijs die de invoer duurder maakt. De uitvoerprijs gaat ook omhoog maar minder. Nederland heeft een negatief saldo op de energiebalans van circa 3 miljard euro in 2004. Volgend jaar zal het uitvoersaldo naar verwachting weer wat afnemen, tot 6¾% van het BBP. De binnenlandse bestedingen leven dan in de raming sterk op, wat gepaard gaat met een toename van de invoer.

3.1.5 Productie

De hiervoor beschreven ramingen voor de diverse bestedingscategorieën resulteren in een verwachte BBP-groei van ½% voor dit jaar en 2½% voor volgend jaar. Daarmee valt de economische groei dit jaar terug ten opzichte van de 1,7% groei in 2004, terwijl de economische groei komend jaar naar verwachting behoorlijk versnelt. De geraamde ontwikkeling van de productie in de marktsector vertoont een vergelijkbaar patroon, zij het dat in de periode 2004-2006 de groei in de marktsector elk jaar wat hoger uitkomt.

Voor volgend jaar wordt zelfs een productiegroei in de marktsector geraamd van 3¼%, beduidend meer dan de magere groei van gemiddeld 0,6% per jaar in de eerste vijf jaar van deze eeuw. Dat de groei in de marktsector in de periode 2004-2006 steeds hoger is dan die van het BBP-volume, weerspiegelt een relatief gematigde volumeontwikkeling van de bruto toegevoegde waarde van de overheid. In de periode 2001-2003 was het omgekeerde het geval. Toen ontwikkelde het productievolume van de overheid en de zorgsector zich juist relatief gunstig en bleef de productiegroei in de marktsector achter bij de BBP-groei.

Net als in de afgelopen jaren groeit het BBP-volume in 2005 voornamelijk door extra afzet in het buitenland. De positieve bijdrage aan de BBP-groei van de overheidsbestedingen en de investeringen in woningen zijn maar net toereikend om de negatieve bijdrage van de particuliere consumptie te compenseren. Volgend jaar dragen naar verwachting alle

binnenlandse bestedingscategorieën in positieve zin bij aan de economische groei,¹⁴ die dan voor de helft uit het binnenland en voor de helft uit het buitenland komt.

Tabel 3.7 Bijdragen aan de BBP-groei, 2002-2006^a						
	2002	2003	2004	2005	2006	2006 ^b
	bijdragen in %-punten					
Particuliere consumptie	0,1	- 0,4	0,3	- ¼	- 1¼	(¼)
Investerings in woningen	- 0,4	- 0,2	0,3	¼	¼	
Bedrijfsinvesteringen	- 1,0	- 0,4	0,2	0	¼	
Overheidsbestedingen	0,9	0,5	- 0,2	¼	2	(½)
Uitvoer	0,4	0,3	1,2	½	1¼	
w.v. binnenslands geproduceerd	0,5	0,3	0,2	¼	½	
wederuitvoer	0,0	0,2	0,4	¼	¼	
energie	- 0,1	- 0,1	0,2	0	0	
diensten	- 0,1	- 0,1	0,4	0	¼	
Totaal (BBP-groei)	0,1	- 0,1	1,7	½	2½	

^a De finale en gecumuleerde intermediaire invoer zijn in mindering gebracht op de betreffende afzetcategorieën.
^b De cijfers tussen haakjes zijn gecorrigeerd voor de statistische vertekening als gevolg van de invoering van het nieuwe zorgstelsel.

Door het CBS is de recente economische geschiedenis in de periode 2001-2004 op onderdelen drastisch herschreven (zie kader en paragraaf 1.2). Dit roept de vraag op in hoeverre de nieuw geschatte economische ontwikkeling in die jaren en in de ramingsjaren overeenkomsten vertoont met die in eerdere perioden van economisch herstel.¹⁵ Is sprake van een min of meer gebruikelijk conjunctureel patroon, of doet zich juist een uitzonderlijke situatie voor?

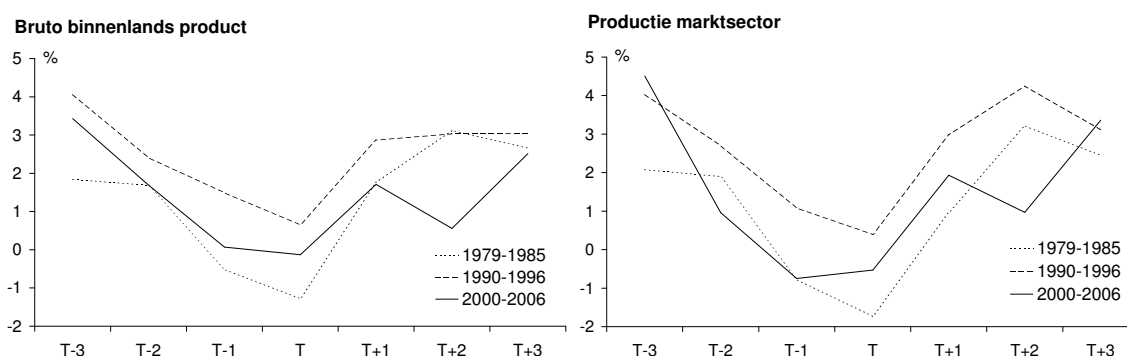
De voorziene volumeontwikkelingen van het BBP en de productie marktsector na het dieptepunt in 2003 vertonen in 2004 en 2006 veel gelijkenis met die in overeenkomstige hersteljaren begin jaren tachtig en negentig (zie figuur 3.6). De voor 2005 geraamde BBP-groei wijkt daarentegen neerwaarts af en zou bij een vergelijkbaar patroon als in het verleden circa 2½%-punt hoger uitkomen. Anders dan in 1984 en 1995 – de overeenkomstige jaren van economisch herstel begin jaren tachtig en negentig – is in 2005 geen sprake van een groeiversnelling, maar juist van een groeivertraging. Hieraan liggen meerdere oorzaken ten grondslag. In de eerste plaats was in 1984 en 1995 sprake van een groeiversnelling van de particuliere consumptie, terwijl voor 2005 onder invloed van de ongunstige ontwikkeling van het reële beschikbaar inkomen juist een groeivertraging is voorzien. In de tweede plaats groeit de relevante wereldhandel dit jaar naar verwachting 2¼%-punt minder hard dan vorig jaar, terwijl in 1984 en 1995 sprake van een forse groeiversnelling respectievelijk een veel geringere groeivertraging.

¹⁴ Hierbij is wel gecorrigeerd voor de invoering van het nieuwe zorgstelsel, als gevolg waarvan ongeveer 8,2 mld euro uitgaven verschuift van de particuliere consumptie naar de overheidsbestedingen.

¹⁵ De revisie van de Nationale rekeningen is nog niet teruggelegd naar de jaren voorafgaand aan 2001. De hier gebruikte groeicijfers voor de eerdere conjunctuurecycli zijn derhalve nog niet gereviseerd.

Ten slotte is de BBP-groei in 2004 opwaarts beïnvloed door een aantal incidentele factoren, zoals het grote aantal werkdagen en een uitzonderlijk hoge uitvoer van aardgas- en olieproducten. Dit jaar telt echter twee werkdagen minder dan vorig jaar, terwijl de uitvoer van energie naar verwachting nauwelijks stijgt.

Figuur 3.6 Ontwikkelingen van BBP en productie marktsector in drie conjunctuurscycli, 1979-1985, 1990-1996 en 2000-2006

De door het CBS doorgevoerde revisie en reguliere bijstellingen van de Nationale rekeningen hebben ook grote invloed op het kwartaalpatroon in de periode 2001-2004. Zo blijkt bijvoorbeeld in 2003 niet langer sprake te zijn geweest van een recessie, althans afgemeten aan de vaak gehanteerde definitie van twee opeenvolgende negatieve cijfers voor de kwartaal-opkwartaal groei van het BBP.

Volgens voorlopige cijfers van het CBS lag het BBP-volume in het vierde kwartaal van vorig jaar 2,3% hoger dan een jaar eerder, het hoogste groeicijfer sinds eind 2000. Overigens wordt dit hoge groeicijfer wel vertekend doordat het vierde kwartaal twee extra werkdagen kende vergeleken met het vierde kwartaal in 2003. Voor het eerste kwartaal van 2005 heeft het CBS op dit moment $-1/2\%$ in de boeken staan. Ook bij dit lage groeicijfer spelen incidentele factoren een rol. Zo had het eerste kwartaal een werkdag minder dan het eerste kwartaal in 2004, viel de helft van de eindejaarsbouwvak in het eerste kwartaal en was er in februari en maart veel meer vorstverlet dan een jaar eerder. Aangezien dit soort effecten normaal gesproken in een volgend kwartaal gedeeltelijk wordt gecompenseerd, is het niet zo verwonderlijk dat de eerste schatting van het CBS voor de BBP-groei in het tweede kwartaal van 2005 (1,3%) veel positiever is.

In de raming is ervan uitgegaan dat het voor werkdageffecten gecorrigeerde BBP-volume (vergeleken met dezelfde periode in het voorafgaande jaar) in de eerste jaarhelft met $1/4\%$ is toegenomen, waarna de economie in de tweede jaarhelft wat aantrekt en met $3/4\%$ groeit. De daling van de particuliere consumptie wordt naar verwachting kleiner, terwijl ook de andere binnenlandse bestedingscategorieën zich in de tweede helft van het jaar wat gunstiger ontwikkelen dan in de eerste jaarhelft.

Revisie Nationale rekeningen in een notendop^a

Regelmatig worden door het CBS de Nationale rekeningen (NR) aan een grondige revisie onderworpen. De meest recente revisie heeft betrekking op het jaar 2001 en is inmiddels doorgevoerd voor de jaren 2001-2004. Eind volgend jaar, zo heeft het CBS aangekondigd, zijn gereviseerde reeksen vanaf 1969 beschikbaar. Net als bij voorgaande revisies zijn ook nu, in aansluiting op internationale afspraken, diverse conceptuele wijzigingen doorgevoerd en zijn daarnaast nieuwe statistische inzichten en bronnen gebruikt.

De belangrijkste conceptuele wijzigingen betreffen de schatting en registratie van de financiële dienstverlening (FISIM, voorheen rentemarge banken) en de introductie van Bijzondere Financiële Instellingen (BFI's). Tot dusverre werd de rentemarge banken, berekend als het inkomen van banken uit vermogen (rente en dividend) verminderd met de door banken betaalde rente, niet toegerekend aan gebruikers maar volledig beschouwd als intermediaire levering aan bedrijven. Na revisie wordt aan bedrijven en gezinnen die leningen opnemen dan wel spaargelden aan banken toevertrouwen, een vergoeding voor de financiële dienstverlening door banken (FISIM) toegerekend. In de NR 2001 is 17 mld euro aan FISIM geboekt, waarvan 10 mld aan binnenlandse bedrijven en 5,2 mld aan gezinnen is toegerekend. Door de toerekening aan finale gebruikers komt het BBP na revisie 7 mld euro hoger uit.

BFI's beheren deelnemingen, royalty's en filmrechten voor een moedermaatschappij en spelen een belangrijke rol bij fusies en overnames. Tot voor kort werd aangenomen dat de transacties van de BFI's per saldo neutraal uitwerkten en werden ze buiten beschouwing gelaten. Na revisie maken BFI's een integraal onderdeel uit van de nationale boekhouding. Door deze wijziging nemen de ontvangen en betaalde primaire inkomens met tientallen miljarden euro's toe, maar per saldo is het effect op het BBP en het bruto nationaal inkomen (BNI) gering.

Bij de gegevensverzameling en de samenstelling van statistieken wordt na de revisie meer gebruikgemaakt van data uit externe registraties, zoals fiscale gegevens. Vooral in bedrijfstakken met veel kleine bedrijven, zoals handel en zakelijke dienstverlening, heeft dit tot forse opwaartse bijstellingen geleid. De wederuitvoer, die in de NR veel hoger lag dan in de statistiek van de buitenlandse handel, is helder afgebakend, waardoor de aansluiting tussen beide statistieken aanzienlijk verbetert. Bij het schatten van banen en lonen wordt voortaan het Sociaal Statistisch Bestand (SBB) ingezet.

Gevolgen van revisie NR voor enkele kerngrootheden, 2001, mld euro

	Absoluut verschil		Procentueel verschil
	totaal	w.v. door FISIM	
Bruto binnenlands product (BBP)	18,4	7,0	4,3
Bruto nationaal inkomen (BNI)	24,8	7,0	5,8
Particuliere consumptie	11,5	5,2	5,4
Uitvoer goederen en diensten	21,1	1,9	7,6
Werkgelegenheid (x 1000 arbeidsjaren)	107		1,6
Arbeidsinkomensquote marktsector (niveau, in%)	- 2,8	- 3,8	

Bovenstaande tabel bevat de niveauwijzigingen in 2001 als gevolg van de revisie voor enkele belangrijke kerngrootheden. De revisie heeft daarnaast ook gevolgen voor prijs- en volumeontwikkelingen. Een belangrijke verandering daarbij is dat voortaan beter rekening wordt gehouden met de kwaliteitsverbetering van computers, wat een drukkend effect heeft op de prijsontwikkeling van deze goederen. Voor de periode na 2001 zijn wijzigingen in de cijfers niet alleen het gevolg van de revisie, maar ook van reguliere bijstellingen van voorlopige cijfers.^b

^a Gebaseerd op CBS, *Nationale rekeningen 2004 – Revisie 2001*, augustus 2005.

^b Zie CBS, *Revisie Nationale rekeningen: Bijstellingen 2001-2004*, www.cbs.nl, september 2005.

Als echo-effect van de bijzonder sterke groei van de wederuitvoer in de tweede helft van 2004 vertoont de wederuitvoer in de tweede helft van dit jaar tijdelijk juist wat minder dynamiek. Vanwege de hoge invoerintensiteit heeft dit echter betrekkelijk weinig effect op de BBP-groei. In de loop van volgend jaar trekt de BBP-groei naar verwachting steeds verder aan. Deze versnelling is bij alle bestedingscategorieën (uitgezonderd de investeringen in woningen) zichtbaar, maar vooral bij de bedrijfsinvesteringen. De werkgelegenheid in personen neemt in de raming in de eerste zes maanden van dit jaar nog af. Voor de tweede helft van het jaar wordt een lichte stijging voorzien,¹⁶ die in de loop van volgend jaar naar verwachting aanzwelt.

Tabel 3.8 Volumeontwikkeling van bestedingen, productie en werkgelegenheid in jaren en halve jaren, 2004-2006^a

	2004	2005	2006	2004		2005		2006	
				I	II	I	II	I	II
	volumemutaties in % t.o.v. overeenkomstige periode in voorafgaand jaar								
Particuliere consumptie	0	- ¾	- 2¼	- ¼	¼	- 1¼	- ¼	- 2¾	- 2
Particuliere consumptie gecorrigeerd ^b			1					¾	1½
Investerings in woningen	6¼	3	3½	8	4½	2½	3½	3¼	4
Overige bedrijfsinvesteringen	3¼	¼	8¼	4	2½	- ½	1	6½	10
Uitvoer van goederen, excl. energie	9½	4	7	6¾	12	5	3¼	6½	7½
w.v. binnenslands geproduceerd	1¼	1½	3½	- ½	3	1¼	1¾	3¼	3¾
wederuitvoer	20	7	11	16½	23½	9¼	5	10¼	11½
Overheidsbestedingen	- ½	1¼	8½	- ½	- ¾	1	1¼	8¼	8½
Overheidsbestedingen gecorrigeerd ^b			2½					2	2½
Invoer van goederen	9	3½	7¼	6¼	11¾	4½	2½	6½	8¼
Bruto binnenlands product	1¾	½	2½	1	2¼	¼	¾	2¼	2¾
Werkgelegenheid (personen)	- 1½	- ¼	1¼	- 1½	- 1½	- ¾	¼	1	1½

^a Gecorrigeerd voor werkdageffecten.

^b Gecorrigeerd voor de statistische vertekening als gevolg van de invoering van het nieuwe zorgstelsel.

Het beeld van een conjunctuurpatroon waarbij de economische groei zich vorig jaar herstelde, begin dit jaar scherp terugviel, in de loop van dit jaar iets aantrekt en rond de jaarwisseling pas echt versnelt, komt redelijk overeen met wat de CPB-conjunctuurindicator laat zien (zie figuur 3.7).¹⁷ Nadat de indicatorlijn in 2004 steil opliep, vlakt de stijging in 2005 behoorlijk af.¹⁸ De gestippelde lijn van deze 'leading indicator', die nog wat verder vooruitkijkt, loopt na de

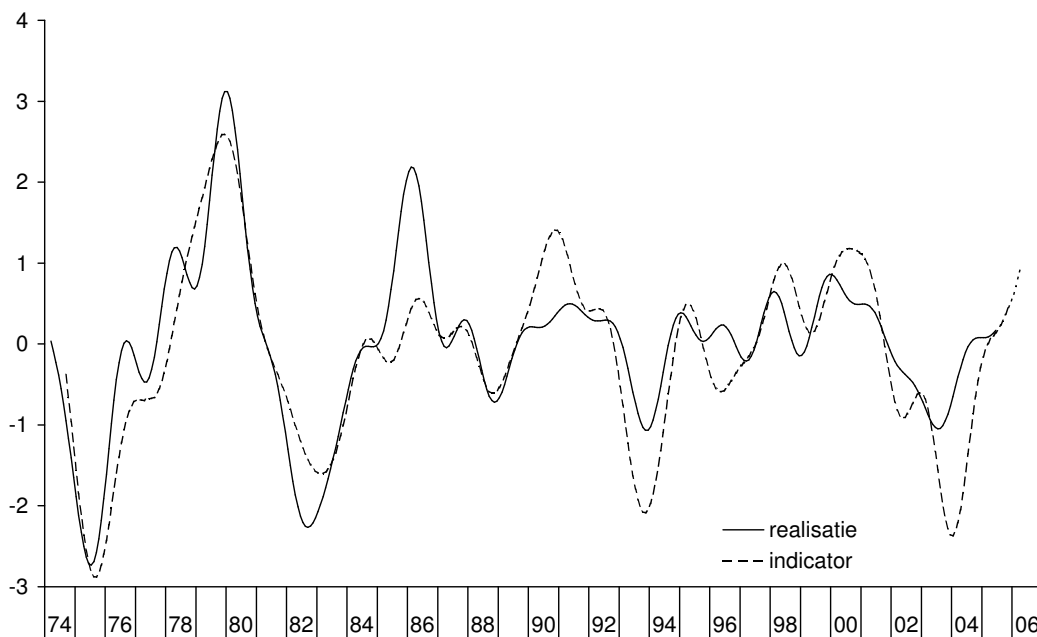
¹⁶ De werkgelegenheidsgroei in 2004 en 2005 is opwaarts beïnvloed door de invoering in 2004 van de Wet Verlenging Loondoorbetalingsverplichting bij Ziekte (VLZ). Indien hiervoor wordt gecorrigeerd komen de groeicijfers in deze jaren ongeveer ¼%-punt lager uit en is in de tweede helft van 2005 sprake van een stabilisatie.

¹⁷ Vanwege het ontbreken van naar het verleden teruggelegde gereviseerde reeksen is de CPB-conjunctuurindicator nog niet aangepast voor de gevolgen van de revisie van de Nationale rekeningen. De reeksen vóór en na revisie zijn vooralsnog op eenvoudige wijze aan elkaar gekoppeld.

¹⁸ In de methodiek van de CPB-conjunctuurindicator (zie CPB Document 40) wordt de trendmatige groei bepaald via het Christiano-Fitzgerald (CF) filter. Door de lage gemiddelde BBP-groei in de periode 2001-2004 ligt de volgens deze filtermethode bepaalde trendmatige groei momenteel aanzienlijk lager dan de volgens de productiefunctie bepaalde potentiële groei.

jaarwisseling weer steiler omhoog, wat duidt op een aantrekkende BBP-groei. Het zijn vooral de positieve ontwikkelingen ten aanzien van de verwachtingen voor de Duitse economie, de reële geldhoeveelheid en de recente daling van de lange rente die op deze aantrekkende economische groei wijzen. Hoewel het signaal dat de CPB-conjunctuurindicator afgeeft overeenkomt met de centrale projectie, is de voorziene opleving van de Nederlandse economie met aanzienlijke onzekerheden omgeven. Omdat dit altijd zo is, wordt wel gepleit om bij de korte-termijnramingen de puntschattingen te vervangen door onzekerheidsmarges. Een kader gaat hier dieper op in.

Figuur 3.7 CPB-conjunctuurindicator, 1974-2006^a

^a Deze indicator geeft de verhouding aan tussen het actuele en trendmatige niveau van het BBP-volume. Een opgaande (neergaande) lijn geeft aan dat de groei hoger (lager) ligt dan de trendmatige groei.

De raming van de economische groei voor dit jaar komt overeen met de meest recente ramingen van de OESO (0,5%), De Nederlandsche Bank (0,4%) en de augustus-raming van Consensus Forecasts, het gemiddelde van de verwachtingen van een negental financiële instellingen (0,4%). Deze ramingen dateren van mei, juni en juli en hebben, met uitzondering van Consensus Forecasts, geen rekening kunnen houden met de tegen- en meevallende voorlopige realisatiecijfers voor het eerste respectievelijk tweede kwartaal van dit jaar. De groeiramingen voor dit jaar van de Europese Commissie (1,0%) en het IMF (1,5%) zijn aanzienlijk hoger, maar ook meer gedateerd. Hierdoor hebben deze instituten nog geen rekening kunnen houden met de negatieve effecten van de forse olieprijsstijging op de internationale en de Nederlandse economie.

Puntschattingen of onzekerheidsmarges?

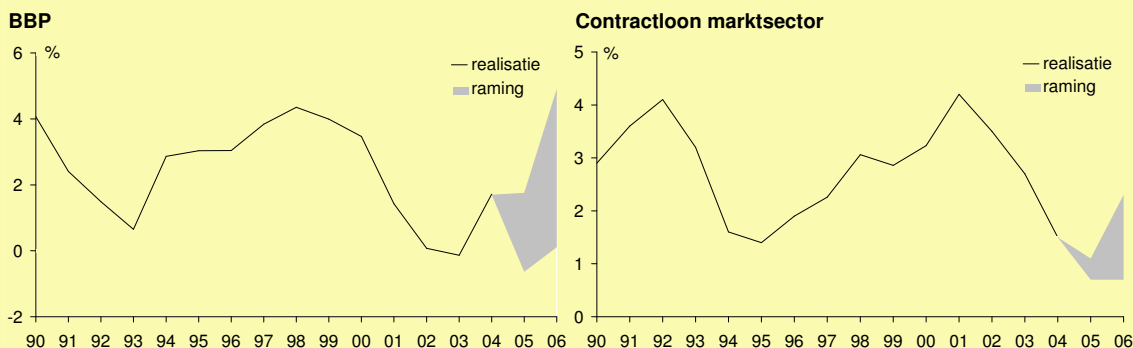
Vier keer per jaar publiceert het CPB puntschattingen van de belangrijkste macro-economische grootheden voor het lopende en komende jaar. Gelet op de onzekerheden waarmee deze ramingen zijn omgeven, kan overwogen worden in plaats van puntschattingen onzekerheidsmarges te publiceren. Tot nu toe heeft het CPB geen onzekerheidsmarges gepresenteerd en ervoor gekozen onzekerheden rondom de ramingen uit te dragen door gelijktijdig onzekerheidsvarianten te publiceren, de puntschattingen af te ronden op kwarten en in begeleidende teksten op de onzekerheden in te gaan. Daarnaast worden de voorspelfouten uit het verleden periodiek geanalyseerd en worden de bevindingen van deze analyses ook gepubliceerd.^a Hoe gaan andere instituten met onzekerheden om?

Ter beantwoording van deze vraag is de werkwijze van vier internationale organisaties (EC, ECB, OESO, en IMF), elf buitenlandse onderzoeksinstituten (uit Duitsland, het Verenigd Koninkrijk, België, Frankrijk en Oostenrijk) en DNB onder de loep genomen.^b Het blijkt dat elf van deze zestien instituten, net als het CPB, hun ramingen uitsluitend als puntschattingen weergeven, veelal aangevuld met onzekerheidsvarianten. Als redenen hiervoor zijn te noemen:

1. Puntschattingen zijn duidelijker en onmisbaar bij de begrotingsvoorbereiding. Zo is het IFO op verzoek van afnemers erop teruggekomen onzekerheidsmarges in plaats van puntschattingen te presenteren. In de praktijk zullen veel gebruikers de boven- en de ondergrens van de raming middelen om zo toch weer een puntschatting te verkrijgen;
2. Het geven van onzekerheidsmarges verbetert de voorspellingen niet, aangezien de gevolgen van substantiële internationale schokken buiten het interval kunnen vallen;
3. Het berekenen van onzekerheidsmarges is niet eenvoudig en de uitkomsten zijn mede afhankelijk van de gemaakte veronderstellingen. Bovendien is het de vraag of de marges die voor het verleden zijn berekend representatief zijn voor de toekomst.

Vier organisaties (ECB, CEPII, NIESR en Bank of England) presenteren regelmatig (ook) onzekerheidsmarges, terwijl het IWF overweegt dat in de nabije toekomst te gaan doen. In de meeste gevallen wordt de marge eenvoudig berekend aan de hand van de gemiddelde absolute voorspelfout in het verleden en blijft deze presentatie beperkt tot één of slechts enkele grootheden.

Onderstaande figuren tonen de onzekerheidsmarges rond de actuele, voor 2005 en 2006 geraamde ontwikkelingen van het BBP-volume en het contractloon. De marges zijn berekend door, overeenkomstig de door de ECB gehanteerde methode, bij de puntschattingen tweemaal de absolute gemiddelde voorspelfout (over de periode 1990-2003) van de MEV-ramingen in het lopende en komend jaar op te tellen en af te trekken. Er resulteert een waaivorm, omdat de gemiddelde absolute voorspelfout van de raming voor het komende jaar groter is dan die voor het lopende jaar. De onzekerheid rondom de contractloonontwikkeling in het lopende jaar is relatief gering, aangezien op het moment van ramen gewoonlijk al veel informatie in cao's is vastgelegd. De grote onzekerheidsmarge rond de BBP-groeiraming hangt vooral samen met aanzienlijke onzekerheden in de internationale omgeving. Om bovengenoemde redenen blijft het CPB de korte-termijnraming in de vorm van puntschattingen presenteren.

^a Zie o.a. H.C. Kranendonk en J.P. Verbruggen, Trefzekerheid van CPB-prognoses voor de jaren 1971-2003, CPB Document 77, 2005.

^b Zie L.Thissen, Point estimates versus confidence intervals, CPB Memorandum 119, 2005.

De bandbreedte van de groeiramingen voor 2006 van de diverse instituten is beperkt en varieert van 1,7% (OESO en Consensus Forecasts) tot 2,2% (IMF). De raming van het CPB (2½%) is het meest optimistisch, maar de afwijking ten opzichte van de andere ramingen is gering. De onderlinge vergelijkbaarheid van de ramingen is overigens beperkt vanwege de verschillende momenten waarop de ramingen worden afgesloten. Mede daardoor zijn bijvoorbeeld de economische gevolgen van het in de Miljoenennota 2006 aangekondigde beleid wel in de CPB-raming verwerkt, maar nog niet in die van de andere instellingen.

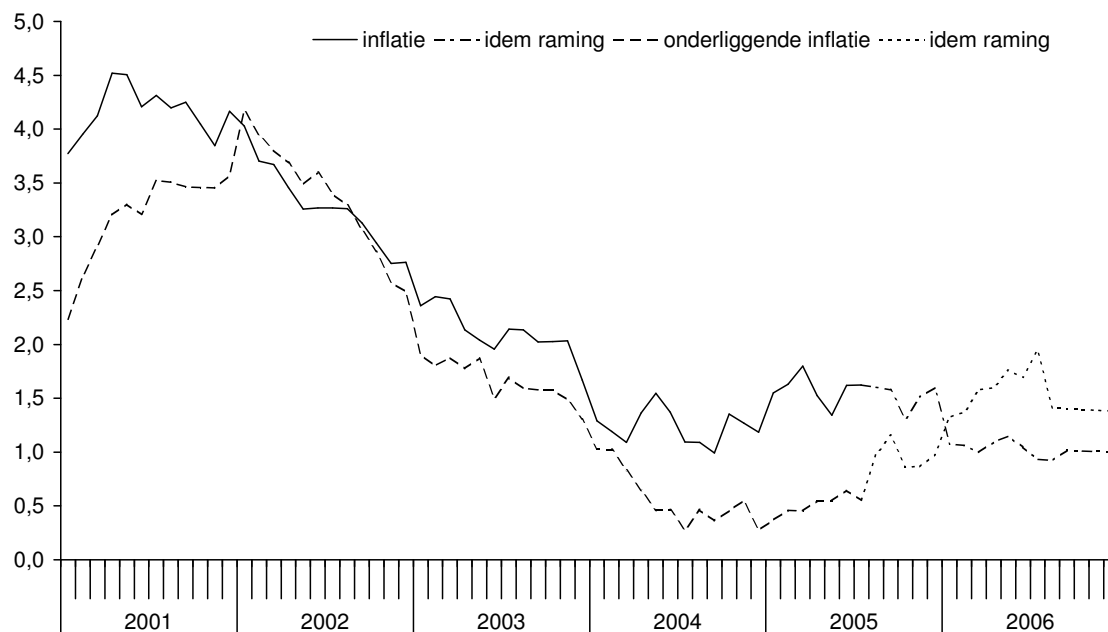
3.2 Prijzen en winsten

De inflatieraming voor dit jaar bedraagt 1½%; die voor volgend jaar 1%. De daling is vooral te danken aan de afschaffing van de onroerende-zaakbelasting voor gebruikers. De onderliggende inflatie neemt naar verwachting juist toe van ¾% dit jaar tot 1½% volgend jaar. De winstgevendheid van productie in Nederland blijft dit jaar waarschijnlijk stabiel. Het opwaartse effect van de lagere arbeidskosten per eenheid product en het neerwaartse effect van de verslechterde externe ruilvoet door de duurdere olie houden elkaar ongeveer in evenwicht. Volgend jaar nemen de arbeidskosten per eenheid product naar verwachting verder af, door een gematigde loonontwikkeling bij een aantrekkende productiviteitsontwikkeling, en kan de winstgevendheid belangrijk verbeteren.

3.2.1 Inflatie

De inflatie, afgemeten aan de consumentenprijsindex (CPI), wordt voor dit jaar geraamd op 1½%. Dit is iets hoger dan in 2004, toen de inflatie 1,2% bedroeg. De afname van de inflatie tot 1% volgend jaar is met name te danken aan de afschaffing van de onroerende-zaakbelasting (OZB) voor gebruikers, die een neerwaarts effect heeft op de inflatie van ongeveer 0,5%-punt. Een onzekerheidsvariant in hoofdstuk 1 geeft aan hoe een hogere olieprijs dan geraamd doorwerkt in de inflatie. Het lijkt erop dat de inflatie, die vanaf 2001 een neerwaartse tendens had, in de tweede helft van 2004 voorlopig een dieptepunt heeft bereikt.

Het keerpunt in de inflatie wordt vooral veroorzaakt door de stijging van de olieprijs en de depreciatie van de euro ten opzichte van de dollar. De prijzen voor autobrandstoffen (10,7%), elektriciteit (8,2%) en gas (16,8%) lagen in juli 2005 veel hoger dan in juli 2004. De bijdrage van energie aan de inflatie (zie kader) kwam hierdoor uit op 1%-punt. De recente depreciatie van de euro ten opzichte van de dollar versterkt het effect van de stijgende olieprijzen op de inflatie. Tegenover de opwaartse bijdrage van energie staat een neerwaartse bijdrage van kleding, schoenen en telefoontarieven en de historisch lage stijging van de huur van woningen. De afschaffing van het schoolgeld voor 16- en 17-jarigen heeft vanaf september 2005 tot en met augustus 2006 een neerwaarts effect op de inflatie van 0,1%-punt.

Figuur 3.8 Inflatie en onderliggende inflatie, 2001-2006 (basisjaar 2000, in %)**Tabel 3.9** Stijging consumptieprijs naar onderdelen, 2002-2006

	2002	2003	2004	2005	2006
bijdragen in %-punten					
Invoer	- 0,2	- 0,1	0,4	1	1/2
Indirecte belastingen en niet-marktsector	0,7	1,1	0,9	1	3/4
Arbeidskosten	2,1	1,4	- 0,1	0	- 1/4
Brutomargeverbetering ^a	0,3	- 0,2	- 0,2	- 3/4	3/4
Totaal: consumptieprijs	3,0	2,2	1,1	1 3/4	1 3/4
in %					
Inflatie (CPI alle huishoudens)	3,4	2,1	1,2	1 1/2	1
Afgeleide inflatie ^b	3,4	1,9	0,9	1 1/4	1 1/2
Onderliggende inflatie ^c	3,4	1,7	0,6	3/4	1 1/2
Geharmoniseerde inflatie (HICP) ^d	3,9	2,2	1,4	1 1/2	- 2 3/4

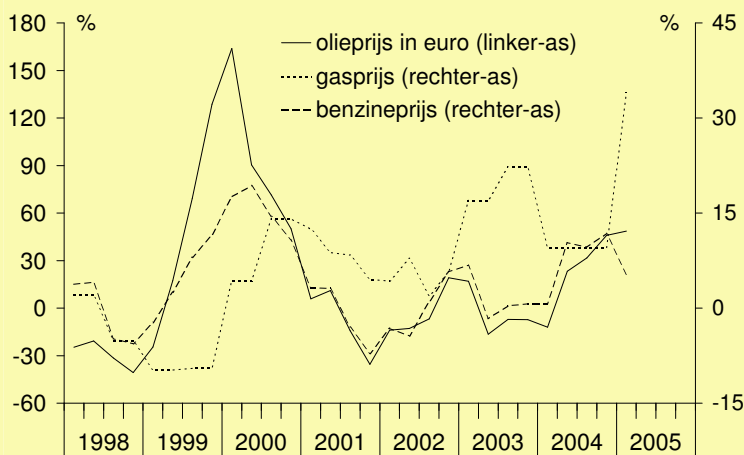
^a Inclusief afschrijvingen en rente.^b Exclusief het effect van veranderingen in de tarieven van indirecte en consumptiegebonden belastingen.^c Afgeleide inflatie exclusief aardappelen, groente, fruit, energie, autobrandstoffen, overheidsdiensten en uitgaven gedaan door Nederlanders in het buitenland.^d De geharmoniseerde inflatie exclusief het effect van de overgang van de particuliere verzekering naar de ZVW in 2006 wordt geraamd op 1 1/4%.

Effect olieprijs op inflatie

De hogere energieprijzen leveren dit jaar een substantiële bijdrage aan de inflatie. In het licht van de grote veranderingen in de olieprijs is het effect op de inflatie evenwel beperkt. Een stijging van de olieprijs met 30%, bijvoorbeeld van 50 naar 65 dollar per vat, heeft na anderhalf jaar een cumulatief effect op de consumentenprijsindex van 0,8%.

De olieprijs werkt door op de inflatie via de prijzen van energie (gas en elektriciteit) en autobrandstoffen. De doorwerking in de prijs van autobrandstoffen is heel snel; de doorwerking in gas heeft een vertraging van ruim een half jaar omdat de meeste leveranciers de prijs maar tweemaal per jaar aanpassen (zie figuur). Hoewel de gasprijs voor kleinverbruikers sinds 1 juli 2004 niet meer formeel gekoppeld is aan de olieprijs, blijkt de koppeling in de praktijk nog wel te bestaan. De mutaties in de prijs van gas en elektriciteit worden daarom beide tot de directe effecten gerekend. Daarnaast zijn er indirecte effecten via de kostprijzen van binnenlandse en buitenlandse producenten en via de doorwerking van prijzen in lonen.

Prijzen olie, gas en benzine, 1998-2005, mutaties in %

Het directe effect van olieprijsmutaties op de inflatie wordt bepaald door het gewicht van energie en autobrandstoffen in het mandje van de consumentenprijsindex. Dit gewicht is, op basis van de uitgaven in het jaar 2000, ruim 7%. Een mutatie in de olieprijs (in euro's) van 30% leidt tot een mutatie in de prijs van energie en autobrandstoffen van ongeveer 6%. De doorwerking van olieprijsmutaties in deze producten is beperkt, doordat de prijs hiervan voor een groot deel bestaat uit energiebelasting, accijns, transportkosten en marges. Deze zijn niet rechtstreeks afhankelijk van de olieprijs. Het directe effect van een stijging van de olieprijs van 30% op de inflatie is daarom ongeveer 0,4%.

Het effect van olieprijsmutaties inclusief indirecte effecten op de inflatie is groter. De omvang van de doorwerking van hogere producentenprijzen is mede afhankelijk van de stand van de conjunctuur. De omvang van de doorwerking via de lonen is mede afhankelijk van het gedrag van de sociale partners. Daarnaast is van belang hoe het monetaire beleid reageert op de stijging van de inflatie. Volgens de onzekerheidsvariant in hoofdstuk 1 heeft een stijging van de olieprijs met 30% na anderhalf jaar een cumulatief effect op de consumentenprijsindex van 0,8%. Zowel door de vertraagde aanpassing van de prijzen van elektriciteit en gas als door de vertraagde doorwerking van de indirecte effecten, valt een deel van de aanpassing van het prijspeil in het tweede jaar.

De afgeleide inflatie, die geschoond is voor veranderingen in de tarieven van indirecte en consumptiegebonden belastingen, ligt dit jaar onder de inflatie en volgend jaar erboven. De inflatie wordt in 2005 nog opgestuwd door de verhoging van de tabaksaccijns en de energiebelasting. De afschaffing van de OZB voor gebruikers in 2006 heeft een neerwaarts effect op de inflatie van 0,5%-punt.

De onderliggende inflatie, waarin onder meer de indirecte belastingen en de energieprijzen niet doorwerken, lag afgelopen jaar met 0,6% op een historisch laag niveau. Sinds december vorig jaar vertoont deze maatstaf voor de inflatie een geleidelijke stijging. De onderliggende inflatie komt dit jaar naar verwachting uit op $\frac{3}{4}\%$ en volgend jaar op $1\frac{1}{2}\%$. De omslag in de onderliggende inflatie is te verklaren uit indirecte effecten van de hogere olieprijs, de recente depreciatie van de euro ten opzichte van de dollar en het aantrekken van de economische groei.

De in Europees verband geharmoniseerde inflatie (HICP) bedraagt dit jaar naar verwachting $1\frac{1}{2}\%$. Dat is $\frac{1}{2}\%$ -punt lager dan gemiddeld in het eurogebied. De geharmoniseerde inflatie wordt voor volgend jaar geraamd op $-2\frac{3}{4}\%$. Het vervallen van de particuliere ziektekostenverzekering, vanwege de introductie van de nieuwe zorgverzekering ZVW, wordt bij de bestaande regels geboekt als een prijsdaling van 100% met een bestedingsaandeel van 4%. Zonder de stelselwijziging in de zorg zou de geharmoniseerde inflatie volgend jaar naar verwachting uitkomen op $1\frac{1}{4}\%$. Dit is iets hoger dan de inflatie volgens de CPI, mede doordat de afschaffing van de OZB niet meetelt in de HICP.

3.2.2 Uitvoerprijs en ruilvoet

De prijs van de binnenslands geproduceerde uitvoer (ongerekend energie) zal dit jaar naar verwachting met $1\frac{1}{2}\%$ en volgend jaar met $\frac{3}{4}\%$ toenemen. De stijging is bijna volledig toe te schrijven aan hogere energiekosten en duurdere grondstoffen en halffabrikaten. Omdat deze hogere kosten vertraagd doorwerken, leveren ze ook volgend jaar nog een positieve bijdrage aan de prijsstijging van de binnenslands geproduceerde uitvoer.

Vanuit de ontwikkeling van de arbeidskosten wordt dit en volgend jaar een drukkend effect op de prijzen van de binnenslands geproduceerde uitvoer verwacht. Door het negatieve effect van de arbeidskosten hoeven de Nederlandse exporteurs dit jaar niet al te veel in te teren op hun winstmarge, zonder dat dit direct negatieve gevolgen heeft voor hun prijsconcurrentiepositie. Volgend jaar verbetert naar verwachting de winstmarge met $1\frac{1}{4}\%$.

In de projectie neemt de prijs van wederuitvoerproducten dit jaar met $1\frac{1}{2}\%$ af, terwijl zij volgend jaar iets toeneemt. Omdat wederuitvoerproducten eerst worden ingevoerd, volgt de prijs van wederuitvoerproducten in hoge mate die van de invoer. De afgelopen jaren daalde de wederuitvoerprijs iets meer dan de invoerprijs. Dit komt omdat computers een groot deel uitmaken van de wederuitvoer. Technologische vooruitgang van deze producten heeft een neerwaarts effect op de prijsontwikkeling van deze goederen en een opwaarts effect op de

volumeontwikkeling. In 2002 en 2003 heeft de andere berekening van de invoerprijs van computers een drukkend effect van ongeveer 2%-punt per jaar op de wederuitvoerprijs.

Voor de prijzen van ingevoerde goederen (ongerekend energie) is voor dit jaar een daling van ¼% geraamd. Dit komt door een verdere afname van de prijs van investeringsgoederen. Verder wordt de prijsstijging van ingevoerde grondstoffen gecompenseerd door de prijsdaling van de ingevoerde producten ten behoeve van de wederuitvoer. Volgend jaar zorgt de vertraagde doorwerking van de stijging van de olieprijs naar verwachting voor een toename van de invoerprijzen van 1%.

Tabel 3.10 Aspecten prijzen buitenlandse handel in goederen, exclusief energie, 2002-2006

	2002	2003	2004	2005	2006
bijdragen in %-punten					
Invoer grondstoffen en halffabrikaten	- 1,9	- 0,8	0,1	1	¾
Energiekosten	- 0,1	0,1	0,7	1½	¼
Arbeidskosten	1,5	0,7	- 1,3	- 1	- 1½
Brutomargeverbetering ^a	0,1	- 0,4	1,5	0	1¼
Totaal: prijs binnenslands geproduceerde uitvoer (%)	- 0,5	- 0,4	1,1	1½	¾
mutaties per jaar in %					
Prijs wederuitvoer	- 5,2	- 4,8	- 2,8	- 1½	¼
Uitvoerprijs	- 2,6	- 2,4	- 0,7	0	½
Invoerprijs	- 5,1	- 3,4	- 1,4	- ¼	1
Ruilvoet	2,5	1,0	0,7	¼	- ½
Concurrentenprijs	- 3,7	- 4,9	- 1,0	1¼	1¼

^a Inclusief afschrijvingen en rente.

De verhouding van de invoer- en uitvoerprijzen bepaalt de ruilvoet. Omdat naar verwachting de uitvoerprijzen minder dalen dan de invoerprijzen, verbetert dit jaar de ruilvoet. De afgelopen drie jaar was dit steeds het geval, zij het dat de verbetering ieder jaar minder groot werd. Deze ontwikkeling was vooral het gevolg van de waardestijging van de euro ten opzichte van de dollar. Hierdoor werden Nederlandse producten relatief duurder ten opzichte van buitenlandse goederen. Dit werd in 2002 en 2003 versterkt door de relatief ongunstige ontwikkeling van de Nederlandse arbeidskosten per eenheid product. Deze twee opwaartse effecten op de ruilvoet compenseerden het effect van de stijgende grondstofprijzen. Niet alleen de olie maar, door de grote vraag uit China, zijn ook andere grondstoffen de afgelopen twee jaar duurder geworden. Op de lange termijn worden deze kostenstijgingen normaal gesproken volledig doorberekend in de uitvoerprijzen, zodat er uiteindelijk geen effect is op de uitvoerprijs. Omdat dit tijd kost, zorgen duurdere grondstoffen op korte termijn voor een drukkend effect op de ruilvoet.

Volgend jaar zal de ruilvoet naar verwachting iets verslechteren. In de projectie ligt de dollarkoers volgend jaar lager dan dit jaar, wat een negatief effect heeft. Daarnaast zullen de

lagere arbeidskosten per eenheid product volgend jaar naar verwachting een temperend effect hebben op de ruilvoet.

Een verslechtering van de ruilvoet betekent dat door Nederland geëxporteerde goederen goedkoper zijn geworden ten opzichte van de ingevoerde goederen. Een structurele ruilvoetverslechtering leidt tot welvaartsverlies van een land. Op de korte termijn is een verandering van de ruilvoet echter vaak een weerspiegeling van een veranderde prijsconcurrentiepositie. Als de prijsconcurrentiepositie van Nederlandse exporteurs verbetert, verslechtert de ruilvoet. Volgend jaar zal voor het eerst sinds een aantal jaar de prijsconcurrentiepositie van Nederlandse exporteurs weer verbeteren.

3.2.3 Winstgevendheid

De winstgevendheid van bedrijven blijft dit jaar nagenoeg gelijk. Weliswaar neemt de arbeidsinkomensquote van de marktsector met 1%-punt toe, tot 81%, maar deze toename is sterk vertekend door de aankoop door de Staat van het transportbedrijf van de Gasunie. De extra BTW-inkomsten die met deze aankoop zijn gemoeid, stuwen de AIQ van de marktsector op.¹⁹ Als gecorrigeerd wordt voor dit effect komt de arbeidsinkomensquote dit jaar ½%-punt hoger uit dan in 2004. Ook in de afgelopen drie jaar bleef de arbeidsinkomensquote vrij stabiel. Overigens zijn de niveaus en de mutaties van de winstgevendheid en de arbeidsinkomensquote in de periode 2001-2004 door de revisie en de reguliere bijstellingen in de Nationale rekeningen van het CBS aangepast. In een kader in hoofdstuk 1 wordt hier dieper op ingegaan.

De winstgevendheid wordt neerwaarts beïnvloed door de ongunstige ontwikkeling van de externe ruilvoet. Door de duurdere olie moeten Nederlandse producenten meer betalen voor hun grondstoffen. Deze kostenstijging kan vanwege contracten of uit concurrentieoverwegingen echter niet onmiddellijk worden doorberekend in de uitvoerprijzen.

Tabel 3.11 Determinanten van de arbeidsinkomensquote marktsector, 2002-2006							
	2002	2003	2004	2005	2005 ^c	2006	2006 ^c
	mutaties per jaar in %-punt						
Arbeidsinkomensquote	80,4	80,4	80,0	81	(80½)	79	
Idem, mutatie	- 0,2	0,0	- 0,3	1	(½)	- 2	(- 1½)
Bijdrage arbeidskosten per eenheid product	4,1	2,3	- 0,8	- ½		- 1½	
w.v. bijdrage loonvoet	4,4	3,4	2,8	1		¾	
bijdrage arbeidsproductiviteit ^a	- 0,3	- 1,2	- 3,6	- 1½		- 2½	
Bijdrage binnenlandse afzetprijs ^b	- 3,1	- 1,6	- 0,2	¼	(- ¼)	- 1½	(- 1)
Bijdrage externe ruilvoet	- 1,2	- 0,6	0,7	1¼		1	

^a Netto toegevoegde waarde per arbeidsjaar.
^b Ongerekend indirecte belastingen en subsidies.
^c Cijfers tussen haakjes zijn gecorrigeerd voor de aankoop door de Staat van het transportbedrijf van de Gasunie in 2005.

¹⁹ De BTW die bij deze transactie wordt afgedragen (1,6 mld euro), drukt de noemer van de AIQ. De wijze waarop deze transactie uiteindelijk in de Nationale rekeningen terecht komt, wordt nog nader onderzocht.

Hier staat tegenover dat de arbeidskosten per eenheid product dit jaar waarschijnlijk wat afnemen, hoewel dit de opwaartse invloed van de ruilvoetontwikkeling niet volledig compenseert.

Door de aantrekkende productie neemt de geraamde arbeidsproductiviteit volgend jaar wat meer toe dan dit jaar. Aangezien de loonvoet zich gematigd blijft ontwikkelen, leveren de arbeidskosten per eenheid product dan een grotere positieve bijdrage aan de ontwikkeling van de winstgevendheid. Ook de verwachte stijging van de binnenlandse afzetprijs levert hieraan een substantiële bijdrage. Met vertraging zullen producenten komend jaar de gestegen olieprijs gedeeltelijk in de afzetprijzen doorberekenen. Bovendien grijpen ondernemers de aantrekkende conjunctuur vermoedelijk aan om hun winstmarges wat te verhogen. Deze effecten resulteren in een daling van de arbeidsinkomensquote in 2006, die naar verwachting meer dan het dubbele bedraagt van de stijging dit jaar.

Als maatstaf voor de winstgevendheid van de productie in Nederland is de bruikbaarheid van de kapitaalinkomensquote (het complement van de arbeidsinkomensquote) beperkt, aangezien daarbij geen rekening wordt gehouden met de netto rentelasten en de winstbelasting. Het corrigeren voor de netto rentelasten is gecompliceerd, omdat deze lasten voor bedrijven tegelijkertijd bijdragen aan de winst van banken, die eveneens tot de marktsector worden gerekend. Om die reden wordt eerst een kapitaalinkomensquote exclusief banken en verzekeringen berekend. Vervolgens worden hierop de netto rentelasten en winstbelasting in mindering gebracht, waarna de winstquote van productie in Nederland resulteert.

Tabel 3.12 Aspecten winstgevendheid en vermogensverhoudingen, 2002-2006

	2002	2003	2004	2005 ^b	2006
	%				
Kapitaalinkomensquote marktsector	19,6	19,6	20,0	19 (19½)	21
Idem, gecorrigeerd ^a	19,2	17,6	18,2	17¾	18¼
Netto rentelastenquote	3,6	4,0	3,4	3¼	3
Belastingquote	4,7	3,3	3,7	3½	3¾
Winstquote (van productie in Nederland)	11,1	10,3	11,0	11	11½
Rentabiliteit eigen vermogen	7,5	7,6	8,1	7½	8
Solvabiliteit	43,3	45,0	45,8	46½	46½
Lange rente	4,9	4,1	4,1	3½	4
Korte rente	3,3	2,3	2,1	2	2¼

^a Exclusief banken en verzekeringswezen, inclusief winstdeling van beleggingsresultaten op collectieve pensioenregelingen.

^b Cijfer tussen haakjes is gecorrigeerd voor de aankoop door de Staat van het transportbedrijf van de Gasunie in 2005. In de gecorrigeerde kapitaalinkomensquote en de belastingquote is het effect van deze aankoop verrekend.

De rentelastenquote geeft na de revisie van de Nationale rekeningen niet langer het saldo van de werkelijk betaalde rentelasten en ontvangen rente-inkomsten weer. De achterliggende gedachte bij de revisie is dat de betaalde en ontvangen rente niet alleen de prijs van kapitaal weergeven, maar dat hierin ook een vergoeding voor geleverde bankdiensten is verdisconteerd. Bij de berekening van de netto rentelasten in tabel 3.12 worden de betaalde rentelasten en ontvangen rente-inkomsten gecorrigeerd voor deze zogenoemde FISIM (Financial Intermediation Services Indirectly Measured).

In de raming ligt besloten dat de gecorrigeerde kapitaalinkomensquote dit jaar afneemt, waarna volgend jaar een herstel volgt tot 18¼%. Dit patroon komt ook terug in het verloop van de winstquote van productie in Nederland, aangezien zowel de netto rentelastenquote als de belastingquote in de periode 2004-2006 naar verwachting tamelijk stabiel zijn.

Naast de productie in Nederland zijn voor multinationals de resultaten in het buitenland belangrijk. Voor de berekening van de rentabiliteit van het eigen vermogen zijn daarom ook de winsten uit het buitenland relevant. Vorig jaar konden Nederlandse multinationals flink profiteren van de goed draaiende wereldeconomie. Dit jaar ontwikkelen de winsten uit het buitenland zich naar verwachting wat minder gunstig en daalt de rentabiliteit van het eigen vermogen. Volgend jaar lopen in het kielzog van de aantrekkende wereldeconomie ook de geraamde winsten uit het buitenland wat op. De rentabiliteit neemt in de raming dan toe tot 8%.

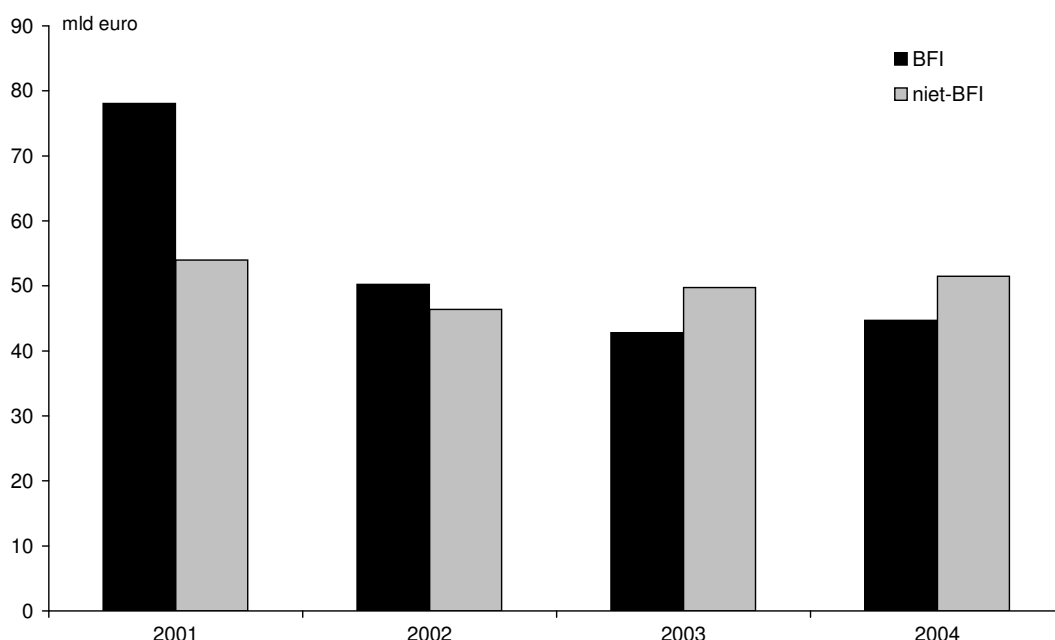
De animo van Nederlandse multinationals om in het buitenland te investeren is sinds vorig jaar flink afgenomen. Door de daling van de dollarkoers in de afgelopen jaren zijn investeringen in met name de Verenigde Staten, één van de belangrijkste landen voor Nederlandse investeerders, minder waard geworden. Vermoedelijk spelen daarnaast gewijzigde strategische keuzes en afwegingen een belangrijke rol. Aan het einde van de jaren negentig waren overnames erg populair, door stijgende aandelenkoersen, de stormachtige ontwikkeling van ICT en de voortgaande globalisering. Ook Nederlandse multinationals investeerden destijds veel in het buitenland. De terugval van de beurskoersen, deels door het uiteenspatten van de ICT-zeepbel, en enkele minder gelukkige overnames hebben echter geleid tot een heroriëntatie en een afname van de directe investeringen door Nederlandse bedrijven. Mede als gevolg van de toenemende globalisering en het structurele spaaroverschot van de Nederlandse economie trekken de buitenlandse investeringen in de ramingsjaren waarschijnlijk weer aan, maar zij bereiken in de raming bij lange na niet het niveau van het topjaar 2000.

Bij de financiering van fusies en overnames spelen zogenoemde Bijzondere Financiële instellingen (BFI's) een belangrijke rol. Dit zijn aparte concernonderdelen van multinationals die buitenlandse gelden bijeenbrengen en beheren. Het bijzondere aan BFI's is dat er weinig mensen werken in verhouding tot de omvangrijke kapitaalstromen die door deze onderdelen worden gegenereerd. Zij zijn doorgaans om fiscale redenen in Nederland gevestigd. Sinds de recente revisie vormen de transactie van de BFI's een integraal onderdeel van de Nationale

rekeningen.²⁰ Figuur 3.9 laat zien dat een zeer groot deel van de voor Nederland bestemde inkomsten uit buitenlands vermogen via deze BFI's loopt. In de systematiek van de Nationale rekeningen worden BFI's tot de financiële instellingen gerekend. Omdat de door het CPB geraamde rentabiliteit van het eigen vermogen betrekking heeft op de marktsector exclusief financiële instellingen, komen de resultaten van deze BFI's hierin niet tot uitdrukking.

Nederlandse bedrijven zullen de winsten dit jaar naar verwachting gebruiken om de solvabiliteit verder te verhogen, naar circa 46½%. Om overnames te financieren hebben bedrijven zich aan het eind van het vorige decennium flink in de schulden gestoken, maar na 2002 is de solvabiliteit gestaag verbeterd. Wel wordt het solvabiliteitscijfer vanaf 2003 vertekend door de overgang naar nieuwe internationale boekhoudregels (IFRS). Dit heeft een opwaarts effect van ongeveer 0,6%-punt. In de raming blijft de solvabiliteit volgend jaar op ongeveer hetzelfde niveau. Weliswaar nemen de winsten naar verwachting toe, wat een opwaarts effect op de

Figuur 3.9 Inkomsten van Nederland uit vermogen in het buitenland, 2001-2004

solvabiliteit heeft, maar daar staat tegenover dat de aantrekkende investeringen waarschijnlijk gedeeltelijk met vreemd vermogen worden gefinancierd. Uit enquêtes van De Nederlandsche Bank blijkt dat banken sinds vorig jaar meer bereid zijn krediet te verstrekken, nadat zij in 2002 en 2003 hiermee juist terughoudend waren.

²⁰ Zie CBS, *Nationale rekeningen 2004-Revisie 2001*, 2005, blz. 13.

4 Arbeid en inkomen

4.1 Arbeidsmarkt

De contractlonen in de marktsector stijgen naar verwachting met 1% in 2005 en 1½% in 2006. De sociale lasten voor werkgevers nemen dit jaar en volgend jaar toe. Dit wordt volgend jaar echter ruimschoots gecompenseerd door een negatieve incidentele loonontwikkeling als gevolg van enkele stelselwijzigingen. De groei van de loonvoet marktsector, die afgelopen jaren fors was, vlakkt in de raming af tot 1¼% dit jaar en 1% volgend jaar. Het herstel van de werkgelegenheidsgroei laat nog op zich wachten. In 2005 daalt de werkgelegenheid in arbeidsjaren met ½%, gevolgd door een toename van 1% in 2006.

4.1.1 Loonvoet

De contractloonstijging in de marktsector is afgelopen jaren sterk afgenomen, maar met name door de oploep van de pensioenpremies bleef de stijging van de loonvoet fors. Volgens de herziene cijfers in de Nationale rekeningen van het CBS bedroeg deze stijging 4,3% in 2003 en 3,5% in 2004. De sociale lasten voor werkgevers nemen dit jaar en volgend jaar ook nog toe. Mede dankzij enkele stelselwijzigingen op het terrein van loondoorbetaling bij ziekte, zorg, arbeidsongeschiktheid en prepensioen wordt voor volgend jaar een incidentele loondaling voorzien. Ondanks een aantrekkende contractloonstijging zal de mutatie van de loonvoet in de marktsector naar verwachting volgend jaar verder afnemen. De vermindering van de loonkostensubsidies voor laagbetaalden (SPAK) heeft in 2005 en 2006 een beperkt opwaarts effect op de arbeidskosten; hier staat een beperkte stijging van de subsidie op speur- en ontwikkelingswerk in 2006 tegenover.

Tabel 4.1 Opbouw loonvoetmutatie marktsector, 2002-2006

	2002	2003	2004	2005	2005 gecorr. ^a	2006	2006 gecorr. ^a
	mutaties per jaar in %						
Contractloon (incl. overloop)	3,5	2,7	1,5	1	1	1½	1½
Incidenteel	0,5	0,8	0,9	0	¼	– ¾	– ½
Brutoloon	4,0	3,5	2,4	¾	1¼	¾	1
Sociale lasten werkgevers	1,5	0,8	1,1	½	½	½	½
Loonvoet marktsector	5,5	4,3	3,5	1¼	1¾	1	1¼
Effect loonkostensubsidies	0,0	0,2	– 0,3	¼	¼	0	0
Loonvoet inclusief loonkostensubsidies	5,5	4,5	3,2	1½	1¾	1¼	1½

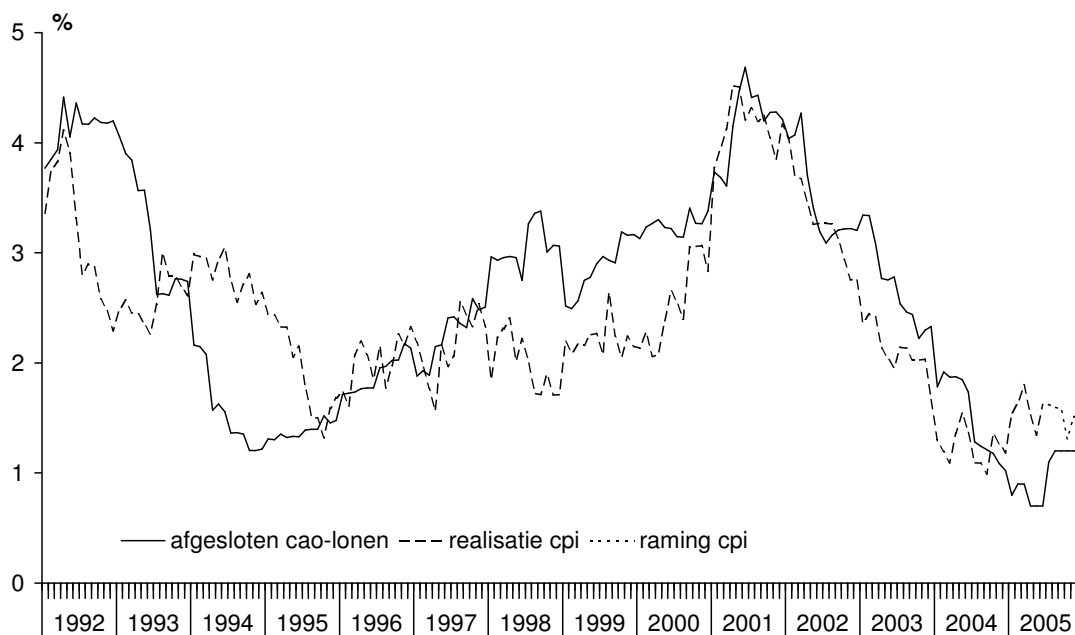
^a Gecorrigeerd voor de effecten van de invoering van de wet Verlenging Loondoorbetalingsverplichting bij Ziekte (VLZ).

De gemiddelde contractloonstijging in de marktsector neemt naar verwachting af van 1,5% in 2004 tot 1% in 2005. De contractloonstijging is, ondanks de hoge arbeidsproductiviteitsgroei in 2004, gering vanwege de lage inflatie en de hoge werkloosheid. Voor 2006 wordt een contractloonstijging in de marktsector van 1½% geraamd. Deze oploep van de

contractloonstijging hangt samen met de daling van de werkloosheid en de hogere arbeidsproductiviteitsgroei.

De tot dusver afgesloten cao's bevestigen dat de contractloonstijging volgend jaar hoger uitvalt dan dit jaar. Voor ongeveer de helft van de werknemers in de marktsector is inmiddels een cao voor geheel 2005 afgesloten. De gemiddelde contractloonstijging in deze cao's bedraagt 0,9% op jaarbasis. Voor de nog af te sluiten cao's wordt in de raming uitgegaan van een contractloonstijging op niveaubasis van 1%. Voor ongeveer een kwart van de werknemers in de marktsector is een cao voor geheel 2006 afgesloten met een gemiddelde contractloonstijging van 1,4% op jaarbasis. De raming impliceert een contractloonstijging op niveaubasis van 2% voor de nog af te sluiten cao's.

Figuur 4.1 Contractloonstijging marktsector en inflatie, 1992-2005

De contractloonstijging in de collectieve sector zal dit jaar en volgend jaar naar verwachting achterblijven bij die in de marktsector. Dit hangt samen met de relatief sterke stijging van de pensioenpremies bij ABP en PGGM en de beleidsmatige korting op het budget voor arbeidsvoorwaarden in de collectieve sector, beide in 2005. De geraamde ruimte voor contractloonstijging is in 2006 beperkt door de veronderstelde bijdrage van de werkgevers bij overheid en zorg aan de levensloopregeling.

De pensioenpremie in de marktsector neemt dit jaar naar verwachting nog enigszins toe. Voor volgend jaar wordt een daling voorzien vanwege het vervallen van de fiscale faciliteit voor VUT- en prepensioenpremies. In recent aangepaste pensioenregelingen en cao's wordt

De invoering van Wfsv: gevolgen voor deeltijdwerk

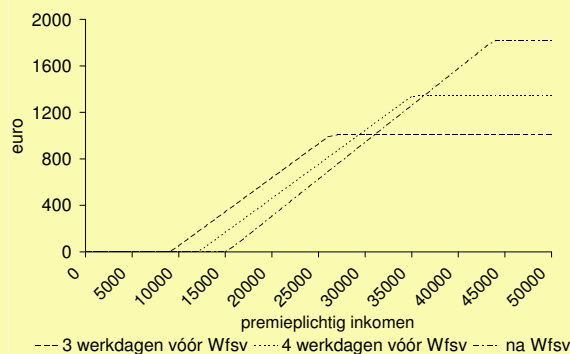
De Wet financiering sociale verzekeringen (Wfsv), die voortbouwt op de Wet administratieve lastenverlichting en vereenvoudiging in de sociale verzekeringen (Walvis), treedt in 2006 in werking. De wet maakt een einde aan de bestaande dagfranchises en de verschillen in de maximumpremiegrenzen in de werknemersverzekeringen voor deeltijdwerk en voltijdwerk. Daarnaast draagt de werkgever nu naast de ingehouden loonbelasting ook de sociale premies aan de belastingdienst af. Het doel van de wet is om de premie-inning en administratie te vereenvoedigen.

Door de wet zijn de maximumpremiegrenzen en de Awf-franchise voor deeltijders, die voorheen evenredig verlaagd werden met het aantal gewerkte dagen, gelijk aan die van een voltijdwerker. De hogere franchise en de hogere premiegrenzen hebben tegengestelde effecten op de premiegrondslag. Enerzijds zorgt een hogere franchise ervoor dat er pas bij een hoger inkomen premies afgedragen moeten worden en wordt de grondslag verkleind; anderzijds zorgen de hogere maximumpremiegrenzen voor een grotere grondslag. Een verhoging van de Awf-premie compenseert de kleinere Awf-grondslag, een verlaging van de ZVW- en WAO-premies compenseert de grotere grondslag voor de overige werknemersverzekeringen.

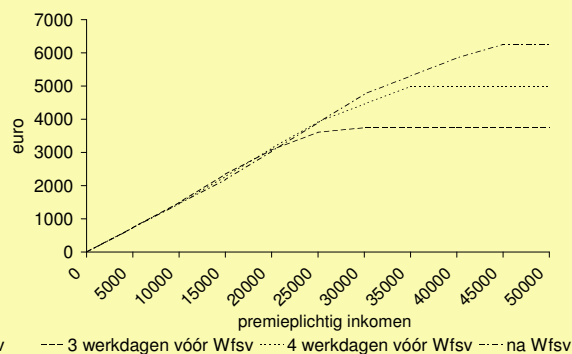
Voor werknemers heeft de wet alleen een direct effect op de Awf-premie. Daarnaast zijn er indirecte effecten, doordat de ZVW-bijdrage van de werkgever en de Awf-premie van de werknemer meetellen voor het belastbaar inkomen. In onderstaande figuur is alleen het directe effect weergegeven. Voor deeltijders met een laag inkomen overheerst het gunstige effect van de hogere Awf-franchise, voor deeltijders met een hoog inkomen het nadelige effect van de hogere maximum premiegrens. In de onderstaande linkerfiguur is te zien dat bij een driedaagse werkweek (gestreepte lijn) en een inkomen beneden de 31 000 euro de wet tot een verlaging van de premie leidt. Boven dit inkomen gaan werknemers erop achteruit. De verhoging van de Awf-premie wordt deels gecompenseerd door de lagere loonheffing. Per saldo resteert een kleine koopkrachtdaling voor deeltijdwerknemers van gemiddeld 0,2%.

Premies werknemersverzekeringen en ZVW vóór en na Wfsv, marktsector, 2006

Werknemer

Werkgever

Voor werkgevers is de verhoging van de maximum premiegrenzen meestal nadeliger dan het voordeel van de hogere Awf-franchise. Werkgevers met werknemers die minder dan 21 000 euro verdienen bij een driedaagse werkweek en minder dan 26 000 euro verdienen bij een vierdaagse werkweek zijn echter minder kwijt aan sociale lasten. Voor alle andere deeltijders betalen de werkgevers meer. De premiedruk, het aandeel van de sociale premies in de lonen, is bij hetzelfde inkomen even hoog als die voor voltijdwerkers, terwijl die voorheen lager was. Daarnaast is de gemiddelde premiedruk voor een voltijdwerker zelfs lager dan voor een deeltijder die per dag evenveel verdient en per jaar minstens 26 000 euro verdient. De arbeidskostenstijging, die voor individuele gevallen zeer groot kan zijn, is gemiddeld beperkt. Aan de ene kant worden werknemers met kleine deeltijdbanen en een lager inkomen goedkoper, aan de andere kant worden werknemers met een deeltijdbaan en een hoger inkomen duurder.

ongeveer 70% van de bestaande ruimte voor VUT en prepensioen omgezet in een verhoogd ouderdoms- en nabestaandenpensioen. Werknemers kunnen het verhoogde pensioen ook aanwenden voor vervroegde uittreding. Een deel van de bestaande ruimte blijft in stand via stortingen in de levenslooptegeling. In een deel van de sectoren zullen werkgevers hier financieel aan bijdragen. De werkgeversbijdragen voor levensloop zijn geboekt in de incidentele loonontwikkeling.

Na invoering van de wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA) in 2006 vervalt het WAO-hiaat, dat ontstaat doordat de wettelijke uitkering na verloop van tijd lager wordt dan 70% van het laatstverdiende loon, voor volledig en duurzaam arbeidsongeschikten. Het WAO-hiaat voor gedeeltelijk arbeidsongeschikten, voor zover zij werkloos zijn, blijft bestaan. Het WAO-hiaat is voor veel werknemers gedicht via een private verzekering, die voorziet in een bovenwettelijke aanvulling bij arbeidsongeschiktheid. De premie voor de hiaatverzekering, die door de invoering van WIA gedeeltelijk overbodig wordt, neemt in 2006 naar verwachting met ruim 0,5 mld euro af.³² Werkgevers betalen gemiddeld 70% van de premie, werknemers 30%. Het restant van de bestaande hiaatpremies, eveneens ruim 0,5 mld euro, wordt naar verwachting aangewend voor verzekering van het hiaat van gedeeltelijk arbeidsongeschikten.

De sociale lasten voor werkgevers nemen dit jaar toe door hogere pensioenpremies. Voor volgend jaar wordt een verdere stijging van de sociale lasten voor werkgevers voorzien. De stijging door de invoering van de inkomensafhankelijke bijdrage ZVW, die ook geldt voor de huidige particulier verzekerde werknemers, is groter dan de daling door verlaging van de premies voor (pre)pensioen, VUT en bovenwettelijke aanvullingen bij arbeidsongeschiktheid. De invoering van de Wet financiering sociale verzekeringen in 2006 leidt tot een verschuiving van de sociale lasten voor werkgevers (zie kader).

De incidentele loonontwikkeling is dit jaar naar verwachting zeer gering, doordat het opwaartse effect van veranderingen in de samenstelling van het bestand van werknemers (structuureffect) wegvalt tegen het negatieve effect van de verlenging van de loondoorbetalingsverplichting bij ziekte (VLZ; zie CEP 2005, blz. 168). De incidentele loonontwikkeling is volgend jaar naar verwachting negatief. Het neerwaartse effect van het vervallen van de bestaande werkgeversbijdragen particuliere ziektekosten en VLZ is groter dan het structuureffect en het opwaartse effect van de introductie van werkgeversbijdragen voor levensloop.

4.1.2 Werkgelegenheid

De werkgelegenheid van werknemers is in het tweede kwartaal van 2005 gedaald met 1% (57 000 arbeidsjaren) ten opzichte van hetzelfde kwartaal een jaar eerder. De daling in de werkgelegenheid, die begin 2004 nog 2% bedroeg, wordt dus geleidelijk aan kleiner. Daarmee loopt zoals gebruikelijk de ontwikkeling van de werkgelegenheid achter op de productiegroei.

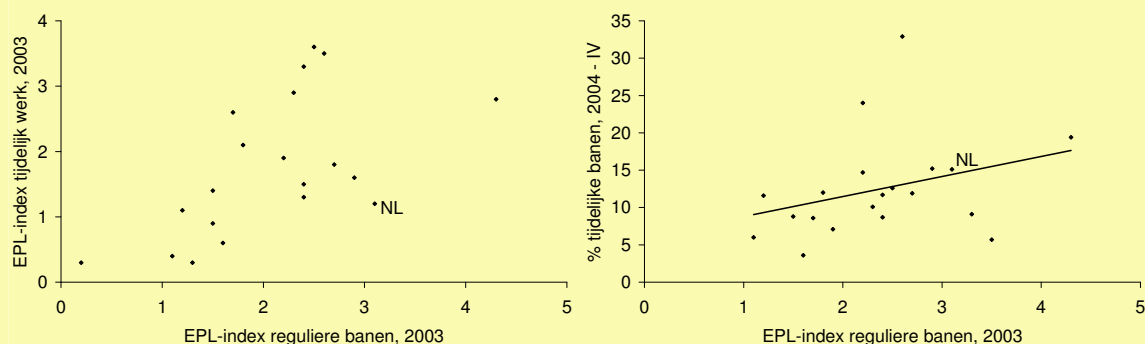
³² Daarnaast vindt restitutie plaats van teveel betaalde hiaatpremies over 2004 en 2005. Dit wordt geboekt als een kapitaaloverdracht, niet als een tijdelijke premieverlaging.

Hoge ontslagbescherming en veel tijdelijke banen: dreigende tweedeling op de arbeidsmarkt?

Nederland heeft internationaal gezien een gemiddelde mate van ontslagbescherming. Hierachter schuilt echter een opvallende variatie: reguliere banen kennen een relatief hoge ontslagbescherming, terwijl voor tijdelijke banen (arbeidscontracten voor bepaalde tijd en uitzendbanen) de ontslagbescherming relatief gering is. Onderstaande figuur (links) illustreert dit: voor 20 OESO-landen is de 'Employment Protection Legislation' (EPL)-index voor reguliere banen afgezet tegen die voor tijdelijke banen. De index, die het effect van regelingen zoals de hoogte van de ontslagvergoeding en de lengte van de opzegperiode weergeeft, is hoger naarmate de ontslagbescherming strikter is. De figuur rechts laat zien dat de strikte ontslagbescherming bij reguliere banen gepaard gaat met een relatief hoog aandeel van tijdelijke banen.

Veel OESO-landen hebben de ontslagbescherming voor tijdelijke banen het afgelopen decennium versoepeld. In Nederland is door de wet Flexibiliteit en Zekerheid in 1999 de arbeidsmarkt flexibeler geworden. Deze wet beoogde meer ruimte voor langdurigere tijdelijke contracten (flexibiliteit) en minder ruimte voor repeterende tijdelijke contracten (zekerheid). Door additionele cao-bepalingen is het tweede effect grotendeels teniet gedaan.^a Zo bevatten in 2004 38% van de cao's afspraken over uitbreiding van het aantal mogelijke opeenvolgende contracten voor bepaalde tijd en/of uitbreiding van de totale duur van de opeenvolgende contracten of de tijd tussen opeenvolgende contracten. Om onbeperkt gebruik van repeterende contracten tegen te gaan, adviseerde de Stichting van de Arbeid recentelijk om deze flexibiliteit enigszins te begrenzen.

Positie Nederland inzake ontslagbescherming; ontslagbescherming reguliere banen vs. aandeel tijdelijke banen

Bron: OECD Employment Outlook, 2004; EU Labour Force Survey.

Wat zegt de economische literatuur over ontslagbescherming?^b Allereerst vermindert ontslagbescherming het tempo van reallocatie van banen: werkgevers ontslaan mensen minder snel, maar zijn ook voorzichtiger met het aannemen van personeel. Ze spelen daardoor minder snel in op technologische veranderingen of vraagschokken. Een potentieel voordeel van ontslagbescherming is de stimulans op investeringen in (bedrijfsspecifieke) training en opleiding. Dankzij strikte ontslagbescherming is de uitstroom naar werkloosheid lager, maar de zoekduur van werklozen wordt langer. Per saldo vinden de meeste studies geen of een (licht) opwaarts effect van ontslagbescherming op werkloosheid. De werkgelegenheidseffecten van ontslagbescherming verschillen per groep: jongeren, vrouwen en ouderen ondervinden veelal nadeel, terwijl de effecten relatief gunstig uitpakken voor mannelijke werknemers van middelbare leeftijd. Indien ontslagbescherming tussen reguliere en tijdelijke banen te ver uiteen loopt dreigt het gevaar van een tweedeling op de arbeidsmarkt: werknemers in reguliere banen ('insiders') worden sterk beschermd tegen ontslag en kunnen hoge lonen afdwingen, terwijl de 'outsiders' blijven steken in slecht betaalde tijdelijke banen met weinig trainingsmogelijkheden.

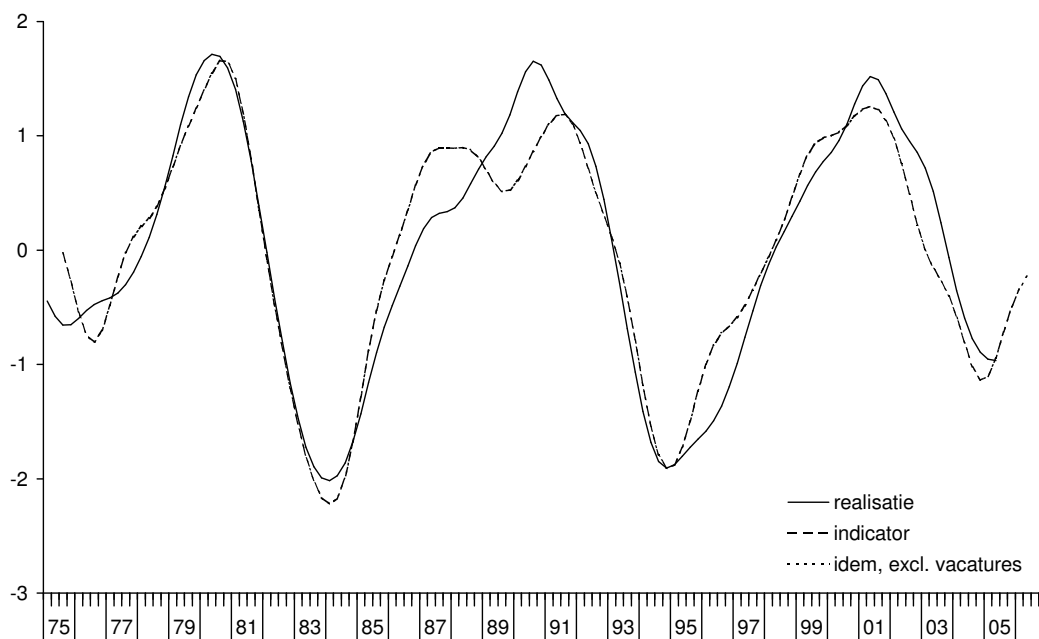
^a SZW, De wet flexibiliteit en zekerheid. Een onderzoek naar de mate waarin en de wijze waarop in de CAO's van 2004 is afgeweken van de 3/4 bepalingen, Den Haag, 2004.

^b Zie bijvoorbeeld: OECD, *Employment Outlook*, 2004.

Voor het gehele jaar 2005 wordt een daling van de werkgelegenheid (inclusief zelfstandigen) met ½% verwacht. Het aantal arbeidsjaren zal in 2006 voor het eerst sinds 2001 waarschijnlijk weer toenemen.

Opvallend is dat de daling van de werkgelegenheid de laatste jaren vooral geconcentreerd is geweest bij mannen: hun werkgelegenheidsgroei is al sinds begin 2002 negatief. Voor het eerste kwartaal in 2005 bedraagt deze daling ten opzichte van het eerste kwartaal van 2004 2%. In vergelijking hiermee ondervond de werkgelegenheid van vrouwen in de afgelopen periode een lichtere dip. De daling bij vrouwen zette pas in vanaf begin 2004 en bedroeg het eerste kwartaal in 2005 ¼%. De verklaring hiervoor is vooral gelegen in de groei van de werkgelegenheid in de zorg en bij de overheid. In de periode van 2001 tot 2004 nam de werkgelegenheid van vrouwen in deze sectoren toe met 115 000 arbeidsjaren, tegenover 10 000 arbeidsjaren voor mannen. De conjuncturele neergang van de afgelopen jaren heeft zich vooral gemanifesteerd bij flexibele banen, voor zowel mannen als vrouwen. Een kader gaat nader in op de rol van flexibele arbeid en ontslagbescherming bij het opvangen van conjuncturele schokken.

Figuur 4.2 CPB-werkgelegenheidsbarometer, 1975-2006^a

^a Deze indicator geeft de verhouding aan tussen het actuele en het trendmatige niveau van de werkgelegenheid (in arbeidsjaren). Een opgaande (neergaande) lijn geeft aan dat de werkgelegenheidsgroei hoger (lager) ligt dan de trendmatige groei.

Verskillende arbeidsmarktindicatoren tonen een voorzichtig herstel van de arbeidsmarkt in 2005. Zoals tabel 4.2 laat zien neemt het aantal vacatures sinds enige tijd toe. In het eerste kwartaal van dit jaar lag het aantal vacatures 33 000 hoger dan een jaar daarvoor. In het tweede kwartaal liep dit echter weer terug tot 18 000. Ook laat het aantal uitzenduren in de meest recente kwartalen een relatief grote toename zien; deze indicator stijgt al sinds het tweede kwartaal van 2004. Meer recentelijk lijkt zich bij het aantal ontslagen een omslag naar een

daling af te tekenen. De CPB-werkgelegenheidsbarometer (zie figuur 4.2), die het verloop van de werkgelegenheid voorspelt op basis van een vijftal indicatoren, geeft eveneens aan dat de werkgelegenheid op korte termijn zal toenemen.

Tabel 4.2 Arbeidsmarktindicatoren per kwartaal, 2003-I t/m 2005-II

	2003				2004				2005	
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II
	niveau	jaarmutaties ^a								
Arbeidsvolume ^b	5798	- 48	- 72	- 78	- 116	- 109	- 99	- 86	- 71	- 57
Vacatures ^c	124	- 37	- 34	- 27	- 3	11	28	26	33	18
Uitzenduren ^d	51	- 7	- 7	- 5	- 4	1	6	12	10	
Ontslagaanvragen ^e	19,2	4,8	2,9	6,1	3,5	1,5	0,2	- 0,7		
Faillissementen ^f	1145	490	236	230	273	- 170	- 1	- 70	- 49	- 21

^a Ten opzichte van het overeenkomstige kwartaal in het voorgaande jaar.
^b In duizenden, arbeidsjaren van werknemers.
^c In duizenden, inclusief vacatures bij overheid (ultimo cijfers).
^d In miljoenen.
^e In duizenden, ontslag aanvragen ingediend bij de CWI's.
^f In eenheden, uitgezonderd eenmansbedrijven.

Ondanks de tekenen van herstel ontwikkelt de werkgelegenheid zich naar verwachting in 2005 per saldo nog gematigd negatief. Het herstel van de productiegroei in 2004 werkt namelijk vertraagd door op de werkgelegenheid. Gecorrigeerd voor het opwaartse statistische effect van VLZ op de werkgelegenheid is de daling iets groter (zie tabel 4.3). De productiegroei zet in 2006 naar verwachting verder door en bedrijven zullen meer personeel vragen. In de raming voor 2006 laat de werkgelegenheid voor het eerst sinds 2001 een bescheiden groei zien.

Tabel 4.3 Werkgelegenheid naar sectoren in arbeidsjaren, 2002-2006

	2004	2002	2003	2004	2005	2005 gecorr. ^a	2006	2006 gecorr. ^a
	niveaus in dzd	mutaties per jaar in %						
Loontrekkers bedrijven	4888	- 0,6	- 1,4	- 1,8	- ¾	- 1	1	¾
w.v. marktsector	4049	- 1,8	- 2,5	- 2,5	- 1	- 1¼	¾	½
zorg	772	6,6	5,3	2,0	1½	1¼	2¾	2½
Zelfstandigen	760	- 1,1	- 0,5	- 0,7	- ¼		- ¼	
Overheid	806	2,9	2,1	- 1,4	- ½	- ¾	1¾	1½
Totaal	6454	- 0,3	- 0,9	- 1,6	- ½	- ¾	1	¾

^a Gecorrigeerd voor de effecten van de invoering van de wet Verlenging Loondoorbetalingsverplichting bij Ziekte (VLZ).

Binnen de marktsector is de daling van de werkgelegenheid de afgelopen jaren het sterkst geweest bij de industrie, de bouwnijverheid, de sector vervoer, opslag en communicatie en de

financiële en zakelijke dienstverlening. In de sectoren delfstoffenwinning en landbouw, bosbouw en visserij was deze groei ongeveer nul. In de zakelijke dienstverlening ging de werkgelegenheidsgroei gepaard met een toegenomen inzet van uitzendkrachten. In de prognose voor 2006 groeit de werkgelegenheid in de marktsector, gecorrigeerd voor VLZ, met ½%, waarmee aan de daling van de afgelopen jaren een einde komt.

Bij de sector overheid neemt de werkgelegenheid in 2005 nog licht af, vooral als gevolg van efficiëncytaakstellingen bij het rijk en de korting op het budget voor gemeenten en provincies. Daarnaast daalt de werkgelegenheid bij defensie licht, als gevolg van de beleidsmatige keuze om defensie-uitgaven meer te richten op materiële en minder op personele uitgaven. In 2006 neemt de werkgelegenheid bij de overheid waarschijnlijk weer toe, vooral dankzij extra uitgaven voor onderwijs en terrorismebestrijding. In de zorgsector blijft net als in de afgelopen jaren de werkgelegenheid toenemen, hoewel de groei gematigder is dan voorheen.

4.1.3 Arbeidsaanbod, werkloosheid en vacatures

Het arbeidsaanbod blijft in de projectie in 2005 vrijwel stabiel, maar groeit in 2006 met ongeveer 60 000 personen, oftewel een toename van ¾%, (zie tabel 4.4). Het verschil tussen beide jaren wordt voornamelijk veroorzaakt door het aantrekken van de conjunctuur, waardoor de neerwaartse invloed op het arbeidsaanbod van het ‘discouraged worker’ effect – mensen worden ontmoedigd zich op de arbeidsmarkt aan te bieden vanwege de geringe kans op het vinden van een baan – kleiner wordt. Door dit conjunctuureffect ligt de geraamde stijging van het arbeidsaanbod in het jaar 2005 nog 70 000 personen onder de toename van het structurele arbeidsaanbod, maar in 2006 blijft het arbeidsaanbod hier slechts 10 000 bij achter.

Tabel 4.4 Decompositie toename arbeidsaanbod, 2005-2006 ^a				
	2005		2006	
	mutaties in dzd personen			
Trend	30		25	
w.v. demografie		– 25		– 30
participatie		55		55
Beleid	20		25	
Effect VLZ	20		20	
Structureel arbeidsaanbod	70		70	
Conjunctuureffect	– 70		– 10	
Totaal	5		60	

^a Door afronding kan het totaal afwijken van de som van de componenten.

^a Door afronding kan het totaal afwijken van de som van de componenten.

De trendmatige groei van het arbeidsaanbod wordt bepaald door twee ontwikkelingen met een tegengesteld effect. Enerzijds zorgt de trendmatig stijgende participatie van vrouwen voor een opwaarts effect, anderzijds brengt het demografische effect een daling van het arbeidsaanbod

Participatie ouderen en deeltijdpensioen

De laatste jaren neemt de arbeidsparticipatie van ouderen gestaag toe. Dit leidt tot een welkome verbreding van het draagvlak om de financiële gevolgen van vergrijzing op te vangen. In de periode 1999-2002 is het aandeel inactieven afgenomen. Bij mannen zijn dit vooral personen met een uitkering, terwijl bij vrouwen ook het aandeel van personen zonder pensioen of uitkering belangrijk afneemt (zie tabel). Komt de hogere arbeidsdeelname van ouderen vooral tot uitdrukking in een toename van het aantal personen met een volledige baan of in een toename van het aantal met een combinatie van deeltijdarbeid en uitkering of pensioen? De groei voor de leeftijd van 55-59 jaar betreft grotendeels het aandeel van personen met inkomen uit arbeid (bij zowel mannen als vrouwen meer dan + 5%-punt). Voor 60-64 jarigen is de toename in het aandeel van personen met zowel inkomen uit arbeid als uit pensioen (+ 2,8%-punt bij mannen en 1,3%-punt bij vrouwen) relatief omvangrijk.

Inkomenspositie 55 tot 65 jarigen

	Mannen				Vrouwen			
	55-59		60-64		55-59		60-64	
	1999	2002	1999	2002	1999	2002	1999	2002
Aleen arbeid ^a	54,6	59,8	15,1	17,4	25,2	31,1	6,2	7,5
Arbeid en pensioen/uitkering ^{a,b}	13,4	13,7	11,2	13,8	6,3	7,1	3,0	4,7
w.v. arbeid en pensioen (incl. vut, prepensioen)	3,2	3,9	4,8	7,6	2,9	3,5	2,0	3,3
w.v. arbeid en uitkering	10,2	9,8	6,4	6,2	3,4	3,5	1,0	1,4
Geen arbeid ^b	32,0	26,5	73,7	68,8	68,5	61,8	90,8	87,8
w.v. pensioen	6,1	5,7	31,7	33,9	7,7	7,0	22,2	23,2
w.v. uitkering	22,7	17,5	39,1	31,4	19,8	17,4	21,5	21,0
w.v. geen van beide	3,2	3,4	3,0	3,5	41,0	37,4	47,1	43,5

^a De categorie 'arbeid' is inclusief zelfstandigen.

^b Personen die tegelijkertijd pensioen en een uitkering genieten worden evenredig verdeeld over de subcategorieën.

Verschillende studies bevestigen het belang van deeltijdpensioen voor de arbeidsdeelname van 60-64 jarigen. Op grond van een recente enquête concludeert DNB dat werknemers bereid zijn om gemiddeld anderhalf jaar langer door te werken wanneer dit in deeltijd kan.^a Ook bedrijven geven aan dat deeltijdpensioen een aantrekkelijke manier kan zijn om ouderen langer in dienst te houden.^b Verder tonen ervaringen in de zorg- en welzijnssector (pensioenfondsen PGGM) aan dat de mogelijkheid tot doorwerken zonder een korting op het pensioen ertoe geleid heeft dat bijna 10% van de pensioengerechtigden besloot langer door te werken.^c

Nog niet alle overgangsregelingen voor VUT en prepensioen laten de mogelijkheid toe tot doorwerken na vervroegde uittreding (eventueel in deeltijd) zonder korting op de (omslaggefinancierde) uitkering. Bij deze mogelijkheid kunnen ouderen een keuze maken voor de tijdsallocatie die het dichtst bij hun voorkeur ligt. Of het totale arbeidsaanbod hierdoor zal toenemen is op voorhand echter niet duidelijk: door deeltijdpensioen zullen meer ouderen langer doorwerken, maar anderzijds zullen ook ouderen die eerst voltijd werkten in deeltijd gaan werken.

^a A. Bruinshoofd en S. Grob, Arbeidsparticipatie van ouderen; Microfinanciële motivaties en beleidsaspecten, DNB Occasional Studies, 3 (1), 2005.

^b Zie OSA, *Tendrapport vraag naar arbeid 2002*, Tilburg, 2003.

^c Zie Nyfer, *Een mooie eindsprint*, Breukelen, 2003, blz. 26. Het betreft de vroegpensioenregeling 'OBU'.

met zich mee. De participatie van vrouwen neemt trendmatig toe: elk volgend cohort heeft een hogere participatie dan het voorgaande cohort op dezelfde leeftijd had. Hierdoor neemt in de ramingsjaren het arbeidsaanbod jaarlijks toe met 55 000 personen. Het demografische effect bestaat, naast een klein opwaarts effect vanuit de groei van de bevolking, vooral uit een fors neerwaarts effect op het arbeidsaanbod vanwege de groei van het aandeel van ouderen in de beroepsbevolking. In 2005 en 2006 wordt gerekend met een daling op grond van demografische ontwikkelingen van 25 000 respectievelijk 30 000 personen. De participatiegraad van ouderen is weliswaar lager dan die van jongeren, maar de participatie van ouderen in zowel voltijdse als deeltijdbanen vertoont wel een stijgende lijn (zie kader).

Naast trendmatige ontwikkelingen en de stand van de conjunctuur zijn ook de effecten van beleidsmaatregelen bepalend voor de hoogte van het arbeidsaanbod. Beleidseffecten zorgen in de prognose gezamenlijk voor een positief effect op het arbeidsaanbod van circa 20 000 personen in 2005 en 25 000 in 2006. Ten eerste leiden de herkeuringen in de WAO in de projectie vanaf 2005 tot extra arbeidsaanbod. Ten tweede gaat van de omzetting van VUT naar prepensioen, mogelijk versneld door de Wet aanpassing fiscale behandeling VUT/prepensioen en introductie levensloopregeling (VPL), een stimulans uit op het arbeidsaanbod van ouderen. Overgangsregelingen zorgen echter dat dit effect op korte termijn beperkt zal zijn. Vooralsnog zijn voor de nieuwe Wet Kinderopvang (zie kader) in de ramingsperiode geen arbeidsaanbodeffecten ingeboekt. Per saldo is het totale effect van beleidsmaatregelen beperkt. Hierbij speelt mee dat sommige maatregelen gericht zijn op groepen die in de uitgangssituatie al tot het arbeidsaanbod worden gerekend. Dit is bijvoorbeeld het geval voor personen die minder dan 35% arbeidsongeschikt zijn, van wie de uitkering na invoering van de wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA) komt te vervallen.

Tabel 4.5 laat zien dat de werkgelegenheid in personen sneller groeit (of minder snel krimpt) dan de werkgelegenheid in arbeidsjaren. Dit hangt samen met het nog steeds toenemende aandeel van deeltijdarbeid. De daling van de arbeidsduur in de periode 1987-2002 wordt voor circa 30% verklaard door het gestegen aandeel van vrouwen in de werkgelegenheid en voor 70% doordat zowel mannen als vrouwen gemiddeld minder zijn gaan werken.³³ Zowel het toenemende belang van de dienstensector en de zorgsector, waar relatief veel in deeltijd wordt gewerkt, als de toenemende vraag naar flexibele arbeid, spelen hierbij een rol.

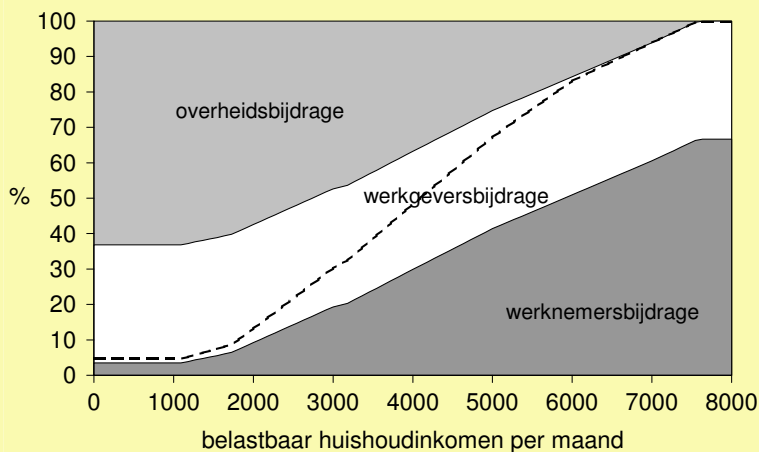
De werkloosheid loopt in 2005 op tot 505 000 personen, ofwel 6¾% van de beroepsbevolking. Volgend jaar neemt de vraag naar arbeid vermoedelijk ruim voldoende toe om de groei van het arbeidsaanbod op te vangen, met als gevolg dat de werkloosheid daalt tot 475 000 personen of 6¼% van de beroepsbevolking. Ook het aantal personen met een werkloosheids- of bijstandsuitkering neemt naar verwachting in 2006 iets af.

³³ R.W. Euwals, M. Hogerbrugge en A. den Ouden, De groei van deeltijdwerk: vraag en aanbod, *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 2005, jaargang 21, nr. 2, 2005, blz. 102-112. De analyse richt zich op personen die 12 uur of meer werken, maar maximaal 34 uur. De ontwikkeling van arbeidstijdverkorting heeft daarom geen effect op de uitkomsten.

Wie betaalt de kinderopvang?

Met ingang van dit jaar is de nieuwe Wet Kinderopvang van kracht. De wet introduceert vraagsturing op de markt van kinderopvang: niet langer betalen overheid, gemeenten en werkgevers de kinderopvanginstellingen, maar alleen nog de ouders. Ook is de financiering van kinderopvangsubsidies nu overzichtelijker: de hoogte van de subsidie hangt niet langer af van het type kinderopvangplaats. Eén onderdeel is niet veranderd: werknemers, werkgevers en overheid dragen in beginsel gezamenlijk bij aan de kosten van kinderopvang. Gemiddeld zal ieder één derde van deze kosten dragen; in het geval van twee werkende ouders zijn de bijdragen van de werkgevers in principe ieder dus één zesde.

Aandeel van overheid, werkgever en werknemer in de kinderopvangkosten (2006)^{a,b}

De bovenstaande figuur, die de situatie voor 2006 schetst, leert dat de hoogte van de overheidsbijdrage sterk daalt met het gezamenlijk inkomen: tot een maandelijks inkomen van circa 2 500 euro draagt de overheid meer dan 50% bij; boven de 7 000 euro minder dan 10%. Binnen de groep werkenden met opvangkinderen treedt dus een herverdeling op tussen hoge en lage inkomens. Dit was voor invoering van de nieuwe wet ook al het geval. Met haar bijdrage streeft de overheid een meer gelijkmatige verdeling na van arbeid en zorg binnen het gezin. Kinderopvangsubsidies stimuleren vooral partners van kostwinners om (meer) te gaan werken. CPB-berekeningen^c suggereren dat deze subsidies daartoe een geschikt instrument zijn: partners zijn relatief gevoelig voor hogere netto verdiensten en zullen meer gaan werken (kinderopvang wordt goedkoper), terwijl kostwinners en werknemers zonder kinderen – die de kosten middels belastingen moeten opbrengen – iets minder zullen gaan werken. De benodigde belastingverhoging is per saldo daarom relatief gering.

Vooralsnog is de werkgeversbijdrage niet verplicht. Nu hebben werkgevers én werknemers met lagere inkomens een prikkel om van de bijdrage af te zien. Trekt de werkgever zijn bijdrage in, dan neemt de overheid het deel boven de stippellijn in de figuur over en komt de rest voor rekening van de werknemer.^d Door van de bijdrage af te zien ontstaat extra loonruimte voor werkgevers en werknemers, terwijl de werknemersbijdrage bij lagere inkomens nauwelijks oploopt. Daarnaast is er voor kleine werkgevers nog een ander motief om af te zien van de bijdrage: de kosten van de kinderopvangbijdrage kunnen sterk variëren over de tijd. Op een werknemersbestand van bijvoorbeeld tien werknemers resulteren één of twee extra kinderopvangouders in een aanzienlijke kostenverhoging. Dergelijke sterk oplopende kosten trekken een zware wissel op de solidariteit tussen werknemers zonder en met opvangkinderen.

^a Percentages in de figuur zijn indicatief. Uitgegaan is van één kind en een (gemiddeld) uurtarief voor kinderopvang van 5,60 euro.

^b Het kabinet heeft in augustus besloten de overheidsbijdrage voor kinderopvang met 200 mln euro te verhogen. De helft van deze intensivering is reeds in de figuur verwerkt. De exacte besteding van de resterende 100 mln euro is nog niet bekend.

^c E. Jongen en D. van Vuuren, Kinderopvang, verlofregelingen en arbeidsparticipatie, *Tijdschrift voor Politieke Economie*, nr. 25 (4), 2004, blz. 84-119.

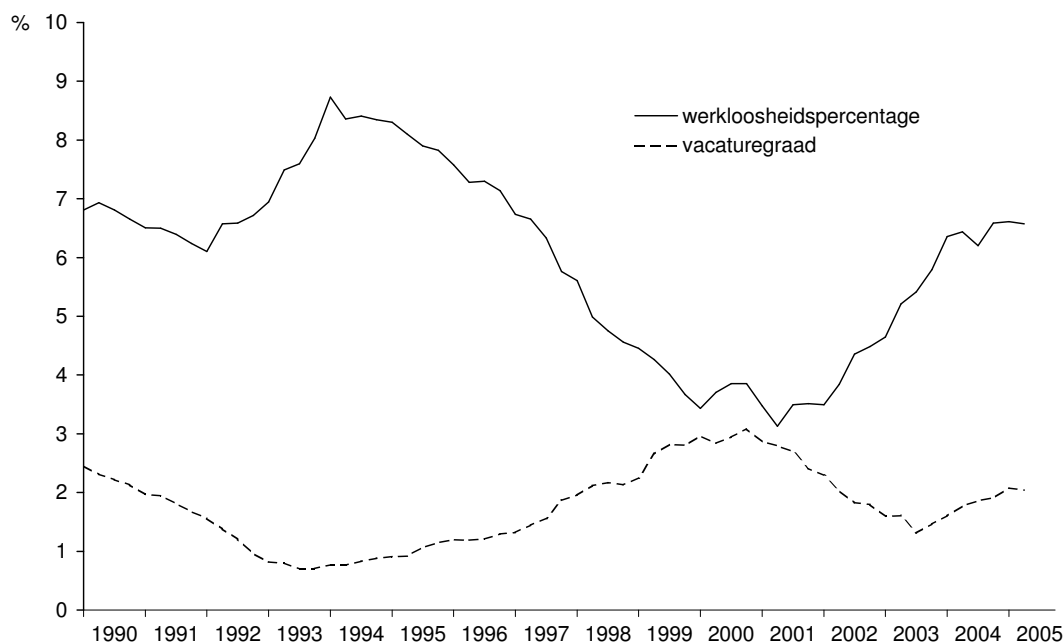
^d Vanaf 2009 wordt het werkgeversdeel alleen nog gecompenseerd tot circa 3 400 euro per maand. De stippellijn wordt aldus steiler.

Tabel 4.5 Vraag en aanbod op de arbeidsmarkt, 2002-2006

	2004	2002	2003	2004	2005	2005 gecorr. ^a	2006	2006 gecorr. ^a
	niveaus in dzd	mutaties per jaar in %						
Werkgelegenheid								
Arbeidsjaren	6454	- 0,3	- 0,9	- 1,6	- ½	- ¾	1	¾
Personen totaal	8157	0,5	- 0,6	- 1,4	- ¼	- ½	1¼	1
Personen vanaf 12 uur	7032	0,4	- 0,7	- 1,5	- ¼	- ½	1¼	1
Beroepsbevolking ^b	7511	1,1	0,6	- 0,3	0	- ¼	¾	½
		niveaus in dzd						
Werkloze beroepsbevolking		302	396	479	505		475	
Werkloosheids- en bijstandsuitkeringen								
Personen		572	644	693	715		675	
Uitkeringsjaren		551	609	659	680		645	
		niveaus in % van de beroepsbevolking ^b						
Werkloze beroepsbevolking		4,0	5,3	6,4	6¾		6¼	
Werkloosheids- en bijstandsuitkeringen								
Personen		7,6	8,5	9,2	9½		9	
Uitkeringsjaren		7,4	8,1	8,8	9		8½	

^a Deze cijfers zijn gecorrigeerd voor de effecten van de invoering van de wet Verlenging Loondoorbetalingsverplichting bij Ziekte (VLZ).

^b De beroepsbevolking is hier gedefinieerd als de som van werkzame personen vanaf 12 uur en de werkloze beroepsbevolking. Het verschil met de beroepsbevolking zoals door het CBS gedefinieerd wordt voornamelijk veroorzaakt door grenspendel, werkzame 65-plussers en overige niet-ingezetenen.

Figuur 4.3 Werkloosheidspercentage en vacaturegraad, 1990-I t/m 2005-II^a

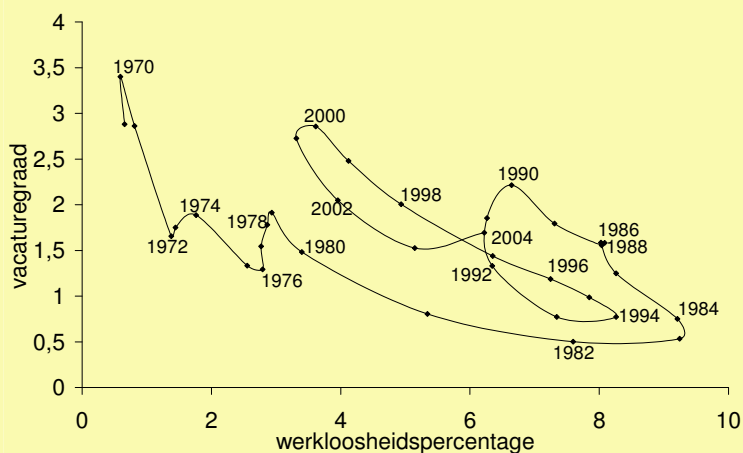
^a Vacatures zijn gemeten exclusief de sector overheid.

Daalde het aantal vacatures in de eerste jaren van dit decennium nog gestaag, in de loop van 2003 sloeg de trend om naar een stijging. In het eerste kwartaal van 2005 waren er 154 000 vacatures (inclusief overheid). Dit is een stijging van 27% ten opzichte van de situatie een jaar eerder. Opmerkelijk is dat het niveau van de vacaturegraad relatief hoog is gebleven tijdens het laatste conjunctuurdal (met 2003 als minimum) in vergelijking met het niveau tijdens de recessie in 1993. Verder valt in figuur 4.3 op dat de stijging van de vacaturegraad (het aantal vacatures als percentage van de vraag naar arbeid, dus van werkgelegenheid plus vacatures) nog niet gepaard gaat met een daling van de werkloosheid. Dit duidt mogelijk op een toenemende ‘mismatch’ op de arbeidsmarkt: baanzoekenden hebben andere kenmerken (bijvoorbeeld opleidingsniveau) dan die gevraagd worden bij de beschikbare vacatures.

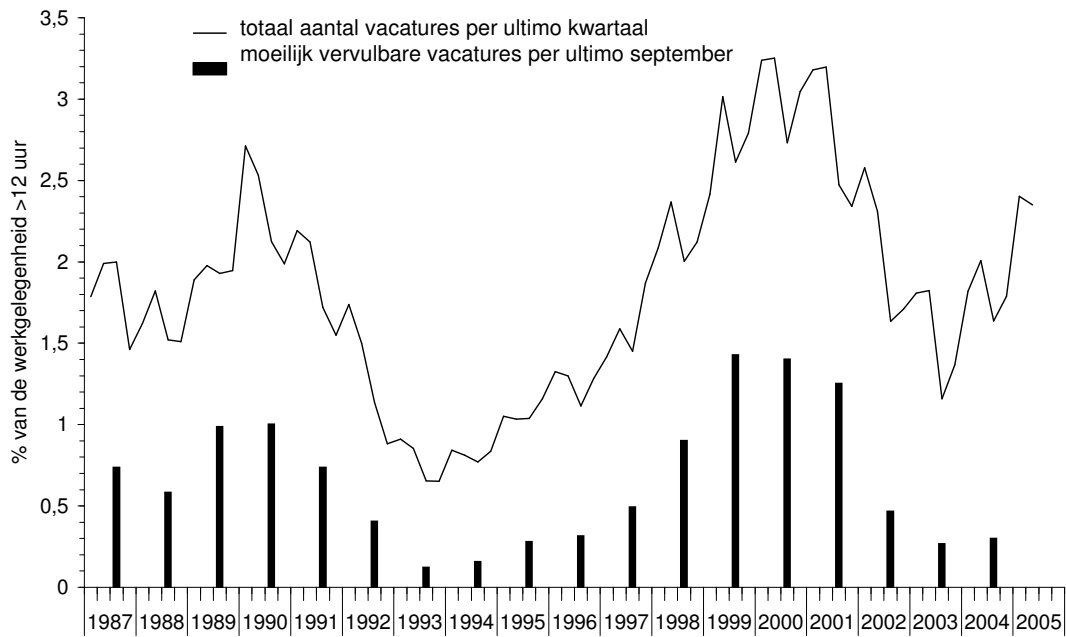
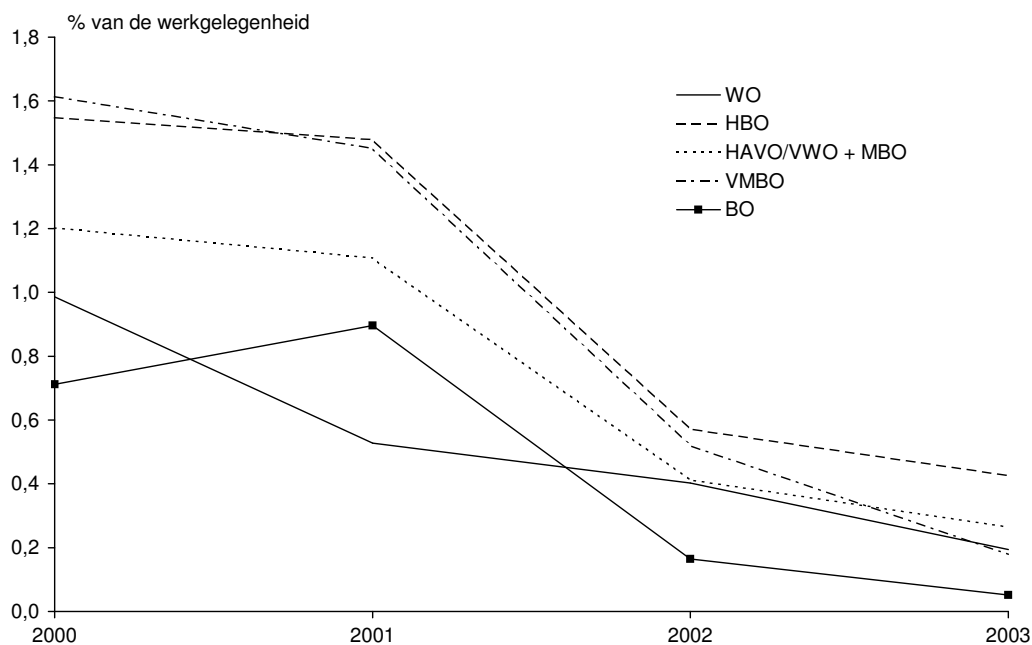
Hoe efficiënt is de Nederlandse arbeidsmarkt?

Een alternatieve manier om het werkloosheidspercentage (u) en de vacaturegraad (v) weer te geven is door middel van de zogenoemde UV-curve. Een grotere afstand van de curve ten opzichte van de oorsprong duidt op een minder efficiënte koppeling van werklozen aan vacatures: bij een gegeven hoeveelheid vacatures duurt het langer voordat werklozen een passende baan vinden. Voor werkgevers geldt dat zij in dat geval bij een gegeven hoeveelheid werklozen langer moeten zoeken totdat hun vacatures vervuld worden. In de jaren '90 is de UV-curve naar de oorsprong verschoven. De efficiëntie van de Nederlandse arbeidsmarkt is derhalve verbeterd ten opzichte van de tweede helft van de jaren '80. In 2001-2003 bewoog de curve nog iets verder naar binnen, maar in 2004 ontstaat een beweging van de oorsprong af. Vooralsnog is onduidelijk of dit een aanzet is tot een minder gunstige positie van de UV-curve in komende jaren. Dit zou bijvoorbeeld het geval zijn als de opleidingseisen voor nieuwe banen minder goed overeenstemmen met de kwalificaties van werkzoekende werklozen.

Werkloosheid en vacatures in Nederland, 1979-2004: de UV-curve

Een andere indicator voor de omvang van de ‘mismatch’ op de arbeidsmarkt is het deel van de vacatures dat door werkgevers als moeilijk vervulbaar wordt gekwalificeerd. Dit aandeel is momenteel gering en redelijk constant (zie figuur 4.4). Het aandeel moeilijk vervulbare

Figuur 4.4 Vacatures en moeilijk vervulbare vacatures (exclusief overheid), 1987-I t/m 2005-II**Figuur 4.5** Moeilijk vervulbare vacatures naar opleidingsniveau, 2000-2003

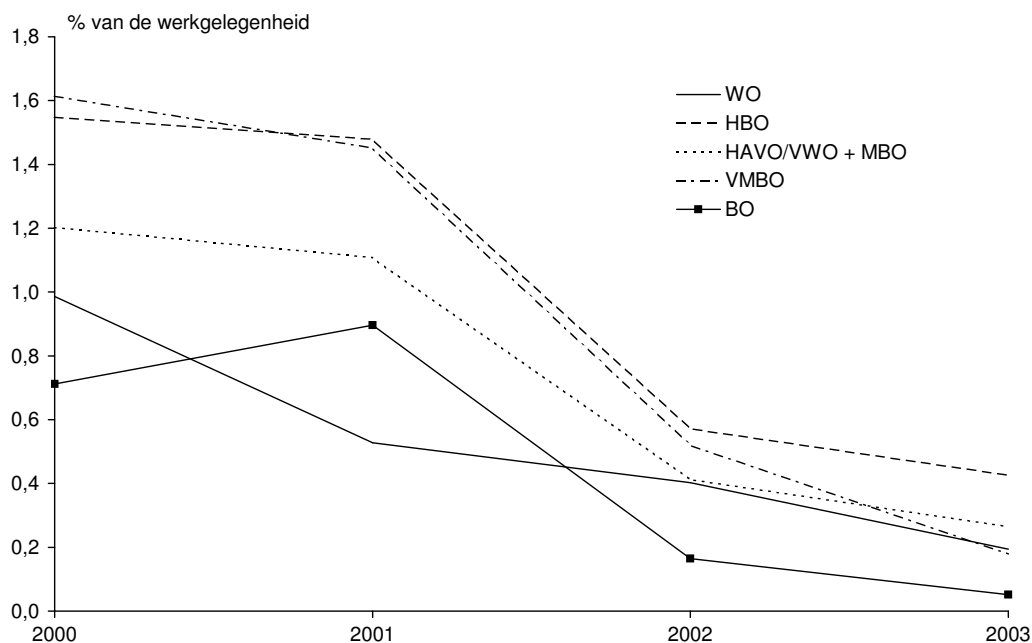
vacatures bedroeg in 2001 nog 1,2%, daalde in 2002 naar 0,4% en lag in 2003 en 2004 op een niveau van 0,3%.

Figuur 4.5 geeft aanvullende informatie over de ontwikkeling van het aandeel moeilijk vervulbare vacatures naar opleidingsniveau. Hieruit blijkt dat het aandeel moeilijk vervulbare vacatures over de gehele linie gedaald is. Vacatures waarvoor een lage opleiding vereist is

(basisonderwijs of VMBO) worden volgens de meest recente cijfers nog nauwelijks als moeilijk vervulbaar gekwalificeerd. De daling van het aandeel moeilijk vervulbare vacatures waarvoor een hoge opleiding (WO) vereist is, is minder scherp geweest. Van de vacatures waarvoor een HBO-opleiding vereist is wordt een relatief groot deel aangemerkt als moeilijk vervulbaar.

Ook naar bedrijfstak zijn er verschillen in de mate waarin men te kampen heeft met moeilijk vervulbare vacatures (figuur 4.6). Het probleem speelt het sterkst in de sectoren bouw, horeca, zakelijke dienstverlening en onroerend goed en bij financiële instellingen. In deze sectoren trekt het aantal moeilijk vervulbare vacatures bovendien aan in 2004, na een daling in de periode 2000-2003. Bij het onderwijs staat een relatief laag percentage van de vacatures te boek als moeilijk vervulbaar. Bij openbaar bestuur en sociale verzekeringen en de sector gezondheids- en welzijnszorg is sprake van een sterke afname van moeilijk vervulbare vacatures als aandeel in de werkgelegenheid. Beleidsmaatregelen die de groei van deze sectoren beperken spelen hierbij waarschijnlijk een rol.

Figuur 4.6 Moeilijk vervulbare vacatures naar bedrijfstak, 2003-2004

4.2 Koopkracht

De koopkracht van huishoudens daalt in de raming voor 2005 in doorsnee met 1½%, in 2006 neemt de koopkracht in doorsnee met 1% toe. Mede door de overgang naar het nieuwe zorgstelsel zijn de verschillen tussen huishoudens echter groot. De koopkracht van 65-plussers ontwikkelt zich volgend jaar relatief gunstig; dat geldt eveneens voor gezinnen met kinderen. Voor gezinnen zonder kinderen is de overgang naar het nieuwe zorgstelsel in het algemeen ongunstig.

De koopkracht van huishoudens neemt, na een sterke daling in 2003 en een kleine daling in 2004, in de raming voor 2005 fors af. De helft van de huishoudens ziet hun koopkracht met meer dan 1½% verslechteren, de andere helft gaat er minder dan 1½% op achteruit (zie tabel 4.5). De contractlonen in de markt nemen met gemiddeld 1% toe, terwijl het wettelijk minimumloon en de uitkeringen bevroren zijn en de ruimte voor contractloonstijging in de collectieve sector nihil is. Bij een geraamde inflatie van 1½% dalen de reële lonen en uitkeringen.

In het algemeen is de koopkrachtontwikkeling van werkenden (–1¼%) minder negatief dan die van uitkeringsgerechtigden jonger dan 65 jaar (–2¼%). Uitkeringsgerechtigden ondervinden nadeel van de bevroering van de uitkeringen; ook slaat de korting op de huursubsidie vooral bij deze groep neer. Hoewel de koopkrachtontwikkeling van 65-plussers (–1%) negatief is, steekt zij toch gunstig af bij die van de uitkeringsgerechtigden en werkenden. De AOW-tegemoetkoming van 100 euro bruto en de verhoging van de (alleenstaande-) ouderenkorting zijn hiervan de oorzaak.

Huishoudens met kinderen gaan er in het algemeen minder op achteruit dan huishoudens zonder kinderen door de verhoging van de aanvullende kinderkorting en de aanvullende combinatiekorting.

Tabel 4.6 Koopkracht (exclusief incidenteel) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2005-2006^c								
	Alleenverdiener		Tweeverdiener		Alleenstaande ^b		Alle huishoudtypen	
Bruto huishoudinkomen ^a	2005	2006	2005	2006	2005	2006	2005	2006
mediaan koopkrachtmutatie in %								
Hoofdverdiener werknemer								
< 150% WML	– 1	1¼	} – 1½ }	1	– 2	0	} – 1¾ }	¾
150-250% WML	– 1¾	2¼			– 2½	¼		
> 250% WML	– 1½	3¾	– 1¾	½	– 2	½		
Hoofdverdiener uitkeringsgerechtigd								
< 120% WML	– 1½	1¼	} – 2 }	0	– 2¼	0	} – 2¼ }	0
> 120% WML	– 2	¾			– 3	– ¼		
65-plussers								
< 120% AOW	} – ½ }	2¼	– ½	¾	– ¾	2	} – 1 }	2
> 120% AOW			– 1¼	½	– 1½	1¼		
Totaal							– 1½	1
^a Bruto inkomen uit arbeid of uitkering; WML = bruto minimumloon, AOW = bruto 100% AOW-uitkering.								
^b Inclusief alleenstaande ouders.								
^c De invoering van de Wet Kinderopvang in 2005 en de intensivering van de kinderopvang in 2006 zijn niet in de koopkracht verwerkt. Het gemiddelde koopkrachteffect voor huishoudens die gebruik maken van kinderopvang is 0,1%-punt respectievelijk 0,3%-punt.								

In 2006 neemt de koopkracht van alle huishoudens in doorsnee met 1% toe. De verlaging van de Awf-premie is voor alle werknemers met een inkomen boven de franchise zeer gunstig. Voor de koopkrachteffecten van specifieke groepen speelt de invoering van het nieuwe zorgstelsel en

het daarmee samenhangende compensatiepakket een belangrijke rol. Inclusief de zorgtoeslag worden de lasten voor gezinnen met 2¼ mld euro verlicht.

De lonen in de marktsector stijgen in de raming voor volgend jaar gemiddeld met 1½%. De contractloonstijging in de collectieve sector blijft hier naar verwachting sterk bij achter. De uitkeringen stijgen met 1%. De geraamde prijsstijging bedraagt eveneens 1%, zodat alleen voor de werknemers in de marktsector gemiddeld een reële inkomensstijging resulteert. De koopkracht van werknemers in de marktsector ontwikkelt zich hierdoor positief (1%), terwijl die van uitkeringsgerechtigden gelijk blijft en van ambtenaren afneemt. De koopkracht van 65-plussers steekt hier zeer gunstig bij af (2%).

De invoering van de nieuwe zorgverzekering ZVW bepaalt grotendeels de koopkrachtontwikkeling in 2006. De overgang van het oude, hybride systeem naar het nieuwe, uniforme systeem leidt er onvermijdelijk toe dat sommige huishoudens er fors op vooruit gaan en anderen erop achteruit.³⁴ De koopkrachteffecten verschillen daarom sterk tussen particulier verzekerden enerzijds en ZFW-verzekerden anderzijds. Ook zijn de verschillen tussen particulier verzekerde huishoudens onderling groot.

Particulier verzekerde huishoudens met kinderen ervaren de nieuwe zorgverzekering in doorsnee als positief vanwege het vervallen van de premie voor kinderen. Ook profiteren zij van de generieke compensatiemaatregelen, zoals de hogere algemene heffingskorting en de verlaging van de tarieven in de eerste twee schijven.

Voor particulier verzekerden zonder kinderen daarentegen is de overgang naar het nieuwe zorgstelsel nadelig; de nominale premie van ongeveer 1 100 euro (zie kader in paragraaf 5.2) is weliswaar gemiddeld lager dan de huidige particuliere premie plus de omslagbijdragen MOOZ³⁵ en WTZ, maar ook de huidige werkgeversbijdrage vervalt. Via de nieuwe inkomensafhankelijke bijdrage ZVW, die onafhankelijk is van het huishoudtype, gaan zij bovendien meebetalen aan de premies van niet-werkende partners en kinderen. Werknemers ontvangen weliswaar een volledige tegemoetkoming van de werkgever, maar deze tegemoetkoming is belast.

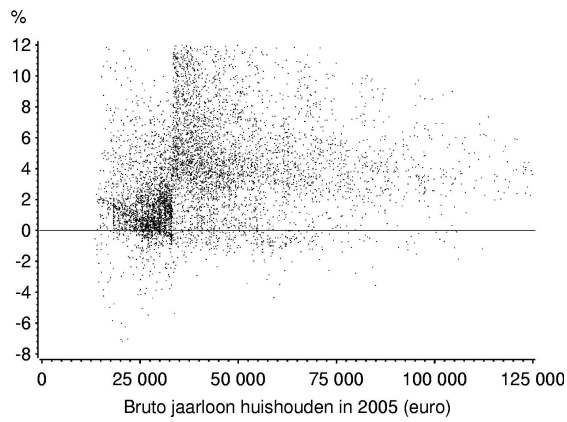
Voor iedereen die geen tegemoetkoming van de werkgever ontvangt, gaat een verlaagd tarief gelden. Verzekerde 65-plussers met aanvullend pensioen, zelfstandigen en vroeggepensioneerden betalen een inkomensafhankelijke bijdrage van 4,4% in plaats van 6,5%. Bovendien profiteren alleenstaande 65-plussers van een 190 euro hogere ouderenkorting. De

³⁴ Zie ook: www.gerritzalm.nl, donderdag 18 augustus 2005.

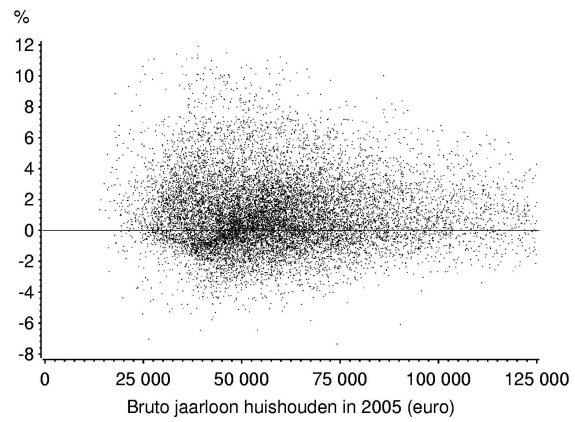
³⁵ De omslagbijdrage MOOZ heeft betrekking op de ziektekosten van ouderen in het voorafgaande jaar. In 2006 vindt echter geen naheffing plaats over 2005, in afwijking van de beleidsvoornemens in het CEP 2005.

Figuur 4.7 Koopkracht (exclusief incidenteel) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2006 (mutaties in %)

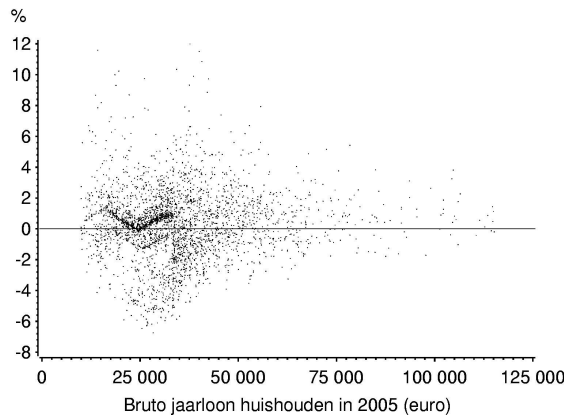
Werkenden alleenverdieners

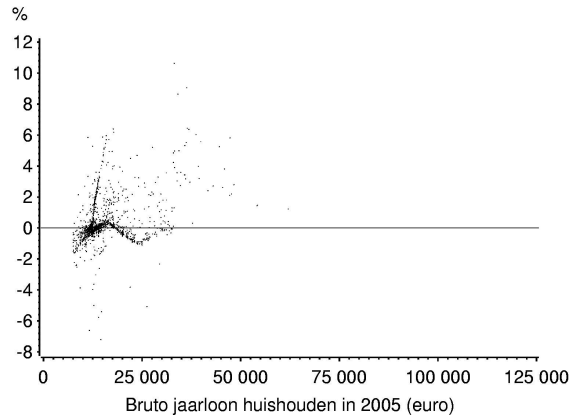
Werkenden tweeverdieners

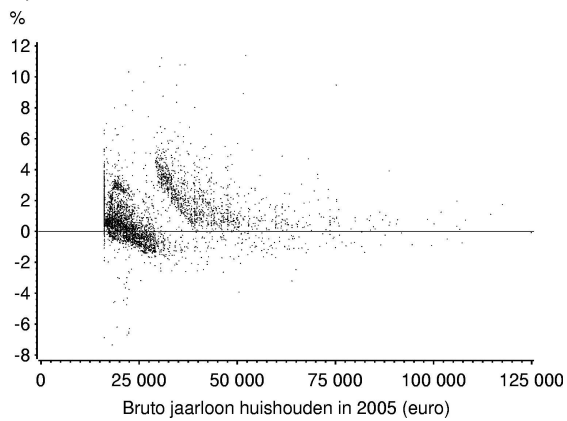
Werkenden alleenstaanden

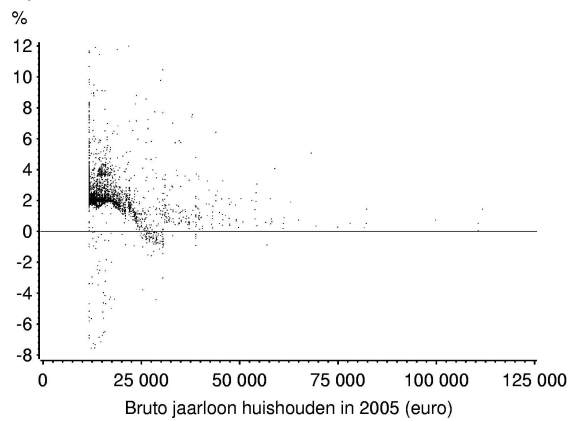
Uitkeringsgerechtigden alleenstaanden

65-plussers tweeverdieners

65-plussers alleenstaanden

positieve koopkrachtontwikkeling van 65-plussers is duidelijk zichtbaar in de puntenwolken van koopkrachteffecten (figuur 4.7).

Het individuele koopkrachteffect van de nieuwe zorgverzekering is voor particulier verzekerden sterk afhankelijk van de hoogte van de werkgeversbijdrage en van de particuliere premie. In het oude ziektekostenstelsel betaalden jongeren vanwege hun (veel) lagere zorgkosten een lagere premie dan ouderen. In het nieuwe ziektekostenstelsel bestaat er solidariteit tussen jongere en oudere verzekerden. Jongeren betalen via de uniforme, leeftijdsonafhankelijke premie mee aan de hogere zorgkosten van ouderen. Deze nieuwe vorm van solidariteit maakt de overgang van een particuliere verzekering naar het nieuwe ziektekostenstelsel voor jongeren relatief ongunstig en voor ouderen relatief gunstig.

Voor voormalig particuliere verzekerde zelfstandigen met een inkomen boven de maximum premie-inkomensgrens van 30 000 euro en zonder kinderen is de nieuwe zorgpremie nadelig. De nominale premie ZVW en de maximale (verlaagde) inkomensafhankelijke bijdrage ZVW zijn hoger dan de bestaande gemiddelde particuliere premie. Voor particulier verzekerde zelfstandigen met kinderen daarentegen compenseert het vervallen van de kindpremie de nieuwe inkomensafhankelijke bijdrage. Bovendien wordt de zelfstandigenaftrek in 2006 verhoogd.

Voor ziekenfondsverzekerde huishoudens met meeverzekerde partners is de nominale ZVW-premie, vergeleken met de huidige nominale ZFW-premie, nadelig. De introductie van de zorgtoeslag, de hogere algemene heffingskorting, de per saldo hogere combinatiekorting en de verlaging van de tarieven in de eerste en tweede schijf compenseren de stijging van de ziektekosten echter grotendeels. Ter illustratie: de zorgtoeslag voor een ziekenfondsverzekerde huishouden met een niet-werkende partner en een verzamelinkomen van 20 500 euro is 1000 euro, terwijl de stijging van de nominale premie circa 1400 euro bedraagt. Bovendien vervalt de procentuele werknemerspremie, die voor dit huishouden circa 300 euro bedraagt.

Tweeverdieners zonder kinderen waarbij een van de partners een kleine baan heeft betalen nu een relatief lage nominale en inkomensafhankelijke ZFW-premie. Zij gaan een veel hogere nominale ZVW-premie betalen en ontvangen weinig zorgtoeslag omdat deze afhangt van het gezamenlijke inkomen. Bij een gezamenlijk inkomen van meer dan 40 000 euro is de zorgtoeslag voor meerpersoonshuishoudens nihil. De lastenverlichting via de verlaging van de tarieven in de eerste twee schijven, de hogere algemene heffingskorting en de afschaffing van de OZB voor gebruikers is voor de groep tweeverdieners zonder kinderen vaak onvoldoende om het inkomensverlies te compenseren.

Naast het zorgstelsel en de daarbij gepaard gaande compensatiemaatregelen, pakken nog een aantal maatregelen gunstig uit voor gezinnen met kinderen. De stroomlijning van de kinderkorting is over het algemeen voordelig voor huishoudens met kinderen; voor huishoudens met een inkomen tussen 30 000 en 40 000 euro is de nieuwe kinderkorting hoger. Daarnaast pakt de afschaffing van het lesgeld en de gelijktijdige afschaffing van de tegemoetkoming studiekosten (WTOS) voordelig uit voor huishoudens met kinderen van 16 of 17 jaar en een

inkomen boven 29 000 euro; huishoudens met een lager inkomen betaalden in feite geen schoolgeld vanwege de volledige tegemoetkoming hiervoor.

De invoering van de wet VUT, Prepensioen en Levensloop leidt naar verwachting tot een versobering van de regelingen. Bij de berekening van de koopkracht is, teneinde te corrigeren voor financieringsverschuivingen, verondersteld dat de vrijvallende premies worden ingelegd in de levensloopregeling of worden gespaard in eigen beheer. VPL heeft zodoende geen effect op de koopkracht.

Steeds meer huishoudens zonder buitengewone ziektekosten hebben toch recht op buitengewone-uitgavenaftrek. Dit komt door de stijging van de ziektekostenpremies en de bevrozing van de uitkeringen en de AOW afgelopen jaren. De koopkrachtcijfers voor de standaardhuishoudens (tabel 4.6) zijn vanaf 2006 inclusief de buitengewone-uitgavenaftrek voor de standaardziektekosten (de inkomensafhankelijke bijdrage ZVW en de gemiddelde nominale ZVW-premie minus de gemiddelde no-claimteruggave) en inclusief de teruggave buitengewone uitgaven voor mensen die de buitengewone-uitgavenaftrek niet kunnen verzilveren. Eventuele bijzondere ziektekosten, die tot de buitengewone uitgaven behoren, tellen niet mee. De aftrek van buitengewone uitgaven leidt tot een lagere loonheffing en via een lager verzamelinkomen tot een hogere zorgtoeslag en kinderkorting.

Tabel 4.7 Koopkracht standaardhuishoudens (exclusief incidenteel), 2003-2006				
	2003	2004	2005	2006 ^c
	mutaties in %			
Modaal	- 1,4	0,0	- 1	¾
Modaal, alleenstaand	- 1,4	- 0,4	- 2	½
2 x Modaal	- 0,5	- 1,7	- 1¾	5¼
Tweeverdieners, 1½ x modaal met kinderen	- 1,4	1,1	- 1½	0
Minimumuitkeringsgerechtigde met kinderen ^{a,b}	- 0,9	0,2	- ¾	1
Minimumuitkeringsgerechtigde, alleenstaand ^{a,b}	- 1,1	- 0,1	- 2	0
AOW, alleenstaand	- 0,7	0,6	- ½	2

^a De koopkracht van de huishoudens op minimumniveau met huursubsidie neemt in 2004 en 2005 ½ tot ¾%-punt minder toe door de verlaging van de huursubsidie met 12 euro per maand per 1 juli 2004, 2,28 euro per 1 juli 2005 en 2,77 euro per 1 juli 2006 en de lagere indexatie van de normhuren per 1 juli 2005.

^b De koopkracht van minimumuitkeringsgerechtigden met kwijschelding van de OZB voor gebruikers neemt in 2006 met ½%-punt minder toe, doordat zij niet profiteren van de afschaffing hiervan.

^c Inclusief (Teruggave) Buitengewone Uitgavenregeling voor standaardziektekosten.

De Wet financiering sociale verzekeringen (Wfsv), die voortborduurt op de Wet administratieve lastenverlichting en vereenvoudiging in de sociale verzekeringen (Walvis), treedt in 2006 in werking. De franchises en maximumpremiegrenzen die nu bestaan voor de premies van de werknemersverzekeringen zijn dan niet meer afhankelijk van het aantal gewerkte dagen. Enerzijds zorgt een hogere franchise ervoor dat werknemers pas bij een hoger inkomen premies moeten afdragen, anderzijds zorgen de hogere maximumpremiegrenzen voor hogere premies.

Nieuwe kijk op niveau en verdeling van de nationale koek

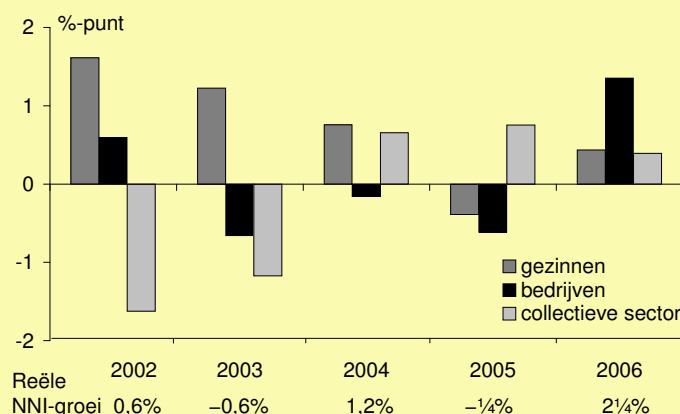
De revisie van de Nationale rekeningen (NR) heeft gevolgen voor de samenstelling en groei van het netto nationaal inkomen (NNI), ook wel de 'nationale koek' genoemd. Het NNI is het inkomen dat door alle Nederlanders samen wordt verdiend en wordt berekend door de productie in Nederland, afgemeten aan het BBP, te corrigeren voor de afschrijvingen en het saldo van de primaire inkomensstromen van en naar het buitenland. Het integraal opnemen van de activiteiten van de Bijzondere Financiële Instellingen (BFI's) heeft geleid tot grote bijstellingen van de afzonderlijke in- en uitgaande primaire inkomensstromen (van circa 50 naar 135 mld euro). De bijstelling van het saldo en een andere manier van berekenen en boeken van de transacties van banken leiden tot een aanzienlijk opwaartse aanpassing van het inkomen van bedrijven. In 2001 hangt het hogere inkomen van gezinnen vooral samen met de (7 mld euro) opwaarts bijgestelde loonsom.

Opbouw en verdeling nationale koek (NNI), mld euro, 2001

	Voor revisie	Na revisie	Vershil
Bruto binnenlands product	429,3	447,7	18,4
Afschrijvingen (-/-)	65,5	65,9	0,4
Saldo primair inkomen uit buitenland (+)	- 3,1	3,4	6,5
Netto nationaal inkomen (NNI)	360,8	385,2	24,4
w.v. bedrijven	29,1	45,3	16,2
gezinnen (inclusief pensioenfondsen)	276,2	284,9	8,7
collectieve sector	55,5	55,1	- 0,4

De volumegroei van het NNI is na revisie en reguliere bijstellingen in de periode 2002-2004 gecumuleerd 2%-punt hoger uitgekomen dan eerder geschat. Dat is deels te verklaren uit de bijstelling van de gecumuleerde BBP-groei (+ 0,6%-punt). Belangrijker is de extra ruilvoetwinst, omdat de invoerprijzen meer neerwaarts zijn bijgesteld dan de uitvoerprijzen. De extra inkomensgroei is vooral terecht gekomen bij bedrijven. Het inkomen van gezinnen is neerwaarts bijgesteld, maar zij ontvingen in deze jaren nog wel het grootste deel van de inkomensgroei. In deze analyse worden de beleggingsinkomsten van pensioenfondsen en de individualiseerbare overheidsconsumptie (o.a. zorguitgaven) aan gezinnen toegerekend. Ook wordt geen rekening gehouden met de (opgelopen) pensioenpremies. Door deze factoren is het beeld voor gezinnen hier positiever dan is af te leiden uit de koopkrachtontwikkeling. Een toelichting op de methode staat in het CEP 2005 (blz. 128). Door ongunstige ontwikkelingen van koopkracht en winstgevendheid zien gezinnen en bedrijven hun inkomen in 2005 afnemen. De inkomensstijging van de overheid, gecorrigeerd voor de aankoop van het gasnet, weerspiegelt zich in een daling van het EMU-saldo. In 2006 profiteren naar verwachting vooral bedrijven van de economische groei, wat ook tot uiting komt in de geraamde groei van de winstgevendheid. Gezinnen delen dan weer mee in de inkomensgroei. Het aandeel van de overheid is bescheiden en weerspiegelt het stabiele EMU-tekort.

Verdeling groei netto nationaal inkomen, 2002-2006

Voor deeltijders met een laag inkomen overheerst het gunstige effect, voor deeltijders met een hoog inkomen het nadelige effect (zie kader in paragraaf 4.1.1).

In een kader wordt ingegaan op de mate waarin huishoudens, bedrijven en de collectieve sector delen in de groei van het nationale inkomen.

5 De collectieve sector

5.1 De collectieve uitgaven

De bruto collectieve uitgaven als percentage van het BBP blijven dit en volgend jaar, gecorrigeerd voor de financieringsverschuiving in de zorg, naar verwachting vrijwel stabiel. Bij een matige economische groei is dat in 2005 het gevolg van aanzienlijke netto-ombuigingen, waaronder de bevriezing van de contractlonen bij de overheid en van de sociale uitkeringen. In 2006 overtreffen de intensiveringen, vooral de zorgtoeslag en de onderwijsuitgaven, de ombuigingen en wordt een oplopende uitgavenquote voorkomen door de aantrekkende BBP-groei. De verhouding tussen het aantal inactieven en actieven daalt in de raming voor 2006 voor het eerst sinds 2001, vooral door de toename van het aantal actieven maar ook door de verwachte daling van het aantal personen dat een uitkering ontvangt.

5.1.1 Beleidsuitgangspunten

Na afronding van het Centraal Economisch Plan 2005 (CEP 2005) heeft het kabinet besloten tot een aanvullend beleidspakket, waaruit een netto-intensivering van circa $\frac{3}{4}$ mld euro voortvloeit. Op de rijksbegroting in enge zin bedraagt de netto-intensivering $\frac{1}{2}$ mld euro. De afschaffing van het lesgeld voor 16- en 17-jarigen leidt tot een netto-intensivering (na aftrek van de tegemoetkoming lesgeld) van 0,1 mld euro in 2005 oplopend tot 0,2 mld euro in 2006. In 2005 wordt een rijksbijdrage van 0,2 mld euro (oplopend tot 0,3 mld euro in 2006) aan het MEP verstrekt om te voorkomen dat de afnemers tarieven voor burgers oplopen.³⁶ Voorts is de VWS-begroting met 0,1 mld euro verhoogd, onder meer om een succesvolle invoering van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) mogelijk te maken.

Bij de sociale zekerheid leidt het overnemen van het SER-advies over de WW tot een besparingsverlies in 2005 en 2006. Dit wordt veroorzaakt doordat de maatregelen die het kabinet voor ogen had vooral op korte termijn tot besparingen zouden leiden (met name afschaffing van de kortdurende uitkering en het aanscherpen van de referte-eisen in de WW), terwijl het SER-advies vooral na 2006 tot een reductie van het WW-volume leidt. Op dit moment is verondersteld dat de aanscherping van de wekenseis op 1 april 2006 ingaat en de rest van het pakket per 1 oktober 2006. De budgettaire besparing van het SER-advies is in 2006 zeer beperkt, doordat het effect van de uitkeringsverhoging naar 75% van het laatstverdiende loon in de eerste twee maanden nog domineert. Per saldo leidt het overnemen van het SER-advies tot een besparingsverlies van 0,1 mld euro in 2005 en 0,2 mld euro in 2006. In zowel 2005 als 2006 is dit het saldo van een hoger aantal WW-gerechtigden en een daling van het beroep op de bijstand.

De collectieve zorguitgaven vallen structureel 0,1 mld euro hoger uit door een wijziging van de Overheidsbijdrage voor Arbeidskosten in de zorg.

³⁶ De regeling milieukwaliteit elektriciteitsproductie (MEP) subsidieert milieuvriendelijke elektriciteitsopwekking. Ter financiering hiervan wordt een nominale heffing per elektriciteitsafnemer geheven.

Beleid 2006

De Miljoenennota 2006 bevat de beleidsuitgangspunten voor 2006. Het daarin opgenomen beleid vloeit voort uit het Strategisch Akkoord, het Hoofdlijnenakkoord en vier aanvullende beleidspakketten (zoals opgenomen in de Miljoenennota 2003, 2004, 2005 en 2006) die na de regeerakkoorden zijn opgesteld. Na de omvangrijke netto-ombuigingen in de jaren 2003-2005 van in totaal circa 10 mld euro (2% BBP), overtreffen in 2006 de intensiveringen de ombuigingen. De intensiveringen (5¼ mld euro) richten zich volgend jaar op onderwijs, kennis, veiligheid, mobiliteit en vooral op compensatie van de inkomensgevolgen van het nieuwe zorgstelsel. De ombuigingen (3¼ mld euro) hebben in 2006 hetzelfde karakter als die in afgelopen jaren. De nadruk ligt op het volume en de beloning van het ambtenarenapparaat, het versoberen van diverse regelingen in de sociale zekerheid, het beperken van de toename van de uitkeringshoogte in de sociale zekerheid en bezuinigingen op diverse subsidieregelingen.

In 2006 wordt de wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA) ingevoerd. Hierin wordt de huidige arbeidsongeschiktheidsregeling (WAO) vervangen door twee afzonderlijke regelingen: één voor volledig en duurzaam arbeidsongeschikten (IVA) en één voor gedeeltelijk arbeidsongeschikten (WGA). Werknemers die minder dan 35% arbeidsongeschikt zijn hebben geen aanspraak meer op een arbeidsongeschiktheidsuitkering. De effecten hiervan zijn uitgebreid beschreven in het CEP 2005. Nadere besluitvorming heeft geleid tot enkele wijzigingen, die echter geen effect hebben op de verwachte uitgaven. Eerder geïnitieerd beleid op het terrein van de sociale zekerheid, zoals hervorming van de WW, herkeuringen van WAO'ers en decentralisatie van de bijstandswet, leidt in 2006 tot een verdere reductie van de uitkeringsvolumes. De zorgtoeslag, die wordt geïntroduceerd ter compensatie van de inkomensgevolgen van het nieuwe zorgstelsel, leidt tot een stijging van de sociale zekerheidsuitgaven met 2½ mld euro.

Per 1 januari 2006 wordt de nieuwe Zorgverzekeringswet (ZVW) ingevoerd, zie voor een uitvoerige toelichting het CEP 2005. De ziekenfondsverzekering en de particuliere ziektekostenverzekeringen gaan dan op in de nieuwe, privaat uitgevoerde, basisverzekering curatieve zorg. Het verzekerde pakket is gelijk aan het huidige ziekenfondspakket. De voor 2006 geplande overheveling van een aantal onderdelen van de geestelijke gezondheidszorg (GGZ) van de AWBZ naar de ZVW is met een jaar uitgesteld. De GGZ-aanspraken worden in 2006 gefinancierd door een eenmalige overdracht van het Zorgverzekeringsfonds aan de kas van de AWBZ. Het nieuwe zorgstelsel moet onder meer leiden tot een efficiëntere zorgproductie doordat zorgverzekeraars en aanbieders van zorg meer gaan concurreren. De stelselwijziging leidt in de raming voor 2006 tot een omvangrijke financieringsverschuiving. Bij gebrek aan kwantitatief inzicht in de gedragseffecten van de stelselherziening, is bij de raming van de zorguitgaven in 2006 geen rekening gehouden met doelmatigheidswinst en/of extra productie. De zorguitgaven worden beperkt door de overeenkomst met de geneesmiddelenfabrikanten om de opbrengst van het geneesmiddelenconvenant met ongeveer 0,1 mld euro te verhogen.

Naar verwachting wordt per 1 juli 2006 de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) ingevoerd. Enkelvoudige en meervoudige huishoudelijke verzorging³⁷ worden uit de AWBZ gehaald en overgeheveld naar gemeenten. De totale omvang van deze operatie bedraagt in 2006 0,6 mld euro en structureel 1,2 mld euro. Het risico van uitgaven boven de budgetten komt bij gemeenten te liggen. Ten slotte is van belang dat gemeenten vanaf 2006 via het Gemeentefonds gecompenseerd worden voor het afschaffen van het bewonersdeel van de OZB op woningen (1 mld euro).

In het CEP 2005 is de aardgasbatenmeevaller die toen in beeld was niet in de uitgaven verwerkt, omdat nog geen beslissing was genomen over de feitelijke besteding. In 2006 wordt circa ½ mld euro van de FES-middelen bestemd voor kennis, innovatie en onderwijs.

5.1.2 De ontwikkeling van de collectieve uitgaven

De bruto collectieve-uitgavenquote blijft dit jaar en volgend jaar - gecorrigeerd voor de financieringsverschuiving in het kader van het nieuwe zorgstelsel - vrijwel stabiel. De reële groei van de collectieve uitgaven (gedefleerd met de prijsstijging van het BBP) is in 2005 afgezwakt tot ¾%. Dit reflecteert de netto-ombuigingen, zoals vooral is te zien bij de functies openbaar bestuur en overdrachten aan bedrijven (tabel 5.2). Tevens blijft de prijsstijging van de collectieve uitgaven in 2005 achter bij de prijsstijging van het BBP als gevolg van de bevrozing van de contractlonen bij de overheid en van de sociale uitkeringen. Ook is de prijsmutatie van de rentelasten nog steeds negatief, omdat de gemiddelde rentevoet op de schuld daalt als gevolg van het herfinancieringsvoordeel bij de huidige lage rentestand. In 2006 trekt de reële groei van de collectieve uitgaven - gecorrigeerd voor de financieringsverschuiving bij de zorg - aan tot 2¾% en loopt daarmee vrijwel in de pas met de volumegroei van het BBP. Volgend jaar is de ombuigingsinspanning aanmerkelijk kleiner dan in de jaren 2003-2005, terwijl sprake is van substantiële intensiveringen (met name zorgtoeslag en onderwijsuitgaven).

De niet-belastingmiddelen zijn in 2005 incidenteel laag door de overname door de Staat van het belang van Shell en ExxonMobil in het transportbedrijf van de Gasunie. In het CEP 2005 was deze transactie netto verwerkt, dat wil zeggen dat alleen het netto aankoopbedrag van 2,8 mld euro (bruto aankoopbedrag minus belastingen en niet-belastingmiddelen) werd geboekt als financiële transactie, die niet relevant is voor het EMU-saldo. In de huidige cijferopstellingen is het aankoopbedrag bruto verwerkt: tegenover lagere niet-belastingmiddelen van 3,9 mld euro

³⁷ Van meervoudige huishoudelijke verzorging is sprake als de cliënt zowel huishoudelijke verzorging als andere functies uit de AWBZ ontvangt, zoals persoonlijke verzorging of verpleging. De overheveling van meervoudige huishoudelijke verzorging is wel conditioneel op een gunstige uitkomst van pilots die momenteel lopen.

Tabel 5.1 Kerngegevens collectieve sector, 2002-2006

	2002	2003	2004	2005	2006
	% BBP				
Collectieve uitgaven					
Directe bestedingen	28,2	28,8	28,4	28,6	30,2
w.v. beloning werknemers	9,8	10,1	10,0	10,0	9,8
materiële aankopen	7,0	7,2	7,0	7,1	7,4
investeringen	3,5	3,4	3,1	3,0	2,9
uitkeringen in natura	7,8	8,2	8,2	8,4	10,0
Overdrachten in geld	15,0	15,2	15,2	15,2	15,2
w.v. subsidies (incl. EU)	1,8	1,7	1,7	1,6	1,5
overige overdrachten in geld	13,2	13,6	13,5	13,6	13,7
w.v. huishoudens	10,7	11,1	11,1	11,0	11,0
bedrijven	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4
buitenland	2,0	1,9	2,0	2,3	2,2
Rente	2,8	2,7	2,6	2,5	2,5
Bruto collectieve uitgaven	45,9	46,7	46,2	46,3	47,9
Niet-belastingmiddelen	6,2	6,0	6,4	5,5	6,5
w.v. materiële verkopen	3,1	3,3	3,3	3,2	3,2
gasbaten	0,9	0,9	1,0	1,2	1,2
overige inkomsten	2,2	1,9	2,1	1,1	2,1
Netto collectieve uitgaven	39,7	40,6	39,9	40,8	41,4
Collectieve lasten	37,7	37,5	37,8	38,9	39,7
w.v. belastingen	24,5	23,7	23,8	25,0	24,0
premies wettelijke sociale verzekering	13,3	13,8	14,0	13,9	15,6
EMU-saldo en schuld					
EMU-saldo collectieve sector	- 2,0	- 3,1	- 2,1	- 1,8	- 1,7
w.v. rijk ^a	- 1,0	- 2,8	- 1,8	- 1,5	- 1,8
overige centrale overheid	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
lokale overheid ^a	- 0,5	- 0,3	- 0,4	- 0,4	- 0,3
wettelijke sociale verzekering	- 0,4	0,0	0,1	0,1	0,4
EMU-saldo structureel (EC-methode)	- 2,1	- 2,4	- 1,4	- 0,7	- 0,9
Bruto schuld collectieve sector (EMU)	50,5	51,9	52,5	54,6	54,5
	mutaties in % per jaar				
Diversen					
Reële bruto collectieve uitgaven	1,7	1,5	0,8	¾	6
Werkgelegenheid sector overheid	2,1	0,4	- 0,7	- ¾	1¼
Werkgelegenheid zorg (incl. zelfstandigen)	6,3	5,1	1,9	1½	2¾
Loonvoet sector overheid	4,3	4,9	2,9	2	½
Prijs netto materiële overheidsconsumptie (IMOC) ^b	3,7	1,3	1,5	1¾	3¼
Verhouding niet-actieven versus actieven (in %)	65,2	65,9	67,3	69	68¼
^a In 2003 komt het saldo voor de lagere overheid gecorrigeerd voor de invoering van het BTW-compensatiefonds 0,3% BBP lager uit en het saldo van het rijk 0,3% BBP hoger. ^b De invoering van het nieuwe zorgstelsel draagt 1¼%-punt bij aan de prijsmutatie in 2006.					

staan hogere BTW- en VpB-opbrengsten.³⁸ Opvallend is voorts de sterke toename van de aardgasbaten als gevolg van de hoge gasprijzen.

Tabel 5.2 Collectieve uitgaven naar functie, 2003-2006

	2003	2006	2004	2005	2006	2004	2005	2006
	% BBP		volumemutaties in %			prijsmutaties in %		
Openbaar bestuur	11,0	10,4	- 3,7	- 1¾	2	2,4	1¾	1¾
Veiligheid	1,7	1,8	2,3	1¾	3	2,3	1¾	1¾
Defensie	1,3	1,3	- 4,6	2	1¾	7,9	1¾	1½
Infrastructuur	1,7	1,5	- 3,2	- 2½	- 1¾	0,6	1¾	1
Onderwijs	5,2	5,4	1,3	1½	3½	2,7	1¾	1
Collectieve zorg	7,1	8,8	2,3	2¾	22½	1,6	- ¼	1½
Sociale zekerheid	11,9	12,0	1,5	1	4¼	0,3	¼	1
Overdrachten aan bedrijven	2,2	2,0	- 0,9	- 8¾	3	0,9	¾	1
Internationale samenwerking	1,9	2,2	6,7	13¾	0	0,9	¾	1
Rente	2,7	2,5	4,5	4½	4¼	- 4,8	- 6½	- 1¾
Bruto collectieve uitgaven	46,7	47,9	0,4	¾	6	1,3	½	1
Niet-belastingmiddelen	6,0	6,5	6,6	- 16¾	18½	1,5	4½	2½
Netto collectieve uitgaven	40,6	41,4	- 0,6	3½	4¼	1,2	0	¾
Bruto binnenlands product			1,7	½	2½	0,9	¾	1

Openbaar bestuur, veiligheid en defensie

Het volume van de uitgaven aan openbaar bestuur krimpt in 2005 evenals in 2004 aanzienlijk. De groei in 2006 wordt veroorzaakt door het nieuwe zorgstelsel: in de nationale boekhouding gaat de overheid vanaf volgend jaar de private zorgverzekeraars een vergoeding betalen voor de geleverde diensten ten behoeve van de collectieve zorgverzekering. De werkgelegenheid bij het openbaar bestuur daalt in de jaren 2004-2006 aanzienlijk. Maatregelen als de efficiëncytaakstellingen bij het rijk en de kortingen op het gemeente- en provinciefonds leiden niet alleen tot een kleiner ambtenarenbestand, maar ook tot minder aankopen van goederen en diensten, inclusief de inhuur van externen.

Terwijl sprake is van productiviteitskortingen op ministeries, neemt de werkgelegenheid bij de politie en de rechterlijke macht (functie veiligheid) toe. De politiebudgetten stijgen conform een jaarlijks accres dat is gekoppeld aan de bevolkingsgroei. Daarnaast dragen de extra uitgaven voor veiligheid (uit het Strategisch Akkoord en Hoofdlijnenakkoord) en voor terrorismebestrijding bij aan de volumestijging in 2005 en 2006.

De defensie-uitgaven laten eveneens een stijging zien. Er zijn meer middelen voor materiële aankopen beschikbaar en deze overtreffen de kostenbesparingen die het gevolg zijn van de terugloop in personeelsaantallen.

³⁸ Daarmee is de aankoop van het gastransportbedrijf, vooruitlopend op nader onderzoek van het CBS, ook in deze MEV geboekt als niet-relevant voor het EMU-saldo.

Infrastructuur en onderwijs

De uitgaven aan infrastructuur dalen zowel in 2005 als in 2006. Dit is onder andere het gevolg van dalende uitgaven aan de HSL-Zuid en de Betuweroute, ten dele gecompenseerd door hogere uitgaven voor de aanleg van rijkswegen.

De volumegroei van de onderwijsuitgaven met 1½% in 2005 en 3½% in 2006 wordt in de eerste plaats bepaald door de groei van de leerlingen- en studentenaantallen in samenhang met demografische factoren. Daarnaast spelen beleidsmaatregelen een belangrijke rol. Door de bij de beleidsuitgangspunten genoemde afschaffing van het lesgeld, de intensiveringen op de OCW-begroting en de inzet van FES-gelden nemen de onderwijsuitgaven in 2005 en vooral in 2006 sterk toe. Daar staat tegenover dat in 2006 een aanzienlijke verschuiving plaatsvindt van EMU-relevante uitgaven voor studiefinanciering naar niet-EMU-relevante uitgaven (kredieten).³⁹

Zorg

De volumegroei van de collectieve zorguitgaven en die van de totale uitgaven aan zorg worden voor 2005 geraamd op 2¼%. De voor 2006 verwachte hoge volumegroei van de collectieve zorguitgaven van 22½% wordt voornamelijk veroorzaakt door de introductie van de ZVW, waardoor het grootste deel van de particuliere zorguitgaven tot de collectieve uitgaven gaat behoren. De uitgaven aan de totale zorg laten in de raming voor 2006 een volumegroei zien van 3¼%. Daarvan is 1% nodig om demografische ontwikkelingen op te vangen. Voorafgaand aan deze kabinetsperiode werd verwacht dat 1½% nodig zou zijn voor technologische en sociaal/culturele trends. Als dit klopt, resteert ¾% volumegroei voor het wegwerken van wachtlijsten of betere kwaliteit van de zorg. De totale zorguitgaven omvatten behalve de zorguitgaven onder het (netto) BKZ ook overige eigen betalingen, derde compartimentszorg zoals aanvullende verzekeringen, overige door gemeenten en overheid gefinancierde zorg en overige privaat gefinancierde zorg.

In zowel 2005 als 2006 bedraagt de volumegroei van de AWBZ naar verwachting 3¼%. Daarbij is in 2006 gecorrigeerd voor de overheveling van de huishoudelijke hulp naar gemeenten in het kader van de WMO (0,6 mld euro in 2006). De afgelopen jaren is de volumegroei van de AWBZ veel hoger geweest. Het lijkt erop dat deze hoge volumegroei effect heeft gehad. De wachtlijsten en wachttijden zijn tot en met 2003 in de meeste sectoren van de AWBZ afgenomen (zie kader). Ook zijn de uitgaven in 2004 lager uitgevallen dan de beschikbaar gestelde middelen.

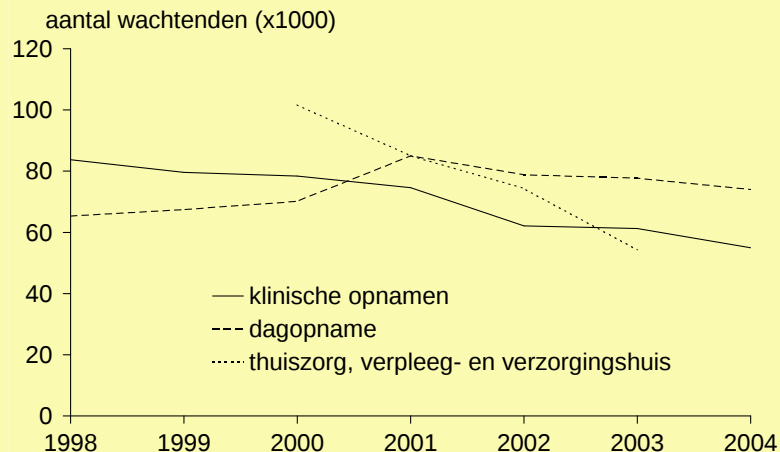
Het volume van de ZFW neemt in 2005 naar verwachting toe met 1%. De volumegroei blijft in 2005 wat achter ten opzichte van voorgaande jaren, onder andere door het gedragseffect van de no-claimteruggaveregeling en doordat naar verwachting het aantal ZFW-verzekerden wat minder groeit. Het volume van de curatieve zorg (ZVW) neemt in 2006 naar verwachting met ongeveer 3¼% toe. Bij gebrek aan kwantitatief inzicht in de gedragseffecten van de

³⁹ Zie *Centraal Economisch Plan 2005*, blz. 136.

Wachtlijsten en wachttijden in de zorg

Het totaal aantal patiënten dat op een wachtlijst staat voor een behandeling in het ziekenhuis neemt, na een piek in 2001, al een paar jaar gestaag af. Voor klinische opnamen is de daling sterker dan voor dagopnamen (zie figuur), mede als gevolg van beleid dat er op is gericht om de verblijfsduur in ziekenhuizen te verkorten. De voor patiënten relevantere wachttijden zijn voor veel behandelingen vanaf 1998 eerst gestegen en na 2001 weer gedaald.

Aantal wachtenden per categorie

De piek in 2001 en de daarna ingezette daling van zowel het aantal wachtenden als de wachttijden is het gevolg van een omslag in het beleid. Door de overgang van strakke budgettering naar vraaggestuurde zorg, de introductie van het 'recht op zorg' en extra middelen voor onder andere het wegwerken van wachtlijsten, konden de instellingen meer patiënten behandelen waardoor de productie toenam en de wachtlijsten en -tijden afnamen.

Op zich hoeft het bestaan van wachtlijsten en -tijden geen probleem te zijn. Zorgaanbieders zijn daardoor in staat om de productie efficiënter te plannen. Maar lange wachttijden zijn soms medisch niet verantwoord en worden veelal als problematisch ervaren. Daarom zijn er in 2000 streefnormen, de zogeheten Treeknormen, voor wachttijden opgesteld. Terwijl veel specialismen al jaren aan de Treeknormen voldoen, zijn er ook specialismen met persistent te lange wachttijden. Wanneer gekeken wordt naar de groep die langer wacht dan de Treeknormen, is een opvallende conclusie dat in een derde van de gevallen de meest voorkomende redenen persoonlijk of medisch zijn.^a Bij persoonlijke redenen gaat het vooral om patiënten die vanwege vakantie, werk of het niet kunnen regelen van oppas langer willen wachten. Medische redenen zijn dat patiënten nog niet behandeld kunnen worden omdat eerst meer onderzoek moet worden gedaan, een zwangerschap moet worden voldragen of er moet eerst therapie worden gevolgd. Van de overige patiënten die langer wachten dan de Treeknormen, wacht het merendeel op knie-operaties, staaroperaties en bijvoorbeeld behandeling van liesbreuken. Het is nog niet duidelijk in hoeverre de invoering van DBC's, die juist gericht is op deze groep verrichtingen, leidt tot meer productie en daardoor tot een afname van de wachttijden.

De wachtlijsten voor thuiszorg of opname in een verpleeghuis of verzorgingshuis zijn vanaf 2000 tot en met 2003 fors gedaald. Bedroeg het totaal aantal wachtenden in 2000 nog 102 000 patiënten in 2003 was dat teruggelopen naar 54 000. Daarbinnen is het percentage wachtenden met overbruggingszorg gestegen van 51% in 2000 naar 58% in 2003. Voor 2004 is er nog geen landelijke informatie over het aantal wachtenden. Voor de zorgkantoorregio's Midden-Brabant, Nijmegen, Noord-Limburg en Noordoost-Brabant is al wel bekend dat de wachtlijsten nog korter zijn geworden. Behalve de daling van de wachtlijsten zijn ook de wachttijden voor de meeste vormen van thuiszorg of opname in een verpleeghuis of verzorgingshuis gedaald. Bedroeg de gemiddelde wachttijd voor opname in een verzorgingshuis of verpleeghuis op 1 maart 2001 456 respectievelijk 213 dagen, op 1 oktober 2003 zijn die wachttijden afgenomen tot 375 respectievelijk 197 dagen.

^a Dit blijkt uit het rapport 'Wachten in Nederland, het hoe en waarom' van Prismant uit 2004.

stelselherziening, is bij de raming van de uitgaven van de ZVW in 2006 geen rekening gehouden met doelmatigheidswinst en/of extra productie.

In 2005 stijgt de prijs van zorg minder dan die van het BBP. De achterblijvende prijsontwikkeling in 2005 wordt voornamelijk veroorzaakt door de gematigde ontwikkeling van de overheidsbijdrage aan de arbeidskosten in de zorg, meevallers op het bouw kader en het wegvallen van de incidentele verhoging van de lumpsumafspraken met medisch specialisten uit 2004. In 2006 is de geraamde prijsontwikkeling wat hoger dan die van het BBP. Dat is voornamelijk het gevolg van de prijsontwikkeling van geneesmiddelen. De verwachte arbeidskostenstijging in de zorgsector gaat in 2005 door een stijging van pensioenpremies uit boven de referentieloonstijging die de instellingen via de budgetten vergoed krijgen.

Sociale zekerheid

Het aandeel van de uitgaven voor sociale zekerheid in het BBP blijft in 2005 met 11,8% gelijk aan dat in 2004. Het volume neemt met 1% toe, meer dan de volumemutatie van het BBP, vooral als gevolg van de oplopende werkloosheid. Doordat de uitkeringen in 2005 niet gekoppeld zijn aan de loonontwikkeling, blijft de prijsmutatie van de sociale zekerheidsuitgaven achter bij die van het BBP.

In 2006 stijgen de uitgaven aan sociale zekerheid met 0,5%-punt BBP als gevolg van de introductie van de zorgtoeslag. De zorgtoeslag is een inkomensondersteuning van 2½ mld euro die leidt tot een grotere volumemutatie van de uitgaven aan sociale zekerheid. Hiertegenover staan dalende volumes van de arbeidsongeschiktheids- en werkloosheidsuitkeringen. Per saldo stijgen de sociale zekerheidsuitgaven als aandeel van het BBP in de raming met 0,2%-punt.

Overige uitgaven

Het volume van de overdrachten aan bedrijven laat in 2005 een sterke daling zien, vooral als gevolg van de gefaseerde afschaffing van de loonkostensubsidie voor laagbetaalde werknemers (SPAK) en voor langdurig werklozen (VLW).

De afdrachten aan de EU en de gelden voor ontwikkelingssamenwerking domineren samen de uitgaven aan internationale samenwerking. De volumestijging in 2005 is voor een belangrijk deel het gevolg van de CBS-revisie van de Nationale rekeningen. De revisie leidt tot opwaartse bijstellingen van het BNP en BNI en daarmee van de uitgaven aan ontwikkelingssamenwerking en de EU-afdrachten (zie kader). Daarnaast lopen de EU-afdrachten op als gevolg van de uitbreiding van de Europese Unie.

Ondanks de groeiende schuld, in samenhang met de aanhoudende EMU-tekorten, loopt de rentelastenquote licht terug. Naast de stijging van het BBP (noemereffect) wordt dit met name veroorzaakt door de in historisch perspectief lage lange-rentevoet die de rentelasten over de schuldtoename beperkt en voordeel oplevert bij herfinanciering van oude leningen.

Gevolgen revisie Nationale rekeningen voor begroting

Het CBS heeft dit jaar een revisie van de Nationale rekeningen doorgevoerd. In het revisiejaar (2001) komt het BBP 18 mld euro hoger uit dan vóór de revisie en het BNP en BNI 25 mld euro. Omdat de uitgaven aan ontwikkelingssamenwerking (ODA) en de EU-afrachten meelopen met de ontwikkeling van het BNP respectievelijk BNI, heeft de herziening van de Nationale rekeningen ook gevolgen voor de begroting. In totaal komen de uitgaven onder het kader rijksbegroting in enge zin door de revisie in 2005 en 2006 respectievelijk 0,8 mld euro en 0,6 mld euro hoger uit.

Bij een gelijkblijvend ODA-percentage van 0,8% BNP nemen de uitgaven voor ontwikkelingssamenwerking vanaf 2005 structureel met ongeveer 0,2 mld euro toe. Er vindt geen nacalculatie plaats over oude jaren.

De EU-afrachten zijn gebaseerd op een mutatie van het BNI exclusief de voor afrachten niet-relevante gevolgen van een gewijzigde behandeling van de rentemarge (FISIM) van 7 mld euro. Over de periode 2001-2004 komt de nacalculatie uit op ongeveer 0,6 mld euro. Voor 2005 en latere jaren is sprake van een bijstelling van circa 0,2 mld euro per jaar. De naheffing over de jaren 2001-2004 slaat neer in 2005 en de opwaartse bijstelling van het BNP 2005 en 2006 slaat neer in de afdracht van 2006. Samenvattend is sprake van een tegenvaller bij de EU-afrachten van circa 0,6 mld euro in 2005 aflopend tot 0,4 mld euro in 2006 en circa 0,2 mld euro structureel.

Het hogere BBP leidt via het noemereffect tot een neerwaartse aanpassing van de EMU-schuldquote met ruim 2%-punt BBP. Het noemereffect bij het EMU-saldo is een kleine 0,1% BBP. Hierdoor worden de gevolgen van de hogere EU-afrachten en uitgaven aan ontwikkelingssamenwerking voor het EMU-saldo in 2005 en 2006 grotendeels gecompenseerd.

5.1.3 Uitkeringsvolume en i/a-ratio

Het aantal inactieven ten opzichte van het aantal actieven (i/a-ratio) neemt in 2005 net als in de afgelopen jaren aanzienlijk toe. In de raming voor 2006 daalt de i/a-ratio als gevolg van zowel een stijging van het aantal actieven als een daling van het aantal inactieven.

Het grootste deel van de stijging van de i/a-ratio in 2005 wordt veroorzaakt door de toename van het aantal inactieven. Naast de demografische stijging van het aantal AOW-uitkeringen met 35 000, speelt de stijging van de werkloze beroepsbevolking met 41 000 personen een belangrijke rol. De geraamde stijging van het WW-volume is met 20 000 uitkeringsjaren vrij beperkt in vergelijking met voorgaande jaren, als gevolg van de geringere toename van de werkloosheid. Beleids effecten leiden per saldo nauwelijks tot een lager WW-volume. Het afschaffen van de vervolguitering in 2003 heeft geleid tot een verkorting van de uitkeringsduur, waardoor het voornaamste volume-effect pas optreedt nadat de uitkeringsgerechtigden de loongerelateerde periode doorlopen hebben (gemiddeld 2 jaar). Hierdoor leidt deze maatregel pas dit jaar tot substantiële besparingen en een reductie van het WW-volume met 15 000 uitkeringen. Daartegenover leidt het herkeuren van WAO-ers volgens het aangescherpte schattingsbesluit tot een toename van het aantal personen met een WW-uitkering.

In 2005 stijgt het aantal bijstandsgerechtigden naar verwachting slechts met 3 000 personen,⁴⁰ ondanks de sterke stijging van de werkloze beroepsbevolking in de afgelopen jaren.

⁴⁰ Zie voor een uitvoeriger beschrijving van de raming van het bijstandsvolume: Hans Stegeman en Frans Suijker, Raming van het bijstandsvolume in de MEV 2006, CPB Memorandum, www.cpb.nl.

Ook op grond van beleidsmaatregelen, zoals het afschaffen van de WAZ, het herkeuren van WAO-ers en het afschaffen van de vervolguitering in de WW, was een sterkere toename van het bijstandsvolume verwacht. Echter, in de eerste maanden van 2005 is deze stijging van het bijstandsvolume niet opgetreden. Realisatiecijfers van het bijstandsvolume over de eerste vier maanden van 2005 duiden op een nagenoeg gelijkblijvende bestandsomvang. Ook in 2003 en 2004 is het bijstandsvolume, ondanks de sterke stijging van de werkloze beroepsbevolking, niet sterk toegenomen. Het is mogelijk dat gemeentelijk beleid als gevolg van, en eventueel anticiperend op, de introductie van de Wet Werk en Bijstand geleid heeft tot een grotere discrepantie tussen het verloop van het bijstandsvolume en de werkloze beroepsbevolking.

Tabel 5.3 Uitkeringsvolume en i/a-ratio, 2000-2006		2001	2002	2003	2004	2005	2006
Uitkeringsvolumes^a							
AOW		2213	2236	2264	2300	2340	2375
ANW		134	130	125	120	115	110
ZW totaal		389	388	335	304	330	360
AO totaal		798	806	811	797	770	715
WW		172	185	239	280	300	260
WWB ^b		328	319	328	337	340	345
Totaal		4033	4064	4102	4138	4195	4170
Actieven ^c		6247	6232	6228	6150	6085	6120
i/a-ratio		64,6	65,2	65,9	67,3	69	68¼
^a In duizenden uitkeringsjaren m.u.v. de WWB (in personen).							
^b De raming voor 2005 uit het <i>CEP 2005</i> , gecorrigeerd voor de conjuncturele ontwikkeling tussen het <i>CEP 2005</i> en de <i>MEV 2006</i> en veranderingen in het beleid van de rijksoverheid, bedraagt 361 000.							
^c Het arbeidsvolume exclusief ziekteverzuim, in duizenden arbeidsjaren.							

In 2006 leidt vooral de geraamde toename van het aantal actieven tot een daling van de i/a-ratio. Voor het eerst sinds 2000 daalt in de projectie voor 2006 echter ook het aantal personen dat een uitkering ontvangt. Het aantal werkloosheidsuitkeringen daalt naar verwachting met 35 000, terwijl de werkloze beroepsbevolking met 30 000 daalt. Dit verschil wordt voornamelijk veroorzaakt door beleidsmaatregelen.

Het voornaamste beleidsmatige effect op het aantal werkloosheidsuitkeringen komt ook in 2006 nog van het afschaffen van de vervolguitering in de WW (18 000). De maatregelen die voortkomen uit het door het kabinet overgenomen SER-advies, hebben in 2006 nog maar een bescheiden effect. Het verkorten van de duur van de loongerelateerde uitkering gaat naar verwachting pas per 1 oktober 2006 in, zodat dit in 2006 nog nauwelijks tot een lager WW-volume leidt. Daarnaast leidt het aanscherpen van de referte-eisen per 1 april 2006 tot een zeer bescheiden volume-effect. Het herkeuren van WAO-ers leidt in 2006 ook nog tot een verdere toename van het aantal WW-ers.

Door de ingrepen in de WW, het herkeuren van WAO-ers en de vertraagde doorwerking van de werkloze beroepsbevolking stijgt het bijstandsvolume in 2006 naar verwachting met 5 000.

Zowel in 2005 als in 2006 neemt het ziekteverzuim toe. Dit is voornamelijk het gevolg van de op 1 januari 2004 ingegane wet Verlenging Loondoorbetalingsverplichting bij Ziekte (VLZ). Door deze wet wordt de wachtperiode voor een arbeidsongeschiktheidsuitkering uitgebreid van één naar twee jaar. Gedurende die periode heeft de werkgever de verplichting om loon (deels) door te betalen. Naast deze statistische stijging, neemt naar verwachting met name het kortdurend verzuim in 2005 net als in 2003 en 2004 af door de relatief slechte conjuncturele ontwikkeling. In 2006 levert de conjunctuur naar verwachting juist weer een opwaartse bijdrage aan het ziekteverzuim (zie kader).

In 2005 beperkt de instroom in de WAO zich tot personen van wie het uitkeringsrecht in 2004 of eerder is ontstaan. Dit betreft ongeveer 15 000 personen. Door de wettelijke verlenging van de loondoorbetalingsperiode bij ziekte per 1 januari 2004 stromen in 2005 geen nieuwe arbeidsongeschikten in de WAO. Dit gebeurt pas weer in 2006. Ook structureel heeft de verlenging van de loondoorbetaling een neerwaarts effect op de instroom, omdat onder het oude regime in het eerste WAO-jaar weer circa 10% herstelt. Bovendien treedt een gedragseffect op doordat werkgevers sterker financieel geprikkeld worden om zieke werknemers te reïntegreren, en werknemers in het tweede ziektejaar een lagere loondoorbetaling ontvangen.

Het arbeidsongeschiktheidsvolume (WAO, WAZ en Wajong) zal in 2005 en 2006 verder afnemen door herkeuringen van personen die jonger zijn dan 50 jaar op basis van het aangescherpte schattingsbesluit. Het schattingsbesluit geeft de regels die een arbeidsdeskundige moet hanteren bij het bepalen van de mate van arbeidsongeschiktheid. Zowel in 2005 als in 2006 leidt dit naar verwachting tot een reductie van het WAO-volume met 20 000 herleide uitkeringsjaren.

In 2006 wordt de wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen ingevoerd. De WIA heeft in 2006 vooral effect op de instroom. Voor personen die in 2005 al in de WAO zitten, verandert er niets door introductie van het nieuwe stelsel. Doordat volgens de WIA personen die minder dan 35% arbeidsongeschikt zijn geen uitkering meer krijgen, is de instroom in 2006 lager dan in voorgaande jaren. De totale instroom in de WIA bedraagt naar verwachting bijna 30 000 uitkeringen, waarvan ongeveer de helft betrekking heeft op duurzaam en volledig arbeidsongeschikten. Door de lagere instroom en het aangescherpte schattingsbesluit daalt het bestand aan arbeidsongeschikten waarschijnlijk met 55 000 personen.

Trend en conjunctuur in het ziekteverzuim^a

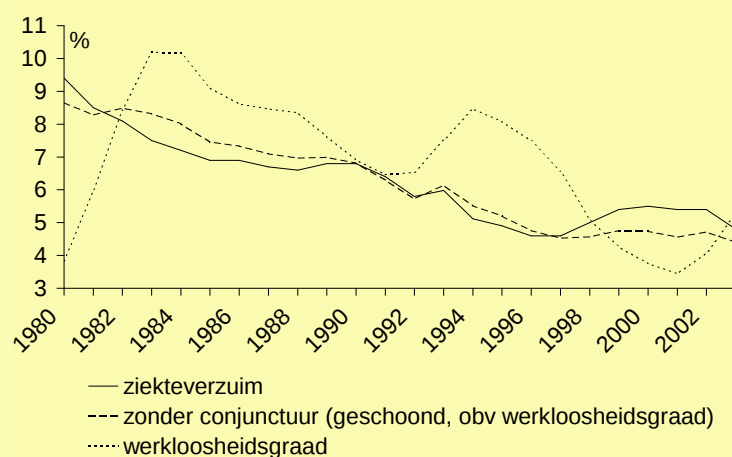
Het ziekteverzuim is vanaf 1980 trendmatig gedaald. In 1980 werd ruim 9% van de beschikbare werkdagen verzuimd. Medio jaren negentig was dit percentage nagenoeg gehalveerd. Daarna is het verzuimpercentage echter weer wat opgelopen. Het ziekteverzuim vormt een kostenpost voor werkgevers. Zo betalen bedrijfsleven en overheid in 2005 circa 6 mld euro loon door aan zieke werknemers, ongeveer 3% van de totale loonsom. Welke factoren zijn van invloed op het verloop van het ziekteverzuim?

Beleidsmaatregelen en de stijging van deeltijdarbeid bepalen de gesignaleerde trendmatige daling. De loondoorbetaling tijdens het eerste ziektejaar door de werkgever (in plaats vanuit een collectief fonds) en andere beleidsmaatregelen in de jaren negentig zijn succesvol geweest. Ook het verlagen van de uitkeringen heeft geleid tot een daling van het ziekteverzuim. De analyse wijst op een gunstig effect van deeltijdarbeid op het ziekteverzuim. Dit kan veroorzaakt worden doordat deeltijdarbeid de combinatie van werk en zorg gemakkelijker maakt en meer tijd biedt voor ontspanning. De trendmatige daling heeft plaatsgevonden ondanks een stijging van de arbeidsparticipatie van vrouwen, waar het verzuim (exclusief zwangerschaps- en bevallingsverlof) gemiddeld ongeveer 1%-punt hoger ligt dan bij mannen.

Ook conjuncturele schommelingen leiden tot veranderingen van het ziekteverzuim. Over de periode 1980-2003 wordt een significant procyclisch verband gevonden tussen conjunctuur en ziekteverzuim in Nederland. Een stijging van de werkloosheid met 1%-punt gaat samen met een daling van het ziekteverzuim met 0,25%-punt. De literatuur draagt verschillende verklaringen aan voor een procyclisch verband. Vermindering van de werkdruk in de laagconjunctuur kan bijvoorbeeld leiden tot een betere gezondheid en daarmee tot minder ziektegevallen. Daarnaast kan de werkinstelling van werknemers een rol spelen: een grotere kans op ontslag kan resulteren in minder verzuim. Ook het aanname- en ontslagbeleid van werkgevers kan van invloed zijn. Werknemers die in het verleden relatief vaak ziek zijn geweest, zullen minder snel een baan krijgen of bij reorganisaties eerder worden ontslagen. Hierdoor is vooral het relatief gezonde personeel werkzaam bij laagconjunctuur.

Onderstaande figuur toont het verzuimcijfer gecorrigeerd voor de conjunctuur.^b In tijden van laagconjunctuur, bijvoorbeeld in de jaren tachtig, ligt het voor conjunctuur geschoonde ziekteverzuim hoger dan het daadwerkelijke verzuim. In tijden van hoogconjunctuur, bijvoorbeeld eind jaren negentig, is het voor conjunctuur geschoonde cijfer juist lager. De gunstige conjunctuur is verantwoordelijk voor de stijging van het ziekteverzuim in de tweede helft van de jaren negentig. De daling van het ziekteverzuim in 2003 is in hoge mate bepaald door de sterke stijging van de werkloosheid in dat jaar. Gecorrigeerd voor de conjunctuur is het ziekteverzuim sinds het midden van de jaren negentig nagenoeg stabiel.

Ziekteverzuim, verzuim gecorrigeerd voor conjunctuur en werkloosheidsgraad, 1980-2003

^a Dit kader is gebaseerd op een binnenkort te verschijnen CPB Document over de conjunctuurgevoeligheid van ziekteverzuim.

^b Het CBS heeft nog geen ziekteverzuimcijfers voor 2004 gepubliceerd.

De WAZ, de arbeidsongeschiktheidsregeling voor zelfstandigen, is per 1 augustus 2004 afgeschaft. Gezien de wachttijd voor een uitkering van een jaar betekent dit dat er vanaf 1 augustus 2005 geen nieuwe instroom mogelijk is. Degenen die op 1 augustus 2005 een uitkering hebben, blijven deze behouden. Doordat de gemiddelde verblijfsduur in de WAZ lang is, zal het bestand in de komende jaren maar geleidelijk teruglopen.

5.1.4 Uitgavenkaders

Uitgangspunt bij het budgettaire beleid van het kabinet is het handhaven van de uitgavenkaders die in het Hoofdlijnenakkoord zijn vastgesteld. Voor elk van de jaren 2003-2007 zijn vaste reële uitgavenkaders vastgesteld voor de drie begrotingsdisciplinesectoren, rijksbegroting in enge zin, sociale zekerheid en arbeidsmarktbeleid, en zorg. Dit jaar is naar verwachting sprake van een overschrijding van het uitgavenkader uit het Hoofdlijnenakkoord met circa 1¼ mld euro en volgend jaar komen de uitgaven overeen met het kader. Daarbij is vanaf 2006 een reserve van ¼ mld euro opgenomen om eventuele tegenvallers op te kunnen vangen.

Tabel 5.4 Overschrijding uitgavenkader, 2003-2006		2003	2004	2005	2006
		mld euro			
Overschrijding ten opzichte van Hoofdlijnenakkoord		¼	– 2¼	– 1¼	0
w.v. rijksbegroting in enge zin		0	– 2¾	– 1	– ¼
sociale zekerheid en arbeidsmarktbeleid		– ½	– 1	– ½	– ¼
zorg (ijklijn)		¾	1½	½	½
uitgavenreserve					¼

Bij de rijksbegroting in enge zin bedraagt de overschrijding dit jaar 1 mld euro en volgend jaar ¼ mld euro, met name als gevolg van de additionele ombuigingen sinds het Hoofdlijnenakkoord.

De uitgaven bij de budgetdisciplinesector sociale zekerheid en arbeidsmarktbeleid zullen volgens de raming het kader in 2005 met ½ mld euro en in 2006 met ¼ mld euro overschrijden. In beide jaren is dit vooral het gevolg van een meevallende ontwikkeling van de uitgaven aan arbeidsongeschiktheidsverzekeringen.

De zorguitgaven komen zowel in 2005 als in 2006 naar verwachting ½ mld euro boven het kader uit dat bij het Hoofdlijnenakkoord is opgesteld. De overschrijding is in vergelijking met voorgaande jaren beperkt. De uitgaven aan de AWBZ zijn geplafonneerd door een met de instellingen afgesloten convenant en nemen daardoor naar verwachting minder toe dan in voorgaande jaren. De curatieve sector is niet geplafonneerd, maar het gedragseffect van de invoering van de no-claimteruggaveregeling en het met de ziekenhuizen en verzekeraars afgesloten convenant beperken naar verwachting de uitgavengroei.

5.2 De collectieve lasten

De lasten worden dit jaar met 3 mld euro verzwaaard. Hieraan liggen stijgende tarieven bij met name de energieheffingen, de lokale lasten, de loon- en inkomstenbelasting en sociale verzekeringspremies ten grondslag, terwijl bij de vennootschapsbelasting juist sprake is van een tariefsverlaging. Volgend jaar is de microlastenontwikkeling per saldo neutraal. De endogene groei van de collectieve lasten blijft zowel in 2005 als 2006 iets achter bij de ontwikkeling van het BBP. Per saldo resulteert in 2005 een kleine stijging van de collectieve lastendruk terwijl deze in 2006 stabiliseert (gecorrigeerd voor institutionele wijzigingen en incidentele ontvangsten).

5.2.1 Beleidsuitgangspunten

De beleidsuitgangspunten voor 2005 zijn sinds het CEP 2005 nauwelijks gewijzigd. Alleen de begrotingen van gemeenten duiden op een extra verzwaring van de gemeentelijke lasten met $\frac{1}{4}$ mld euro. De totale lastenverzwaring in 2005 bedraagt hiermee 3 mld euro, waarvan $2\frac{3}{4}$ mld euro ten laste van gezinnen en $\frac{1}{4}$ mld euro ten laste van bedrijven.

De beleidsvoornemens voor het jaar 2006 staan in het teken van drie stelselwijzigingen: een nieuw zorgstelsel, aanpassing van de fiscale behandeling van VUT, prepensioen en introductie levensloopregeling, en de nieuwe arbeidsongeschiktheidsregeling.⁴¹ Deze nieuwe stelsels verzwaren de lasten tezamen met 2 mld euro. In de visie van het kabinet staat daar een lastenverlichting van $2\frac{1}{2}$ mld euro tegenover door invoering van de zorgtoeslag. Deze wordt door het CPB echter tot de uitgaven gerekend.

Het nieuwe zorgstelsel verzwaaert de lasten per saldo met $2\frac{1}{4}$ mld euro. Dit hangt samen met het feit dat in het nieuwe stelsel sprake is van een lastendekkende premie, terwijl dat in 2005 nog niet zo was. De collectieve zorgverzekeringspremies worden met $12\frac{3}{4}$ mld euro verhoogd. Hier staat tegenover dat de particuliere zorgverzekeringspremies komen te vervallen, hetgeen de lasten met 8 mld euro verlicht. Daarnaast wordt de AWBZ-premie met $2\frac{3}{4}$ mld euro verlaagd. Tenslotte hebben deze premiemutaties grondslageffecten waardoor de lasten met $\frac{1}{2}$ mld euro worden verzwaaard.

De aanpassing van de fiscale behandeling van VUT en prepensioen verzwaaert de lasten met per saldo 1 mld euro. De opheffing van de belasting- en premievrijstelling van prepensioenpremie is een lastenverzwaring van $1\frac{1}{4}$ mld euro. Hier staat tegenover dat toekomstige prepensioenuitkeringen niet langer worden belast. De netto contante waarde van deze belastingderving is naar schatting $\frac{1}{4}$ mld euro hetgeen door het CPB als lastenverlichting wordt geboekt. De invoering van de levensloopspaarregeling in plaats van de bestaande fiscale verloopspaarregelingen betekent een lastenverlichting van ruim $\frac{1}{2}$ mld euro.

⁴¹ De stelselwijzigingen zijn uitvoerig beschreven in hoofdstuk 6 van het CEP 2005.

Tabel 5.5 Sociale lasten bedrijven en gezinnen, 2004-2006

	2004	2005	2006
Tarieven	%		
AOW-premie	17,90	17,90	17,90
ANW-premie	1,25	1,25	1,25
AWBZ-premie	13,40	13,45	12,55
Premie volksverzekeringen	32,55	32,60	31,70
Belastingtarief eerste schijf	1,00	1,80	2,45
Belastingtarief tweede schijf	7,95	9,35	9,75
Gecombineerd tarief eerste schijf	33,55	34,40	34,15
Gecombineerd tarief tweede schijf	40,50	41,95	41,45
Idem 65+ eerste schijf	15,65	16,50	16,25
Idem 65+ tweede schijf	22,60	24,05	23,55
Belastingtarief derde schijf	42,00	42,00	42,00
Belastingtarief vierde schijf	52,00	52,00	52,00
AO-basispremie werkgever	5,30	5,60	5,00
AO gedifferentieerde premie werkgever	2,35	1,65	1,40
WW-gemiddelde wachtgeldpremie werkgever	1,90	1,75	1,80
WW-marginale AWF-premie werkgever	1,55	2,45	2,65
WW-marginale AWF-premie werknemer	5,80	5,85	5,20
Procentuele zorgpremie werkgever ^a	6,75	6,75	6,50
Procentuele zorgpremie werknemer	1,25	1,45	0,00
Sociale lasten bedrijven	in % van het brutoloon		
Totaal werkgevers	26,7	27,5	27,9
w.v. premies wettelijke sociale verzekering	11,2	11,3	12,4
pensioenpremies (incl. VUT)	11,9	12,3	11,6
overige particuliere sociale premies	0,3	0,2	0,0
rechtstreeks betaalde sociale lasten	3,3	3,6	3,9
Totaal werknemers	21,9	22,6	22,0
w.v. premies wettelijke sociale verzekering	17,1	17,6	17,4
pensioenpremies (incl. VUT)	4,6	4,9	4,6
overige particuliere sociale premies	0,1	0,1	0,0
Inkomensgrenzen	euro		
Lengte eerste belastingschijf	16265	16893	17046
Lengte tweede belastingschijf	13278	13464	13586
Lengte derde belastingschijf	21109	21405	21598
Heffingskorting	1825	1894	1990
Arbeidskorting	1213	1287	1357
Franchise AWF ^c	58	58	15138
Maximum premie-inkomensgrens WNVZ ^c	167	167	43854
Maximum premie-inkomensgrens ZFW en ZVW ^c	113	114	30015
Verzekeringsloongrens ZFW	32600	33000	n.v.t.
Nominale zorgpremie per volwassene ^{a, b}	308	386	1106

^a Tot en met 2005 ZFW-premie. Vanaf 2006 bijdrage ZVW.^b Vanaf 2005 exclusief de gemiddelde no-claimteruggave. In 2006 wordt de gemiddelde teruggave op 91 euro geraamd.^c Tot en met 2005 bedragen per dag, daarna bedragen per jaar.

De nieuwe arbeidsongeschiktheidsregeling verlicht de lasten met ruim $\frac{1}{2}$ mld euro, met name door het gedeeltelijk vervallen van de private hiaatverzekering in 2006 (zie paragraaf 4.1.1).

Buiten de stelselwijzigingen worden de lasten met per saldo 2 mld euro verlicht. In de eerste plaats wordt het bewonersdeel van de OZB afgeschaft waardoor de lasten met 1 mld euro worden verlicht. Daarnaast wordt het tarief vennootschapsbelasting verlaagd van 31,50% naar 29,60%, hetgeen een lastenverlichting van $\frac{3}{4}$ mld euro betekent. Hier staan echter grondslagverbredende maatregelen tegenover die de lasten met $\frac{1}{4}$ mld euro verzwaren. Bij de indirecte belastingen worden de lasten bijna $\frac{1}{2}$ mld euro verlicht met name door de afschaffing van de kapitaalsbelasting, het niet indexeren van de brandstoffenaccijnzen en een accijnskorting voor bijgemengde biobrandstoffen. Deze lastenverlichting wordt echter geheel tenietgedaan door een verhoging van het tarief energiebelasting voor middelgroot- en grootverbruikers, de overloop van het medio 2005 afgeschafte fiscale voordeel voor bestelauto's van particulieren, bestrijding van BTW-constructies met roerende zaken door voor BTW vrijgestelde ondernemers en de automatische indexatie van de motorrijtuigenbelasting.

De lasten in de sfeer van de loon- en inkomstenheffing worden - ongerekend de stelselwijzigingen - met een kleine 1 mld euro verzwaaard. Een verhoging van het tarief eerste en tweede schijf met 0,90%-punt ($1\frac{3}{4}$ mld euro), grondslageffecten van premie mutaties werknemersverzekeringen ($\frac{1}{4}$ mld euro) en de laatste fase van het afschaffen van de afdrachtskorting lage lonen ($\frac{1}{4}$ mld euro) verzwaren de lasten met tezamen $2\frac{1}{4}$ mld euro. Hier staat tegenover dat diverse heffingskortingen worden verhoogd, hetgeen de lasten met $1\frac{1}{2}$ mld euro verlicht.

De premies voor de arbeidsongeschiktheidverzekering worden met $\frac{3}{4}$ mld euro verlaagd. Ook de Awf-werknemerspremie wordt met $\frac{3}{4}$ mld euro verlaagd.

Tabel 5.6 Microlastenontwikkeling, 2003-2006				
	2003	2004	2005	2006
	mld euro			
Indirecte belastingen	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$	1	0
Directe belastingen	$-\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1	1
Totaal rijksbelastingen	$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$	2	1
OPL-belastingen	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	-1
Totaal belastingen	$\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{2}$	0
Sociale premies	$3\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	0
Heffingen	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	0
Totaal microlastendruk:	$4\frac{1}{4}$	$3\frac{3}{4}$	3	0
w.v. bedrijven	$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	0
gezinnen	$4\frac{1}{4}$	$1\frac{3}{4}$	$2\frac{3}{4}$	$\frac{1}{4}$
overheid	$-\frac{1}{4}$	0	0	$-\frac{1}{4}$

De raming van de nominale premie in de ZVW

Met de overgang naar de nieuwe zorgverzekering in 2006 staat de raming van de (nominale) premie volop in de belangstelling. Waar is de raming van deze premie op gebaseerd en hoe groot zijn de onzekerheden?

In het nieuwe stelsel stellen private verzekeraars de premie in beginsel vast op lastendekkend niveau, eventueel met een winsttopslag. De premieraming wordt derhalve opgebouwd vanuit de verwachte uitgaven aan zorg. Startpunt hiervoor zijn de vergelijkbare uitgaven van ziekenfondsen en particuliere zorgverzekeraars in 2005. De berekening van de premie omvat naast vergoedingen voor medische diensten aan zorgverleners ook administratiekosten van verzekeraars en verliezen op dubieuze debiteuren.

Het CPB heeft in 2001 (in beperkte mate) en in 2002 de zorguitgaven in de curatieve sector te laag geschat. Deels is dit veroorzaakt door tussentijds bijstellingen van het beleid, zoals het extra geld dat beschikbaar werd gesteld voor het wegwerken van wachtlijsten, het geleidelijk loslaten van de aanbodregulering in de zorg en de introductie van het 'recht op zorg'. Daarnaast werd de loonvoetstijging in de marktsector in deze jaren onderschat, wat doorwerkte naar de loonstijging en daarmee de kosten in de zorgsector. In 2003 en 2004 kwamen de realisaties vrijwel overeen met de ramingen. Voor 2005 en 2006 ligt in de raming een volumestijging van 1¼% respectievelijk 3¼% besloten. Dat de groeiraming voor 2005 lager ligt, heeft te maken met het gedragseffect van de no-claimteruggaveregeling.^a

Door de stelselherziening is de raming van de uitgaven voor 2006 met meer dan de gebruikelijke onzekerheid omgeven. Het is immers de bedoeling van de stelselherziening om gedragsreacties op te roepen, die per saldo de groei van de zorgkosten drukken. Die gedragsreacties zijn echter niet in de raming verwerkt, omdat de omvang niet is te voorspellen. De nieuwe ZVW kan ertoe leiden dat het potentieel aan doelmatigheidswinst bij het zorgaanbod beter wordt benut, omdat de verzekeraars de aanbieders scherper prikkelen. Aan de andere kant kan meer concurrentie de zorg op onderdelen ook duurder maken: de prijzen van schaarse aanbieders kunnen stijgen als zorgverzekeraars er niet goed in slagen om tegengas te geven in de onderhandelingen.

De volumeraming voor 2006 gaat ongeveer 2%-punt uit boven de groei die nodig is om de groei van de bevolking en de vergrijzing op te vangen. Er is dus ruimte voor nieuwe technologie, kwaliteitsverbetering etc. Verder blijkt het uitgavenniveau in de jaren 2003-2004 hoog genoeg te zijn geweest om niet alleen de extra vraag naar zorg op te vangen, maar tevens de wachtlijsten te reduceren (zie het kader elders in deze paragraaf). Er is derhalve op voorhand geen reden om aan te nemen dat de uitgavenraming te laag of te hoog is. Overigens lijden de verzekeraars in 2006 door de nacalculatie in het risicovereveningssysteem geen schade als de overheid de macro-uitgaven te laag raamt.

Bij de premieraming is ervan uitgegaan dat de premie in 2006 hoger (macro 0,4 mld euro) wordt vastgesteld dan de geraamde zorguitgaven. Een deel van deze opslag is bedoeld voor overgangskosten en andere onzekerheden waar verzekeraars mee te maken krijgen. Verder is er rekening mee gehouden dat enkele verzekeraars die niet aan de minimale solvabiliteitseisen voldoen, de premie extra verhogen. Gemiddeld zijn de reserves van de verzekeraars naar verwachting ruim voldoende, zowel bij ziekenfondsen als particuliere zorgverzekeraars. Naar schatting is de gemiddelde solvabiliteit ongeveer twee keer zo hoog als de minimaal vereiste solvabiliteit. Ten slotte speelt mee dat verzekeraars in 2006 zullen proberen zoveel mogelijk verzekerden aan te trekken, en daardoor een prikkel hebben om relatief lage premies vast te stellen. Iedereen kan immers vrijelijk van verzekeraar wisselen zonder leeftijdstoelagen en uitsluiting, hetgeen voor veel particulier verzekerden iets nieuws is. Al met al is er geen reden om aan te nemen dat de risico's in de premieraming eenzijdig (opwaarts) zijn.

^a Voor particulier verzekerden is in 2006 geen extra gedragseffect door de no-claim meegenomen, omdat in de particuliere verzekering eigen risico's ook een rol speelden.

5.2.2 Ontwikkeling belasting- en premieontvangsten

De microlastenontwikkeling wijkt op enkele punten af van de beleidsmatige mutaties van de belasting- en premieontvangsten (conform de Nationale rekeningen) in tabel 5.7. Het verschil betreft maatregelen in de sfeer van de afdrachtverminderingen, de Zalmsnip, de MEP-heffing, financieringsverschuivingen en een intertemporele lastenverschuiving. De beleidsmatige mutaties van de collectieve lasten komen hierdoor in 2005 1¼ mld euro lager uit dan de microlastenontwikkeling en in 2006 8½ mld euro hoger. Dat is in 2006 met name het gevolg van de financieringsverschuiving van particuliere naar collectieve zorgverzekeringspremies. Verder is sprake van beleidseffecten die niet relevant zijn voor de microlastenontwikkeling, ten bedrage van ¼ mld euro in zowel 2005 als 2006. Het gaat hier om gerechtelijke uitspraken en de maatregelen ter compensatie van de budgettaire effecten daarvan, een verhoging van het AVAR-opslagpercentage,⁴² de overheveling van de autokostenfictie van de inkomstenheffing naar de loonheffing en een versnelling van de inning van tabaksaccijns.

Tabel 5.7 Belasting- en premieontvangsten 2004-2006							
	2004	2005	2006	2005 beleid	2006	2005 endogeen	2006
	niveau in % BBP			mutaties in % BBP per jaar			
Totaal	37,8	38,9	39,7	0,4	1,7	0,7	- 1,0
w.v. belastingen	23,8	25,0	24,0	0,5	0,0	0,8	- 1,0
premies	14,0	13,9	15,6	- 0,1	1,7	0,0	0,0
Loon- en inkomstenheffing	13,1	13,3	12,9	0,2	- 0,3	0,0	- 0,1
w.v. belastingen	5,6	5,7	5,9	0,3	0,3	- 0,2	- 0,1
premies volksverzekeringen	7,5	7,5	7,0	- 0,1	- 0,6	0,2	0,0
Premies werknemersverzekeringen	6,5	6,4	8,6	0,0	2,3	- 0,2	- 0,1
Belasting over de toegevoegde waarde (BTW)	7,3	7,6	7,3	0,0	0,0	0,2	- 0,3
Vennootschapsbelasting (excl. gas)	2,7	3,2	2,6	- 0,1	- 0,1	0,6	- 0,4
Overige belastingen	8,1	8,5	8,2	0,2	- 0,2	0,1	- 0,1

De endogene ontwikkeling van de belastingontvangsten wordt in 2005 en 2006 sterk beïnvloed door de aankoop van het gastransportnetwerk door de rijksoverheid in 2005 (zie ook paragraaf 5.1.2). Hiermee is een BTW-bedrag van ruim 1½ mld euro (0,3% BBP) gemoeid, alsmede een bedrag van 2¼ mld euro (0,5% BBP) vennootschapsbelasting over de bij de verkoop gerealiseerde winst. Dit zijn incidentele belastingontvangsten in 2005 die in 2006 weer wegvallen. Afgezien van dit incident blijft de ontwikkeling van de belasting- en premieontvangsten in zowel 2005 als 2006 iets achter bij het BBP.

De endogene ontwikkeling van de loon- en inkomstenheffing houdt dit jaar gelijke tred met de ontwikkeling van het BBP, maar blijft naar verwachting volgend jaar hier iets bij achter. Dit hangt vooral samen met het patroon van de arbeidsinkomensquote. Gecorrigeerd voor het effect

⁴² Onder de Automatische Voorlopige AanslagRegeling (AVAR) worden in januari van een jaar aanslagen aan VpB-plichtige bedrijven opgelegd op basis van het gemiddelde van de tot dan toe bekende aanslagen over de twee jaar daarvoor. Dit gemiddelde wordt opgehoogd met het zogenoemde AVAR-opslagpercentage.

van de BTW over de aankoop van het gastransportnetwerk door het rijk, stijgt de arbeidsinkomensquote dit jaar $\frac{1}{2}\%$ -punt om in 2006 met $1\frac{1}{2}\%$ -punt te dalen. Daar staat tegenover dat de ontvangsten loon- en inkomstenheffing in 2005 negatief beïnvloed worden door de stijging van de, voor belasting- en premieheffing aftrekbare, pensioenpremies. In de raming voor 2006 blijft de ontwikkeling van de pensioenpremies achter bij de ontwikkeling van het BBP, hetgeen de ontvangsten positief beïnvloedt. Bovendien stijgt de hypotheekrenteaftrek met name in 2005 iets harder dan het BBP.

De endogene ontwikkeling van de premies werknemersverzekeringen blijft in zowel 2005 als 2006 achter bij de ontwikkeling van het BBP. Net als bij de loon- en inkomstenheffing spelen hierbij de ontwikkeling van de arbeidsinkomensquote en van de pensioenpremies een rol. In 2005 is daarnaast sprake van bevrozing van de premiegrens waardoor deze achterblijft bij de loonontwikkeling, een daling van het aantal WAO-uitkeringen en stabilisatie van het aantal Zfw-verzekerden.

Ongerekend het effect van de aankoop van het gastransportnet blijven de BTW-ontvangsten in 2005 licht achter bij het BBP, met name door de achterblijvende nominale groei van de particuliere consumptieve bestedingen. Wat nog resteert aan consumptiegroei wordt bovendien vooral gedragen door goederen en diensten die onder het verlaagde of nultarief van de BTW vallen. De dempende werking van de particuliere consumptie wordt enigszins gecompenseerd doordat de investeringen in woningen steun bieden aan de groei van de BTW-grondslag. In de raming voor 2006 is naast sterk groeiende investeringen in woningen sprake van een minder sterk achterblijvende groei van de particuliere consumptie en een gunstig pakketeffect, met relatief meer groei bij de onder het algemeen tarief vallende duurzame goederen en auto's, zodat de BTW-ontvangsten per saldo gelijke tred houden met de BBP-groei.

De vennootschapsbelasting (exclusief gas en het effect van de aankoop van het gastransportnetwerk) groeit in 2005 wat harder dan het BBP. Dit hangt samen met de gunstige winstontwikkeling van vorig jaar, terwijl de inzakkende winstgevendheid dit jaar de ontwikkeling juist dempt. Voor volgend jaar wordt een herstel van de winstgevendheid verwacht, hetgeen op zichzelf een positieve invloed heeft op de ontvangsten in de vennootschapsbelasting. Dit wordt echter getemperd door de doorwerking van de winstgevendheid in dit jaar, zodat per saldo de vennootschapsbelasting in de raming endogeen gelijke tred houdt met het BBP.

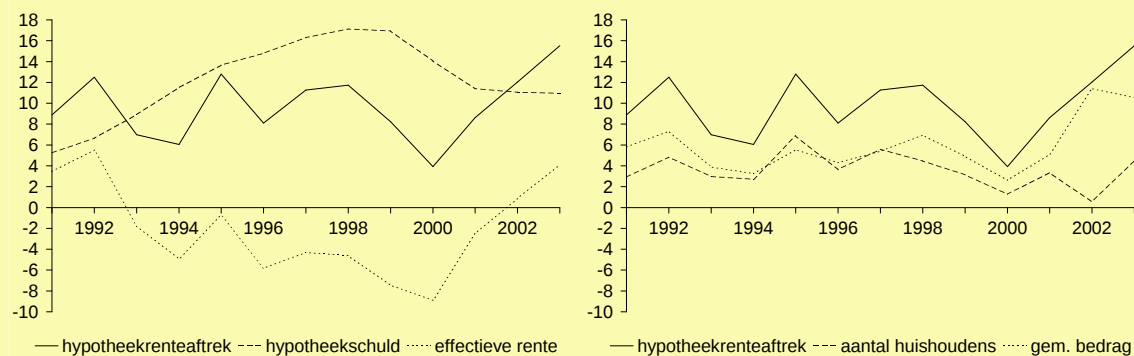
De overige belastingen groeien in 2005 endogeen wat harder dan het BBP, terwijl in 2006 sprake is van een lichte terugval. Voor een deel heeft dit te maken met een incidenteel hoge ontvangst bij de dividendbelasting die volgend jaar weer wegvalt. Daarnaast groeit de overdrachtsbelasting dit jaar endogeen harder dan het BBP door de zich redelijk gunstig ontwikkelende huizenmarkt. Voor volgend jaar wordt echter een minder gunstige ontwikkeling verwacht, mede door de stijgende rente, en daarmee een bij het BBP achterblijvende ontwikkeling van de overdrachtsbelasting. Een dergelijk patroon doet zich ook voor bij de brandstofaccijnzen en de energiebelasting, onder invloed van de verwachte volumegroei van

(motor)brandstof- en elektriciteitsconsumptie. De motorrijtuigenbelasting tenslotte is een belasting op het autopark en kent een vrij stabiele trendmatige ontwikkeling, die in beide jaren wat hoger ligt dan de geraamde BBP-groei.

Snelle stijging hypotheekrenteaf trek

Nieuwe cijfers van het CBS duiden op een snelle stijging van de hypotheekrenteaf trek in de jaren 2001-2003. Gemiddeld bedraagt de groei voor deze jaren 12%, waarbij in 2003 een nog niet eerder vertoonde groei van 15½% wordt bereikt. Hiermee neemt de hypotheekrenteaf trek toe tot 23¼ mld euro in 2003, hetgeen een budgettaire derving van circa 10½ mld euro met zich meebrengt.

Aspecten van de hypotheekrenteaf trek, mutaties per jaar in %

De groei van de hypotheekschuld is vrijwel stabiel. De acceleratie in de groei van de hypotheekrenteaf trek wordt vooral gevoed door de effectieve hypotheekrentevoet. In 2002 en 2003 slaat de al jaren negatieve bijdrage van de effectieve rente op de hypotheekrenteaf trek zelfs om in een positieve. Dit is opvallend omdat in deze jaren sprake is van dalende markthypotheekrentevoeten die niet alleen doorwerken op nieuwe leningen maar ook op een deel van oude leningen. Opvallend is verder de sterke groei van het afgetrokken bedrag per huishouden. Het aantal huishoudens dat hypotheekrente af trekt groeit in 2001-2003 weliswaar ook, maar deze groei is in historisch perspectief zelfs wat aan de lage kant. Het gemiddelde bedrag per huishouden groeit echter in 2001-2003 met gemiddeld 9%, 4%-punt hoger dan het gemiddelde in 1991-2000.

Deze ontwikkelingen moeten in het licht worden gezien van de ontwikkeling van het aantal oversluitingen in 2001-2003. Waar in 2001 nog sprake is van een daling met 10%, slaat dit om in een stijging met 8% in 2002 en 25% in 2003. De provisie en boete die gepaard gaan met het oversluiten van hypotheekleningen, dragen bij aan de effectieve rente en het afgetrokken bedrag per huishouden. Mogelijke oorzaken voor de sterke stijging van het aantal oversluitingen zijn de in 2002 en 2003 snel dalende hypotheekrentevoet en het van kracht worden van de bijleenregeling per 1 januari 2004. De bijleenregeling beperkt de hypotheek waarover de lasten aftrekbaar zijn beperkt tot maximaal de aankoopkosten van een nieuwe woning *verminderd* met de overwaarde op de oude woning. Dit maakt financiering met eigen vermogen in het algemeen en aflossen in het bijzonder onaantrekkelijk en zet ertoe aan om de hypotheek om te zetten in een vorm waarbij zo min mogelijk wordt afgelost, bijvoorbeeld een spaarhypotheek of een aflossingsvrije hypotheek. De bijleenregeling heeft waarschijnlijk ook geleid tot anticipatie-effecten: koopplannen zijn naar voren gehaald om de aftrekbeperking voor te zijn.

5.3 EMU-saldo en schuld

Naar verwachting loopt het EMU-tekort terug van 3,1% BBP in 2003 tot 1,7% BBP in 2006. In 2004 en 2005 is deze verbetering, bij een bescheiden economische groei, vooral het gevolg van de substantiële ombuigingen en lastenverzwaringen van het kabinet. Volgend jaar is het budgettaire beleid daarentegen licht expansief en vloeit de tekortverbetering voort uit het verwachte conjuncturele herstel. De EMU-schuldquote loopt volgend jaar iets terug als gevolg van de gunstige ontwikkeling van het EMU-saldo en het aantrekken van de economische groei.

Het EMU-tekort neemt na een top van 3,1% BBP in 2003 gestaag af, naar 2,1% BBP in 2004 en 1,8% BBP dit jaar. Deze verbetering is, bij een bescheiden economische groei, vooral het gevolg van substantiële ombuigingen en lastenverzwaringen. Naar verwachting daalt het tekort volgend jaar verder tot 1,7% BBP, vooral in samenhang met de aantrekkende economische groei. In het licht van deze gunstige ontwikkeling van het EMU-saldo heeft de Europese Raad van ministers van Financiën ingestemd met het voorstel van de Europese Commissie om de tekortprocedure tegen Nederland te stoppen.

Volgens de rekenmethode die de Europese Commissie (EC) hanteert bij de toetsing van de Europese begrotingsafspraken, is sprake van een nog sterkere verbetering van het structurele tekort vanaf 2003 (tabel 5.1). De ombuigingen en lastenverzwaringen van het kabinet zijn geconcentreerd in de eerste helft van de kabinetsperiode. Volgend jaar is het budgettaire beleid daarentegen licht expansief, wat ook zichtbaar wordt in een kleine verslechtering van het verwachte structurele tekort. Door de snelle verbetering van het structurele tekort komt een begrotingspositie nabij evenwicht binnen bereik. De berekening van de structurele component van het EMU-saldo is overigens omgeven met een aanzienlijke onzekerheidsmarge, zodat de uitkomsten met grote voorzichtigheid moeten worden gehanteerd (zie kader).

In 2004 is het EMU-tekort met 2,1% BBP aanzienlijk beter uitgekomen dan de 2,5% BBP die werd verwacht in het CEP 2005 en in de Voorlopige rekening. Het tekort van de lokale overheid is met ruim 0,3% BBP neerwaarts bijgesteld. Daarnaast speelt de revisie van de Nationale rekeningen een rol: door het hogere BBP komt het EMU-tekort een kleine 0,1% BBP lager uit (zie kader in paragraaf 5.1). In 2005 komt het EMU-tekort 0,2% BBP beter uit dan in het CEP, terwijl het in 2006 ongewijzigd blijft. Er treden meevallers op bij de belastinginkomsten en vooral bij de aardgasbaten. Bovendien valt het EMU-saldo van de lokale overheid naar verwachting lager uit. Daar staan in beide jaren hogere collectieve uitgaven tegenover (zie paragraaf 5.1). Dit betreft onder meer de intensiveringen van het kabinet (vooral onderwijs en FES-uitgaven) en de doorwerking van de revisie van de Nationale rekeningen op de EU-afdrachten en de uitgaven voor ontwikkelingssamenwerking. In 2006 is voorts sprake van een aanzienlijke lastenverlichting ten opzichte van het CEP.

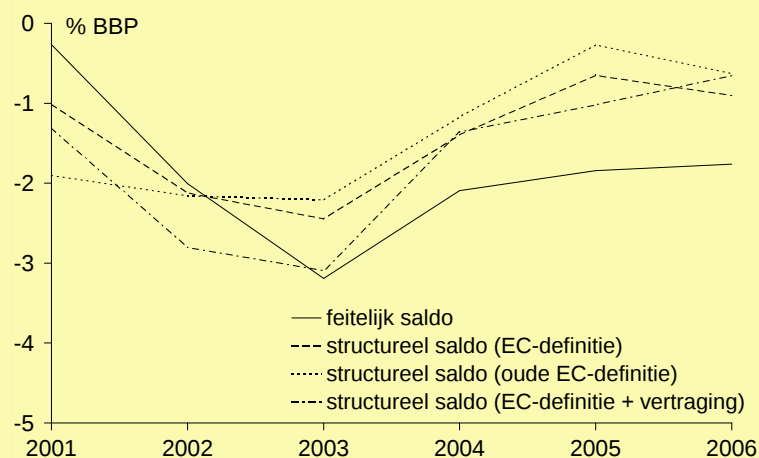
Structureel EMU-saldo

De Europese Commissie (EC), de OESO, het ESCB en het CPB hebben afzonderlijk onderzoek gedaan naar het structurele EMU-saldo. Dat wordt bepaald door het EMU-saldo te corrigeren voor de conjuncturele situatie. De conjuncturele component wordt daarbij berekend door de geschatte afwijking tussen het feitelijke en het structurele BBP (de output gap) te vermenigvuldigen met de gevoeligheid van het EMU-saldo voor de stand van de conjunctuur (de begrotingselasticiteit). Deze berekening is omgeven met een aanzienlijke onzekerheidsmarge, zodat de uitkomsten met grote voorzichtigheid moeten worden gehanteerd. De methodiek is een benadering, omdat conjunctuurschommelingen in de loop der tijd diverse achtergronden hebben met een verschillende doorwerking naar het EMU-saldo.

De genoemde organisaties hanteren verschillende macro-economische productiefuncties om het structurele BBP te schatten, welke tot uiteenlopende ramingen van de output gap leiden. Los daarvan kunnen het beschikbaar komen van nieuwe realisaties, herziene prognoses alsook het toevoegen van een nieuw ramingsjaar leiden tot aanzienlijke aanpassingen van de geschatte output gap en daarmee van het structurele saldo, ook voor eerdere jaren.^a

De berekening van het structurele EMU-saldo is bovendien nogal gevoelig voor de veronderstelde relatie tussen de conjunctuur en de overheidsfinanciën. De EC ging bij de toetsing van de Europese begrotingsafspraken uit van een begrotingselasticiteit van 0,66 en van een onvertraagd verband tussen output gap en EMU-saldo. Onlangs is door de OESO grondig onderzoek gedaan naar de begrotingselasticiteit en de daarbij geldende vertraging.^b Daaruit komt voor Nederland een lagere elasticiteit naar voren (0,53 voor 2003). Bovendien bevestigen de OESO-berekeningen de CPB-benadering, die rekent met een vertraagde doorwerking van de economische groei op de belastingopbrengsten. De EC zal de nieuwe berekeningsmethode van de OESO overnemen, maar heeft nog niet bekend gemaakt met welke elasticiteiten gerekend gaat worden. Het CPB gaat vooralsnog uit van een nieuwe begrotingselasticiteit van 0,50 voor Nederland. Op dit moment is bovendien nog niet duidelijk of ook de vertraging door de EC zal worden overgenomen. Deze aanpassingen hebben aanzienlijke gevolgen voor de schatting van het structurele saldo (zie grafiek)

EMU-saldo en alternatieve specificaties structureel EMU-saldo

^a Zie bijvoorbeeld H.C. Kranendonk, Het structureel EMU-saldo: de methoden van het CPB en de Europese Commissie vergeleken, CPB Memorandum 72, 2003.

^b N. Girouard en C. André, Measuring cyclically-adjusted budget balances for OECD countries, Economics Department Working Paper, nr. 434, OECD, 2005.

Lokale overheid

De afgelopen jaren is het EMU-saldo van de lokale overheid snel verslechterd. In 2001 was voor het eerst in bijna 20 jaar sprake van een tekort (0,1% BBP). Dit tekort groeide naar 0,5% BBP in 2002 en, gecorrigeerd voor de invoering van het BTW-compensatiefonds, naar 0,6% BBP in 2003, waarmee een belangrijke bijdrage werd geleverd aan het overschrijden van de tekortlimiet van 3% BBP uit het Verdrag van Maastricht. Volgens de voorlopige cijfers in de Nationale rekeningen is het EMU-tekort van de lokale overheid in 2004 uitgekomen op 0,4% BBP. De huidige tekorten van de lokale overheid betreffen vooral de gemeenten. De verslechtering van het EMU-saldo kan grotendeels worden verklaard door een toename van de gemeentelijke investeringen en minder netto-opbrengsten uit de aan- en verkoop van grond.

De situatie van grote EMU-tekorten bij de lokale overheid kan zich ook in 2005 en latere jaren blijven voordoen. De algemeen gunstige vermogenspositie van gemeenten biedt namelijk voldoende ruimte om een negatief EMU-saldo langdurig vol te houden binnen de beperkingen van het baten-lastenstelsel. Ook de resultaten van de enquête van het Ministerie van Financiën naar het EMU-tekort van de lokale overheden wijzen op aanzienlijk tekorten in 2005. In verband met het geraamde aantrekken van de conjunctuur en in lijn daarmee het geleidelijk herstel van het grondbedrijf van gemeenten, is verondersteld dat het tekort van de lokale overheid langzaam terugloopt van 0,4% BBP in 2004 naar 0,3% BBP in 2006. De meevaller in het tekort over 2004 heeft bij deze aanname ook een drukkend effect op het verwachte tekort van de lokale overheid in 2005 en 2006.

Deze raming is met aanzienlijke risico's omgeven. De investeringen van de lagere overheden en de ontwikkeling van het gemeentelijk grondbedrijf zijn moeilijk te voorspellen. Bovendien wordt de financiële bewegingsvrijheid van gemeenten volgend jaar aanzienlijk ingeperkt en kunnen financiële tegenvallers moeilijker worden opgevangen door de afschaffing van de OZB voor gebruikers van woningen en het maximeren van het eigenarendeel. Daartegenover nemen de budgettaire risico's bij gemeenten juist toe door de in 2004 ingevoerde Wet Werk en Bijstand en de nieuwe Wet Maatschappelijke Ondersteuning, die per 1 juli 2006 van kracht wordt.

Sociale fondsen

Het vermogensoverschot van de sociale fondsen neemt in 2005 met 1 mld euro toe ten opzichte van 2004. Volgend jaar neemt het overschot naar verwachting met 1½ mld euro toe tot 7½ mld euro.

Bij de volksverzekeringen verbetert met name de vermogenspositie van de AWBZ in beide jaren sterk. Dit komt vooral door een aantal premieverhogingen in 2004 (1,1%-punt op jaarbasis), waardoor de premie-inkomsten structureel boven lastendekkend niveau liggen. In 2006 wordt dit effect nog vergroot, doordat de daling van de AWBZ-uitgaven als gevolg van de invoering van de WMO niet samen gaat met premieverlaging.

De vermogenspositie van de fondsen voor de werknemersverzekeringen verslechtert naar verwachting in zowel 2005 als 2006 met ongeveer 1¼ mld euro. In 2005 wordt de verslechtering voornamelijk veroorzaakt door een negatief exploitatiesaldo bij de ZFW, doordat de uitgaven net als voorgaande jaren hoger zijn dan de premiebatens. In 2006 verslechtert de vermogenspositie van de arbeidsongeschiktheids- en werkloosheidsfondsen, vooral als gevolg van dalende premieopbrengsten.

Tabel 5.8 Vermogenspositie van de centrale sociale fondsen^a, 2002-2006					
	2002	2003	2004	2005	2006
	mld euro				
AOW	0	¼	0	0	0
ANW	0	0	¼	¼	½
AO	3¾	4¼	4	3¾	2¼
AWF ^b /UFO	4½	4½	4¼	3¾	3
AWBZ	- 4	- 4¾	- 3	- ¾	1¾
ZFW	1¼	¾	- ½	- 1¼	
Totaal	5½	5	5	6	7½

^a De vermogenspositie meet het verschil tussen het feitelijke vermogen en het normvermogen per ultimo van het jaar.

^b De mutatie van de vermogenspositie wordt in 2004 ½ mld euro opwaarts beïnvloed door de bijstelling van de conjunctuurreserve in het AWF.

Het nieuwe ZVW-fonds wordt niet aangemerkt als collectief fonds. Dientengevolge wordt de vermogenspositie niet opgenomen in tabel 5.8. Bij de bepaling van de nominale premie van de ZVW is overigens rekening gehouden met de solvabiliteitseisen die in het nieuwe zorgstelsel gaan gelden en de verwachte reserves van zorgverzekeraars bij de overgang naar het nieuwe stelsel. De solvabiliteitseisen voor de ZVW zijn hoger dan die voor de huidige ZFW, maar lager dan die voor de huidige particuliere zorgverzekeraars. Zowel ziekenfondsen als particuliere zorgverzekeraars hebben op 1 januari 2006 naar verwachting genoeg reserves om gemiddeld genomen aan de minimale solvabiliteitseisen te voldoen. Naar schatting is de werkelijke solvabiliteit gemiddeld genomen ongeveer twee keer zo hoog als de minimaal vereiste solvabiliteit.

Door de Wet financiering sociale verzekeringen (Wfsv) verandert onder andere de premie-inningssystematiek van de werknemersverzekeringen in 2006. De huidige manier van premie-inning op voorschot zal worden omgezet in premieheffing op aangifte achteraf. Hierdoor komt de premie-opbrengst werknemersverzekeringen later binnen bij het fonds, wat leidt tot een kasnadeel van ongeveer 1½ mld euro. De exploitatiesaldi van de fondsen en dientengevolge ook het EMU-saldo, veranderen niet door de Wfsv, omdat de inkomsten conform systematiek van de Nationale rekeningen op transactiebasis worden vastgesteld. Het vermogenssaldo van de fondsen zoals weergegeven in tabel 5.8 verslechtert wel door de invoering van de Wfsv. In de berekening van het saldo worden namelijk de vermogensposities van de fondsen afgezet tegen het normatieve vermogen. Dit normvermogen moet vanwege het kasnadeel opwaarts worden

aangepast. Het fonds moet over voldoende liquide middelen kunnen beschikken zodat gemiddeld genomen de uitgaven uit de eigen premiemiddelen kunnen worden voldaan.

EMU-schuld

De EMU-schuldquote neemt sinds 2002 gestaag toe van 50½% BBP tot 54¾% BBP in 2005.⁴³ Volgend jaar is naar verwachting sprake van een kleine daling. Dit is zowel het gevolg van de gunstige ontwikkeling van het EMU-saldo als van het aantrekken van de economische groei. De schuldquote blijft daarmee ruim onder de EMU-schuldnorm van 60% BBP.

De oploep van de schuldquote wordt gedrukt door verkopen van staatsbezit, die niet meetellen in het EMU-saldo. In 2005 is hiervoor 0,4% BBP ingeboekt en in 2006 0,3% BBP. Daar staat tegenover dat de Staat in 2005 het belang van Shell en ExxonMobil in het transportbedrijf van de Gasunie overneemt. Het aankoopbedrag bedraagt netto 2,8 mld euro (0,6% BBP). Tenslotte heeft de Wfsv volgend jaar een eenmalig opwaarts effect op de EMU-schuld van 0,3%-punt BBP. De hoogte van het vermogen van de sociale fondsen blijft ongewijzigd door de invoering van de Wfsv, maar de samenstelling van het vermogen verandert wel. Tegenover een kasnadeel bij de middelen van de fondsen zal een hogere vordering van nog te ontvangen premiebaten in de boeken worden opgevoerd. Aangezien de EMU-schuld een bruto-schuldbegrip is, wordt de post 'nog te ontvangen premiebaten' daarop niet in mindering gebracht.

⁴³ Zolang nog niet in alle EU-landen de gewijzigde behandeling van FISIM (zie kader in hoofdstuk 1) is doorgevoerd, wordt in rapportages aan Brussel gerekend met een gecorrigeerd BBP (feitelijk BBP minus FISIM). Het effect hiervan op het EMU-saldo is gering. Daarentegen komt de EMU-schuldquote circa ¾%-punt hoger uit als wordt gerekend met dit gecorrigeerde BBP. Waarschijnlijk zal deze correctie eind dit jaar vervallen.

6 Europa: financiële perspectieven in perspectief

Dankzij de Europese integratie verdient de gemiddelde Europeaan ongeveer 10% meer. De welvaartseffecten van Europa reiken veel verder dan de netto betalingspositie van een land. Het is daarmee in het belang van alle lidstaten om de (bescheiden) kosten van Europese integratie gezamenlijk op te brengen, voor zover deze gemaakt worden met inachtneming van het subsidiariteitsprincipe. Daarnaast betalen rijke lidstaten naar draagkracht aan herverdeling naar arme lidstaten. Vanuit het subsidiariteitsbeginsel liggen hervormingen van het landbouw- en cohesiebeleid in de rede.

Elke zevenjaarlijkse begrotingsronde van de Europese Unie doet veel stof opwaaien. Zo ook dit en volgend jaar bij de besluitvorming over de Financiële Perspectieven 2007-2013, de meerjarenbegroting die een plafond stelt aan de uitgaven van de Unie. Het lukte de regeringsleiders niet om hierover overeenstemming te bereiken tijdens de afgelopen voorjaarsstop. De Europese Commissie wil het uitgavenplafond verhogen, dit tegen de zin van een aantal lidstaten. Het Verenigd Koninkrijk ligt onder vuur vanwege zijn korting op de EU-bijdrage, Frankrijk wil de uitgaven aan het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid niet ter discussie stellen en Nederland verzet zich tegen een grote netto betalingspositie. Door al dit wapengekletter lijkt de discussie over Europa zich soms te vernauwen tot een smal financieel perspectief.

De EU is echter veel meer dan haar begroting. De begroting omvat slechts 1% van het bruto nationaal inkomen (BNI)⁴⁴ van de lidstaten. Nagenoeg alle collectieve uitgaven verlopen via nationale begrotingen en veel van de Europese regelgeving heeft geen zichtbare gevolgen voor het communautaire budget.⁴⁵ Deze paragraaf beoogt het lopende debat over de EU-begroting in breder perspectief te plaatsen door eerst stil te staan bij de economische baten van Europa en vervolgens bij de effectiviteit van de twee belangrijkste begrotingsposten: het landbouw- en cohesiebeleid. Dat leidt tot opties voor fundamentele hervormingen van de EU-begroting.

6.1 Opbrengsten en kosten van Europa

De EU biedt haar ingezetenen een aantal onmiskenbare voordelen. Lagen die voordelen direct na de Tweede Wereldoorlog nog vooral bij het voorkomen van de verschrikkingen van oorlog en de desastreuze economische gevolgen van het protectionisme in de jaren dertig, gaandeweg verschoven ze steeds meer naar de welvaartsvoordelen van economische integratie. Europese

⁴⁴ Het is gebruikelijk om de Europese begrotingscijfers uit te drukken als percentage van het bruto nationaal inkomen (BNI). Dit hangt samen met de afdrachten van de lidstaten aan de EU, die deels berekend worden als percentage van het BNI (zie paragraaf 6.1) en met begrenzings van het budget die eveneens uitgedrukt worden als percentage van het EU-BNI (de grens is bijvoorbeeld 1,24% voor het huidige budget). Het BNI is gelijk aan het BBP plus het saldo van uit het buitenland ontvangen primaire inkomens.

⁴⁵ Pelkmans stelt: "De algemene conclusie voor het beleid - die bijna altijd teloor gaat in debatten over netto afdrachten - is dan ook dat de economische en beleidsbetekenis van de unie helemaal niet kunnen worden afgelezen uit de EU-begroting". Zie J. Pelkmans, Eenvoudige EU-kennistoets voor economen, *Economisch Statistische Berichten*, 89e jaargang, nr 4434, 2004, blz. 246-248.

integratie heeft het handelsverkeer binnen de Europese Unie bevorderd. Tussen 1960 en 2000 is de intra-EU handel met 1200% toegenomen in reële termen, terwijl de handel tussen de EU-lidstaten en andere landen in die periode met 730% steeg.⁴⁶ Het handelsbevorderende effect van integratie is ondermeer het gevolg van het afschaffen van handelstarieven tussen de Europese landen, de wederzijdse erkenning van productstandaarden en de vereenvoudiging van douaneformaliteiten. Richtlijnen om impliciete en expliciete discriminatie van buitenlandse goederen te voorkomen en de mogelijkheden om bij discriminatie in beroep te gaan, hebben eveneens bijgedragen aan de toename van de intra-Europese handel.

Wat zijn de welvaartseffecten van economische integratie op de lange termijn? Onderzoeken die direct het effect van integratie op economische groei analyseren, laten geen permanent effect van integratie op economische groei zien. Wel is er vaak sprake van een niveaueffect (en dus van een tijdelijk effect op economische groei).⁴⁷ Badinger (2005)⁴⁸ schat dat het inkomen per hoofd in de EU-15 gemiddeld 20% lager zou zijn geweest zonder economische integratie. Hij maakt echter geen onderscheid tussen economische integratie binnen de EU en integratie met landen buiten de EU in het kader van GATT / WTO, zodat het intra-EU-effect kleiner zal zijn dan 20%.

Een andere manier om de effecten van integratie op het inkomen te meten, is door expliciet het effect van EU-integratie op handel en de effecten van extra handel op inkomen te onderscheiden. Onderzoek laat zien dat de intra-EU-handel 30% tot 60% hoger ligt dan wanneer de EU-15-landen geen lid van de EU zouden zijn geweest.⁴⁹ Een stijging van de handel met 1% laat gemiddeld het inkomen met 0,2% toenemen.⁵⁰ Dus als de handel met 30% tot 60% toeneemt, neemt het inkomen met 6% tot 12% toe. Dit laatste getal ligt redelijk in lijn met de bevindingen van Badinger. Hoewel de economische literatuur geen eenduidige uitspraken doet over de inkomenseffecten van Europese integratie, lijkt het niet overdreven te concluderen dat als gevolg van EU-integratie de inkomens in de EU-15 met ongeveer 10% zijn toegenomen.

Europeanen profiteren niet alleen van economische integratie via de interne markt, maar ook van de coördinatie van beleid door de EU. Volgens het subsidiariteitsprincipe is er een rol voor de EU als beleid op Europese schaal ligt (bijvoorbeeld mededingingsbeleid ten aanzien van multinationale ondernemingen of ruimtevaartonderzoek) of als beleid van het ene land invloed heeft op het andere land (bijvoorbeeld bij vennootschapsbelasting en grensoverschrijdende

⁴⁶ Zie H. Badinger en F. Breuss, What has determined the rapid post-war growth of intra-EU trade?, *Review of World Economics*, vol. 140, 2004, blz. 31-51.

⁴⁷ Zie A.V. Deardorff, en R.M. Stern, EU expansion and EU growth, in: A.V. Deardorff, *The past, present and Future of the European Union*, Palgrave/MacMillan, 2004, blz. 74-102.

⁴⁸ H. Badinger, Growth effects of economic integration: evidence from the EU Member States, *Review of World Economics*, 2005, blz. 50-78.

⁴⁹ A.M. Lejour en R. Nahujs, EU accession and the catching up of the Central and East European countries, in: A.V. Deardorff, *The past, present and Future of the European Union*, IEA conference volume 1338, Palgrave/MacMillan, 2004, blz. 137-158.

⁵⁰ J.J. Lewer en H. van den Berg, How large is international trade's effect on economic growth?, *Journal of Economic Surveys*, vol. 17, 2003, blz. 363-396. Hun resultaat is gebaseerd op een meta-analyse van de empirische literatuur. Recent werk van J. Frankel en A. Rose, An estimate of the effect of common currencies on trade and income, *Quarterly Journal of Economics*, 2002, blz. 437-466, laat effecten zien die drie keer zo groot zijn.

milieuvraagstukken).⁵¹ In die gevallen voorkomt coördinatie verspilling door overlap van beleidsinspanningen of ongewenste interacties tussen overheden (race to the bottom). De omvang hiervan is moeilijk in te schatten.

De voordelen brengen ook kosten met zich mee. Het kost geld om de Europese instellingen (Europese Commissie, Europees Parlement, Europees Hof) te onderhouden en om EU-beleid uit te voeren. Tabel 6.1 laat voor 2003 zien dat de uitgaven van de EU voor het grootste deel samenhangen met het landbouwbeleid en het cohesiebeleid, bestaande uit de cohesiefondsen en de structuurfondsen die dienen ter stimulering van achterblijvende regio's. De kosten van de Europese instellingen zijn relatief bescheiden (zie de post administratiekosten in tabel 6.1), ook in vergelijking met nationale overheden. Zo is het aantal EU-ambtenaren (25 000) ongeveer net zo groot als het aantal rijksambtenaren in Nederland die zich niet met uitvoerende taken bezig houden (dus exclusief de belastingdienst, het justitiële apparaat en Rijkswaterstaat).

Tabel 6.1 geeft ook een beeld van de gevolgen van de EU-uitbreiding voor de lopende financiële perspectieven, bekend onder de naam Agenda 2000. Bij de opstelling van Agenda 2000 in 1999 werd al rekening gehouden met toetreding van zes lidstaten in 2004. Dat werden er echter geen zes maar tien. In 2004 zijn de financiële perspectieven daarvoor aangepast. Als percentage van het BNI stijgt het totale uitgavenplafond nauwelijks in het jaar van toetreding, 2004. In procenten van het BNI worden de hogere kosten voor cohesiebeleid vooral gecompenseerd bij de post landbouw. Binnen het landbouwbudget blijven de voorziene uitgaven voor het gemeenschappelijk landbouwbeleid in 2004 nominaal nagenoeg gelijk ten opzichte van 2003. De stijging van de post landbouw met ongeveer 2 mld euro valt vrijwel geheel toe te schrijven aan de kosten van plattelandsontwikkeling.

Tabel 6.1 Uitgaven van de EU in 2003 en financiële perspectieven 2003 en 2004 na aanpassing voor de EU-uitbreiding						
	Uitgaven		Huidige financiële perspectieven			
	2003 EU-15		2003 EU-15		2004 EU-25	
	mld euro	% EU-BNI	mld euro	% EU-BNI	mld euro	% EU-BNI
Landbouw	44,4	0,47	47,4	0,50	49,3	0,48
Cohesiebeleid	28,5	0,30	34,0	0,36	41,0	0,40
Overig intern EU-beleid (onderzoek, scholing, milieu e.d.)	5,0	0,05	6,8	0,07	8,7	0,08
Extern beleid en overige uitgaven	8,3	0,09	8,8	0,09	9,0	0,09
Administratiekosten	4,5	0,05	5,2	0,06	6,0	0,06
Totaal uitgaven EU	90,6	0,96	102,1	1,09	114,0	1,10
Bron: Lopende uitgaven uit tabel 3g, Allocation of 2003 EU operating expenditure by member state, EC DG Budget, september 2004. Financiële perspectieven uit tabel 2a, Decision of the European Parliament and the Council on the adjustment of the financial perspectives for enlargement, COM (2003) 70 final.						

⁵¹ R. de Mooij en P. Tang, *Four futures of Europe*, CPB, Den Haag, 2003, hoofdstuk 7.

Zoals voor alle overheidsuitgaven, zijn legitimiteit (is er een rol voor de overheid?), effectiviteit (bereikt beleid het doel?) en efficiëntie (hoe hoog zijn de kosten van beleid?) cruciale criteria om de EU-uitgaven te beoordelen. Daarbij hangen legitimiteit en effectiviteit nauw samen met subsidiariteit: hoort het beleid dat de EU uitvoert (nog wel) op EU-niveau? Voor de twee grootste posten op het EU-budget zijn bij deze criteria wel enige kanttekeningen te maken.

6.2 Landbouw

Het EU-landbouwbeleid is de afgelopen 20 jaar drastisch veranderd. Als reactie op oplopende budgetkosten en internationale druk zijn de garantieprijzen fors gedaald. Hierdoor en door beperkingen op de productie zijn ook de uitvoersubsidies sterk afgenomen. Om de inkomensgevolgen voor de landbouw te beperken zijn directe betalingen ingevoerd. De beleidsverschuiving weerspiegelt zich ook in het landbouwgarantiebudget. Begin jaren '90 werd dit budget praktisch geheel aan marktmaatregelen besteed, momenteel is dit minder dan 25%. Zo'n 75% van de uitgaven heeft betrekking op directe betalingen.⁵²

Op termijn vallen de omvangrijke directe toeslagen alleen te rechtvaardigen indien de ontvangers maatschappelijk gewaardeerde niet-marktgoederen of -diensten voortbrengen. In de ogen van een aantal betrokkenen zijn die er ook. Zij wijzen vooral op de bijdrage die de landbouw kan leveren aan de leefbaarheid van het platteland en op de rol bij de instandhouding van cultuurhistorisch waardevolle landschappen. De toeslagen, die nu hoofdzakelijk nog gekoppeld zijn aan aantallen hectares en historische rechten van een bedrijf, dienen dan wel gerichter te worden gegeven. Ze dienen een directe beloning te zijn voor een expliciet geleverde 'groene dienst' of een compensatie voor omstandigheden die een economische bedrijfsvoering onmogelijk maken, terwijl die bedrijfsvoering, vanuit een oogpunt van landschap, natuur of leefbaarheid, maatschappelijk wel wenselijk wordt geacht. In ieder geval zou het effect van een toeslag op de omvang van de landbouwproductie verwaarloosbaar klein moeten zijn.

Het subsidiariteitsbeginsel doet vervolgens de vraag opkomen of dit beleid, inclusief de financiering en toewijzing van middelen, het best op EU-niveau kan plaatsvinden. Er zijn argumenten om deze vraag ontkennend te beantwoorden. Of de kosten van de niet-marktgoederen en diensten de baten waard zijn, kan beter op nationaal of regionaal niveau worden vastgesteld. Bovendien is het redelijk om degenen die van de positieve effecten profiteren, er ook de lasten van te laten dragen. Indien Finland hecht aan een of andere vorm van landbouw in het koude noorden, of als Nederland graag kleinschalige melkveehouderij in het veenweidegebied ziet, dan ligt het niet voor de hand om dit via inkomenstoelagen uit

⁵² De verschuiving van marktondersteuning naar directe toeslagen die minder aan de productie en meer aan de grond (en bedrijven) zijn gekoppeld, is voor een belangrijk deel de verklaring voor het afnemende deel van de EU-uitgaven voor landbouw dat in Nederland terechtkomt. Van 5,6% in 1995 is dit aandeel gedaald tot 2,5 à 3%. In 2003 ging het om een bedrag van 1,35 miljard euro. Een andere verklaring is de relatieve specialisatie van Nederland op producten waarvoor nog vooral prijsondersteuning plaatsvindt, zoals suiker en zuivel. De verschuiving naar directe toeslagen had vooral betrekking op het EU-graanbeleid. Tegenover een afname van het Nederlandse aandeel in de EU-landbouwsubsidies staat het voordeel van een lagere invoerprijs van graan.

Brussel te bewerkstelligen. Communautaire regelingen bergen het gevaar in zich inefficiënt en bureaucratisch te zijn. Ze nodigen ook uit tot *free riding* op het gemeenschappelijke budget. De geschiedenis van het gemeenschappelijke landbouwbeleid kent hiervan vele voorbeelden.

Betekent een financiering op nationaal niveau het einde van het gemeenschappelijke landbouwbeleid? Dat is zeker niet het geval. Mededinging op de gemeenschappelijke markt vraagt om toezicht op de wijze waarop op nationaal niveau de *multifunctionaliteit* (de combinatie van productie van voedsel en maatschappelijke diensten) van de landbouw vorm wordt gegeven. Voorkomen moet namelijk worden dat lidstaten, onder het mom van multifunctionaliteit, op oneigenlijke mededingingsronden, de eigen landbouwproductie gaan steunen. Bovendien blijft er een belangrijke rol voor Brussel in de internationale handelsbesprekingen. En gezien de betekenis van voedsel als basisproduct zou de EU communautair markt- en prijsbeleid moeten kunnen voeren in extreme situaties, zoals bij grote verstoringen op de wereldmarkt of bij een opeenvolging van zware misoogsten.

6.3 Cohesiebeleid

Het Europese cohesiebeleid is minder effectief dan het zou kunnen zijn.⁵³ Het cohesiebeleid beoogt verschillen in BBP per hoofd van de bevolking tussen regio's in de Europese Unie te verkleinen. Miljarden euro's worden besteed aan projecten die bijvoorbeeld de infrastructuur verbeteren of onderwijs moderniseren. Uit een aantal studies blijkt dat deze projecten de economische groei in hoge mate zouden kunnen versnellen. Analyses van de daadwerkelijke groei van ontvangende regio's laten echter zien dat dit potentieel slechts zeer ten dele wordt benut. Enkele van de armste regio's zouden meer dan een half procent per jaar harder kunnen groeien bij een optimale werking van het cohesiebeleid.

De beperkte effectiviteit van het cohesiebeleid heeft verscheidene oorzaken. Ten eerste gaat, als gevolg van afspraken binnen de Europese Unie, een groot deel van de cohesiesteun naar relatief rijke regio's. Ten tweede weten de gehanteerde criteria voor de verdeling van de fondsen niet altijd te bereiken dat de projecten met de hoogste maatschappelijke opbrengst worden geselecteerd. Zo kunnen bijvoorbeeld projecten onvoldoende gericht zijn op het stimuleren van economische groei in een regio. Ten derde verminderen nationale overheden hun eigen regionale steun zodra Brussel geld beschikbaar stelt.

Hervorming van het cohesiebeleid is gewenst, gezien dit grote verschil tussen potentiële en daadwerkelijke effectiviteit. Er zijn drie opties denkbaar voor hervorming van het cohesiebeleid. Een eerste mogelijke richting is meer controle door de Europese Commissie in de vorm van strakkere regels, intensievere monitoring en betere projectevaluaties.⁵⁴ Nadeel is dat hierdoor de administratieve lasten van het cohesiebeleid aanzienlijk zullen toenemen. Een

⁵³ De paragraaf over cohesiebeleid is gebaseerd op S. Ederveen, J. Gorter, R. de Mooij en R. Nahuis, *Funds and games: the economics of European cohesion policy*, CPB, Den Haag, 2002.

⁵⁴ De voorstellen van de Commissie voor het nieuwe cohesiebeleid gaan in deze richting.

tweede optie is het verdelen van fondsen op basis van een concurrentiestrijd tussen specifieke projecten. De Europese Raad stelt alleen de totale omvang van het budget vast, niet de verdeling over landen. Nationale of regionale overheden kunnen projectvoorstellen indienen. De Commissie beoordeelt deze op grond van een aantal objectieve criteria. Nadelen hiervan zijn eveneens de administratieve lasten en het risico van lobbygedrag om de afweging van de Commissie te beïnvloeden. Een derde mogelijkheid is om het cohesiebeleid op nationale leest te schoeien in plaats van op regionale leest. De Europese Raad beslist over de verdeling van de middelen over de lidstaten. Vanuit het herverdelingsmotief voor het cohesiebeleid komen hiervoor alleen de armste lidstaten in aanmerking; rijke lidstaten beschikken over voldoende middelen om hun minder ontwikkelde regio's te ondersteunen. De arme lidstaten bepalen vervolgens zelf aan welke projecten en regio's zij de overdrachten uit Brussel besteden. Dit systeem van budgettaire overdrachten brengt weinig administratieve kosten met zich mee en is consistent met het subsidiariteitsprincipe, omdat spillovers tussen landen gering zijn⁵⁵ en nationale of regionale overheden waarschijnlijk over betere informatie beschikken om de steun effectief te besteden.

Tabel 6.2 Commissievoorstel financieel kader 2007 - 2013, in prijzen van 2004

	2006 ^a		2007		2013	
	mld euro	% BNI	mld euro	% BNI	mld euro	% BNI
1. Duurzame groei	47,6	0,43	59,7	0,51	76,8	0,56
1a. Concurrentiekracht	8,8	0,08	12,1	0,10	25,8	0,19
1b. Cohesiebeleid	38,8	0,35	47,6	0,41	51,0	0,37
2. Duurzaam beheer en natuur	56,0	0,51	57,2	0,49	57,8	0,42
2a. Landbouwbeleid ^b	43,7	0,39	43,5	0,37	42,3	0,31
3. Burgerschap, veiligheid, etc.	1,4	0,01	1,6	0,01	3,6	0,03
4. De EU als mondiale partner	11,2	0,10	11,4	0,10	15,7	0,11
5. Administratie ^c	3,4	0,03	3,7	0,03	4,5	0,03
Totaal kredieten voor vastleggingen	119,6	1,08	133,6	1,15	158,5	1,15

^a Voor de vergelijkbaarheid zijn de uitgaven voor 2006 die onder de huidige financiële vooruitzichten vallen, opgesplitst volgens de voorgestelde indeling.

^b Marktgerelateerde uitgaven en directe betalingen.

^c Inclusief administratieve uitgaven voor andere instellingen dan de Commissie, pensioenen en Europese scholen. De administratieve uitgaven van de Commissie zijn opgenomen in de eerste vier uitgavenrubrieken.

Bron: Bouwen aan onze gemeenschappelijke toekomst: beleidsuitdagingen en begrotingsmiddelen in de uitgebreide Unie 2007-2013, Mededeling van de Commissie aan de Raad en het Europees Parlement, COM (2004) 101 definitief.

⁵⁵ Zie Brakman, S., H. Garretsen, J. Gorter, A. van der Horst en M. Schramm, *New economic geography: empirics and regional policy*, CPB, Den Haag, 2005.

6.4 Budget

Welke gevolgen hebben de geschetste hervormingsopties voor de EU-begroting? Om die vraag te kunnen beantwoorden, presenteert tabel 6.2 de vastleggingskredieten (jaarlijkse maximale financiële verplichtingen) voor de verschillende begrotingsposten in de voorstellen van de Commissie voor het financieel kader 2007-2013, die ter discussie stonden op de afgelopen voorjaarsstop.⁵⁶ De Commissie wil de uitgaven voor concurrentiekracht verdrievoudigen in 2013 t.o.v. 2006 (post 1a) en meer dan verdubbelen als percentage van het EU-BNI. Daaronder vallen uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling (O&O) die nu 0,04% van het EU-BNI uitmaken. Dit sluit aan bij de breed gedragen wens om te investeren in kennis in Europa.⁵⁷ De precieze inzet op O&O is niet duidelijk, omdat deze post ook uitgaven omvat voor concurrentiekracht van ondernemingen, trans-Europese netwerken, onderwijs en sociaal beleid, waarbij de verdeling over de diverse onderdelen niet gespecificeerd is. Groei en werkgelegenheid krijgen een groter accent in het cohesiebeleid, de Commissie plaatst dit beleid daarom geheel onder het hoofdstuk duurzame groei. De ruimte voor cohesiebeleid als percentage van het BNI ligt in dezelfde orde van grootte als in de huidige financiële perspectieven (vergelijk tabel 6.1). De marktgerelateerde uitgaven en directe betalingen in het kader van het gemeenschappelijke landbouwbeleid (post 2a) laten nominaal een lichte daling zien, wat neerkomt op een substantiële daling als aandeel van het BNI.

Met behulp van tabel 6.2 is een inschatting te maken van de budgettaire gevolgen van de hervormingsopties uit paragraaf 6.2 en 6.3. Financiële renationalisatie van het landbouwbeleid komt er op neer dat 80 à 90% van het bedrag voor natuurbeheer en landbouwbeleid wegvalt op de EU-begroting. Het overige budget dient ter financiering van het resterende beleid (markttoezicht, WTO en beleid in extreme situaties). Uitgaande van het meest bescheiden budget (dat in 2013) komt dit neer op een uitgavendaling van ruwweg 0,35% van het BNI. Op grond van de cijfers voor 2004 betekent de optie om het cohesiebeleid alleen te richten op de arme lidstaten, dat 17 mld vrijvalt, ofwel 0,16% van het EU-BNI, te weten het bedrag aan verplichtingen voor de rijke lidstaten in 2004. In dat jaar stond in het kader van het cohesiebeleid bijna 24 mld uit aan verplichtingen voor de arme lidstaten (Spanje, Griekenland, Portugal en de nieuwe toetreders).⁵⁸ Per saldo resteert door deze opties een overdracht aan de

⁵⁶ Zie voor een kritische bespreking van deze voorstellen: M.G. Bos en B. van Riel, *Meerjarig financieel kader van de EU, Economisch Statistische Berichten*, jaargang 89, 2004, blz. 396-398.

⁵⁷ Zie Bos en Van Riel, op cit. Het Sapir-rapport stelt naast hervormingen van landbouw en cohesiebeleid voor een EU-fonds voor economische groei in het leven te roepen. Dit fonds zou projecten moeten financieren op het gebied van R&D en innovatie, onderwijs en training, en infrastructuur. Verdeling van deze gelden zou plaatsvinden op competitieve wijze (analoog aan bovengenoemde tweede optie voor de hervorming van het cohesiebeleid) zonder rekening te houden met de verdeling over landen. Zie A. Sapir, P. Aghion, G. Bertola, M. Hellwig, J. Pisani-Ferry, D.K. Rosati, J. Vinals, H. Wallace, *An agenda for a growing Europe: making the EU economic system deliver*, Oxford University Press, 2004.

⁵⁸ Zie EC DG Budget, *Analysis of the budgetary implementation of the structural funds in 2004, 2005*, blz. 23 voor de verdeling van de 35 mld euro verplichtingen aan structuurfondsen over de lidstaten. De cohesiefondsen (6 mld) vallen geheel toe aan de arme lidstaten. De structuurfondsen en cohesiefondsen vormen samen het cohesiebeleid.

Tabel 6.3 Bruto en netto positie per land, 2003, % BNI (landen gerangschikt naar hoogte van BBP per capita gecorrigeerd voor koopkrachtverschillen)

	LUX	IRL	AUT	DNK	NLD	VK	BEL	SWE
Afdrachten aan EU	- 1,02	- 1,01	- 0,88	- 0,94	- 1,08	- 0,58	- 1,27	- 0,95
Invoerrechten e.d.	- 0,06	- 0,09	- 0,08	- 0,11	- 0,28	- 0,12	- 0,42	- 0,11
BTW-grondslag	- 0,27	- 0,26	- 0,23	- 0,20	- 0,24	- 0,23	- 0,20	- 0,23
BNI-grondslag	- 0,57	- 0,54	- 0,55	- 0,52	- 0,54	- 0,53	- 0,53	- 0,60
VK-korting ^a	- 0,12	- 0,12	- 0,02	- 0,10	- 0,02	0,30	- 0,11	- 0,02
Ontvangen van EU	5,29	2,42	0,72	0,79	0,44	0,36	1,54	0,55
Landbouw	0,22	1,76	0,51	0,65	0,31	0,24	0,37	0,33
Cohesiebeleid	0,03	0,54	0,14	0,06	0,05	0,08	0,04	0,15
Intern beleid	0,49	0,08	0,06	0,06	0,07	0,04	0,20	0,06
Administratieve uitgaven	4,55	0,03	0,01	0,02	0,01	0,01	0,92	0,01
Netto positie (boekhoudk. def.)	4,27	1,40	- 0,16	- 0,15	- 0,64	- 0,22	0,27	- 0,40
Netto positie (EC def.) ^b	- 0,28	1,40	- 0,15	- 0,11	- 0,43	- 0,16	- 0,28	- 0,36
	FIN	FRA	DEU	ITA	ESP	GRC	PRT	EU-15
Afdrachten aan EU	- 0,93	- 0,96	- 0,90	- 0,91	- 1,03	- 1,01	- 0,99	0,89
Invoerrechten e.d.	- 0,05	- 0,07	- 0,11	- 0,09	- 0,10	- 0,10	- 0,07	0,12
BTW-grondslag	- 0,22	- 0,23	- 0,22	- 0,18	- 0,26	- 0,26	- 0,26	0,23
BNI-grondslag	- 0,55	- 0,56	- 0,55	- 0,54	- 0,55	- 0,55	- 0,55	0,55
VK-korting ^a	- 0,11	- 0,10	- 0,02	- 0,10	- 0,11	- 0,11	- 0,11	0,00
Ontvangen van EU	0,94	0,85	0,50	0,83	2,19	3,19	3,65	- 0,88
Landbouw	0,61	0,66	0,27	0,42	0,90	1,82	0,65	- 0,47
Cohesiebeleid	0,23	0,13	0,18	0,35	1,25	1,26	2,86	- 0,30
Intern beleid	0,08	0,04	0,04	0,05	0,04	0,11	0,12	- 0,05
Administratieve uitgaven	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	- 0,05
Netto positie (boekhoudk. def.)	0,01	- 0,11	- 0,40	- 0,08	1,17	2,19	2,66	0,01
Netto positie (EC def.) ^b	- 0,01	- 0,12	- 0,36	- 0,06	1,21	2,22	2,66	0,00

^a In 1999 is in Berlijn overeengekomen dat Nederland, Duitsland, Zweden en Oostenrijk een korting krijgen van 75% op de financiering van de VK-compensatie. Vandaar dat de bijdrage van deze landen lager is dan die van andere landen.

^b Berekend als operationele ontvangsten (landbouw plus cohesiebeleid plus intern beleid) minus de som van de afdrachten volgens BTW en BNI grondslag (met een correctie die er voor zorgt dat de som van de netto posities over de lidstaten op nul uitkomt) minus de VK-korting. De correctiefactor komt voor elke lidstaat neer op -0.06% van het BNI in 2003.

Bron: European Commission (2004), Allocation of 2003 EU operating expenditure by Member State

EU die voornamelijk dient ter financiering van de Europese instellingen en de solidariteit van rijke met arme lidstaten.

6.5 Netto posities

Wat zijn de gevolgen van de hervormingsopties voor de betalingsposities van de lidstaten?

Tabel 6.3 geeft een overzicht van de netto betalingsposities van de lidstaten van de EU-15 in 2003 volgens de berekeningen van de Europese Commissie.⁵⁹ De tabel geeft volgens de boekhoudkundige definitie (zie kader) voor alle lidstaten de afdrachten aan de EU en de ontvangsten vanuit de EU, uitgedrukt als percentage van het BNI, waarbij de landen gerangschikt zijn naar hoogte van hun BBP per capita gecorrigeerd voor koopkrachtverschillen. Afdrachten aan de EU bestaan uit vier onderdelen, te beginnen met de invoerrechten die lidstaten innen aan de buitengrenzen van de EU. Een deel van de afdrachten vindt plaats op basis van een geharmoniseerde BTW-grondslag. De lidstaten financieren het resterende en grootste deel van het EU-budget als percentage van het bruto nationaal inkomen (BNI). Ten slotte betalen de lidstaten gezamenlijk de korting ter grootte van 0,3% van het BNI die het Verenigd Koninkrijk bedongen heeft op haar afdrachten. Voor de EU als geheel komt deze post uiteraard op nul uit. De ontvangsten van de lidstaten bestaan uit de bedragen die de EU besteedt in de lidstaten in het kader van het landbouwbeleid, het cohesiebeleid en het overige interne beleid. Daar komen bij de administratieve uitgaven van de EU, die vooral neerslaan in België en Luxemburg. Per saldo resulteert de netto positie volgens de boekhoudkundige definitie. De Europese commissie hanteert gewoonlijk een andere benadering waarin de afdrachten van invoerrechten en de administratieve ontvangsten buiten beschouwing blijven (zie kader en voetnoot bij tabel 6.3 voor toelichting).

Uit Tabel 6.3 blijkt dat in beide definities Nederland de grootste netto betaler is, gevolgd door Duitsland en Zweden. De arme zuidelijke lidstaten profiteren per saldo van de EU-begroting. Ierland is een opvallende uitzondering: het land ontvangt relatief hoge EU-bijdragen terwijl het op de tweede plaats staat van de EU-15-lidstaten, gemeten in BBP per hoofd (gecorrigeerd voor koopkrachtverschillen).

Tabel 6.4 bevat een eenvoudige en ruwe financiële analyse van de hervormingsopties. Door financiële renationalisatie van het landbouwbeleid vallen ruwweg alle betalingen aan de lidstaten weg, terwijl 0,35% van het BNI wordt afgeboekt op de landbouwigtingen van de EU als geheel (zie paragraaf 6.4).⁶⁰

⁵⁹ Informatie over de verdeling van inkomsten en uitgaven over landen is alleen beschikbaar voor 2003 voor de EU-15.

⁶⁰ Er resteert dan 0,12% BNI voor markttoezicht, WTO en extreme situaties, die niet toegerekend wordt aan de lidstaten (zie rij landbouw, kolom EU-15).

Tabel 6.4 Bruto en netto positie per land bij financiële renationalisatie landbouw, hervorming cohesiebeleid en vervallen van de korting voor het Verenigd Koninkrijk, 2003, % BNI

	LUX	IRL	AUT	DNK	NLD	VK	BEL	SWE
Afdrachten aan EU	- 0,39	- 0,40	- 0,36	- 0,37	- 0,58	- 0,41	- 0,68	- 0,38
Invoerrechten e.d.	- 0,06	- 0,09	- 0,08	- 0,11	- 0,28	- 0,12	- 0,42	- 0,11
BTW-grondslag	- 0,27	- 0,26	- 0,23	- 0,20	- 0,24	- 0,23	- 0,20	- 0,23
BNI-grondslag	- 0,05	- 0,05	- 0,05	- 0,05	- 0,05	- 0,05	- 0,05	- 0,05
VK-korting	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Ontvangen van EU	5,03	0,11	0,07	0,09	0,08	0,05	1,13	0,07
Landbouw	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Cohesiebeleid	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Intern beleid	0,49	0,08	0,06	0,06	0,07	0,04	0,20	0,06
Administratieve uitgaven	4,55	0,03	0,01	0,02	0,01	0,01	0,92	0,01
Netto positie (boekhoudk. def.)	4,65	- 0,29	- 0,29	- 0,28	- 0,49	- 0,36	0,45	- 0,31
Netto positie (EC def.)	0,10	- 0,29	- 0,28	- 0,24	- 0,28	- 0,30	- 0,10	- 0,27
	FIN	FRA	DEU	ITA	ESP	GRC	PRT	EU-15
Afdrachten aan EU	- 0,32	- 0,35	- 0,38	- 0,32	- 0,41	- 0,41	- 0,38	0,39
Invoerrechten e.d.	- 0,05	- 0,07	- 0,11	- 0,09	- 0,10	- 0,10	- 0,07	0,12
BTW-grondslag	- 0,22	- 0,23	- 0,22	- 0,18	- 0,26	- 0,26	- 0,26	0,23
BNI-grondslag	- 0,05	- 0,05	- 0,05	- 0,05	- 0,05	- 0,05	- 0,05	0,05
VK-korting	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Ontvangen van EU	0,10	0,06	0,05	0,06	1,30	1,38	2,99	- 0,38
Landbouw	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	- 0,12
Cohesiebeleid	0,00	0,00	0,00	0,00	1,25	1,26	2,86	- 0,16
Intern beleid	0,08	0,04	0,04	0,05	0,04	0,11	0,12	- 0,05
Administratieve uitgaven	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	- 0,05
Netto positie (boekhoudk. def.)	- 0,22	- 0,29	- 0,34	- 0,26	0,88	0,97	2,61	0,01
Netto positie (EC def.)	- 0,24	- 0,30	- 0,29	- 0,23	0,92	1,00	2,62	0,00

Hervorming van het cohesiebeleid is vormgegeven door alleen de uitgaven voor de drie armste oude lidstaten te handhaven. Voor 2003 betekent dit dat 14 mld euro niet langer wordt uitgekeerd aan de rijke lidstaten (van de in totaal 28,5 mld euro aan uitgaven in het kader van het cohesiebeleid, zie tabel 6.1).⁶¹ Bovendien is aan de afdrachtenkant de korting voor het Verenigd Koninkrijk vervallen, omdat deze grotendeels gemotiveerd was door de geringe inkomsten van het Verenigd Koninkrijk uit het EU-landbouwbeleid. Het totale EU-budget daalt door deze hervormingen aanzienlijk. Dit is teruggesluisd naar de lidstaten door de afdracht via

⁶¹ Dit bedrag van 14 mld en het aandeel (49%) ervan in de totale uitgaven (28,5 mld) voor cohesiebeleid komt redelijk overeen met het bedrag (17 mld) en het aandeel (42%) die in paragraaf 6.4 berekend zijn op basis van de verplichtingen voor 2004, waarbij met de nieuwe lidstaten rekening is gehouden. Omdat de verdeling van uitgaven over lidstaten alleen beschikbaar is voor de EU-15 in 2003 is het niet mogelijk hier expliciet rekening te houden met de uitgaven voor de nieuwe lidstaten.

de BNI-grondslag te verminderen, zodanig dat de boekhoudkundige netto positie van de EU gelijk blijft.

Invoerrechten en de netto positie van Nederland

Er zijn verschillende definities voor de berekening van de netto positie van lidstaten. Volgens de Nederlandse regering draagt Nederland in 2003 netto 0,6% BBP bij aan de EU; dit komt overeen met 180 euro per inwoner. Volgens de Europese Commissie gaat het echter om 0,4% BBP, dat wil zeggen ongeveer 120 euro per inwoner. Dit neemt niet weg dat ook volgens de cijfers van de Commissie Nederland de grootste netto betaler is (vergelijk tabel 6.3).

De Nederlandse regering neemt bij het bepalen van de netto positie alle afdrachten aan de EU mee, dus ook alle invoerrechten^a, die immers in eerste instantie in de Nederlandse staatskas vloeien. Dit staat bekend als de boekhoudkundige definitie, die overigens ook door de Commissie gebruikt wordt bij het berekenen van de budgettaire correctie van de nieuwe lidstaten bij toetreding. Deze boekhoudkundige benadering weerspiegelt de financiële relatie van een lidstaat met de EU-begroting. De Europese Commissie hanteert gewoonlijk een andere benadering, waarin zij de invoerrechten die in de Rotterdamse haven worden geïnd, niet als afdrachten van Nederland beschouwt, maar als geld dat al 'van nature' aan Europa toekomt. Vanuit dit uitgangspunt worden invoerrechten niet meegenomen bij het bepalen van de netto positie. Voor beide standpunten worden boekhoudkundige en juridische argumenten aangedragen. Vanuit een economische invalshoek is het interessant te bezien door wie de invoerrechten *uiteindelijk* worden opgebracht. Met andere woorden: wie ziet zijn reële inkomen structureel verbeteren als de invoerrechten worden verlaagd?^b

Een deel van de in Rotterdam geïnde invoerrechten heeft betrekking op doorvoer naar andere landen. Dit betreft bijvoorbeeld invoerrechten op personenauto's en vrachtauto's uit Azië die via de Rotterdamse haven naar Duitsland worden doorgevoerd. Deze worden dus eigenlijk door Duitsland of andere EU-landen opgebracht. Volgens de Nationale rekeningen gaat het hier om ongeveer 20% van de invoerrechten. De resterende 80% van de invoerheffingen wordt weliswaar in eerste instantie door Nederlandse ingezetenen betaald, maar wordt uiteindelijk aan finale verbruikers doorberekend, waarvan een substantieel deel zich in het buitenland bevindt. Zo hangt circa 30% van het totaal aan invoerrechten samen met de wederuitvoer. In tegenstelling tot de doorvoer zijn dit producten die wel eerst in eigendom worden overgedragen aan een Nederlandse ingezetene, maar die daarna het land in (vrijwel) onbewerkte staat weer verlaten. De Nederlandse wederuitvoer is relatief groot omdat Nederland een aantrekkelijke vestigingsplaats is voor internationale distributiecentra. Van de invoerrechten drukt bovendien 15 à 20% op producten die via onderlinge leveringen tussen bedrijven uiteindelijk betaald worden uit export. Alles samen genomen betalen Nederlandse afnemers dan een derde deel van de hier geïnde invoerrechten.

Daarbij moet wel worden opgemerkt dat Nederlandse afnemers via de invoer van goederen een deel van de elders geheven EU-invoerrechten betalen. Zo leidt deze economische analyse tot de conclusie dat de druk van de invoerrechten uiteindelijk bepaald wordt door de samenstelling van het consumptiepakket van de burger en niet door de plaats waar deze rechten worden geheven.

^a Gecorrigeerd voor de vergoeding die Nederland krijgt voor de kosten van het innen van de invoerrechten. Lidstaten kunnen hiervoor 25% van de geïnde bedragen behouden. Een ruwe berekening laat zien dat het bedrag dat hiermee gemoeid is, ruim voldoende is om alle Nederlandse douanetaken te financieren.

^b Voor zover het aanbod van de betrokken goederen (op termijn) niet volledig prijselastisch is, leidt de invoerheffing deels tot lagere prijzen op de wereldmarkt en drukt zij effectief op de producenten buiten de EU. Deze complicatie wordt verder genegeerd.

De hervormingsopties voor het landbouw- en cohesiebeleid werken gunstig uit voor de Nederlandse netto positie. Voor wat betreft het landbouwbeleid is de reden dat de bijdrage van Nederland aan het landbouwdeel van het gemeenschappelijke budget groter is dan hetgeen door Brussel wordt uitgekeerd aan het agrarische bedrijfsleven in Nederland. Keerzijde van die

verbetering van de netto positie zijn lagere inkomsten uit uitvoer. Een 'volledige' financiële renationalisatie van de landbouw betekent dat, extreme situaties daargelaten, iedere vorm van prijsgarantie moet worden opgegeven. Voor de Nederlandse landbouw en de voedingsmiddelenindustrie betekent dit vooral dat de uitvoerprijzen van suiker en zuivel flink naar beneden zullen gaan. Als grote exporteur van deze producten zal Nederland hier, verhoudingsgewijs, veel last van hebben. De afnemers binnen Europa betalen dan nog maar de veel lagere wereldmarktprijs. Het voordeel dat Nederlandse boeren relatief (vergeleken met de wereldmarkt) hoge prijzen voor deze producten ontvangen, komt dan te vervallen. Hoewel de omvang van dit verlies moeilijk met enige precisie is vast te stellen, zal het zeker om enige honderden miljoenen euro's per jaar gaan. Dit verlies is niet in het budgeteffect zichtbaar.

Door de hervormingsopties liggen de netto posities van de rijke landen in de EC-definitie dichter bij elkaar dan nu het geval is (vergelijk de laatste regels van tabel 6.4 en tabel 6.3). Grote netto betalers zoals Nederland, Duitsland, België en Luxemburg gaan er op vooruit, vooral Ierland en Griekenland gaan er fors op achteruit. Dat komt omdat de netto posities van de rijke landen niet langer bepaald worden door de ontvangsten van de landen uit het EU-budget, maar door hun (lagere) afdrachten aan de EU. Omdat de afdrachten gebaseerd zijn op de geharmoniseerde BTW grondslag en op het BNI, is de maatstaf van de Commissie voor de netto positie (die ook luidt in termen van het BNI) logischerwijze meer uniform verdeeld over de landen.

Uiteraard moeten door de hervormingen de uitgaven die samenhangen met het multifunctionele karakter van sommige vormen van landbouw, zoals landschapsbeheer en leefbaarheid in rurale gebieden, en regionale steun, nu door lidstaten zelf worden gedragen. Daar staat een daling van de bruto afdrachten aan de EU tegenover. Bovendien valt te verwachten dat decentralisatie hier tot efficiencywinst kan leiden. Samen met de mogelijkheid van overgangsperiodes bij invoering biedt dit uitzicht op een oplossing, waarvoor een draagvlak gevonden zou kunnen worden.

Daar komt bij dat de lastenverdeling over de lidstaten veeleer beoordeeld moet worden aan de bruto afdrachten dan aan de netto positie.⁶² Indien lidstaten het eens zijn over de motieven voor de aanwending van middelen voor Europese doeleinden (het gemeenschappelijk belang of de herverdeling van rijke naar arme lidstaten), draagt iedere lidstaat daar naar draagkracht aan bij. Middelen die worden aangewend voor het gemeenschappelijk belang, betreffen bijvoorbeeld versterking van de interne markt of van de Europese kenniseconomie, met inachtneming van het subsidiariteitsprincipe. De opbrengsten daarvan zijn niet de fondsen die uit het EU-budget terugvloeien naar de lidstaten, maar de toename van de welvaart voor de ingezetenen van de Unie. De verdeling van die welvaartsstijging over de lidstaten staat los van de verdeling van de ontvangsten van de lidstaten uit het EU-budget. Uitgaven vanuit solidariteit

⁶² Voor enkele van de publicaties die zich verzetten tegen het 'juste retour'-denken, zie Bos en Van Riel op.cit. en J. le Cacheux, *European budget: the poisonous budget rebate debate*, *Notre Europe Studies and Research*, no 41, 2005.

met arme lidstaten komen per definitie toe aan die laatste, zodat ook hier voor de rijke lidstaten de netto stroom niet aan de orde is.

De conclusie is dat hervormingen van het Europese landbouw- en cohesiebeleid van wezenlijk belang zijn voor de financiële perspectieven van Europa. Veeleer dan bij wapengekletter over de inkomsten en uitgaven van afzonderlijke lidstaten, liggen daar kansen voor een effectieve en efficiënte financiering van Europees beleid, zodat alle ingezetenen van de Unie verder kunnen profiteren van de substantiële voordelen van Europese samenwerking.

Bijlagen

De cijfers in de A-bijlagen sluiten aan bij de Nationale rekeningen 2004.

Dit jaar heeft het CBS een revisie van de Nationale rekeningen doorgevoerd, waarbij nieuwe definities en berekeningsmethoden worden toegepast.⁶³ Door deze revisie zijn de gegevens in de A-bijlagen voor het verleden vanaf 2001 veranderd. Een trendbreuk in de reeksen in het revisiejaar 2001 is daarbij onvermijdelijk zolang het CBS de gereviseerde reeksen nog niet verder heeft teruggelegd.

In 2005 en 2006 krijgt een groot aantal institutionele wijzigingen zijn beslag. Het gaat daarbij in 2005 om de invoering van de wet Verlenging Loondoorbetalingsverplichting bij Ziekte (VLZ) en de Wet Basisvoorziening Kinderopvang (WBK). Voor 2006 staan vervolgens de invoering van de Zorgverzekeringswet (ZVW), de wet VUT, Pensioen en Levensloop (VPL) en de wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA) op stapel. Veel van deze institutionele wijzigingen leiden tot financieringsverschuivingen tussen de particuliere en de collectieve sector en zijn als zodanig van invloed op de ontwikkeling van bijvoorbeeld de particuliere consumptie, de overheidsconsumptie, de werkgelegenheid bij bedrijven en overheid, de arbeidsproductiviteit in de marktsector en de collectievelastendruk.

Voor sommige grootheden hebben deze stelselwijzigingen dermate grote gevolgen, dat gemakkelijk een verkeerd beeld kan ontstaan van de onderliggende ontwikkeling. Om die reden is ervoor gekozen in diverse tabellen *in de hoofdtypekst* naast de ongecorrigeerde ook gecorrigeerde cijfers toe te voegen, waarbij rekening is gehouden met de verschuivingen die optreden als gevolg van de invoering van de genoemde stelselwijzigingen. In de A-bijlagen worden geen gecorrigeerde cijfers gegeven, teneinde zo goed mogelijk aan te sluiten bij de Nationale rekeningen van het CBS.

⁶³ Zie voor een uitgebreide toelichting: CBS, *Nationale rekeningen, Revisie 2001: Beschrijvingen en uitkomsten revisiejaar 2001*, augustus 2005 en CBS, *Revisie Nationale rekeningen: Bijstellingen 2001-2004*, www.cbs.nl, september 2005.

Bijlage A1.1 Middelen en bestedingen 2005 (mld euro, mutaties per jaar in %)

	2004 in prijzen 2004	Volume- mutatie	2005 in prijzen 2004	Prijs- mutatie	2005 in prijzen 2005
Beloning werknemers	249,94	– ¾	248,37	1¼	251,74
Bedrijven	209,35	– ¾	207,99	1¼	210,62
Overheid	40,59	– ½	40,38	1¾	41,12
Exploitatieoverschot (netto)	110,34				109,79
Afschrijvingen	73,22	1¼	74,19	¼	74,34
Bedrijven	62,59	1½	63,46	¼	63,56
Overheid	10,62	1	10,73	½	10,78
Belastingen	63,41				66,84
Productgebonden	58,08				61,07
Niet-productgebonden	5,34				5,78
Subsidies	8,27				7,84
Productgebonden	4,23				4,23
Niet-productgebonden	4,05				3,62
Bruto binnenlands product marktprijzen	488,64	½	491,39	¾	494,87
Invoer	292,62	3	301,11	3½	311,53
Goederen	220,89	3½	228,39	3¾	236,83
Diensten	71,73	1½	72,72	2¾	74,70
Finale bestedingen	781,26	1½	792,50	1¾	806,41
Betaalde primaire inkomens	97,21		97,76		99,00
Betaalde inkomensoverdrachten	13,05				14,79
Saldo lopende transacties met het buitenland	30,09				29,03
Totaal	140,35				142,83

	2004 in Prijzen 2004	Volume- mutatie	2005 in prijzen 2004	Prijs- Mutatie	2005 in prijzen 2005
Consumptieve bestedingen	357,67	0	357,67	1½	362,95
Huishoudens	239,16	– ¾	237,55	1¾	241,45
Overheid	118,51	1¼	120,12	1¼	121,50
Uitkeringen in natura	40,26	3¾	41,58	0	41,59
Lonen	49,05	– ¼	48,98	1¼	49,65
Overig	29,20	1¼	29,56	2½	30,27
Investerings vaste activa	94,64	1	95,51	½	96,00
Bedrijven	81,01	1¼	82,03	½	82,46
Woningen	29,69	3	30,61	1¾	31,17
Overige vaste activa	51,32	¼	51,42	– ¼	51,29
Overheid	13,63	– 1	13,48	½	13,54
Veranderingen voorraden	0,84		0,43		0,42
Nationale Bestedingen	453,15	0	453,60	1¼	459,37
Uitvoer	328,11	3¾	338,90	2½	347,04
Goederen	256,31	3¾	266,11	2¾	273,47
Diensten	71,80	1¼	72,78	1	73,57
Finale bestedingen	781,26	1½	792,50	1¾	806,41
Uitvoersaldo	35,49				35,50
Ontvangen primaire inkomens	98,36		99,24		100,50
Ontvangen inkomensoverdrachten	6,49				6,82
Totaal	140,35				142,83

Bijlage A 1.2 Middelen en bestedingen 2006 (mld euro, mutaties per jaar in %)

	2005 in Prijzen 2005	Volume- mutatie	2006 in prijzen 2005	Prijs- mutatie	2006 in prijzen 2006
Beloning werknemers	251,74	1¼	254,72	1	257,04
Bedrijven	210,62	1	212,92	1	215,13
Overheid	41,12	1¾	41,80	¼	41,91
Exploitatieoverschot (netto)	109,79				119,84
Afschrijvingen	74,34	1¾	75,71	¼	76,00
Bedrijven	63,56	2	64,83	½	65,08
Overheid	10,78	1	10,89	¼	10,92
Belastingen	66,84				67,30
Productgebonden	61,07				61,34
Niet-productgebonden	5,78				5,96
Subsidies	7,84				7,76
Productgebonden	4,23				4,32
Niet-productgebonden	3,62				3,44
Bruto binnenlands product marktprijzen	494,87	2½	507,31	1	512,42
Invoer	311,53	6½	331,40	1½	336,35
Goederen	236,83	7¼	253,90	1¼	256,94
Diensten	74,70	3¾	77,51	2½	79,41
Finale bestedingen	806,41	4	838,71	1¼	848,77
Betaalde primaire inkomens	99,00		101,50		103,00
Betaalde inkomensoverdrachten	14,79				15,32
Saldo lopende transacties met het buitenland	29,03				28,27
Totaal	142,83				146,59

	2005 in prijzen 2005	Volume- mutatie	2006 in prijzen 2005	Prijs- Mutatie	2006 in prijzen 2006
Consumptieve bestedingen	362,95	1½	368,65	1¾	374,86
Huishoudens	241,45	– 2¼	235,74	1¾	240,00
Overheid	121,50	9½	132,92	1½	134,85
Uitkeringen in natura	41,59	21½	50,54	1½	51,31
Lonen	49,65	1½	50,45	0	50,42
Overig	30,27	5½	31,93	3¾	33,12
Investerings vaste activa	96,00	5½	101,27	¾	102,03
Bedrijven	82,46	6½	87,73	¾	88,46
Woningen	31,17	3½	32,26	1¼	32,68
Overige vaste activa	51,29	8¾	55,47	½	55,78
Overheid	13,54	0	13,54	¼	13,57
Veranderingen voorraden	0,42		1,25		1,26
Nationale Bestedingen	459,37	2½	471,18	1½	478,14
Uitvoer	347,04	6	367,53	¾	370,62
Goederen	273,47	6½	290,95	1	294,19
Diensten	73,57	4	76,58	– ¼	76,44
Finale bestedingen	806,41	4	838,71	1¼	848,77
Uitvoersaldo	35,50				34,28
Ontvangen primaire inkomens	100,50		103,47		105,00
Ontvangen inkomensoverdrachten	6,82				7,31
Totaal	142,83				146,59

Bijlage A2 Middelen en bestedingen, 1993-2006

	1993	1994	1995	1996	1997
	mld euro's in lopende prijzen				
Beloning werknemers	145,1	148,5	153,7	159,4	168,0
Bedrijven	119,1	122,0	126,8	132,2	139,9
Overheid	26,0	26,5	26,9	27,2	28,2
Exploitatieoverschot (netto)	59,5	67,9	72,0	74,9	80,9
Afschrijvingen	43,0	44,5	45,7	47,6	49,8
Bedrijven	35,9	37,3	38,3	40,0	42,1
Overheid	7,1	7,3	7,4	7,6	7,8
Belastingen	33,7	34,0	35,9	38,4	41,7
Subsidies	8,1	7,5	5,1	5,2	6,7
Bruto binnenlands product marktprijzen	273,2	287,5	302,2	315,1	333,7
Invoer	128,6	140,8	155,9	164,6	184,4
Goederen	106,8	118,4	131,9	139,3	156,7
Diensten	21,7	22,4	24,0	25,4	27,7
Totaal middelen	401,8	428,3	458,2	479,7	518,1
Consumptieve bestedingen	203,5	211,6	220,9	229,9	241,4
Huishoudens	136,1	142,0	148,2	157,1	165,0
Overheid	67,5	69,6	72,6	72,9	76,4
Uitkeringen in natura	20,8	21,8	22,7	22,2	24,0
Lonen	30,7	31,4	32,6	32,8	34,1
Overig	15,9	16,5	17,4	17,9	18,3
Investerings vaste activa	56,6	58,3	61,3	66,4	71,7
Bedrijven	49,2	50,7	53,6	57,7	63,4
Woningen	14,9	16,3	16,9	18,2	19,8
Overige vaste activa	34,3	34,3	36,8	39,5	43,6
Overheid	7,4	7,6	7,7	8,7	8,2
Veranderingen voorraden	- 2,1	0,1	2,1	0,7	0,8
Nationale Bestedingen	258,0	269,9	284,3	297,0	313,9
Uitvoer	143,8	158,4	173,9	182,7	204,2
Goederen	117,5	130,3	144,7	151,5	169,2
Diensten	26,3	28,1	29,2	31,2	34,9
Finale bestedingen	401,8	428,3	458,2	479,7	518,1
Uitvoersaldo	15,2	17,6	18,0	18,1	19,8
Saldo primaire inkomens	- 0,2	1,7	3,6	1,6	3,7
Saldo secundaire inkomensoverdrachten	- 2,3	- 2,3	- 2,2	- 2,5	- 2,8
Saldo lopende rekening betalingsbalans	12,7	17,0	19,4	17,2	20,7

1998	1999	2000	2001	2001	2002	2003	2004	2005	2006
			vóór revisie	na revisie					
180,0	192,3	205,7	220,4	227,4	238,8	246,2	249,9	251,7	257,0
150,6	161,3	172,9	184,9	192,3	201,2	206,5	209,4	210,6	215,1
29,4	31,1	32,8	35,5	35,0	37,6	39,7	40,6	41,1	41,9
83,3	83,3	90,3	93,1	104,3	106,2	106,3	110,3	109,8	119,8
53,0	56,5	61,2	65,5	65,9	69,4	71,3	73,2	74,3	76,0
44,8	48,0	52,2	55,9	56,4	59,4	60,9	62,6	63,6	65,1
8,1	8,6	9,1	9,5	9,4	10,0	10,4	10,6	10,8	10,9
44,4	49,1	52,4	57,8	57,9	58,9	60,5	63,4	66,8	67,3
6,5	7,2	7,3	7,5	7,7	8,2	8,0	8,3	7,8	7,8
354,2	374,1	402,3	429,3	447,7	465,2	476,3	488,6	494,9	512,4
197,0	209,5	250,8	257,7	275,3	268,1	268,3	292,6	311,5	336,3
166,3	176,2	213,0	216,3	209,8	200,9	201,5	220,9	236,8	256,9
30,7	33,3	37,8	41,4	65,5	67,2	66,8	71,7	74,7	79,4
551,2	583,5	653,1	687,0	723,0	733,3	744,6	781,3	806,4	848,8
256,4	273,1	291,9	313,7	325,6	343,3	352,6	357,7	362,9	374,9
176,0	187,6	200,6	212,8	224,2	233,0	236,5	239,2	241,4	240,0
80,4	85,5	91,3	100,9	101,4	110,2	116,0	118,5	121,5	134,9
25,3	26,7	29,0	31,8	32,0	36,2	38,8	40,3	41,6	51,3
35,9	38,1	40,3	43,5	42,8	45,6	48,0	49,0	49,7	50,4
19,3	20,8	22,1	25,7	26,6	28,5	29,2	29,2	30,3	33,1
76,2	84,2	89,0	92,9	94,7	92,9	90,7	94,6	96,0	102,0
67,3	74,5	78,1	80,8	82,2	78,6	76,4	81,0	82,5	88,5
20,8	22,7	24,0	26,1	27,1	26,9	27,1	29,7	31,2	32,7
46,5	51,9	54,1	54,6	55,1	51,7	49,3	51,3	51,3	55,8
8,9	9,7	10,9	12,1	12,5	14,3	14,3	13,6	13,5	13,6
2,4	0,5	0,4	0,0	1,5	- 1,3	- 0,1	0,8	0,4	1,3
335,0	357,8	381,3	406,6	421,8	434,9	443,2	453,1	459,4	478,1
216,2	225,7	271,8	280,4	301,2	298,5	301,4	328,1	347,0	370,6
178,2	184,2	225,0	230,3	236,7	232,1	234,0	256,3	273,5	294,2
38,0	41,5	46,8	50,1	64,5	66,3	67,4	71,8	73,6	76,4
551,2	583,5	653,1	687,0	723,0	733,3	744,6	781,3	806,4	848,8
19,2	16,2	21,0	22,7	25,9	30,3	33,1	35,5	35,5	34,3
- 5,8	0,7	1,7	- 3,1	3,4	4,3	0,8	1,1	1,5	2,0
- 2,7	- 2,0	- 3,1	- 3,5	- 5,9	- 6,4	- 5,8	- 6,6	- 8,0	- 8,0
10,7	15,0	19,6	16,1	23,3	28,2	28,1	30,1	29,0	28,3

Bijlage A3 Middelen en bestedingen, 1993-2006

	1993	1994	1995	1996	1997
	volumemutaties per jaar in %				
Beloning werknemers	- 0,6	- 0,7	1,8	2,3	3,2
Bedrijven	- 0,6	- 0,6	2,5	2,9	3,8
Overheid	- 0,5	- 1,3	- 1,3	- 0,9	0,3
Afschrijvingen	2,8	2,6	1,5	2,6	3,7
Bedrijven	3,1	2,8	1,7	2,8	4,0
Overheid	1,6	1,1	0,3	1,3	1,6
Bruto binnenlands product marktprijzen	0,7	2,9	3,0	3,0	3,8
Invoer	0,3	9,4	10,5	4,4	9,5
Goederen	0,3	11,3	11,5	4,5	9,9
Diensten	0,4	0,0	5,2	3,4	7,3
Totaal middelen	0,5	5,0	5,5	3,5	5,8
Consumptieve bestedingen	0,7	1,4	2,5	2,6	3,1
Huishoudens	0,3	1,4	2,9	4,0	3,0
Overheid	1,6	1,5	1,5	- 0,4	3,2
Uitkeringen in natura	2,7	2,6	2,5	- 2,6	5,0
Lonen	1,5	0,5	0,3	0,3	3,1
Overig	0,2	1,9	2,6	1,1	1,2
Investerings vaste activa	- 3,2	2,1	4,1	6,3	6,6
Bedrijven	- 3,5	2,1	4,8	5,7	8,5
Woningen	1,2	7,6	1,0	4,1	5,4
Overige vaste activa	- 5,4	- 0,3	6,6	6,4	9,9
Overheid	- 1,4	2,1	- 0,2	10,8	- 5,9
Veranderingen voorraden (in % BBP)	- 1,6	0,7	0,7	- 0,5	0,1
Nationale Bestedingen	- 1,8	2,3	3,6	2,8	3,9
Uitvoer	4,8	9,6	8,8	4,6	8,8
Goederen	4,6	10,4	9,6	4,3	8,8
Diensten	5,8	6,2	4,9	6,1	8,9
Finale bestedingen	0,5	5,0	5,5	3,5	5,8

1998	1999	2000	2001	2001	2002	2003	2004	2005	2006
			vóór revisie	na revisie					
3,5	3,0	2,1	1,6	.	- 0,1	- 0,8	- 1,8	- ¾	1¼
3,8	3,3	2,2	1,4	.	- 0,6	- 1,4	- 1,8	- ¾	1
1,9	1,2	1,3	2,6	.	2,9	2,1	- 1,4	- ½	1¾
4,3	4,4	4,4	3,4	.	2,9	1,7	1,5	1¼	1¾
4,7	4,8	4,9	3,8	.	2,9	1,5	1,4	1½	2
2,5	2,5	1,7	0,5	.	3,2	3,1	2,0	1	1
4,3	4,0	3,5	1,4	.	0,1	- 0,1	1,7	½	2½
8,5	5,8	10,5	2,2	.	0,3	2,0	7,8	3	6½
8,3	5,5	10,6	1,6	.	0,4	3,6	9,0	3½	7¼
9,7	7,2	10,2	5,9	.	- 0,1	- 2,8	4,5	1½	3¾
5,8	4,6	6,0	1,7	.	0,1	0,6	3,9	1½	4
4,4	4,0	3,1	2,4	.	1,7	0,3	0,0	0	1½
4,8	4,7	3,5	1,4	.	0,9	- 0,7	0,0	- ¾	- 2¼
3,6	2,5	2,0	4,8	.	3,3	2,4	0,0	1¼	9½
3,0	1,1	3,5	3,8	.	6,1	4,4	2,0	3¼	21½
3,6	1,8	1,8	2,6	.	2,3	2,0	- 1,0	- ¼	1½
4,3	5,6	0,4	10,2	.	1,4	0,4	- 1,1	1¼	5½
4,2	7,8	1,4	0,2	.	- 4,5	- 3,5	2,9	1	5½
3,9	8,1	0,5	- 0,6	.	- 7,0	- 4,1	4,4	1¼	6½
1,3	4,2	- 0,2	1,9	.	- 6,6	- 3,2	6,4	3	3½
5,1	9,8	0,8	- 1,8	.	- 7,2	- 4,6	3,3	¼	8¼
6,4	5,7	8,1	6,5	.	11,4	- 0,1	- 4,9	- 1	0
0,4	- 0,5	0,0	- 0,1	.	- 0,6	0,2	0,2	0	¼
4,8	4,3	2,6	1,8	.	- 0,4	- 0,3	0,8	0	2½
7,4	5,1	11,3	1,6	.	0,9	2,0	8,5	¾	6
7,4	4,4	11,9	1,3	.	1,3	2,7	9,4	¾	6½
7,4	8,5	8,7	3,3	.	- 0,4	- 0,6	5,4	1¼	4
5,8	4,6	6,0	1,7	.	0,1	0,6	3,9	1½	4

Bijlage A4 Kerngegevens, 1993-2006

	1993	1994	1995	1996	1997
	mutaties per jaar in %				
Internationaal					
Relevant wereldhandelsvolume	0,4	9,1	8,7	5,0	8,3
Prijspeil goederenimport	- 3,0	- 0,4	- 0,1	1,0	2,3
Concurrentenprijs	- 2,9	1,9	- 1,1	1,4	6,1
Ruwe-olieprijs (Brent, niveau in dollars per vat)	17,0	15,8	17,0	20,6	19,1
Eurokeurs (dollar per euro)	1,19	1,21	1,37	1,31	1,13
Arbeidskosten p.e.p. verw. industrie concurrenten	0,4	- 2,7	- 6,6	3,7	5,6
Volume bestedingen en productie					
Bruto binnenlands product (BBP)	0,7	2,9	3,0	3,0	3,8
Particuliere consumptie	0,3	1,4	2,9	4,0	3,0
Bruto investeringen bedrijven (exclusief woningen)	- 5,4	- 0,3	6,6	6,4	9,9
Investeringen in woningen	1,2	7,6	1,0	4,1	5,4
Goederenimport (exclusief energie)	5,0	11,6	10,2	4,2	9,8
w.v. binnenlands geproduceerd	0,9	8,0	7,3	1,6	5,0
wederuitvoer	15,4	19,8	16,2	9,2	18,6
Goederenimport	0,3	11,3	11,5	4,5	9,9
Productie marktsector ^a	0,4	3,0	4,3	3,1	4,8
Prijzen en lonen					
Consumentenprijsindex	2,6	2,7	2,0	2,1	2,2
Prijs nationale bestedingen	2,2	2,2	1,7	1,6	1,7
Prijspeil goederenimport (exclusief energie)	- 2,6	0,8	1,5	- 0,7	2,0
Prijsconcurrentiepositie	- 0,3	0,2	- 3,9	1,9	4,1
Contractloon marktsector	3,2	1,6	1,4	1,9	2,3
Loonsom per werknemer marktsector	3,3	2,9	1,3	1,1	2,3
Arbeidskosten p.e.p. verwerkende industrie	2,4	- 5,9	- 0,9	0,3	0,7
Arbeidsmarkt					
Werkloze beroepsbevolking (in % beroepsbevolking)	7,3	8,3	7,8	7,2	6,4
Werkgelegenheid in arbeidsjaren	- 0,2	- 0,2	2,0	2,6	3,2
Werkgelegenheid in personen (>12 uur/week)	0,0	0,1	3,1	2,4	3,0
Arbeidsaanbod in personen	1,1	1,1	2,6	1,8	2,0
Collectieve sector					
EMU-saldo collectieve sector (% BBP)	- 2,8	- 3,5	- 9,1	- 1,8	- 1,1
Bruto schuld collectieve sector (ultimo jaar, % BBP)	78,0	74,7	77,2	75,2	69,9
Collectieve lasten (% BBP)	45,3	42,8	40,6	40,8	40,7
Diversen					
Koopkracht, mediaan alle huishoudens	.	.	.	.	0,5
Nominaal beschikbaar gezinsinkomen	- 1,1	5,7	4,9	4,9	5,5
Arbeidsproductiviteit marktsector ^a	0,8	3,1	1,6	0,0	1,2
Prijs toegevoegde waarde marktsector ^a	2,1	1,9	1,5	0,0	1,1
Reëel arbeidskosten marktsector ^a	1,1	1,0	- 0,2	1,2	1,2
Arbeidsinkomensquote marktsector ^a (niveau %)	85,7	82,4	81,1	81,8	81,0
Uitvoersaldo (% BBP)	5,6	6,1	5,9	5,7	5,9
Lange rente (%)	6,4	6,9	6,9	6,2	5,6
Korte rente (%)	6,9	5,2	4,4	3,0	3,3

^a Exclusief delfstoffenwinning en verhuur van en handel in onroerend goed.

1998	1999	2000	2001	2001	2002	2003	2004	2005	2006
			vóór revisie	na revisie					
7,9	5,7	10,5	1,7	.	1,7	5,1	7,1	4¾	6¼
- 2,0	0,4	9,3	0,0	.	- 4,6	- 3,2	0,6	3¾	1¼
- 1,2	- 1,8	7,2	1,2	.	- 3,7	- 4,9	- 1,0	1¼	1¼
12,8	17,9	28,4	24,4	.	25,0	28,8	38,2	52	50
1,11	1,07	0,92	0,90	.	0,94	1,13	1,24	1,24	1,20
0,7	2,3	6,2	2,5	.	- 1,8	- 5,7	- 4,0	¾	1
4,3	4,0	3,5	1,4	.	0,1	- 0,1	1,7	½	2½
4,8	4,7	3,5	1,4	.	0,9	- 0,7	0,0	- ¾	- 2¼
5,1	9,8	0,8	- 1,8	.	- 7,2	- 4,6	3,3	¼	8¼
1,3	4,2	- 0,2	1,9	.	- 6,6	- 3,2	6,4	3	3½
7,8	5,0	12,8	0,3	.	2,0	3,2	9,4	4	7
3,1	3,3	9,1	- 1,7	.	3,8	1,8	1,2	1½	3½
15,5	7,5	17,8	2,8	.	- 0,1	5,0	20,1	7	11
8,3	5,5	10,6	1,6	.	0,4	3,6	9,0	3½	7¼
5,1	5,2	4,5	1,2	.	- 0,8	- 0,5	1,9	1	3¼
2,0	2,2	2,6	4,5	.	3,4	2,1	1,2	1½	1
1,8	2,4	3,8	4,7	.	3,5	2,2	1,4	1¼	1½
- 0,6	- 2,0	5,1	1,3	.	- 2,6	- 2,4	- 0,7	0	½
- 1,0	0,7	2,3	- 1,1	.	- 3,2	- 4,5	- 2,2	- ¼	½
3,1	2,9	3,2	4,2	.	3,5	2,7	1,5	1	1½
3,9	3,7	5,1	5,5	.	5,5	4,3	3,5	1¼	1
1,9	0,8	0,3	4,9	.	2,6	2,3	- 1,6	- ¼	- 1¾
4,9	4,1	3,6	3,3	3,4	4,0	5,3	6,4	6¾	6¼
2,9	2,3	1,8	1,3	.	- 0,3	- 0,9	- 1,6	- ½	1
3,3	2,7	2,8	1,9	.	0,4	- 0,7	- 1,5	- ¼	1¼
1,7	1,9	2,3	1,6	.	1,1	0,6	- 0,3	0	¾
- 0,8	0,7	2,2	- 0,1	- 0,3	- 2,0	- 3,1	- 2,1	- 1,8	- 1,7
66,8	63,1	55,9	52,9	50,7	50,5	51,9	52,5	54,6	54,5
40,3	41,7	41,5	40,0	38,3	37,7	37,5	37,8	38,9	39,7
1,9	0,3	1,1	3,6	.	0,4	- 1,1	- 0,4	- 1½	1
5,4	3,3	4,4	9,9	.	2,3	- 0,6	- 0,2	- ½	½
2,4	2,6	2,6	0,6	.	1,0	1,7	4,3	2	2¾
1,8	0,8	2,9	4,0	.	4,7	2,8	- 0,3	- 1¾	¾
2,1	2,8	2,2	1,5	.	0,7	1,5	3,8	3	¼
81,0	82,0	82,3	83,4	80,6	80,4	80,4	80,0	81	79
5,4	4,3	5,2	5,3	5,8	6,5	7,0	7,3	7¼	6¾
4,6	4,6	5,4	5,0	5,0	4,9	4,1	4,1	3½	4
3,5	3,0	4,4	4,3	4,3	3,3	2,3	2,1	2	2¼

Bijlage A5 Volume consumptie, investeringen en buitenlandse handel, winstindicatoren, 1993-2006

	1993	1994	1995	1996	1997
	mutaties per jaar in %				
Consumptieve bestedingen van gezinnen					
Particuliere consumptie	0,3	1,4	2,9	4,0	3,0
w.v. voedings- en genotmiddelen	- 0,6	2,0	1,4	1,7	2,1
duurzame consumptiegoederen	- 3,0	1,4	2,2	3,7	5,0
vaste lasten	1,9	2,4	1,8	7,4	- 1,0
overige goederen en diensten	1,9	0,7	4,5	3,4	4,4
uitgaven voor toerisme in buitenland	- 4,9	- 2,7	3,9	- 0,1	4,4
Uitkeringen in natura	2,7	2,6	2,5	- 2,6	5,0
Individuele besparingen (in % beschikbaar inkomen)	3,9	5,0	5,4	4,6	5,0
Totale besparingen (in % beschikbaar inkomen)	13,5	14,3	14,4	13,0	13,3
Investerings					
Totaal bedrijven (exclusief woningen)	- 5,4	- 0,3	6,6	6,4	9,9
w.v. machines en computers	0,4	- 2,0	8,2	13,4	13,8
bedrijfsgebouwen	- 14,4	- 2,7	0,7	- 3,1	6,7
wegvervoermiddelen	- 25,9	- 15,2	58,8	13,2	9,1
overige vervoermiddelen	3,9	33,2	- 18,7	- 21,9	- 20,1
Totaal bedrijven (exclusief woningen, overige vervoermiddelen en energiesector)	- 10,2	- 1,5	11,3	5,8	9,3
Woningen	1,2	7,6	1,0	4,1	5,4
Overheid	- 1,4	2,1	- 0,2	10,8	- 5,9
Uitvoer goederen					
Totaal	5,0	11,6	10,2	4,2	9,8
w.v. binnenslands geproduceerd	0,9	8,0	7,3	1,6	5,0
wederuitvoer	15,4	19,8	16,2	9,2	18,6
Invoer goederen					
Totaal	0,3	11,3	11,5	4,5	9,9
w.v. consumptiegoederen	- 5,9	5,6	6,3	8,2	3,1
investeringsgoederen	- 7,7	6,1	12,6	8,9	11,5
energie	2,1	3,6	0,5	8,6	4,1
overige grondstoffen en halffabrikaten	2,4	14,0	13,4	3,1	11,6
	niveaus in %				
Winstgevendheid en vermogensverhoudingen marktsector					
Kapitaalinkomensquote	14,3	17,6	18,9	18,2	19,0
Winstquote (van productie in Nederland) ^a	8,8	11,8	13,2	11,9	11,4
Rentabiliteit eigen vermogen ^a	7,1	9,4	10,8	9,2	9,6
Solvabiliteit ^a	44,8	46,0	46,3	47,2	47,6

^a Ongerekend banken en verzekeringswezen.

1998	1999	2000	2001	2001	2002	2003	2004	2005	2006
			vóór revisie	na revisie					
4,8	4,7	3,5	1,4	.	0,9	- 0,7	0,0	- ¾	- 2¼
0,9	1,0	1,3	0,2	.	0,7	0,2	0,6	- 1	½
9,7	8,3	5,6	- 0,1	.	0,9	- 3,1	- 1,3	- 4½	½
1,7	2,3	1,0	2,6	.	1,5	2,1	2,2	2	- 11
5,5	5,4	4,4	1,9	.	0,7	- 1,2	- 0,6	- ½	¼
8,9	4,8	5,0	0,6	.	2,3	- 3,5	- 9,0	- 2	- ½
3,0	1,1	3,5	3,8	.	6,1	4,4	2,0	¾	21½
3,9	1,2	- 1,0	2,2	.	1,0	- 1,0	- 2,1	- 3½	- 2¼
12,9	9,6	6,8	9,5	.	8,7	8,5	8,4	7¼	7¾
5,1	9,8	0,8	- 1,8	.	- 7,2	- 4,6	3,3	¼	8¼
0,5	8,6	- 5,8	- 0,8	.	- 6,8	- 2,1	2,4	¾	16½
8,6	10,6	7,0	- 0,9	.	- 8,4	- 11,4	- 6,0	- 1	3
13,1	17,4	- 5,3	- 3,2	.	- 14,1	- 5,3	8,1	6	- 8¼
9,7	3,5	35,2	- 36,1	.	0,1	107,5	- 0,9	- 43½	57
11,4	13,0	0,7	- 0,8	.	- 8,1	- 7,9	4,7	¼	5¾
1,3	4,2	- 0,2	1,9	.	- 6,6	- 3,2	6,4	3	3½
6,4	5,7	8,1	6,5	.	11,4	- 0,1	- 4,9	- 1	0
7,8	5,0	12,8	0,3	.	2,0	3,2	9,4	4	7
3,1	3,3	9,1	- 1,7	.	3,8	1,8	1,2	1½	3½
15,5	7,5	17,8	2,8	.	- 0,1	5,0	20,1	7	11
8,3	5,5	10,6	1,6	.	0,4	3,6	9,0	¾	7¼
7,5	8,9	8,7	1,5	.	2,2	2,4	- 4,5	- 1¼	3
4,8	8,5	3,9	- 1,4	.	- 0,6	4,4	5,5	½	13½
0,9	- 0,6	6,6	9,4	.	- 9,0	5,5	3,7	2½	3
9,7	5,2	12,1	0,8	.	1,6	3,4	12,4	4½	8
19,0	18,0	17,7	16,6	19,4	19,6	19,6	20,0	19	21
11,1	11,1	11,0	8,8	9,7	11,1	10,3	11,0	11	11½
8,2	8,7	8,0	5,4	6,5	7,5	7,6	8,1	7½	8
46,5	46,9	45,5	44,4	44,4	43,3	45,0	45,8	46½	46½

Bijlage A6 Inkomens en prijzen, 1993-2006

	1993	1994	1995	1996	1997
	mutaties per jaar in %				
Loonvoet marktsector					
Contractloon (incl. overloop)	3,2	1,6	1,4	1,9	2,3
Incidenteel	<u>0,9</u>	<u>1,9</u>	<u>-0,8</u>	<u>0,7</u>	<u>0,7</u>
Brutoloon	4,1	3,5	0,6	2,6	3,0
Sociale lasten werkgevers	<u>-0,8</u>	<u>-0,6</u>	<u>0,7</u>	<u>-1,5</u>	<u>-0,7</u>
Loonvoet marktsector	3,3	2,9	1,3	1,1	2,3
Loonvoet bedrijven	3,3	3,0	1,4	1,3	2,0
Opbouw consumptieprijs					
Finale invoer	0,0	-0,1	-0,2	0,2	0,5
Invoer grondstoffen en diensten	-0,3	0,1	0,3	0,1	0,3
Invoer energie	-0,2	-0,1	0,0	0,2	0,1
Indirecte belastingen	0,1	0,2	0,1	0,5	0,2
Huur	0,8	0,8	0,7	0,6	0,6
Aardgas	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,2
Kwartaire diensten	0,4	0,3	0,1	0,0	0,1
Arbeidskosten	1,1	-0,7	0,1	0,6	0,6
Bruto margeverbetering (inclusief afschrijvingen en rente)	<u>0,3</u>	<u>2,3</u>	<u>0,0</u>	<u>-0,3</u>	<u>-0,6</u>
Consumptieprijs	2,1	2,8	1,1	1,9	2,0
Overige prijsindices					
Consumentenprijsindex	2,6	2,7	2,0	2,1	2,2
Afgeleide index (laag tot en met 2002)	2,2	2,3	1,6	1,2	1,9
Koopkracht modaal (exclusief incidenteel)^a					
Brutoloon	3,1	1,8	1,4	1,7	2,3
Effect sociale lasten	-1,1	-0,5	1,3	0,7	0,1
Effect loonheffing / overheveling	1,3	1,1	0,6	0,1	0,1
Effect kinderbijslag ^b	<u>-0,2</u>	<u>-0,2</u>	<u>-0,5</u>	<u>0,1</u>	<u>0,0</u>
Nominaal vrij beschikbaar inkomen	3,2	2,3	2,8	2,6	2,6
Reëel vrij beschikbaar inkomen	0,6	-0,4	0,8	0,6	0,3
Koopkracht andere categorieën					
Modaal alleenstaand	0,3	-0,2	0,8	0,0	0,3
Tweeverdieners met kinderen	.	.	.	.	0,6
Minimum plus	0,8	-0,6	0,7	0,4	0,4
Minimumuitkeringsgerechtigde	-0,4	-2,1	-0,1	-0,2	0,5
Idem, zonder kinderen	-0,4	-2,0	-0,4	-0,2	0,5
Gemiddelde wig en replacement rate (markt)^c	niveaus in %				
Werknemerswig	25,3	24,9	24,0	24,9	24,9
Werkgeverswig	18,3	17,9	18,6	19,0	18,4
Replacement rate	58,8	57,7	57,2	56,8	56,9

^a In 2001 wel inclusief het bruteringspercentage van de overhevelingstoelage.^b Kinderbijslag gebaseerd op kinderen tussen 6 en 11 jaar.^c Vanaf 1996 inclusief pensioenpremies. In de periode daarvoor exclusief.

1998	1999	2000	2001	2001	2002	2003	2004	2005	2006
			vóór revisie	na revisie					
3,1	2,9	3,2	4,2	.	3,5	2,7	1,5	1	1½
<u>0,5</u>	<u>0,7</u>	<u>1,6</u>	<u>2,8</u>	.	<u>0,5</u>	<u>0,8</u>	<u>0,9</u>	<u>0</u>	<u>- ¾</u>
3,6	3,6	4,8	7,0	.	4,0	3,5	2,4	¾	¾
<u>0,4</u>	<u>0,0</u>	<u>0,3</u>	<u>- 1,5</u>	.	<u>1,5</u>	<u>0,8</u>	<u>1,1</u>	<u>½</u>	<u>½</u>
3,9	3,7	5,1	5,5	.	5,5	4,3	3,5	1¼	1
3,7	3,7	4,9	5,4	.	5,2	4,1	3,3	1¼	1
- 0,1	0,3	0,7	0,6	.	0,1	0,0	0,0	¼	¼
0,1	- 0,1	0,7	0,4	.	- 0,4	- 0,1	0,2	¼	¼
- 0,3	0,2	0,6	- 0,1	.	0,0	0,0	0,3	½	0
0,2	0,3	0,2	1,0	.	- 0,1	0,3	0,4	¼	0
0,6	0,4	0,4	0,3	.	0,3	0,4	0,5	¼	¼
- 0,1	- 0,2	0,2	0,2	.	0,1	0,2	0,0	¼	¼
0,1	0,2	0,2	0,3	.	0,4	0,2	0,1	0	0
0,8	0,8	1,3	2,3	.	2,1	1,4	- 0,1	0	- ¼
<u>0,5</u>	<u>- 0,2</u>	<u>- 1,0</u>	<u>- 0,4</u>	.	<u>0,3</u>	<u>- 0,2</u>	<u>- 0,2</u>	<u>- ¾</u>	<u>¾</u>
1,7	1,8	3,3	4,6	.	3,0	2,2	1,1	1¾	1¾
2,0	2,2	2,6	4,5	.	3,4	2,1	1,2	1½	1
1,7	1,7	2,1	3,6	.	3,4	1,9	0,9	1¼	1½
3,1	2,9	3,2	6,2	.	3,5	2,7	1,5	1	1½
5,1	- 0,8	0,0	0,7	.	0,0	- 2,7	- 0,1	- ¼	- 1¼
- 4,8	0,0	- 0,2	4,4	.	0,8	0,6	- 0,1	¼	1½
<u>0,2</u>	<u>0,0</u>	<u>0,4</u>	<u>- 0,2</u>	.	<u>0,0</u>	<u>0,0</u>	<u>- 0,1</u>	<u>0</u>	<u>0</u>
3,5	2,0	3,5	11,0	.	4,2	0,6	1,2	¾	1¾
1,7	- 0,2	0,9	6,3	.	0,8	- 1,4	0,0	- 1	¾
0,9	- 0,2	0,5	4,8	.	- 0,1	- 1,4	- 0,4	- 2	½
1,4	0,0	1,0	6,1	.	0,3	- 1,4	1,1	- 1½	0
2,6	0,0	2,0	8,9	.	1,9	- 0,2	1,1	0	¼
2,0	0,1	1,4	4,3	.	2,1	- 0,9	0,2	- ¾	1
1,9	0,1	0,8	3,1	.	0,6	- 1,8	- 0,2	- 1¾	1¼
24,9	25,4	25,1	22,9	23,1	22,7	23,8	23,5	23,6	23,5
18,2	18,2	18,7	17,6	18,1	19,3	19,9	21,3	21,8	21,3
56,8	56,7	56,4	55,0	54,8	54,8	54,8	54,5	54,3	54,0

Bijlage A7 Kerngegevens arbeidsmarkt^a 1993-2006

	1993	1994	1995	1996	1997
Bevolking (in dzd personen)	15290	15383	15459	15530	15611
w.v. 15-64 jaar ^b	10490	10535	10569	10604	10642
w.v. in volledig dagonderwijs	1147	1144	1145	1134	1120
werkend (vanaf 12 uur per week)	6033	6039	6231	6381	6571
werkloosheids- of bijstandsuitkering	892	1011	1012	996	917
arbeidsongeschiktheidsuitkering	930	921	886	869	877
uitkering wegens ziekte	394	336	352	334	347
VUT- of ANW-uitkering	328	330	324	320	313
Participatiegraad 20-64 jaar (in %)	66	67	68	69	70
w.v. mannen	80	80	81	82	83
vrouwen	52	53	55	55	56
Beroepsbevolking (in dzd personen) ^c	6550	6621	6794	6914	7053
Arbeidsvolume (in dzd arbeidsjaren)	5562	5550	5663	5808	5992
w.v. overheid	723	714	704	698	700
bedrijven	4839	4836	4958	5110	5291
w.v. loontrekkers	4133	4110	4213	4338	4500
zelfstandigen	706	727	745	772	791
Arbeidsduur van voltijdswerknemers (in uren per jaar) ^d	1740	1739	1737	1739	1733
Verhouding personen/arbeidsjaren werkgelegenheid (in %)	125	126	126	126	126
Werkgelegenheid (in dzd personen)	6940	6984	7143	7308	7544
Werkgelegenheid vanaf 12 uur (in dzd personen)	6069	6074	6261	6413	6605
Werkloze beroepsbevolking (in dzd personen)	481	547	533	501	448
Idem, in % van de beroepsbevolking ^c	7,3	8,3	7,8	7,2	6,4
Vacatures (in dzd) ^e	41	41	55	68	85

^a Inclusief personen ouder dan 65 jaar, tenzij anders vermeld.

^b De onderscheiden categorieën sluiten elkaar niet altijd uit. Dit geldt met name voor werkenden en uitkeringsontvangers.

^c De beroepsbevolking is hier gedefinieerd als de som van werkzame personen vanaf 12 uur en de werkloze beroepsbevolking. Het verschil met de beroepsbevolking zoals door het CBS gedefinieerd wordt voornamelijk veroorzaakt door grenspendel, werkzame 65-plussers en overige niet-ingezetenen.

^d Contractuele arbeidsduur, dus exclusief feest, vakantie-, en ADV-dagen. Voor 1995 alleen voltijdswerknemers in vaste dienst, na revisie ook voltijdswerknemers met een flexibel dienstverband (uitzendkrachten). De gegevens voor de prognosejaren zijn gebaseerd op cao-gegevens.

^e Exclusief het aantal vacatures bij overheid en onderwijs. Vóór 1994 ook exclusief het aantal vacatures bij sociale werkplaatsen, uitzendbureau's en uitleenbedrijven.

1998	1999	2000	2001	2001	2002	2003	2004	2005	2006
			vóór revisie	na revisie					
15707	15812	15926	16046	16046	16149	16225	16276	16311	16345
10687	10740	10801	10872	10872	10935	10977	10996	11009	11027
1105	1099	1102	1112	1112	1132	1162			
6784	6974	7169	7302	7119	7147	7092	6980	6957	7046
807	708	623	572	572	572	644	693	715	677
899	909	928	955	955	975	982	953	916	841
380	409	428	435	435	434	379	348	379	410
279	278	276	274	274	272	267	262	257	254
71	72	73	73	71	72	72	72	72	73
84	84	85	85	84	84	83	82	82	82
57	59	61	62	59	60	61	62	62	63
7174	7308	7476	7593	7410	7491	7537	7511	7514	7574
6166	6309	6423	6508	6636	6620	6563	6454	6416	6481
713	722	731	750	778	800	817	806	802	815
5453	5587	5692	5758	5858	5819	5745	5648	5614	5666
4671	4825	4931	5003	5080	5050	4980	4888	4857	4910
782	762	760	755	778	769	765	760	758	756
1721	1717	1717	1718	1714	1722	1721	1721	1721	1721
126	126	126	127	125	126	126	126	127	127
7743	7946	8124	8291	8282	8324	8274	8157	8131	8233
6820	7007	7205	7341	7158	7189	7140	7032	7009	7100
354	301	270	252	252	302	396	479	505	475
4,9	4,1	3,6	3,3	3,4	4,0	5,3	6,4	6¼	6¼
123	158	188	182	182	135	99	109		

Bijlage A8 Kerngegevens collectieve sector, 1993-2006

	1993	1994	1995	1996	1997
	% BBP				
Collectieve uitgaven					
Directe bestedingen	28,4	27,8	27,6	26,9	26,5
w.v. beloning werknemers	11,2	10,9	10,8	10,4	10,2
materiële aankopen	6,6	6,4	6,4	6,4	6,2
investeringen	3,0	3,0	3,0	3,1	2,9
uitkeringen in natura	7,6	7,6	7,5	7,0	7,2
Overdrachten in geld	23,8	22,0	23,8	18,1	17,4
w.v. subsidies (incl. EU)	3,0	2,6	1,7	1,7	2,0
overige overdrachten in geld	20,8	19,4	22,1	16,4	15,4
w.v. huishoudens	17,6	16,4	14,2	13,7	12,8
bedrijven ^a	0,9	0,9	5,7	0,4	0,3
buitenland	2,2	2,1	2,2	2,3	2,3
Rente	6,2	5,8	5,9	5,6	5,2
Bruto collectieve uitgaven ^a	58,4	55,6	57,4	50,6	49,1
Niet-belastingmiddelen	10,3	9,3	7,8	7,9	7,3
w.v. materiële verkopen	3,3	3,2	3,1	3,2	3,2
gasbaten	1,1	0,8	0,9	1,0	0,9
overige inkomsten	5,9	5,3	3,7	3,8	3,3
Netto collectieve uitgaven ^a	48,1	46,3	49,6	42,7	41,8
Collectieve lasten	45,3	42,8	40,6	40,8	40,7
w.v. belastingen	28,8	25,5	24,5	25,4	25,2
premies wettelijke sociale verzekering	16,5	17,3	16,0	15,5	15,5
EMU-saldo en schuld					
EMU-saldo collectieve sector ^{a,b}	- 2,8	- 3,5	- 9,1	- 1,8	- 1,1
w.v. rijk ^{a,b,c}	- 2,3	- 3,3	- 8,5	- 1,5	- 2,1
overige centrale overheid	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
lokale overheid ^c	0,1	0,1	0,3	0,2	1,0
wettelijke sociale verzekering	- 0,6	- 0,3	- 0,8	- 0,6	0,0
Bruto schuld collectieve sector (EMU)	78,0	74,7	77,2	75,2	69,9
	mutaties per jaar in %				
Diversen					
Reële bruto collectieve uitgaven	0,9	- 2,0	6,3	- 9,2	0,9
Werkgelegenheid sector overheid	- 0,5	- 1,3	- 1,3	- 0,4	0,6
Werkgelegenheid zorg (incl. zelfstandigen)	1,6	0,0	2,0	2,8	4,4
Loonvoet sector overheid	4,7	3,5	5,2	1,2	3,4
Prijs overheidsconsumptie, beloning werknemers	2,6	1,7	3,6	0,4	0,9
Prijs netto materiële overheidsconsumptie (IMOC)	2,2	1,4	2,6	1,8	1,1
Prijs intermediair verbruik	2,5	1,2	3,6	1,6	2,0
Prijs bruto overheidsinvesteringen (IBOI)	1,6	1,2	1,3	1,7	1,0
Prijs nationale bestedingen	2,2	2,2	1,7	1,6	1,7
Verhouding niet-actieven versus actieven (in %)	79,4	79,4	78,1	75,5	72,6

^a In 1995 zijn de jaarlijkse subsidies aan de woningcorporaties afgekocht voor een bedrag van 14.9 mld euro, d.w.z. 4,9% BBP.

^b In 2000 inclusief opbrengst UMTS-veiling van 0,7% BBP en in 2001 inclusief afkoop DSM van - 0,3% BBP.

^c In 2003 komt het saldo voor de lagere overheid gecorrigeerd voor de invoering van het BTW-compensatiefonds 0,3% BBP lager uit en het saldo van het rijk 0,3% BBP hoger.

^d Door de invoering van het nieuwe zorgstelsel komt deze prijsmutatie 1¼% hoger uit.

1998	1999	2000	2001	2001	2002	2003	2004	2005	2006
			vóór revisie	na revisie					
26,4	26,6	26,6	27,6	26,8	28,2	28,8	28,4	28,6	30,2
10,1	10,2	10,0	10,1	9,6	9,8	10,1	10,0	10,0	9,8
6,2	6,4	6,3	6,8	6,9	7,0	7,2	7,0	7,1	7,4
2,9	3,0	3,1	3,3	3,3	3,5	3,4	3,1	3,0	2,9
7,1	7,1	7,2	7,4	7,1	7,8	8,2	8,2	8,4	10,0
16,8	16,2	15,8	15,7	15,2	15,0	15,2	15,2	15,2	15,2
1,8	1,9	1,8	1,7	1,7	1,8	1,7	1,7	1,6	1,5
15,0	14,3	14,0	14,0	13,5	13,2	13,6	13,5	13,6	13,7
12,1	11,6	11,2	11,1	10,6	10,7	11,1	11,1	11,0	11,0
0,6	0,5	0,5	0,7	0,7	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4
2,3	2,2	2,2	2,1	2,1	2,0	1,9	2,0	2,3	2,2
4,8	4,5	3,8	3,4	3,2	2,8	2,7	2,6	2,5	2,5
48,0	47,4	46,2	46,8	45,2	45,9	46,7	46,2	46,3	47,9
6,9	6,4	6,9	6,7	6,6	6,2	6,0	6,4	5,5	6,5
3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	3,3	3,3	3,2	3,2
0,6	0,4	0,7	1,0	0,9	0,9	0,9	1,0	1,2	1,2
3,2	2,8	3,1	2,6	2,5	2,2	1,9	2,1	1,1	2,1
41,1	41,0	39,3	40,1	38,6	39,7	40,6	39,9	40,8	41,4
40,3	41,7	41,5	40,0	38,3	37,7	37,5	37,8	38,9	39,7
25,0	25,6	25,5	25,7	24,7	24,5	23,7	23,8	25,0	24,0
15,3	16,0	16,0	14,3	13,7	13,3	13,8	14,0	13,9	15,6
- 0,8	0,7	2,2	- 0,1	- 0,3	- 2,0	- 3,1	- 2,1	- 1,8	- 1,7
- 1,2	- 0,8	0,4	- 0,1	- 0,1	- 1,0	- 2,8	- 1,8	- 1,5	- 1,8
0,1	0,0	0,1	0,1	- 0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
0,1	0,1	0,1	- 0,1	- 0,1	- 0,5	- 0,3	- 0,4	- 0,4	- 0,3
0,3	1,2	1,6	0,1	0,1	- 0,4	0,0	0,1	0,1	0,4
66,8	63,1	55,9	52,9	50,7	50,5	51,9	52,5	54,6	54,5
2,0	2,6	1,0	2,6	.	1,7	1,5	0,8	$\frac{3}{4}$	6
3,1	0,9	0,8	1,8	.	2,1	0,4	- 0,7	- $\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{4}$
5,5	2,4	2,2	5,0	.	6,3	5,1	1,9	$1\frac{1}{2}$	$2\frac{3}{4}$
2,0	5,1	5,0	6,0	.	4,3	4,9	2,9	2	$\frac{1}{2}$
1,4	4,3	3,9	5,1	.	4,1	3,2	3,2	$1\frac{1}{4}$	0
1,1	1,5	4,7	4,1	.	3,7	1,3	1,5	$1\frac{3}{4}$	$3\frac{1}{4}^d$
1,8	2,5	4,6	4,8	.	3,6	2,1	2,4	2	$3\frac{1}{4}^d$
1,9	2,3	4,2	4,6	.	2,5	0,8	- 0,1	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$
1,8	2,4	3,8	4,7	.	3,5	2,2	1,4	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{2}$
69,9	68,1	66,7	65,9	64,6	65,2	65,9	67,3	69	$68\frac{1}{4}$

Bijlage A9 Collectieve uitgaven naar functie, 1993-2006

	1993	1994	1995	1996	1997
volumemutaties in %					
Openbaar bestuur	2,1	0,2	2,7	- 0,4	1,3
Veiligheid	3,9	15,0	1,8	2,6	1,8
Defensie	- 6,5	- 9,6	- 8,3	- 0,8	- 7,1
Infrastructuur	1,5	2,7	5,7	12,9	- 1,8
Onderwijs	- 0,7	0,5	- 0,5	1,3	0,6
Collectieve zorg	3,5	1,4	1,8	- 2,9	3,9
Sociale zekerheid	1,3	1,2	- 8,5	- 1,8	- 1,6
Overdrachten aan bedrijven ^a	- 4,3	- 8,6	121,0	- 70,8	13,2
Internationale samenwerking	2,9	- 1,2	9,4	5,1	5,4
Rente	4,8	2,5	4,7	5,0	0,0
Bruto collectieve uitgaven ^a	1,3	0,3	6,5	- 8,9	0,9
Niet-belastingmiddelen	2,3	- 6,7	- 14,2	5,4	- 5,4
Netto collectieve uitgaven ^a	1,1	1,8	10,6	- 11,1	2,1
Bruto binnenlands product	0,7	2,9	3,0	3,0	3,8
prijsmutaties in %					
Openbaar bestuur	3,4	2,0	2,6	1,8	2,8
Veiligheid	3,6	2,2	1,9	2,0	3,3
Defensie	4,1	1,4	5,3	3,6	4,5
Infrastructuur	1,5	0,9	1,4	2,5	2,0
Onderwijs	3,1	3,0	3,0	0,7	1,2
Collectieve zorg	2,4	1,7	1,8	0,5	3,3
Sociale zekerheid	0,7	- 2,6	0,5	2,3	1,9
Overdrachten aan bedrijven	1,9	2,3	2,0	1,2	2,0
Internationale samenwerking	1,9	2,3	2,0	1,2	2,0
Rente	- 3,5	- 4,3	1,7	- 5,9	- 1,6
Bruto collectieve uitgaven	1,5	- 0,1	1,8	0,8	2,0
Niet-belastingmiddelen	0,6	2,2	1,7	1,1	3,7
Netto collectieve uitgaven	1,7	- 0,5	1,9	0,8	1,7
Bruto binnenlands product	1,9	2,3	2,0	1,2	2,0

^a In 1995 zijn de jaarlijkse subsidies aan de woningcorporaties afgekocht voor een bedrag van 14,9 mld euro, d.w.z. 4,9% BBP.

1998	1999	2000	2001	2001	2002	2003	2004	2005	2006
			vóór revisie	na revisie					
3,8	2,3	4,2	5,6	.	2,9	1,6	- 3,7	- 1¾	2
6,4	5,2	- 1,9	12,4	.	9,1	3,9	2,3	1¼	3
- 4,3	9,7	- 7,6	0,5	.	- 2,6	- 1,4	- 4,6	2	1¾
7,5	7,7	7,1	10,0	.	4,2	- 7,0	- 3,2	- 2½	- 1¼
0,9	2,5	2,0	4,4	.	3,9	2,4	1,3	1½	3½
2,8	1,4	3,7	3,9	.	6,6	4,7	2,3	2¼	22½
- 0,9	- 0,7	1,2	- 0,2	.	1,3	1,7	1,5	1	4¼
11,8	3,4	- 1,4	7,7	.	- 6,7	- 2,7	- 0,9	- 8¾	3
1,6	- 0,6	5,2	- 2,7	.	- 8,0	- 2,2	6,7	13¾	0
- 0,1	0,6	- 2,5	- 1,9	.	2,3	4,4	4,5	4½	4¼
1,9	1,6	1,8	3,0	.	2,1	1,6	0,4	¾	6
- 1,8	- 4,1	11,9	- 3,5	.	- 6,0	- 3,7	6,6	- 16¼	18½
2,6	2,7	0,2	4,2	.	3,6	2,5	- 0,6	3½	4¼
4,3	4,0	3,5	1,4	.	0,1	- 0,1	1,7	½	2½
2,2	3,3	4,5	5,1	.	3,9	2,5	2,4	1¾	1¾
2,5	3,4	4,5	5,1	.	4,1	2,7	2,3	1¾	1¼
0,8	2,9	3,0	5,8	.	3,8	2,2	7,9	1¾	1½
2,4	2,8	4,4	5,4	.	4,4	2,2	0,6	1¼	1
2,3	4,2	3,9	5,1	.	3,8	2,9	2,7	1¾	1
2,4	4,1	5,2	6,3	.	6,4	3,2	1,6	- ¼	1½
1,9	2,6	3,0	5,7	.	4,2	3,8	0,3	¼	1
1,7	1,6	3,9	5,2	.	3,8	2,5	0,9	¾	1
1,7	1,6	3,9	5,2	.	3,8	2,5	0,9	¾	1
- 0,6	- 2,7	- 5,7	- 4,0	.	- 10,1	- 6,5	- 4,8	- 6½	- 1¾
1,8	2,5	3,1	4,7	.	3,4	2,4	1,3	½	1
1,9	2,2	4,6	6,6	.	3,9	3,6	1,5	4½	2½
1,8	2,5	2,8	4,4	.	3,3	2,2	1,2	0	¾
1,7	1,6	3,9	5,2	.	3,8	2,5	0,9	¾	1

Bijlage A10 Sociale zekerheid, 1993-2006

	1993	1994	1995	1996	1997
	mld euro				
I Exploitatierekening sociale verzekeringen					
Uitkeringen	51,8	50,6	50,7	50,5	53,5
Werkgeverspremies over SV-uitkeringen	1,9	1,4	1,2	1,0	0,9
Kapitaaloverdrachten gezinnen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Administratiekosten	2,3	2,3	2,2	2,2	2,1
Exploitatiesaldo	- 1,5	- 0,8	- 2,5	- 1,8	- 0,1
Premies werkgevers bedrijven en overheid	7,2	5,7	5,9	6,1	6,0
Premies gezinnen	37,9	44,2	42,5	42,6	45,7
Werkgeverspremies over SV-uitkeringen	1,9	1,4	1,2	1,0	0,9
Per saldo ontvangen inkomensoverdrachten overheid	7,1	1,8	1,9	2,3	4,2
Per saldo ontvangen inkomensoverdrachten bedrijven	0,0	0,0	- 0,1	- 0,1	- 0,4
Kapitaaloverdrachten overheid	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ontvangen rente	0,5	0,3	0,2	0,1	0,0
II Uitsplitsing van de sociale lasten bedrijven					
Bruto loon bedrijven	94,5	97,3	100,5	106,2	113,0
Overhevelingstoelag	9,2	9,5	9,9	8,9	9,4
Wettelijke sociale premies	7,2	5,8	5,8	6,0	5,8
Pensioenpremies	5,7	6,0	6,0	6,2	6,3
Doorbetaling bij ziekte	1,4	2,2	2,9	3,3	3,6
Overige sociale premies	1,1	1,1	1,6	1,6	1,8
Loonkosten bedrijven	119,1	122,0	126,8	132,2	139,9
III Inactieven/actieven					
Inactieven (dzd uitkeringsjaren)	4142	4173	4184	4165	4131
Werkloosheids- en bijstandsuitk. (dzd uitkeringsjaren)	823	904	907	899	831
Arbeidsvolume (dzd mensjaren, excl. Ziektewet)	5219	5259	5358	5520	5691
i/a-ratio (%)	79,4	79,4	78,1	75,5	72,6
w.v. AOW	38,9	39,1	38,8	38,1	37,4
AWW / ANW	3,6	3,6	3,5	3,4	3,2
ZW / AAW / WAO	22,0	20,5	19,7	18,6	18,3
WW / Vorstverlet / IOAW / IOAZ	5,7	6,9	6,8	6,6	5,5
ABW	9,1	9,2	9,2	8,8	8,2
IV De koppeling					
	mutaties per jaar in %				
Contractloon ^a	3,1	1,5	1,2	1,6	2,0
Bruto minimum loon	0,7	0,0	0,0	1,4	1,7
Netto minimum uitkering	2,1	0,8	1,7	2,2	2,3

^a Tot en met 1991: contractloon bedrijven; daarna gewogen contractloon bedrijven en overheid volgens WKA.

1998	1999	2000	2001	2001	2002	2003	2004	2005	2006
			vóór revisie	na revisie					
53,6	55,4	58,2	62,8	62,8	68,4	73,5	75,8	77	85¼
1,8	1,8	1,9	2,0	2,0	2,1	2,3	2,4	2¼	2
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0
2,0	2,1	2,2	2,4	2,4	2,7	2,7	3,0	3	3¾
1,0	4,7	6,5	0,2	0,2	- 2,1	0,1	0,6	¼	1¾
16,4	17,2	18,7	19,4	19,4	20,2	20,6	21,2	21¼	25
37,9	42,8	45,8	41,8	41,8	41,5	45,2	47,4	47½	55¼
1,8	1,8	1,9	2,0	2,0	2,1	2,3	2,4	2¼	2
2,8	2,6	2,4	4,0	4,0	7,4	10,8	11,8	12	11½
- 0,4	- 0,4	- 0,3	- 0,4	- 0,4	- 0,4	- 0,4	- 1,2	- 1¼	- 1¼
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0
0,0	0,1	0,3	0,5	0,5	0,3	0,2	0,2	¼	½
121,3	129,8	138,9	150,8	156,5	161,5	164,6	165,2	165¼	168¼
1,8	2,4	2,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0
14,6	15,3	16,7	17,1	17,1	17,6	18,0	18,5	18¾	20¾
7,2	7,5	8,8	10,7	12,5	15,7	17,9	19,7	20¼	19½
4,2	4,5	4,5	4,8	4,8	5,0	4,7	4,7	5¼	5¾
1,5	1,8	1,6	1,6	1,4	1,5	1,3	1,2	1¼	¾
150,6	161,3	172,9	184,9	192,3	201,2	206,5	209,4	210¾	215¼
4074	4049	4031	4033	4033	4064	4102	4139	4195	4170
738	653	576	543	543	551	609	660	680	645
5832	5946	6042	6119	6247	6232	6228	6150	6085	6120
69,9	68,1	66,7	65,9	64,6	65,2	65,9	67,3	69	68¼
36,9	36,5	36,3	36,2	35,4	35,9	36,4	37,4	38½	38¾
2,5	2,4	2,3	2,2	2,1	2,1	2,0	1,9	2	1¾
18,7	19,0	19,4	19,4	19,0	19,2	18,4	17,9	18¼	17½
4,5	3,7	3,0	2,8	2,8	3,0	3,8	4,6	5	4¼
7,3	6,5	5,8	5,4	5,2	5,1	5,3	5,5	5½	5¾
2,8	2,7	3,2	4,3	4,3	3,7	2,8	1,2	¾	1¼
2,7	3,0	2,8	6,0	6,0	4,4	3,1	0,6	0	1
3,3	3,1	3,1	6,9	6,9	4,4	2,8	1,4	0	4¼

Bijlage A11 Zorg, 1993-2006

	1993	1994	1995	1996	1997
	mutaties per jaar in %				
Uitgaven					
Gehandicaptenzorg en geestelijke gezondheidszorg	5,6	4,5	3,5	4,8	5,2
Verzorgings- en verpleeghuizen, thuiszorg	2,1	2,2	2,4	2,9	3,4
Ziekenhuiszorg en specialistische hulp	3,2	2,8	2,3	3,1	3,0
Huisartsen-, tandheelkundige en paramedische zorg	- 2,8	2,0	- 21,9	- 5,7	6,9
Genees- en hulpmiddelen	8,7	1,2	7,3	3,1	6,4
Preventie, beheer en diversen	4,5	2,0	9,2	5,6	9,0
Totaal	3,3	2,6	1,1	2,8	4,5
Idem in mld euro	26,1	26,8	27,1	27,8	29,1
Idem, in % BBP	9,5	9,3	9,0	8,8	8,7
Financiering	mld euro's				
AWBZ, Inclusief eigen betalingen	11,3	11,6	12,2	9,4	12,2
ZFW	7,2	7,5	7,4	9,9	10,4
Particulier	3,7	3,6	3,3	4,3	4,3
Overheid	2,6	2,6	2,7	2,7	1,3
Eigen betalingen overig, exclusief eigen betalingen AWBZ	1,8	1,7	1,4	1,5	1,0
Financieringsachterstand (enkelvoudig)	- 0,2	- 0,2	0,1	0,1	- 0,1
Aantal verzekerden					
Ziekenfondswet ^b	9428	9570	9711	9771	9902
Particulier	5673	5660	5544	5566	5465
Volume-indicatoren					
Ziekenhuizen en specialistenpraktijken ^c	- 0,2	0,5	0,7	0,9	1,3
Specialistenpraktijken	6,1	2,7	2,8	1,5	- 2,5
Huisartsenpraktijken	0,8	0,6	1,8	1,4	0,5
Praktijken voor tandheelkundige hulp	0,4	6,5	- 8,6	- 0,4	6,9
Praktijken van verloskundigen en paramedici	0,5	0,7	2,1	- 5,3	0,2
Genees-, kunst- en hulpmiddelen	11,2	5,4	9,3	4,5	6,7
Verstrekkers gehandicaptenzorg					
Verstrekkers geestelijke gezondheidszorg					
Verpleeghuizen	0,3	1,3	1,7	1,5	1,7
Verzorgingshuizen					
Totale zorg ^d	2,7	2,2	2,8	1,9	2,6
Werkgelegenheid in arbeidsjaren					
Ziekenhuizen	0,0	- 1,7	0,1	1,4	1,9
Medisch specialisten ziekenhuizen	.	.	.	1,5	1,7
Huisartsen	.	.	.	1,8	2,0
Tandartsen	.	.	.	- 4,1	5,7
Verloskundigen en andere paramedici ^e	.	.	.	1,5	2,5
Instellingen voor verstandelijk gehandicapten ^f	1,9	1,9	3,2	2,5	4,5
Verzorgingshuizen	- 1,2	- 2,0	- 0,3	- 1,1	4,1
Verpleeghuizen	1,5	0,8	2,4	3,4	4,0

^a Vanaf 2005 worden begrotingsgefinancierde uitgaven niet meer tot de uitgaven gerekend.

^b Vanaf 2006 ZVW.

^c Voor 1999 ziekenhuizen, vanaf 1999 inclusief specialistenpraktijken.

^d Voor 1999 gezondheidszorg, vanaf 1999 inclusief welzijnzorg.

^e Werkzame personen.

^f Tot 1998: aantal bezette arbeidsplaatsen (fte's) intramuraal. Vanaf 1998: totaal aantal bezette arbeidsplaatsen.

1998	1999	2000	2001	2001	2002	2003	2004	2005 ^a	2006
			vóór revisie	na revisie					
9,2	8,5	9,1	12,3	12,3	13,8	11,7	7,3	3¼	4¾
5,5	6,3	8,3	10,3	10,3	12,7	8,1	4,5	3	½
5,0	4,7	6,8	9,8	9,8	11,5	2,8	7,1	½	7¼
3,6	4,1	6,3	9,6	9,6	13,6	4,4	0,0	– ½	8¼
10,8	7,0	5,3	10,0	10,0	10,0	8,6	– 0,8	7¼	7¼
0,6	8,9	– 5,4	9,9	9,9	7,6	2,2	– 1,3	2¼	– 86½
6,1	6,2	6,5	10,4	10,4	11,9	6,5	3,5	– 2	2¼
30,8	32,8	34,9	38,5	38,5	43,1	45,9	47,5	46	47
8,7	8,8	8,7	8,6	8,6	9,3	9,6	9,7	9¼	9¼
12,9	13,4	14,7	16,1	16,1	18,4	20,0	21,2	22	22¼
11,0	11,9	12,6	13,7	13,7	15,2	16,1	16,4	16½	24½
4,3	4,7	5,0	5,3	5,3	6,1	6,7	6,8	7	0
1,5	1,6	1,9	2,2	2,2	2,4	2,5	2,5	0	0
1,1	1,0	0,8	0,8	0,8	0,7	0,5	0,6	¾	0
0,1	0,2	– 0,1	0,5	0,5	– 0,2	0,0	0,0	0	0
9915	9934	10272	10290	10290	10171	10149	10163	10155	16245
5524	5569	5273	5445	5445	5668	5746	5792	5800	.
1,3	0,1	0,0	4,1	4,1	4,9	6,0	.	.	.
2,0									
1,1	0,8	4,2	– 1,3	– 1,3	4,3	– 0,2	.	.	.
4,6	0,7	2,7	3,5	3,5	7,4	4,8	.	.	.
2,0	4,7	0,2	0,3	0,3	1,5	3,3	.	.	.
6,5	5,0	3,1	6,1	6,1	1,9	4,7	.	.	.
	4,8	5,2	5,0	5,0	10,8	4,5			
	4,8	– 0,5	0,0	0,0	2,9	6,4	.	.	.
1,5	– 0,8	1,7	8,5	8,5	5,0	2,5	.	.	.
	0,8	1,2	– 0,6	– 0,6	4,0	4,4	.	.	.
2,9	2,4	2,0	4,4	4,4	4,6	4,9	.	.	.
3,5	1,9	2,3	3,2	3,2	3,7	2,9	.	.	.
1,6	0,9	2,1	4,4	4,4	3,3	.	.	.	.
1,3	1,7	1,3	1,5	1,5	2,2	1,7	.	.	.
– 4,8	– 0,7	3,9	3,7	3,7	2,6	3,8	.	.	.
3,1	3,1	3,9	4,9	4,9	4,1	0,4	.	.	.
5,2	4,5	– 8,5	– 14,6	– 14,6	.	.	.	.	.
1,6	2,5	0,8	2,7	2,7	1,6	.	.	.	.
7,5	– 0,7	2,0	3,7	3,7	0,7	.	.	.	.

Bijlage B1 Externe data voor Nederland, 1992-2006

	1992	1993	1994	1995	1996
	mutaties per jaar in %				
Relevant wereldhandelsvolume, goederen excl. energie	4,5	0,4	9,1	8,7	5,0
Concurrentenprijs, goederen excl. energie	- 3,6	- 2,9	1,9	- 1,1	1,4
Invoerprijs Nederland (gld/euro)					
Goederen	- 2,0	- 3,0	- 0,4	- 0,1	1,0
Goederen exclusief energie	- 0,9	- 2,4	0,1	0,0	- 0,3
Consumptiegoederen	0,5	- 1,7	- 0,2	- 1,6	- 0,5
Investeringsgoederen	- 0,1	- 0,1	- 0,4	- 1,6	- 0,3
Overige grondstoffen en halffabrikaten	- 0,7	- 2,8	1,4	1,7	0,0
Wederuitvoer	- 2,3	- 2,9	- 1,3	- 1,0	- 0,9
Energie	- 12,0	- 8,6	- 6,5	- 1,2	19,5
Concurrentiepositie Nederland ^a	- 3,8	- 1,9	3,4	- 5,8	3,4
Arbeidskosten pep verwerkende industrie (gld/euro)					
Alle concurrenten	0,5	0,4	- 2,7	- 6,6	3,7
Euroconcurrenten	.	.	.	- 3,3	4,2
Niet-euroconcurrenten	.	.	.	- 9,8	3,3
Nederland	4,4	2,4	- 5,9	- 0,9	0,3
Loonvoet verwerkende industrie (nationale valuta)					
Alle concurrenten	.	.	.	3,7	4,1
Euroconcurrenten	.	.	.	3,4	3,0
Niet-euroconcurrenten	.	.	.	3,8	5,2
Nederland	5,4	4,4	4,4	3,0	2,0
Arbeidsproductiviteit verwerkende industrie					
Alle concurrenten	.	.	.	4,0	2,2
Euroconcurrenten	.	.	.	3,8	1,1
Niet-euroconcurrenten	.	.	.	4,2	3,3
Nederland	0,9	1,9	10,9	3,9	1,7
Effectieve wisselkoers, industrieproducten, t.o.v. concurrenten (gld/euro)					
Alle concurrenten	3,6	1,7	2,7	6,8	- 1,8
Euroconcurrenten	.	5,3	1,0	3,0	- 2,2
Niet-euroconcurrenten	.	- 1,7	4,2	10,5	- 1,4
t.o.v. leveranciers (gld/euro)					
Alle leveranciers	2,8	1,2	1,9	6,1	- 1,6
Eurokoers					
Dollar per euro	6,3	- 5,3	2,0	13,3	- 4,8
	niveaus				
Eurokoers (dollar per euro)	1,25	1,19	1,21	1,37	1,31
Rentestanden					
Lange rente Duitsland	7,8	6,4	6,8	6,8	6,2
Korte rente Eurogebied (Duitsland t/m 1998)	9,5	7,3	5,4	4,5	3,3

^a Relatieve arbeidskosten pep verwerkende industrie concurrenten t.o.v. Nederland.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
8,3	7,9	5,7	10,5	1,7	1,7	5,1	7,1	4¾	6¼
6,1	-1,2	-1,8	7,2	1,2	-3,7	-4,9	-1,0	1¼	1¼
2,3	-2,0	0,4	9,3	0,0	-4,6	-3,2	0,6	3¾	1¼
2,0	-0,2	-1,1	5,3	1,1	-5,1	-3,4	-1,4	-¼	1
2,3	0,3	0,7	0,8	2,8	0,0	-1,2	-1,2	¼	¾
0,6	-0,5	0,3	1,7	-1,0	-3,4	-4,7	-0,5	-2¼	-¼
2,2	0,5	-1,7	5,5	2,3	-6,2	-3,1	-0,6	2½	1¼
1,8	-0,8	-1,6	6,5	0,1	-6,0	-4,0	-2,0	-1¼	1
6,9	-24,7	26,7	70,1	-9,5	0,6	-0,6	18,4	33¾	2½
4,9	-1,2	1,4	5,9	-2,3	-4,3	-7,8	-2,5	1	2¾
5,6	0,7	2,3	6,2	2,5	-1,8	-5,7	-4,0	¾	1
-0,6	-0,9	0,8	-1,0	2,7	1,7	1,1	-1,4	-½	-1½
11,5	2,2	3,6	12,6	2,3	-4,9	-11,8	-6,3	1¾	3¾
0,7	1,9	0,8	0,3	4,9	2,6	2,3	-1,6	-¼	-1¾
5,2	4,4	4,2	6,3	4,9	4,0	5,8	4,1	3¼	3¾
3,1	1,8	2,7	3,4	3,3	3,9	3,2	2,9	2	2¼
6,5	6,8	5,5	7,6	6,4	4,0	7,6	5,0	4¼	5
2,0	3,9	3,2	4,7	4,6	5,3	3,9	3,9	2	1¾
4,9	2,0	3,6	5,6	1,5	3,6	4,4	5,3	3	3¾
5,2	2,6	1,7	4,4	0,6	2,2	2,1	4,4	2½	3¾
4,8	1,4	5,5	6,6	2,4	5,0	6,8	6,1	3¼	4
1,3	2,0	2,4	4,4	-0,3	2,6	1,7	5,6	2¼	3¾
-5,1	1,6	-1,7	-5,3	0,8	2,2	7,5	3,0	-½	-1
-1,4	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0
-8,9	3,1	-3,4	-10,4	1,6	4,2	14,2	5,6	-¾	-2
-6,1	1,2	-2,4	-6,6	0,7	2,7	9,2	3,6	-¼	-1¼
-13,6	-1,6	-4,0	-13,4	-3,1	5,5	19,7	9,9	0	-3½
1,13	1,11	1,07	0,92	0,90	0,94	1,13	1,24	1,24	1,20
5,7	4,6	4,5	5,3	4,8	4,8	4,1	4,1	3½	4
3,3	3,5	3,0	4,4	4,3	3,3	2,3	2,1	2	2¼

Bijlage B2 Kerngegevens voor de wereldeconomie en de wereldhandel, 1992-2006

	1992	1993	1994	1995	1996
	mutaties per jaar in %				
Bruto binnenlands product (volume)					
Wereld	2,0	2,2	3,5	3,5	4,0
Hoogontwikkelde economieën	2,0	1,1	3,1	2,5	2,8
Opkomende economieën	1,9	3,5	4,0	4,8	5,5
Wereldhandelsvolume (goederen)	4,7	4,5	9,8	10,5	6,5
Invoervolume EU-15 (goederen)	2,2	– 3,8	8,6	7,8	4,4
Consumentenprijsindex G3	3,1	2,8	2,3	2,2	2,2
Gestandaardiseerde werkloosheid G3 ^a	6,9	7,3	7,3	7,1	7,1
Wereldhandelsprijs (dollar)					
Goederen	1,8	– 5,0	2,4	7,6	– 2,0
Industrieproducten	2,7	– 4,2	2,4	7,2	– 3,7
Grondstoffen prijzen HWWA-index (dollar)					
Grondstoffen exclusief energie	– 2,7	– 7,3	22,5	13,0	– 8,2
Voedings- en genotmiddelen	– 2,1	3,9	29,0	3,4	3,4
Industriële grondstoffen van agrarische oorsprong	– 1,6	– 13,2	20,6	17,8	– 16,3
Metalen	– 4,1	– 11,6	17,5	19,2	– 11,9
Energie	– 1,4	– 11,7	– 4,8	9,8	14,4
Wereldhandelsprijs (euro)					
Goederen	– 4,3	0,3	0,3	– 5,0	2,9
Industrieproducten	– 3,4	1,2	0,3	– 5,4	1,2
Grondstoffen prijzen HWWA-index (euro)					
Grondstoffen exclusief energie	– 8,5	– 2,1	20,0	– 0,3	– 3,6
Voedings- en genotmiddelen	– 7,9	9,7	26,4	– 8,8	8,5
Industriële grondstoffen van agrarische oorsprong	– 7,5	– 8,3	18,2	3,9	– 12,1
Metalen	– 9,8	– 6,7	15,1	5,2	– 7,5
Energie	– 7,3	– 6,7	– 6,7	– 3,2	20,1
	niveaus				
Wisselkoersen					
Euro (dollar per euro)	1,25	1,19	1,21	1,37	1,31
Yen (yen per dollar)	126,70	111,21	102,20	94,05	108,75
Ruwe-olieprijs Brent					
dollar per vat	19,4	17,0	15,8	17,0	20,6
euro per vat	15,5	14,4	13,1	12,4	15,8
Lange rente					
Duitsland	7,8	6,4	6,8	6,8	6,2
Verenigde Staten	7,0	5,9	7,1	6,6	6,4
Korte rente					
Eurogebied (Duitsland t/m 1998)	9,5	7,3	5,4	4,5	3,3
Verenigde Staten	3,7	3,2	4,6	5,9	5,4

^a In procenten van de beroepsbevolking.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
4,2	2,6	3,6	4,6	2,4	2,8	4,0	5,0	4	4¼
3,4	2,9	3,2	3,6	1,2	1,3	1,9	3,2	2¼	2¾
5,2	2,3	4,1	5,9	3,8	4,6	6,2	7,0	6	6
10,2	4,4	6,5	13,2	- 0,2	3,5	6,4	10,5	6¾	8¾
8,7	10,0	6,5	11,6	0,6	- 0,1	3,8	6,4	2½	5¼
2,0	1,2	1,4	2,3	2,1	1,4	1,8	2,1	2¼	1¾
6,9	6,7	6,3	5,8	6,0	6,7	7,0	6,7	6½	6½
- 6,1	- 5,8	- 2,6	- 0,3	- 3,9	0,4	9,5	9,5	4¾	- 1¾
- 7,6	- 3,1	- 3,4	- 4,6	- 3,1	0,6	9,1	6,5	1¾	- 2¾
0,0	- 15,3	- 9,5	3,7	- 10,0	2,8	14,2	20,6	5¼	0
2,1	- 16,3	- 19,2	- 7,1	- 7,3	12,0	8,3	11,7	- 1¾	4¼
- 4,5	- 14,1	- 2,6	5,9	- 14,2	- 0,6	21,8	9,7	0	1½
1,7	- 15,3	- 4,1	12,3	- 8,7	- 2,1	13,8	37,3	14½	- 4¾
- 3,9	- 29,0	28,1	50,0	- 10,4	- 0,3	14,4	35,3	32½	- 4
8,6	- 4,2	1,4	15,2	- 0,9	- 4,9	- 8,5	- 0,4	4¾	1¾
6,9	- 1,5	0,5	10,1	0,0	- 4,7	- 8,8	- 3,1	1¾	¾
15,8	- 13,9	- 5,7	19,7	- 7,1	- 2,6	- 4,6	9,7	5¼	3½
18,2	- 14,9	- 15,8	7,2	- 4,3	6,1	- 9,5	1,6	- 1¾	8
10,5	- 12,6	1,4	22,2	- 11,5	- 5,8	1,7	- 0,2	0	5¼
17,8	- 13,9	- 0,2	29,6	- 5,8	- 7,2	- 4,9	24,9	14½	- 1¼
11,2	- 27,8	33,4	73,1	- 7,6	- 5,5	- 4,4	23,0	32½	- ½
1,13	1,11	1,07	0,92	0,90	0,94	1,13	1,24	1,24	1,20
120,93	130,80	113,76	107,76	121,46	125,23	115,95	108,17	109,00	112,00
19,1	12,8	17,9	28,4	24,4	25,0	28,8	38,2	52	50
16,9	11,5	16,8	30,7	27,2	26,5	25,5	30,7	42	41½
5,7	4,6	4,5	5,3	4,8	4,8	4,1	4,1	3½	4
6,4	5,3	5,6	6,0	5,0	4,6	4,0	4,3	4¼	5
3,3	3,5	3,0	4,4	4,3	3,3	2,3	2,1	2	2¼
5,6	5,5	5,3	6,5	3,7	1,7	1,2	1,6	3½	4¼

Bijlage B3 BBP-volume naar regio's en landen, 1992-2006

	1992	1993	1994	1995	1996
	volume-mutaties per jaar in %				
Wereld	2,0	2,2	3,5	3,5	4,0
Hoogontwikkelde economieën	2,0	1,1	3,1	2,5	2,8
Verenigde Staten	3,3	2,7	4,0	2,5	3,7
Japan	1,0	0,2	1,1	2,0	3,4
EU-15	1,3	- 0,3	2,8	2,5	1,8
Eurogebied	1,6	- 0,8	2,5	2,4	1,5
Duitsland	2,2	- 0,8	2,6	1,9	1,0
Frankrijk	2,1	- 0,8	1,6	1,8	1,1
Italië	0,8	- 0,9	2,2	2,9	1,1
Spanje	0,9	- 1,0	2,4	2,8	2,4
Nederland	1,5	0,7	2,9	3,0	3,0
België	1,5	- 1,0	3,2	2,4	1,2
Oostenrijk	2,4	0,3	2,6	1,9	2,6
Griekenland	0,6	- 1,7	2,1	2,0	2,4
Portugal	1,1	- 2,0	1,0	4,3	3,6
Finland	- 4,2	- 1,2	4,1	3,5	3,8
Ierland	3,3	2,7	5,8	9,6	8,3
Luxemburg	1,8	4,2	3,8	1,4	3,3
Verenigd Koninkrijk	0,3	2,4	4,4	2,9	2,7
Zweden	- 1,2	- 2,0	4,2	4,1	1,3
Denemarken	0,6	0,0	5,5	2,8	2,5
Opkomende economieën	1,9	3,5	4,0	4,8	5,5
Azië	8,4	8,6	9,1	8,6	7,9
China	14,2	13,5	12,6	10,5	9,6
Nieuwe industrielanden	6,5	6,7	7,9	7,6	6,5
Overige landen	5,0	5,6	6,8	7,4	7,0
Latijns Amerika	3,4	4,1	5,1	1,2	3,7
Transitielanden	- 9,7	- 5,5	- 8,1	- 0,5	0,4
Nieuwe EU lidstaten	- 3,4	0,3	3,5	5,4	4,7
Overige landen	- 11,2	- 7,0	- 11,3	- 2,4	- 1,0
Afrika en Midden-Oosten	1,1	0,9	2,4	3,1	5,3
P.m. EU-25	0,9	- 0,3	2,8	2,7	2,0

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
4,2	2,6	3,6	4,6	2,4	2,8	4,0	5,0	4	4¼
3,4	2,9	3,2	3,6	1,2	1,3	1,9	3,2	2¼	2¾
4,5	4,2	4,5	3,7	0,8	1,6	2,7	4,2	3½	3¼
1,8	-1,0	-0,1	2,4	0,2	-0,3	1,4	2,7	1¾	2
2,7	3,0	2,9	3,7	1,9	1,2	1,1	2,3	1½	2¼
2,6	2,9	2,8	3,7	1,7	0,9	0,7	2,0	1¼	2¼
1,8	2,0	2,0	3,2	1,2	0,2	0,0	1,6	¾	1¾
2,3	3,3	3,3	4,0	2,1	1,2	0,9	2,3	2	2¼
2,0	1,8	1,7	3,0	1,8	0,4	0,3	1,2	0	1¼
4,0	4,3	4,2	4,4	3,5	2,7	2,9	3,1	2½	3¼
3,8	4,3	4,0	3,5	1,4	0,1	-0,1	1,7	½	2½
3,5	2,0	3,2	3,9	0,7	0,9	1,2	2,9	1¾	2½
1,8	3,6	3,4	3,3	0,7	1,2	0,7	2,2	1½	2½
3,7	3,3	3,4	4,5	4,2	3,7	4,7	4,2	2¾	3
3,9	4,6	3,8	3,3	1,7	0,4	-1,1	0,9	½	1¾
6,2	5,0	3,4	5,0	1,0	2,2	2,4	3,6	2½	3½
10,8	8,9	11,2	9,8	6,1	6,1	3,7	4,8	5	5
8,3	6,9	7,8	9,0	1,5	2,5	2,9	4,5	3	3½
3,2	3,2	3,0	4,0	2,2	2,0	2,5	3,2	2	2½
2,4	3,6	4,6	4,3	1,0	2,0	1,5	3,6	2½	3
3,0	2,5	2,6	2,8	1,3	0,5	0,7	2,4	2	2½
5,2	2,3	4,1	5,9	3,8	4,6	6,2	7,0	6	6
6,3	2,7	6,3	6,7	5,1	6,3	7,4	7,8	7	6¾
8,8	7,8	7,1	8,0	7,5	8,3	9,3	9,5	9	8¼
5,5	-2,9	7,3	7,9	1,2	5,3	3,1	5,5	3¾	4¼
4,4	0,0	5,3	5,0	4,0	4,5	7,1	6,9	5¾	6¼
5,2	2,2	0,3	3,9	0,5	-0,3	3,1	5,6	3¾	4
2,7	-0,2	2,3	6,9	3,1	4,7	6,2	7,3	5¼	5½
4,7	3,7	3,0	4,1	2,5	2,5	4,0	5,0	4¼	4¼
1,9	-1,7	2,0	8,0	3,4	5,6	6,9	8,1	5¾	5¾
3,6	3,3	2,3	4,1	3,2	3,4	4,9	5,1	4¾	5
2,9	3,0	2,9	3,8	1,9	1,3	1,4	2,5	1¾	2½

Bijlage B4 Kerngegevens voor de G3 en Duitsland, 1992-2006

	1992	1993	1994	1995	1996
	mutaties per jaar in %				
Eurogebied					
Bruto binnenlands product (volume)	1,6	– 0,8	2,5	2,4	1,5
Particuliere consumptie	2,1	– 0,8	1,7	1,9	1,7
Overheidsconsumptie	3,2	1,3	1,2	1,0	1,7
Bruto investeringen	0,3	– 6,4	2,5	2,5	1,5
Voorraadvorming (% BBP)	– 0,3	– 0,6	0,5	0,4	– 0,5
Binnenlandse bestedingen	1,6	– 2,1	2,2	2,2	1,1
Uitvoer goederen en diensten	3,8	1,4	9,2	8,4	4,5
Invoer goederen en diensten	3,8	– 4,3	8,9	7,8	3,6
Consumentenprijs (gestandaardiseerd)	3,8	3,4	2,8	2,6	2,3
Gestandaardiseerde werkloosheid (% beroepsbevolking)	8,6	10,1	10,7	10,5	10,7
Vorderingensaldo totale overheid (% BBP)	– 5,1	– 5,8	– 5,1	– 5,1	– 4,3
Saldo lopende rekening (% BBP)	– 0,9	0,4	0,2	0,7	1,1
Verenigde Staten					
Bruto binnenlands product (volume)	3,3	2,7	4,0	2,5	3,7
Particuliere consumptie	3,3	3,3	3,7	2,7	3,4
Overheidsconsumptie	0,4	– 0,3	0,3	0,2	0,4
Bruto investeringen	4,9	6,0	7,3	5,7	8,1
Voorraadvorming (% BBP)	0,1	– 0,1	0,4	– 0,6	– 0,2
Binnenlandse bestedingen	3,1	3,0	4,0	2,2	3,5
Uitvoer goederen en diensten	6,9	3,2	8,7	10,1	8,4
Invoer goederen en diensten	6,9	8,8	11,9	8,0	8,7
Consumentenprijs	3,0	3,0	2,6	2,8	2,9
Gestandaardiseerde werkloosheid (% beroepsbevolking)	7,5	6,9	6,1	5,6	5,4
Vorderingensaldo totale overheid (% BBP)	– 5,8	– 4,9	– 3,6	– 3,1	– 2,2
Saldo lopende rekening (% BBP)	– 0,8	– 1,3	– 1,7	– 1,5	– 1,6
Japan					
Bruto binnenlands product (volume)	1,0	0,2	1,1	2,0	3,4
Particuliere consumptie	2,6	1,4	2,7	1,9	2,5
Overheidsconsumptie	2,5	3,0	3,2	4,4	3,0
Bruto investeringen	– 2,3	– 2,5	– 1,4	0,9	6,4
Voorraadvorming (% BBP)	– 3,7	– 1,2	– 2,0	0,3	0,3
Binnenlandse bestedingen	– 2,4	– 0,7	– 0,4	2,3	3,9
Uitvoer goederen en diensten	3,9	– 0,1	3,6	4,3	6,2
Invoer goederen en diensten	– 0,7	– 1,4	7,9	13,3	12,9
Consumentenprijs	1,7	1,2	0,7	– 0,1	0,1
Gestandaardiseerde werkloosheid (% beroepsbevolking)	2,2	2,5	2,9	3,1	3,4
Vorderingensaldo totale overheid (% BBP)	0,8	– 2,4	– 3,8	– 4,7	– 5,1
Saldo lopende rekening (% BBP)	2,9	3,0	2,7	2,1	1,4

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
2,6	2,9	2,8	3,7	1,7	0,9	0,7	2,0	1¼	2¼
1,7	2,9	3,3	3,1	1,9	0,9	1,2	1,5	1½	2
1,4	1,3	2,0	2,3	2,3	2,7	1,4	1,5	1	1¾
2,7	5,6	6,2	5,0	0,3	-2,0	0,6	2,1	1½	3½
0,1	0,4	-0,1	-0,1	-0,5	0,1	0,1	0,4	0	0
1,9	3,5	3,5	3,2	1,2	0,7	1,2	2,0	1¼	2¼
10,6	7,5	5,0	12,1	3,8	2,1	0,6	6,0	2¾	5
9,0	10,0	7,2	10,8	2,0	0,6	2,6	6,2	3	5¼
1,7	1,2	1,1	2,1	2,4	2,3	2,1	2,1	2	1½
10,6	10,1	9,2	8,2	7,9	8,3	8,7	8,9	9	8¾
-2,6	-2,3	-1,3	0,1	-1,8	-2,5	-2,8	-2,7	-3¼	-3
1,5	1,0	0,3	-0,7	0,1	0,8	0,4	0,6	¼	0
4,5	4,2	4,5	3,7	0,8	1,6	2,7	4,2	3½	3¼
3,8	5,0	5,1	4,7	2,5	2,7	2,9	3,9	3½	3¼
1,8	1,6	3,1	1,7	3,1	4,3	3,0	2,1	1½	1¾
8,0	9,1	8,2	6,1	-1,7	-3,5	3,4	8,4	7	5
0,3	-0,1	-0,1	-0,2	-0,9	0,4	0,0	0,2	-½	¼
4,5	5,1	5,2	4,3	0,9	2,2	3,0	4,6	3½	3¾
11,9	2,4	4,3	8,7	-5,4	-2,3	1,8	8,4	8¼	8½
13,6	11,6	11,5	13,1	-2,7	3,4	4,6	10,7	6¼	8¾
2,3	1,5	2,2	3,4	2,8	1,6	2,3	2,7	3	2½
4,9	4,5	4,2	4,0	4,7	5,8	6,0	5,5	5	5
-0,8	0,4	0,9	1,6	-0,4	-3,8	-4,6	-4,3	-3¾	-3½
-1,7	-2,4	-3,2	-4,2	-3,8	-4,5	-4,7	-5,7	-6½	-6½
1,8	-1,0	-0,1	2,4	0,2	-0,3	1,4	2,7	1¾	2
0,8	-0,2	0,0	0,5	1,1	0,5	0,2	1,5	1½	1½
1,1	2,2	4,7	4,9	3,0	2,6	1,2	2,7	2¼	1¾
0,8	-3,8	-1,1	2,0	-1,4	-5,7	0,9	1,7	1½	1¾
-0,1	-0,6	0,3	-0,3	0,0	0,2	-0,2	0,1	0	0
0,8	-1,4	0,7	1,4	0,7	-0,5	0,4	1,8	1¾	1¾
11,4	-2,4	1,5	12,2	-6,0	7,3	9,1	14,4	3¾	7
0,7	-6,7	3,7	8,5	-0,7	1,3	3,8	8,9	4¼	6½
1,8	0,6	-0,3	-0,7	-0,7	-0,9	-0,3	0,0	-¼	0
3,4	4,1	4,7	4,7	5,0	5,4	5,3	4,7	4½	4¼
-3,8	-5,5	-7,2	-7,5	-6,1	-7,9	-7,7	-6,1	-6	-5¼
2,3	3,0	2,6	2,5	2,1	2,8	3,1	3,6	3	3

Bijlage B4 Kerngegevens voor de G3 en Duitsland, 1992-2006 (vervolg)

	1992	1993	1994	1995	1996
	mutaties per jaar in %				
G3^a					
Bruto binnenlands product (volume)	2,2	0,9	2,9	2,4	2,9
Particuliere consumptie	2,7	1,4	2,8	2,3	2,7
Overheidsconsumptie	1,9	0,9	1,2	1,3	1,4
Bruto investeringen	1,9	- 0,3	4,0	3,7	5,4
Voorraadvorming (% BBP)	- 0,7	- 0,5	0,0	- 0,1	- 0,2
Binnenlandse bestedingen	1,5	0,4	2,6	2,2	2,7
Uitvoer goederen en diensten	5,3	2,0	8,0	8,6	6,6
Invoer goederen en diensten	4,4	2,0	10,2	9,0	7,6
Consumentenprijs	3,1	2,8	2,3	2,2	2,2
Gestandaardiseerde werkloosheid (% beroepsbevolking)	6,9	7,3	7,3	7,1	7,1
Vorderingensaldo totale overheid (% BBP)	- 4,3	- 4,8	- 4,2	- 4,1	- 3,5
Saldo lopende rekening (% BBP)	- 0,2	0,1	- 0,2	- 0,1	- 0,1
Duitsland					
Bruto binnenlands product (volume)	2,2	- 0,8	2,6	1,9	1,0
Particuliere consumptie	3,3	0,8	2,0	2,2	1,3
Overheidsconsumptie	5,3	0,1	2,7	1,9	2,1
Bruto investeringen	4,6	- 4,3	4,3	- 0,2	- 0,5
Voorraadvorming (% BBP)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Binnenlandse bestedingen	4,0	- 0,4	2,6	1,6	1,1
Uitvoer goederen en diensten	- 0,8	- 4,9	8,0	6,4	6,0
Invoer goederen en diensten	2,8	- 4,7	8,2	6,5	3,5
Consumentenprijs (gestandaardiseerd)	5,1	4,4	2,7	1,7	1,2
Gestandaardiseerde werkloosheid (% beroepsbevolking)	6,4	7,7	8,3	8,0	8,5
Vorderingensaldo totale overheid (% BBP)	- 2,6	- 3,1	- 2,4	- 3,3	- 3,4
Saldo lopende rekening (% BBP)	- 0,9	- 0,7	- 1,4	- 1,1	- 0,6

^a G3: Eurogebied, Verenigde Staten en Japan.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
3,3	2,8	3,1	3,5	1,1	1,1	1,8	3,2	2½	2½
2,5	3,4	3,6	3,5	2,1	1,7	1,9	2,6	2½	2½
1,5	1,6	3,0	2,5	2,8	3,5	2,1	2,0	1½	1¾
4,9	5,6	6,0	5,1	- 0,9	- 3,4	2,0	5,1	4¼	4
0,2	0,0	0,0	- 0,2	- 0,6	0,3	0,0	0,2	- ¼	0
2,9	3,4	3,9	3,5	1,0	1,2	1,9	3,2	2½	2¾
11,4	3,5	4,2	10,6	- 2,2	0,9	2,5	8,4	5½	7
9,7	7,9	8,7	11,6	- 0,7	2,1	3,8	8,7	4¾	7¼
2,0	1,2	1,4	2,3	2,1	1,4	1,8	2,1	2¼	1¾
6,9	6,7	6,3	5,8	6,0	6,7	7,0	6,7	6½	6½
- 2,0	- 1,6	- 1,3	- 0,4	- 1,8	- 4,0	- 4,5	- 4,0	- 4	- 3½
0,1	- 0,3	- 1,0	- 1,9	- 1,4	- 1,4	- 1,7	- 2,0	- 2½	- 2¾
1,8	2,0	2,0	3,2	1,2	0,2	0,0	1,6	¾	1½
0,8	1,5	3,0	2,4	1,8	- 0,5	0,3	- 0,1	¼	1
0,5	1,8	1,2	1,4	0,9	1,7	- 0,4	- 0,7	¼	0
1,0	4,0	4,7	3,0	- 3,6	- 6,1	- 1,7	- 0,5	- ½	2¼
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	¼	0
0,8	2,0	3,0	2,3	0,4	- 1,2	- 0,2	- 0,3	¼	1
11,7	8,0	5,9	13,5	6,3	4,6	1,8	9,0	5¾	6¾
8,2	9,5	8,5	10,2	1,2	- 1,0	4,2	6,7	3½	6¼
1,5	0,6	0,6	1,4	1,9	1,3	1,0	1,8	1½	1¼
9,2	8,8	7,9	7,2	7,4	8,2	9,1	9,6	9¾	9½
- 2,7	- 2,2	- 1,5	1,3	- 2,8	- 3,6	- 3,8	- 3,6	- 3¾	- 3½
- 0,4	- 0,6	- 1,4	- 1,8	0,0	2,3	2,1	3,9	4	4½

Verklaring van afkortingen

AAW	Algemene Arbeidsongeschiktheidswet
ABP	Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds
ABW	Algemene Bijstandswet
ADSL	Asymmetric Digital Subscriber Line
ADV	Arbeidsduurverkorting
AEX	Amsterdam Exchanges
AIQ	Arbeidsinkomensquote
ANW	Algemene Nabestaandenwet
AOW	Algemene Ouderdomswet
ARBO	Arbeidsomstandigheden
AVAR	Automatische Voorlopige Aanslagregeling
AVO	Arbeidsvoorwaardenonderzoek
AWBZ	Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten
AWF	Algemeen Werkloosheidsfonds
AWW	Algemene Weduwen- en Wezenwet
BBP	Bruto Binnenlands Product
BFI's	Bijzondere Financiële Instellingen
BKZ	Budgettair Kader Zorg
BNI	Bruto Nationaal Inkomen
BNP	Bruto Nationaal Product
BPM	Belasting van Personenauto's en Motorrijwielen
BTW	Belasting op de Toegevoegde Waarde
cao	collectieve arbeidsovereenkomst
CBL	Centraal Bureau voor Levensmiddelenhandel
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CEP	Centraal Economisch Plan
CEPII	Centre d'Etudes Prospectives et d'Informations Internationales
CF	Consensus Forecasts
cif	Cost, insurance, freight
CPB	Centraal Planbureau
CPI	Consumentenprijsindex
CWI	Centrum voor Werk en Inkomen
DBC	Diagnose-Behandel-Combinatie
DNB	De Nederlandsche Bank
EBB	Enquête Beroepsbevolking
EC	Europese Commissie
ECB	Europese Centrale Bank

EMU	Economische en Monetaire Unie
ESA	European System of National Accounts
EU	Europese Unie
Euro	Valuta EMU
Eurostat	Statistisch bureau van de EG
Fed	Federal Reserve System; stelsel van centrale banken VS
FES	Fonds Economische Structuurversterking
FISIM	Financial Intermediation Services Indirectly Measured
fob	Free on board
FTK	Financiële Toetsingskader
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
G3	Verenigde Staten, Eurogebied en Japan
G7	Verenigde Staten, Japan, Duitsland, Frankrijk, Verenigd Koninkrijk, Italië, Canada
GGZ	Geestelijke Gezondheidszorg
GWw	Grond-, Weg- en Waterbouw
HA	Hoofdlijnenakkoord
HAVO	Hoger Algemeen Voortgezet Onderwijs
HBO	Hoger Beroepsonderwijs
HICP	European Harmonized Indices of Consumer Prices
HSL	Hoge Snelheids Lijn
HWWA	Hamburgisches Weltwirtschaftliches Archiv - Institut für Wirtschaftsforschung, Hamburg
I/A	Inactieven/Actieven
IB	Inkomstenbelasting
IBOI	Prijsmutatie bruto overheidsinvesteringen
ICT	Informatie- en Communicatietechnologie
ID-banen	Instroom- en Doorstroom banen
IFO	Institut für Wirtschaftsforschung, Duits onderzoeksinstituut
IFW	Institut für Weltwirtschaft Kiel
IMF	Internationaal Monetair Fonds
IMOC	Prijsmutatie netto materiële overheidsconsumptie
IOAW	Inkomensvoorziening Oudere en gedeeltelijk Arbeidsongeschikte werkloze Werknemers
IOAZ	Inkomensvoorziening Oudere en gedeeltelijk Arbeidsongeschikte werkloze Zelfstandigen
IT	Informatie Technologie
IVA	Inkomensvoorziening Volledig Arbeidsongeschikten
KIQ	Kapitaalinkomensquote

KST	Kleinschaligheidstoelage
MAVO	Middelbaar Algemeen Voortgezet Onderwijs
MBO	Middelbaar Beroepsonderwijs
MEP	Milieukwaliteit Elektriciteitsproductie
MEV	Macro Economische Verkenning
MKB	Midden- en Kleinbedrijf
MLO	Microlastenontwikkeling
MN	Miljoenennota
MOOZ	Wet Medefinanciering Oververtegenwoordiging Oudere Ziekenfondsverzekerden
MTD	Middellangetermijndoelstelling
NIBUD	Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting
NIESR	National Institute of Economic and Social Research
NNI	Netto Nationaal Inkomen
NR	Nationale Rekeningen
OC&W	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
ODA	Official Development Aid
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
O&O	Onderzoek en ontwikkeling
OPEC	Organisation of Petroleum Exporting Countries; Organisatie van olieëxporterende landen
OPL	Overige Publiekrechtelijke Lichamen
OT	Overhevelingstoelage
OZB	Onroerende-zaakbelasting
P/A	Personen/Arbeidsjaren
PEMBA	Premiëdifferentiatie En Marktwerving Bij Arbeidsongeschiktheidsverzekeringen
PGGM	Pensioenverzekeraar zorg- en welzijnssector
R&D	Research and Development
RMB	Renminbi, Chinese valuta-eenheid
SA	Strategisch Akkoord
SCP	Sociaal en Cultureel Planbureau
SER	Sociaal Economische Raad
SGP	Stabiliteits- en Groeipact
SPAK	Specifieke afdrachtskorting
SSB	Sociaal Statistisch Bestand
SV	Sociale Verzekering
SZW	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

UMTS	Universal Mobile Telecommunications Systems
VLW	Afdrachtvermindering Langdurig Werklozen
VLZ	Verlenging Loondoorbetalingsverplichting bij Ziekte
VMBO	Vorbereidend Middelbaar Beroepsonderwijs
VN	Verenigde Naties
VpB	Vennootschapsbelasting
VPL	Wet VUT, Prepensioen en Levensloop
VROM	Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
VS	Verenigde Staten
VUT	Vervroegde Uittreding
VWO	Vorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
Walvis	Wet administratieve lastenverlichting en vereenvoudiging in de sociale verzekeringen
WAO	Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering
WAZ	Wet Arbeidsongeschiktheidsvoorziening zelfstandigen
WBK	Wet Basisvoorziening Kinderopvang
Wfsv	Wet financiering sociale verzekeringen
WGA	Werkhervatting Gedeeltelijk Arbeidsongeschikten
WIA	Wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen
WK	Wet Kinderopvang
WKA	Wet Koppeling met Afwijkingmogelijkheid
WML	Wettelijk Minimumloon voor volwassenen
WMO	Wet Maatschappelijke Ondersteuning
WNVZ	Werknemersverzekeringen
WO	Wetenschappelijk Onderwijs
WOZ	Wet Waardering Onroerende Zaken
WTG	Wet Tarieven Geneesmiddelen
WTO	World Trade Organisation (voorheen GATT)
WTZ	Wet op de Toegang tot Ziektekostenverzekeringen
WW	Werkloosheidswet
WWB	Wet Werk en Bijstand
ZFW	Ziekenfondswet
ZVW	Zorgverzekeringswet
ZW	Ziektewet
ZZP-ers	Zelfstandigen zonder personeel